

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ερμηνεία αποστολικών και ευαγγελικών περικοπών

Ενότητα 2: Ο Χριστιανισμός και η «σιωπηλή» εξακτίνωσή του στον κόσμο

Σωτήριος Δεσπότης

Θεολογική σχολή, Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας

Σ.Σ. ΔΕΣΠΟΤΗΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΤΗΝ Α΄ ΤΙΜΟΘΕΟΝ

***Ο Χριστιανισμός
και η «σιωπηλή» εξακτίνωσή του
στον κόσμο***

ΑΘΗΝΑ

2014

Γ. ΟΙ ΑΝΤΙΠΑΛΟΙ ΤΩΝ ΠΕ¹

Α. Όπως διακρίνεται από την Εισαγωγή και τον Επίλογο της πλέον συστηματικής επιστολής από τις ΠΕ, η *Α΄ Τιμ.* έχει κατεξοχήν χαρακτήρα αντιρρητικό και δεν είναι απλώς «εγχειρίδιο εκκλησιαστικής οργάνωσης και ηθικής». Γράφτηκε για να αντιμετωπιστούν χριστιανοί που αναδύθηκαν στους κόλπους της Εκκλησίας και πιθανόν συνδύαζαν ετερόκλητα σε *α΄ ανάγνωση* ελληνικά και ιουδαϊκά χαρακτηριστικά τα οποία στο σώμα των παύλειων επιστολών απαντούν εν μέρει μόνον στις *Α΄ Κορ.*² και *Κολ.*. Ολόκληρη η επιστολή δεν κατακλείεται με τους ασπασμούς που θα ανέμενε κάποιος στο πλέον αγαπητό προς τον Π. πρόσωπο και σε μια Εκκλησία όπου ο Π. παρέμεινε επί σχεδόν τρία συναπτά έτη, αλλά με την προστακτική: *20^ο Ω Τιμόθεε, τήν παραθήκην φύλαξον, έκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, 21^η ἦν τινες ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν.*

Μάλιστα οι ΠΕ είναι οι μοναδικές παύλειες επιστολές όπου ο σ. αναφέρεται επώνυμα σε κάποιους αιρετικούς (τέως πρεσβυτέρους;). Είναι μάλλον χαρακτηριστικό και των δογμάτων τους το γεγονός ότι ενώ σύμφωνα με το *Τιτ.* 1, 10 είναι κατεξοχήν *ἐκ περιτομῆς* και προσέχουν *ιουδαϊκούς μύθους* που σχετίζονται με τη διάκριση καθαρών και ακαθάρτων (*Τιτ.* 1, 14), κατέχουν ελληνικά ονόματα (*Υμέναιος, Αλέξανδρος [Α΄ Τιμ.* 1, 20] *Φίλητος [Β΄ Τιμ.* 1, 17· 4, 14]· πρβλ. *Φύγελος, Ερμογένης [Β΄ Τιμ.* 1, 15]) τα οποία δεν ανήκουν στους επίσημους και γνωστούς κατεξοχήν από τον Ειρηναίο εκπροσώπους της Γνώσης³. Ταυτόχρονα παραλληλίζονται με εκείνους τους Αιγύπτιους αντισημίτες γόητες-μάγους *Ιαννή και Ιαμβρή (Β΄ Τιμ.* 3, 8) οι οποίοι στην πρώιμη χριστιανική φιλολογία συνιστούν τα αρχέτυπα των αντι-διδασκάλων/προφητών⁴. Επειδή δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς

¹ Μια ενδιαφέρουσα μονογραφία που πραγματεύεται το θέμα είναι αυτή *Lloyd K. Pietersen, The Polemic of the Pastorals: A Sociological Examination of the Development of Pauline Christianity. London: T & T Clark International 2004.*

² Πρβλ. *Β΄ Κορ.* 10-12.

³ Στο *Β΄ Τιμ.* 1, 15 ο Παύλος σημειώνει *ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἔστιν Φύγελος καὶ Ἐρμογένης* (= γόνος Ερμή). Μάλλον πρόκειται για πρόσωπα τα οποία σε αντίθεση προς τον οίκο του Ονησιφόρου είτε στην Ασία είτε στη Ρώμη απεμπόλησαν τον Παύλο είτε ως πρόσωπο υπό διωγμό είτε και τη διδασκαλία του. Στις απόκρυφες *Πράξεις Παύλου και Θέκλας* (Μικρά Ασία τέλη 2^{ου} αι. μ.Χ.) ο Ε. χαρακτηρίζεται σιδηρουργός (όπως ο *Αλέξανδρος* του *Β΄ Τιμ.* 4, 14) ενώ στρέφεται εναντίον του αποστόλου, όντας υπέρμαχος του γάμου και της ήδη πραγματοποιηθείσας ανάστασης (12-13· πρβλ. *Β΄ Τιμ.* 2, 18). Προφανώς ο συγγραφέας έχει «συμπυκνώσει» στον Ε. χαρακτηριστικά των *Υμέναιου και Αλέξανδρου* όπως και στον *Δήμα (Β΄ Τιμ.* 4, 10· πρβλ. *Φιλήμ.* 24. *Κολ.* 4, 14) των *Φύγελου* (σημ. δραπέτης) και *Φιλητού* (σημ. αγαπητός *Β΄ Τιμ.* 2, 17-8) Βλ. *Richard G. Fellows, Does the author of the Acts of Paul conflate Hermogenes, Hymenaeus, Alexander, Demas, Phygelus, and Philetus into two people?* By <http://actapauli.wordpress.com/2009/05/12/does-the-author-of-the-acts-of-paul-conflate-hermogenes-hymenaeus-alexander-demas-phygelus-and-philetus-into-two-people-by-richard-fellows/> Πρβλ. *Ι. Καραβιδοπούλου, (Εισαγωγή-Μετάφρασις) Γαλάνη, Ι. (Μετάφραση), Πράξεις Παύλου, Απόκρυφα Χριστιανικά κείμενα Β΄, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2004 147-197.*

⁴ Βλ. *Σ.Σ. Σάκκου, Ιαννής και Ιαμβρής. Συμβολή εις την Εισαγωγήν και Ερμηνείαν της Καινής Διαθήκης, Θεσσαλονίκη 1973: Ιαννής και Ιαμβρής, είναι τὰ ονόματα τῆς Π. Διαθήκης Ιαμινί και Ζαμβρί (Αρ 25,14· 26,12), τὰ ὅποια ὁ Παῦλος ἐξελληνίζει στήν προφορὰ καὶ στήν κατάληξι, ὅπως κάνει κι ὁ Ἰώσηπος. Η σύγκρουση Χριστού και Αντιχριστού στην Αποκ. ή καλύτερα η αντιπαράθεση των σημείων που επιτελούν οι μάρτυρες του Ιησού και αυτών των ψευδοπροφητών του Αντιχριστού μας υπενθυμίζουν την δραματική σύγκρουση του Μωυσή και των τερατοποιών του Φαραώ, Ιαννή και Ιαμβρή διαμέσω σημείων (πρβλ. *Β΄ Θεσ.* 2, 7· *Β΄ Τιμ.* 3, 8), του Ηλία και των ιερέων του Βάαλ αλλά και των αποστόλων της Πρώτης Εκκλησίας με μάγους ή υποχείρια των πονηρών πνευμάτων, στα οποία ανήκει και το πνεύμα του Δράκοντα - Πύθωνα (Πρ. 16· πρβλ. σύγκρουση Πέτρου με Σίμωνα το Μάγο Πρ. 8· Ιουστ. Απολ. 26· Ειρην. 1. 16· Ψευδοκλημένεια). Ίσως παρόμοια σύγκρουση να γινόταν και στους κόλπους της ίδιας της Εκκλησίας, αφού υπήρχαν γνωστικίζοντα μέλη και ψευδοχριστοί/ ψευδοπροφήτες που υιοθετούσαν ή και χρησιμοποιούσαν μαγικές πρακτικές. Σύμφωνα άλλωστε με το Δτ. 13, 2-4 18, 19 κε. παρόμοια ψευδοσημεία θα διενεργήσει στα Έσχατα ο ψευδοπροφήτης, κάτι το οποίο επιβεβαίωσε και ο Ιησούς (Μτ. 24, 24). Σε αντίθεση προς το Ιω. στην Αποκ. *σημεία* επιτελεί μόνον ο διάβολος και τα όργανά του*

συγγράφηκαν οι ΠΕ, δεν μπορούμε να συνδέσουμε τις «ασκητικές» τάσεις των αιρετικών με κάποια κρίση πολιτική ή άλλη, όπως αυτή που ευνόησε τη διάδοση του νεοπλατωνισμού τον 2^ο αι. μ.Χ. ή την ακμή της νηπτικής θεολογίας τον 6^ο-7^ο αι. μ.Χ.⁵ Οι σεισμοί του 23 και του 29 μ.Χ. αποτελούσαν ήδη παρελθόν και η Έφεσος είχε εισέλθει σε τροχιά ακμής⁶. Ίσως αυτές οι ασκητικές απόψεις συνιστούσαν την αντίδραση σε έναν τρυφηλό βακχικό τρόπο που επικρατούσε στην πόλη ακριβώς ένεκα της ακμής (Πλούταρχος, *Αντώνιος* 24 πρβλ. Δημόκριτος⁷). Το 37 μ.Χ. ο «ασκητικός» Απολλώνιος ωθεί τους Εφεσίους να απεμπολήσουν την αργία και να διατρέφει ο ένας τον άλλον (όπως συμβαίνει και τις ΠΕ στην ενότητα των χηρών): *Τὴν μὲν δὴ διάλεξιν τὴν πρώτην ἀπὸ τῆς κρηπίδος τοῦ νεῶ πρὸς τοὺς Ἐφεσίους διελέχθη, οὐχ ὥσπερ οἱ Σωκρατικοί, ἀλλὰ τῶν μὲν ἄλλων ἀπάγων τε καὶ ἀποσπουδάζων, φιλοσοφία δὲ μόνη ξυμβουλευῶν προσέχειν καὶ σπουδῆς ἐμπιπλάναι τὴν Ἐφεσον μᾶλλον ἢ ῥαθυμίας τε καὶ ἀγερωχίας, ὅποσιν εὗρεν ὀρχηστῶν γὰρ ἡττημένοι καὶ πρὸς πυρρίχαις αὐτοὶ ὄντες αὐλῶν μὲν πάντα μεστὰ ἦν, μεστὰ δὲ ἀνδρογύνων, μεστὰ δὲ κτύπων· ὁ δὲ καίτοι μεταθεμένων τῶν Ἐφεσίων πρὸς αὐτὸν οὐκ ἤξιον περιορᾶν ταῦτα, ἀλλ' ἐξήρει αὐτὰ καὶ διεβάλλε τοῖς πολλοῖς. τὰς δὲ ἄλλας διαλέξεις περὶ τὰ ἄλση τὰ ἐν τοῖς ξυστοῖς δρόμοις ἐποιεῖτο, διαλεγόμενον δὲ ποτε περὶ κοινωνίας καὶ διδάσκοντος, ὅτι χρή τρέφειν τε ἀλλήλους καὶ ὑπ' ἀλλήλων τρέφεσθαι* (Φιλόστρατος 4.2-3). Και ο σ. των ΠΕ δεν διαλέγεται με τους αιρετικούς είτε ένεκα του γεγονότος ότι δεν είχαν συγκροτήσει κάποια «δογματική» διδασκαλία, είτε διότι ο σ. θεωρεί ανάξια λόγου τα «μυθεύματα»-τις γενεαλογίες που υποστήριζαν αναγόμενοι στην Πρωτοϊστορία, πράγμα όμως εξαιρετικά ενδιαφέρον στα ελληνορωμαϊκά χρόνια όπου και οι Ρωμαίοι αναζητούσαν στον ομηρικό Αινεία τις ρίζες τους αλλά

⁵ Ο Richard Valantasis γνωστός για τις εργασίες του σχετικά με την ασκητική θεολογία και την ασκητικότητα στην αρχαία Ἐκκλησία, πρότεινε έναν πῶδ ἐπιτυχημένο ὀρισμό για τὴν «ἄσκησις»: Ἡ ἄσκησις συνίσταται σὲ προσπάθειες ἐντὸς ἑνὸς κυρίαρχου κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, οἱ ὁποῖες ἀποσκοποῦν στὸ νὰ δημιουργήσουν μίαν νέα ὑποκειμενικότητα, διαφορετικὲς κοινωνικὲς σχέσεις καὶ ἕνα ἐναλλακτικὸ σύνολο συμβόλων. [=„performances, within a dominant social environment intended to inaugurate a new subjectivity, different social relations, and an alternative symbolic universe” R. Valantasis, „Constructions of Power in Asceticism”, *American Academy of Religion: Journal of the American Academy of Religion* 63 (1995) 797.

⁶ Πρβλ. Π. Γαλιτσάτου - Α. Καμάρα, Ἐφεσος (Αρχαιότητα), Ναός Ἀρτέμιδος, 2005, *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, Μ. Ἀσία* http://asiaminor.ehw.gr/forms/flLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=4351#noteendNote_20: Ἡ πόλις του Ἀγούστου, καὶ ἰδιαίτερα τὰ μνημεῖα στὶς δύο Ἀγορές, για τὰ οποία ἔχουμε στοιχεῖα, καταστράφηκαν σε μεγάλο βαθμὸ στη διάρκεια των σεισμῶν του 23 μ.Χ. Το μεγαλύτερο μέρος τῆς δραστηριότητάς ἕως τὴ βασιλεία του Δομιτιανοῦ ἐξαντλήθηκε σε εργασίες ἀνακατασκευῆς. Τὴν ἐποχὴ του Νέρωνα ἀφιερῶθηκε τὸ Στάδιο, ἐνῶ ἐπιγραφές τῆς περιόδου βρίσκονται στὴν Τετράγωνο Ἀγορά. Το σημαντικότερο πάντως μνημεῖο τῆς περιόδου εἶναι ἡ μεγάλη δίκλιτη βασιλική που πλαίσιανε τὴν ἀνατολική πλευρά τῆς Τετραγώνου Ἀγοράς. Σύμφωνα με τὶς ἐπιγραφές, ἦταν ἀφιερωμένη στὴν Ἀρτέμιδα Ἐφεσία, τὸ Νέρωνα, τὴ μητέρα του Ἀγριππῖνα καὶ τοὺς πολῖτες τῆς Ἐφέσου. Μεταξὺ 54 καὶ 59 χτίστηκε στὴν περιοχή του λιμανιοῦ ἕνα μεγάλο κτήριο για τὴν ἐξυπηρέτηση των ἀλιέων τῆς πόλης. Τὴν ἰδία περίοδο ἐγίναν εργασίες στο λιμάνι τῆς πόλης ἀπὸ τον ἀνθύπατο *Bara Soranus* ἐπὶ Νέρωνα, για τὶς ὁποῖες ἀργότερα κατηγορήθηκε ὅτι ἀποσκοποῦσαν στὴν ἀύξηση τῆς δημοτικότητάς τους στὴν Ἀσία, με σκοπὸ νὰ ἐπαναστατήσῃ. Τέλος, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας του Βεσπασιανοῦ (69-79), ἡ Πύλη τῆς Μαγνησίας ξαναχτίστηκε καὶ ἀπόκτησε τρεῖς μνημειακὲς εἰσόδους που ἐπιστέφονται με ἀψίδες.

⁷ Ο Ἀθηναῖος διασώζει τὴν ἐξῆς ἀφήγησις του Δημόκριτου του Ἐφέσιου: *Περὶ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ ναοῦ, διηγούμενος περὶ τῆς χλιδῆς αὐτῶν καὶ ὧν ἐφόρουσαν βαπτῶν ἱματίων, γράφει καὶ τάδε: Τὰ δὲ τῶν Ἰώνων ἰοβαφῆ καὶ πορφυρᾶ καὶ κρόκινα ῥόμβοις ὑφαντά: αἱ δὲ κεφαλαὶ κατ' ἴσα διειλημμένοι ζωοῖς. Καὶ σαράπεις μῆλινοι καὶ πορφυροὶ καὶ λευκοὶ, οἱ δὲ ἄλουργεῖς. Καὶ καλασίρεις Κορινθιουργεῖς: εἰσὶ δὲ αἱ μὲν πορφυραῖ τούτων, αἱ δὲ ἰοβαφεῖς, αἱ δὲ ὑακίνθιναι λάβοι δ' ἂν τὶς καὶ φλογίνας καὶ θαλασσοειδεῖς. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ Περσικαὶ καλασίρεις, αἵπερ εἰσὶ κάλλιστα πασῶν. Ἴδοι δ' ἂν τὶς, φησί, καὶ τὰς καλουμένας ἀκταίας, ὅπερ ἐστὶ καὶ πολυτελέστατον ἐν τοῖς Περσικοῖς περιβλήμασιν. Ἔστι δὲ τοῦτο σπαθητὸν ἰσχύος καὶ κουφότητος χάριν· καταπέπλασται δὲ χρυσοῖς κέγχροις: οἱ δὲ κέγχροι νῆματι πορφυρῶ πάντες εἰς τὴν εἶσω μοῖραν ἄμματ' ἔχουσιν ἀνὰ μέσον. Τούτοις πᾶσι χρῆσθαι φησὶ τοὺς Ἐφεσίους ἐπιδόντας εἰς τρυφήν (XII). Συλλογὴ ὅλων των χωρίων που ἀναφέρονται στὴν πολυτέλεια των Ἰώνων βλ. Edward Falkener, *Ephesus and the temple of Diana*, London 1862 135-138.*

και οι Περγαμηνοί. Έτσι καθόριζαν και την ιδιοπροσωπία τους και τη σχέση τους κατεξοχήν με τους πολιτισμένους «προγόνους» των συγχρόνων τους Ελλήνων⁸.

Το βέβαιον είναι ότι το περιβάλλον της Εφέσου ευνοούσε τη διάδοση των συγκεκριμένων αιρετικών διδασκαλιών. Σε αυτή λατρευόταν η «φεμινίστρια θεά» Άρτεμις σε ναό/Παρθενώνα όπου πρωταγωνιστούσαν οι παρθένες (Αχιλλεύς Τάτιος, *τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα* 4.1.4 7.13.2-4 Ξενοφών, *Εφεσιακά* 1.2.2) και ταυτόχρονα ήταν άσυλο με συνέπεια η ίδια να είναι μεσίτρια/σώττειρα. Μάλιστα το «μυστήριο» της ευσεβείας της δεν περιοριζόταν στο άλσος-τον παράδεισο όπου εντοπιζόταν το «αχειροποίητο» ξόανο αλλά είχε αποκτήσει παγκόσμιες διαστάσεις⁹. Η εφέσια Άρτεμις λατρευόταν σε όλη τη Μεσόγειο: στη Νεάπολη της Σαμάρειας, τη Μασσαλία, τη Ρώμη (το λόφο Αβεντίνη), το Augustodunum της Γαλλίας ακόμη και στο Ημεροσκοπέιον της Ισπανίας στα νότια της Βαλεντίας (*Valencia*) (πρβλ. Στράβων, 4.1.4-8 Παισανίας 4.31.8). Αυτό προδίδει τη δημοφιλία της αλλά και την αντίστοιχη με το Χριστιανισμό εξακτίωση της λατρείας της που οφείλεται στην άμεση επικοινωνία με τους λάτρεις της μέσω οραμάτων και επιφανειών αλλά και στις θεραπείες της. Είναι σαφές ότι πολλά στοιχεία των αιρετικών, όπως η αποστροφή τους προς το γάμο και η έξαρση της επιστροφής στον «χαμένο» παράδεισο, εναρμονίζονται με τα ιδεώδη της Εφέσου. Δεν πρέπει να λησμονείται ότι από την Έφεσο προέρχεται ο σκοτεινός Ηράκλειτος, ο οποίος με τις αντιθέσεις του (Στράβων 14.1.25) ίσως ενέπνεε τη γνώση των αιρετικών. Βεβαίως για τον σ. των ΠΕ το μυστήριο της ευσεβείας που κατέκτησε τον κόσμο είναι το παύλειο κήρυγμα που περιγράφει τη σάρκωση του Θεού στο πρόσωπο του Χριστού που είναι ο αυθεντικός μεσίτης.

Το ότι η επιρροή τους ήταν ισχυρή αποδεικνύεται από το γεγονός (α) ότι εντοπίζονται στα κλίματα της Εφέσου αλλά και της Κρήτης (όχι ακόμη της Αλεξάνδρειας και της Ρώμης), όπου και απευθύνονται οι Α΄ Τιμ. και Τιτ. δύο συγκοινωνούντα δοχεία της ανατολικής Μεσογείου παρά την μεταξύ τους απόσταση. (β) Μολονότι στην Α΄ Τιμ. παραδίδονται παιδαγωγικά στον Σατανά και αφορίζονται από την Κοινότητα, εντούτοις (ίσως σε αντίθεση προς τον αιμομίκτη της Κορίνθου ο οποίος μάλλον γίνεται αποδεκτός στη Β΄ Κορ. 2, 6-9), στη Β΄ Τιμ.¹⁰ εξακολουθεί ο ένας τουλάχιστον εξ αυτών (Υμέναιος) και αρκετοί άλλοι να παραμένουν *ἀννπότακτοι/ἀπειθειῖς* (1, 10. 16)¹¹. Ήδη επισημάνθηκε ότι ο σ. των ΠΕ δεν διαλέγεται άμεσα με τους αιρετικούς ενώ παροτρύνει και τον παραλήπτη του να μην εμπλέκεται σε συζητήσεις μαζί τους αλλά να επιστομίζει/να ελέγχει αποτόμως και να παραιτείται μετά από δύο νουθεσίες (Τιτ. 1, 13 3, 10).

⁸ K.L. Osterloh, *Judea, Rome and the Hellenistic Oikoumene: Emulation and the Reinvention of Communal Identity, Heresy and Identity in Late Antiquity* (eds. E. Iricinschi and H. M. Zellentin; Tübingen: Mohr Siebeck 2008 168–206, 196-197.

⁹ C.M. Tomas, *At Home in the City of Artemis. Religion in Ephesus in the literary imagination of the Roman Period. Ephesos. Metropolis of Asia. An interdisciplinary approach to its archaeology, religion and culture*, (ed. H. Koster), Harvard 1995 81-118

¹⁰ Κάποιοι θεωρούν ότι στην περίπτωση των αιρετικών ισχύει το «υστεροπρότερο»: ότι δηλ. η καταδίκη τους στην Α΄ Τιμ. ιστορικά ακολούθησε αυτής στη Β΄ Τιμ. ενώ άλλοι σε αυτό το σημείο εδράζουν την άποψη ότι η συγγραφή της Β΄ Τιμ. προηγείται της Α΄ Τιμ. Βλ. Engelmann, *Unzertrennlliche Drillinge?* 412.

¹¹ Αρκετά από τα ανωτέρω στοιχεία ανακαλούν τη μορφή του Σαμαρίτη Σίμωνα, την αρχή της ψευδωνύμου γνώσεως (1.23.4) η οποία απασχόλησε έντονα την Εκκλησία τον 2^ο μ. Χ. Η φήμη του έφθασε μέχρι τη Ρώμη ενώ οι επιδράσεις της Γνώσεως μέχρι τη Ροδανουσία, όπου και η έδρα του Ειρηναίου επισκόπου Λυώνος/Λουγδούνου (1.13.7). Σύμφωνα με τα Ψευδοκλημ έντεια ο συγκεκριμένος γόης-μάγος συνιστά τον αντικείμενο/αντίπαλο δέος του Κορυφαίου Πέτρου. Βεβαίως από τις ΠΕ. δεν προκύπτει κάποια συνάφεια μεταξύ των καταπολεμούμενων αιρετικών και του Σίμωνα. Απλώς η μορφή του Σίμωνα που ονομαζόταν *Μεγάλη Δύναμις* και συνοδευόταν και από την τέως πόρνη Ελένη (Εννοια/Επίνοια;) (Πρ. 8, 9-11), αποδεικνύει ότι οι ρίζες της Γνώσεως φθάνουν ακόμη και στο πρώτο ήμισυ του 1^{ου} αι.

Ταυτόχρονα για να καταπολεμήσει τη διδασκαλία τους χρησιμοποιεί στερεότυπα (κλισέ)¹² που χρησιμοποιούνταν στον ελληνορωμαϊκό κόσμο εναντίον των σοφιστών¹³ αλλά συγκεκριμένων φιλοσοφικών σχολών. Έτσι δεν μπορούμε να αποκρυπτογραφήσουμε πλήρως τα δόγματα των αντιπάλων παρά να εικάσουμε τα εξής: Χαρακτηρίζονται καταρχάς ως ετεροδιδάσκαλοι οι οποίοι προσέχουν/είναι προσηλωμένοι σε μύθους και γενεαλογίες απέραντες (ατέρμονες αλλά και ανούσιες) αλλά και πνεύματα πονηρίας. Οι ίδιοι μάλλον αυτοαποκαλούνται νομοδιδάσκαλοι¹⁴ και επαγγέλλονται γνώση. Προφανώς δεν χρησιμοποιούσαν τον Νόμο/την Τορά για να καθιερώσουν την περιτομή και τη διάκριση των τροφών ώστε να εξάρουν την απαραίτητη ένταξη σε έναν αποκλειστικά εκλεκτό λαό/έθνος όπως οι ιουδαϊζόντες που απασχολούν τις πρωτοπαύλειες επιστολές Γαλ., Β' Κορ., Ρωμ. και Φιλ. Ως εργαλείο τους δεν χρησιμοποιούσαν κατεξοχήν τα αναβατικά (όπως εκείνοι που καταπολεμούνται στην Κολ. [2, 18: *ἐμβατεύων, λατρεία των αγγέλων*]) αλλά τον λόγο (κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν Β' Τιμ. 2, 13) μέσω του οποίου προκαλούσαν μάταιες¹⁵ διαλεκτικές συζητήσεις. Επί τη βάσει μάλλον της Πρωτοϊστορίας¹⁶ αλλά και συνολικά της Γενέσεως όπου και κυριαρχούν οι γενεαλογίες¹⁷ αλλά και του γεγονότος ότι (ίσως μέσω του βαπτίσματος - λουτρού της παλιγγενεσίας και ἀνακαινώσεως Πνεύματος Αγίου) ήδη ψυχικά αναστήθηκαν¹⁸, επιχειρούσαν ενθουσιαστικά να στρέψουν το ενδιαφέρον των εθνικών ακροατών τους (οι οποίοι και είχαν ιδιαίτερη ευαισθησία στην καταγωγή και τη γνώση) από τη βιούμενη στο εδώ και το τώρα θεϊκή Οικονομία και από τα αναμενόμενα Έσχατα, στο παρελθόν και τα βάθη των αιώνων. Τότε πραγματώνεται η δημιουργία μιας εκλεκτής γενιάς με αληθινή σοφία/γνώση (όπως αυτή του Σηθ/Ενώχ) η οποία αφορά στην απελευθέρωση από τα σαρκικά και γεώδη και προβάλλεται έναντι της πίστης.

¹² Ο σ. των ΠΕ. θεωρεί ότι ο λόγος των διεφθαρμένων (Α' Τιμ. 6, 5) /κατεφθαρμένων (Β' Τιμ. 3, 8) τον νου αιρετικών περιστρέφεται γύρω από πράγματα μωρά, μάταια, ανωφελή, κενά αλλά και βέβηλα (αφού «διεισδύουν» σε ιερά και όσια) και επιβλαβή αφού μεταδίδονται ως καρκίνος-γάγγραινα. Οι ίδιοι αστοχούν αναφορικά με την πίστη, παρεκτρέπονται και ναυαγούν. Οι γραφίδες μύθοι προβάλλονται σε αντίθεση προς το δικό του ευαγγέλιο της (εσχατολογικής) δόξης το οποίο συνιστά την αυθεντική επίγνωση αληθείας. Επικεντρώνεται στην ιστορία της θείας Οικονομίας η οποία παρότι κορυφώθηκε με την Επιφάνεια, εξακολουθεί να πραγματώνεται στο εδώ και το τώρα. Πρόκειται για την υγιαίνουσα διδασκαλία η οποία έχει ως τέλος της την αγάπη (όχι απλώς την φιλανθρωπία) και μέσον μετοχής αλλά και αντικείμενο προσοικείωσης την πίστη η οποία και επενεργείται δι' έργων αγαθών.

¹³ Σχετική βιβλιογραφία βλ. Janßen, „Wider die Antithesen der fälschlich sogenannten Gnosis“ 99 υποσ. 13.

¹⁴ Ο όρος απαντά μόνον στο δίτομο έργο του Λουκά: Λκ. 5, 17 (Φαρισαίοι) Πρ. 5, 24 (Γαμαλήλ).

¹⁵ Μάτη = ανοησία, σφάλμα. Ίσως υπάρχει σύνδεση με σλαβική λ. «ψεύδομαι, απατώ».

¹⁶ Πλάτων, *Τίμαιος* 22^a7-22β.2. Πολύβιος, *Ιστ.* 9.1.4. Ο «ψυχαγωγικός» μύθος αντιπαράκειται προς το πραγματικό, σοβαρό, ιστορικό. Φίλων, *Ερωτήσεις εις την Γένεσιν*. Ψευδο-Φίλων, *Αρχαιολογία, Ιωβηλαία*.

¹⁷ Οι απέραντοι μύθοι και οι γενεαλογίες σχετίζονται στον επόμενο στίχο με το Νόμο/την Τορά άρα δεν πρόκειται για τις αντίστοιχες γνωστικές διδασκαλίες περί απορροής των αρχόντων/αιώνων που στηρίχθηκαν και στην Πρωτοϊστορία αναπτύχθηκαν και συστηματοποιήθηκαν τον 2^ο αι. Γι' αυτό και αντιμετωπίζονται από τον Ειρηναίο. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι δεν είχαν αρχίσει να επωάζονται τον 1^ο αι. και σε ιουδαϊκούς κύκλους, καθώς σήμερα δεν θεωρείται έγκυρη επιστημονικά η διάκριση μεταξύ Ελλήνων γνωστικών και Ιουδαίων αποκαλυπτικών ή/και μυστικών.

¹⁸ Ιουστ. Απολ. 1.26.4 Ειρηναίος 1.23.5 (Μένανδρος μαθητής του Σίμωνα: με τη μαγεία που διδάσκει δίδει τη γνώση για να νικήσει ακόμη και τους αγγέλους που έκαναν τον κόσμο. Οι μαθηταί του παίρνουν την ανάστασι με το βάπτισμα στο όνομά του και δεν μπορούν πλέον να πεθάνουν, αλλά παραμένουν αγέραστοι και αθάνατοι). **Επιστολή προς Ρεγγίνον 45.23**, 49.15-16. Πρβλ. Χ. Καρακόλη "Λέγοντες την ανάστασιν ηδη γεγονέναι" (Β' Τιμ. 2,18). Ερμηνευτική, συγκριτική και θεολογική θεώρηση μιας εσχατολογικής παρεκτροπής», *Η πνευματική παρακαταθήκη του Αποστόλου Παύλου. Ποιμαντικές Επιστολές. Εισηγήσεις ΙΑ Συνάξεως Ορθόδοξων Βιβλικών Θεολόγων: Λευκάδα 25-28 Σεπτεμβρίου 2003*, Θεσσαλονίκη 2004, 205-224 όπου και άλλα αρχαιότερα καινοδιαθηκικά κείμενα όπου καταπολεμώνται παρόμοιες ιδέες: Ρωμ. 6, 5-10 Α' Κορ. 15 Κολ. 2, 11-12 και Εφ. 2, 6.

Μάλιστα στον πυρήνα της Α' Τιμ. διαπιστώνουμε ότι οι συγκεκριμένοι αιρετικοί επενέβαιναν στις δύο ιερότερες σφαίρες της ανθρωπίνης ύπαρξης που συνιστούν τα θεμέλια του Οίκου. Πρόκειται για αυτές (τις σφαίρες) της τράπεζας και της κλίνης. Θεωρούσαν ότι έχοντας ήδη ψυχικά αναστηθεί οφείλουν απέχουν από συγκεκριμένες τροφές (κρέας-οίνο; 5, 23) και το γάμο-τη γενετήσια σχέση ως μιανρά. Πίστευαν ότι έτσι υιοθετούσαν ένα **παραδείσιο μοντέλο ζωής**, όπως περιγράφεται στα Γέν. 1 και 2. Όντας **τετυφωμένοι**¹⁹ προκαλούσαν **έριδες, φθόνο** και άλλα συμπτώματα **αποσύνθεσης** του ιστού της Εκκλησίας (Α' Τιμ. 6) λειτουργώντας ως **γάγγραινα/καρκίνος**²⁰.

Αποδεικνύεται μάλιστα από τις ΠΕ ότι η συγκεκριμένη διδασκαλία γοήτευε κατεξοχήν το «ασθενές φύλο». Οι αιρετικοί, οι οποίοι προφανώς ανήκαν στο ανδρικό φύλο, **ένδυνοντες** (= έρω, σύρομαι) **είς τὰς οἰκίας αἰχμαλώτιζαν γυναικάρια** (α) **σεσωρευμένα ἁμαρτίαις**, (β) **ἀγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις**, (γ) **πάντοτε μανθάνοντα καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα** (Β' Τιμ. 3, 6-7)²¹. Προφανώς **δελεάζονταν** από την αποτίναξη των δεσμών του γάμου και την απελευθέρωση από τους παραδοσιακούς ρόλους της συζύγου και μητέρας. Με τη σειρά τους νεαρές χήρες-παρθένες (ηλικίας 14-50 ετών), οι οποίες έδιναν όρκο πίστης/αφοσίωσης στον Κύριο, **όντας αργές** και επικαλούμενες και τον Π. (Α' Κορ. 7· **πρβλ. Λκ. 20, 34-6**²²) περιέρχονται τις ξένες οικίες και διαδίδουν τις αιρετικές διδασκαλίες που ονομάζονται και **μύθοι γραῶδεις**: **ἄμα δὲ καὶ ἀργαὶ μανθάνουσιν, περιερχόμεναι τὰς οἰκίας**²³, **οὐ μόνον δὲ ἀργαὶ ἀλλὰ καὶ φλύαροι καὶ περίεργοι, λαλοῦσαι τὰ μὴ δέοντα [...]** ἤδη γάρ **τινες ἐξετράπησαν ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ** (Α' Τιμ. 5, 13. 15)²⁴. Δεδομένου ότι ο Σατανάς συνδέεται άρρηκτα με την καταπολεμούμενη αίρεση όπως και τα ρήματα **ἀπωθέω, ἀφίστημι, ἐκτρέπω**, είναι φανερό ότι οι συγκεκριμένες (αν και ζούσαν από τον κορβανά της Εκκλησίας) λειτουργούσαν ως «μισσιονάριοι» της αίρεσης (Πρ. 20, 20) έχοντες ταυτόχρονα ως κίνητρο και την πλεονεξία (6, 5) αλλά και τη φιληδονία (5, 11). Αυτό το έθος των γυναικών ονομάζεται **σπατάλη**²⁵ και ισοδυναμεί με θάνατο (πρβλ. Λκ. 15, 32). Σημειωτέον ότι η **περιέργεια** στην Κ.Δ. και ιδίως στα κλίματα της Εφέσου (Πρ. 19, 19) δεν σήμαινε μόνον ό,τι και στη νέα Ελληνική αλλά συνδεόταν ταυτόχρονα με την εφαρμογή μαγικών τεχνικών.

¹⁹ τυφος< τύφω «σηκώνω καπνό, καπνίζω < «σκορπίζω, στροβιλίζω» Ομόρρ. Τυφλός. Λοιμώδης πάθηση που εκδηλώνεται με ποικίλες μορφές και προκαλείται από βακτηρίδιο. Χρησιμοποιήθηκε για να προσδιορίσει ορισμένα είδη πυρ ετού τα οποία συνοδεύονταν από απώλεια των αισθήσεων και θολούρα, λήθαργο.

²⁰ Γαγγραίνω < γαγγράω, γράω «ροκανίζω, κατατρώγω» -γράφω. Γάγγραινα η νέκρωση ή ο θάνατος μαλακού ιστού λόγω παρεμποδίσεως της κυκλοφορίας του αίματος η οποία ακολουθείται συνήθως από αποσύνθεση και σήψη. 2 κατάσταση επεκτεινόμενης φθοράς και αποσύνθεσης. 9X στις ΠΕ, 5X σε άλλα χωρία της Κ.Δ.

²¹ Πρβλ. Τιτ, 1, 11: **οὐς δεῖ ἐπιστομίζειν, οἵτινες ὄλους οἴκους ἀνατρέπουσιν, διδάσκοντες ἃ μὴ δεῖ αἰσχροῦ κέρδους χάριν.**

²² ³⁴Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· «οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου **γαμοῦσιν καὶ γαμίσκονται**, ³⁵οἱ δὲ καταξιοθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου **τυχεῖν καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίζονται**. ³⁶οὐδὲ γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται, **ἰσάγγελοι γὰρ εἰσιν καὶ υἱοὶ εἰσιν Θεοῦ τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες**».

²³ Το ίδιο κάνει ο Π. στο Πρ. 20, 20.

²⁴ Παρόμοια συμπτώματα παρουσιάζει τον 2^ο αι. μ. Χ. ο Μάρκος (Ειρηναίος 1.13) ο οποίος θεωρεί άξιες να γίνουν μέτοχοι της χάριτός του, φορεῖς του σπέρματος της γνώσεως και προφήτισσες γυναίκες και μάλιστα με όσες φορούν ωραία και πορφυρά ιμάτια και είναι πολύ πλούσιες (1.13.3).

²⁵ Α' Τιμ. 5, 5-6. Έχει προταθεί η σύνδεση με το ρ. **σπῶ** με τη σημ. **ρουφῶ**, **απομυζῶ** ενώ κατ' άλλους με το χεττ. - «**χορταίνω**».

Αυτήν την επιτυχία των αιρετικών στις τάξεις του γυναικείου φύλου υποβοηθούσε και το κλίμα της εποχής. Όπως επισημαίνει ο Winter²⁶ το 44 π.Χ. αναδύεται το μοντέλο της *νέας-μοντέρνας συζύγου*, το οποίο δεν συμβαδίζει με το γνωστό συντηρητικό τύπο γυναίκας που ακολουθούσε το εξής στερεότυπο: στην αρχή της εφηβείας (14 ετών) με το γάμο της με άνδρα κατά μέσο όρο μια δεκαετία μεγαλύτερο αυτής υποτάσσεται πλέον στην αυθεντία του (αντί αυτής του πατέρα), αποφεύγει τα δημόσια βλέμματα περιοριζόμενη στον οίκο της συμβιβαζόμενη την σεξουαλική ελευθερία του συζύγου ο οποίος χαιρέται με τις εταίρες (μετά τα δείπνα και κατά τη διάρκεια των συμποσίων) αλλά και τις πόρνες²⁷. Πρόκειται για οικονομικά εύρωστες κυρίες οι οποίες επιπλέον διέθεταν παιδεία. Κατείχαν τη δυνατότητα μετά το διαζύγιο να διαχειριστούν την προίκα που τους είχε δοθεί αγρεύοντας πλούσιους νέους άγαμους άνδρες. Στην Έφεσο, την πόλη της Αρτέμιδος (της οποίας η λατρεία δεν εμπεριείχε την ελευθεριάζουσα ηθική της Κορίνθιας Αφροδίτης και ταυτόχρονα είχε κατακτήσει τον κόσμο) με το περίφημο Τέμενος στο άλσος/παράδεισο και τους εννούχους ιερείς, η γυναικεία επανάσταση έκλινε και προς το «ασκητικό» μοντέλο.

Από τα ανωτέρω καθίσταται σαφές ότι τόσο στην Έφεσο όσο και στην Κρήτη ο Π. καλείται να αντιμετωπίσει μάλλον έναν Πρωτο-γνωστικισμό, ο οποίος σε θεολογικά και χριστολογικά ζητήματα δεν παρέκλινε της ορθής πίστης²⁸. Τον αξιολογεί, όμως, ως μεγάλο πειρασμό και απειλή για την χριστιανική Εκκλησία αφού προσβάλλει την εστία της ανθρωπίνης ύπαρξης, τον οίκο, και τελικά αποξενώνει την Εκκλησία και τα μέλη της από τον κόσμο και την ιστορία αποπροσανατολίζοντάς τα από την ευθύνη και τη διακονία να σωθούν οι πάντες. Αντί της πίστης και της αγάπης που εκδηλώνεται με καρπούς, *έργα καλά/αγαθά* (τα οποία σε αντίθεση με τις πρωτοπαύλειες εξαίρονται μαζί με την πίστη αφού πλέον δεν γίνονται αντιληπτές *αξιομισθίες*) οι αιρετικοί αναλίσκονται οι ίδιοι και αναλώνουν και τους άλλους σε θεωρίες που (όπως προαναφέρθηκε) μυσούν σε μια δήθεν μυστική, ανώτερη και ελιτίστικη *γνώση*.

Βεβαίως ο σ. των ΠΕ δεν καταπολεμά σε αυτές μόνον τους συγκεκριμένους αιρετικούς. Τους χρησιμοποιεί και ως αντι-παραδείγματα για το πώς οφείλουν να συμπεριφέρονται οι παραλήπτες των επιστολών του και τα μέλη των χριστιανικών κοινοτήτων γενικότερα ώστε η Εκκλησία να μαγνητίζει χωρίς να ασκεί προπαγάνδα το περιβάλλον της. Έτσι οι πολεμικές περικοπές συμπλέκονται με καθρέφτες κατεξοχήν των «διακόνων» της χριστιανικής κοινότητας. Ειδικότερα στο α' ήμισυ του 20^{ου} αι. διαδεδομένη ήταν η άποψη ότι ουσιαστικά οι ΠΕ ως πρωτο-κανονικό Δίκαιο ανήκουν στο ίδιο γένος στο οποίο εντάσσονται και οι *Διαταγές των Αποστόλων*. Αποσκοπούν στην οργάνωση και την ευταξία της εκκλησιαστικής ζωής. Αυτά όμως τα κείμενα φαίνεται να είναι επηρεασμένα από τις ΠΕ οι οποίες με τη σειρά τους στηρίζονται στους *Κανόνες οικιακής συμπεριφοράς* που απαντούν στην Κολ. και την Εφ. ενώ η Τιτ. και το πρώτο μέρος της Α' Τιμ. ασχολούνται και με πρόσωπα που στελεχώνουν τον οίκο: τις γυναίκες και τους δούλους. Για να ασκήσουν τη μεγαλύτερη δυνατή επιρροή στις Εκκλησίες που εμμέσως απευθύνονται οι ΠΕ παρότι είναι επιστολές δανείζονται στοιχεία από φιλολογικά γένη γνωστά στον ελληνορωμαϊκό κόσμο.

²⁶ Bruce W. [Winter, The 'new' Roman wife and 1 Timothy 2:9-15: The search for a Sitz im Leben](#). *Tyndale Bulletin* 51.2 (2000) 285-294. του ίδιου *Roman Wives, Roman Widows: The Appearance of New Women and the Pauline Communities*, Eerdmans Publishing, 2003.

²⁷ Ο Πλούταρχος αιτιολογεί την ανδρική στάση ως εξής: ὀρθῶς τοῦτό γ' αὐτό ποιοῦντες, ὅτι τοῦ συνακολασταίνειν καὶ παροινεῖν οὐ μεταδίδοσιν ταῖς γαμεταῖς. ἂν οὖν ἰδιώτης ἀνὴρ, ἀκρατὴς δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ ἀνάγωγος, ἕξαμάρτη τι πρὸς ἑταίραν ἢ θεραπαινίδα, δεῖ τὴν γαμετὴν μὴ ἀγανακτεῖν μηδὲ χαλεπαίνειν, λογιζομένην ὅτι παροινίας καὶ ἀκολασίας καὶ ὕβρεως αἰδοῦμενος αὐτήν, ἑτέρα μεταδίδωσιν (Γαμικά Παραγγέλματα 140.B.5).

²⁸ Βλ. Σ. Αγουρίδη, Η φύση της αίρεσης που καταπολεμοῦν οι Ποιμαντικές Επιστολές, *Η πνευματική παρακαταθήκη του Αποστόλου Παύλου 31-39*, 37.

ΚΥΡΙΩΣ ΣΩΜΑ

Α' ΜΕΡΟΣ: ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Α. Η ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΑ ΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ-ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΩΝ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ

³ Καθὼς παρεκάλεσά σε προσμεῖναι ἐν Ἐφέσῳ πορευόμενος εἰς Μακεδονίαν,

I [A] ἵνα παραγγείλῃς τισὶν μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν
⁴μηδὲ προσέχειν μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις, (περιεχόμενο διδασκαλίας)
αἵτινες ἐκζητήσεις²⁹ παρέχουσιν μᾶλλον
ἢ οἰκονομίαν³⁰ Θεοῦ τὴν ἐν πίστει.

II [B] ⁵ τὸ **δὲ** τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη
ἐκ καθαρᾶς καρδίας
καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς
καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου,

III [A'] ⁶ ὧν τινες ἀστοχήσαντες ἐξετράπησαν εἰς ματαιολογίαν (συνέπεια διδασκαλίας)
⁷ θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι,
μὴ νοοῦντες μῆτε ἂ λέγουσιν μῆτε περὶ τίνων διαβεβαιῶνται³¹.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τιτ. 1, 5. 10-2, 1:

⁵ Τούτου χάριν ἀπέλιπόν σε ἐν Κρήτη,
ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ
καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγὼ σοι διαταξάμην,

¹⁰ Εἰσὶν γὰρ πολλοὶ
[καὶ] ἀνυπότακτοι, ματαιολόγοι καὶ φρεναπάται,
μάλιστα οἱ ἐκ τῆς περιτομῆς,

¹¹ οὓς δεῖ ἐπιστομιζεῖν,
οἵτινες ὅλους οἴκους ἀνατρέπουσιν
διδάσκοντες ἂ μὴ δεῖ
αἰσχροῦ κέρδους χάριν.

¹² Εἶπέν τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν προφήτης·
«Κρήτες ἀεὶ ψεύσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί».
¹³ ἢ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθῆς.

Δι' ἣν αἰτίαν ἔλεγχε αὐτοὺς ἀποτόμως,

²⁹ ζητ– D F G Ψ 0285^{vid.} 1739. 1881 m; Ir

³⁰ Οἰκοδομῆν D*(?: –δομῆν) latt; Ir

³¹ Ο Townner, 1 Timothy, 43 υποστηρίζει την εξής δομή στην περικοπή 1, 3-20: **A.** Η παραγγελία για αντίδραση απέναντι στους ψευδοδιδασκάλους (στ. 3-5). **B.** Οι ψευδοδιδάσκαλοι (στ. 6-7). **Γ.** Ο Νόμος: παρερμηνεία από τους ψευδοδιδασκάλους (στ. 8-10). **Γ':** η αυθεντική διδασκαλία (στ. 10-11). **Β':** η μαρτυρία του πιστού δασκάλου (στ. 12-17). **Α':** Επαναλαμβάνεται η παράκληση προς τον Τιμόθεο.

ἵνα ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πίστει,

¹⁴ μὴ προσέχοντες Ἰουδαίκοις μύθοις καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων ἀποστρεφόμενων τὴν ἀλήθειαν.

¹⁵ Πάντα καθαρὰ τοῖς καθαροῖς·

τοῖς δὲ **μειοψήμοις καὶ ἀπίστοις** οὐδὲν καθαρὸν, ἀλλὰ μεμΐνται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις.

¹⁶ Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι,

τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται,

βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς

καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι.

Σὺ δὲ λάλει ἃ πρέπει **τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ**³².

Συγκρίνοντας τὴν Α΄ Τιμ. με τὴν ἀντίστοιχη περικοπὴ τῆς Τιτ. παρατηροῦμε τὰ εξῆς:

- 1) Στὴν ἀρχαιότερη ἐπιστολὴ ἀπολείπεται³³ ὁ Τίτος στὴν Κρήτη, ὅπως καὶ ὁ Τιμόθεος παρακαλεῖται προσμεῖναι³⁴ στὴν Ἐφεσο. Σε καμιὰ περίπτωση δὲν δηλώνεται ἀπροθυμία ἐκ μέρους τῶν μαθητῶν νὰ ἐπιτελέσουν τὴ συγκεκριμένη ἀποστολή. Ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν ευαγγελιζόμενος τὴν ὁδόν (Πρ. 18, 25) **πορεύεται** στὴ Μακεδονία κατευθυνόμενος εἰδικότερα στὴ **Νικόπολη** (πιθανόν **τῆς Ἡπείρου**³⁵ ὅπου ἔδρασε καὶ ὁ χωλὸς γίος σκλάβας, ὁ Επικτήτος [89-135 μ.Χ.]). Δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ βεβαίως τὸ **πορευόμενος εἰς Μακεδονίαν** νὰ ἀναφέρεται (καὶ) στὸν Τιμόθεο. Δὲν δηλώνεται ὡς σημεῖο ἀφετηρίας τῆς πορείας τοῦ Ἡφέσου. Ἐντυπωσιακὸ εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Π. δὲν ἀνακαλεῖ τὴν περίοδο τῆς μακρόχρονης παρουσίας τοῦ στὴν πόλη γιὰ νὰ συσπειρώσει τοὺς παραλήπτες, ὅπως συμβαίνει στὴ *Διαθήκη* τοῦ στο Πρ. 20 ἐνῶ καὶ τὴν ἐπιστολὴ γενικότερα δὲν ἀντανακλάται σὲ «πρῶτη ἀνάγνωση» τὸ εἰδικότερο προφίλ τῆς πόλης. Σημειωτέον ὅτι δὲν ἀποκλείεται καὶ οἱ ἀντίπαλοι τῶν ΠΕ νὰ ἦταν περιφερόμενοι κήρυκες οἱ ὁποῖοι επικαλοῦνταν τὴν παύλεια παράδοση ἢ/καὶ αὐθεντία³⁶. Σε κάθε περίπτωση στο 5, 10 ἐξαίρονται οἱ πόδες τῶν (περιοδουμένων) *αγίων* καὶ ἡ φιλοξενία πρὸς αὐτούς.
- 2) Στὸ τέλος τῆς Τιτ. ἀκούγεται ἡ παρότρυνση: Ὅταν πέμψω Ἀρτεμᾶν πρὸς σὲ ἢ Τύχικον, **σπούδασον ἔλθειν πρὸς με εἰς Νικόπολιν**, ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμάσαι (3, 12)³⁷. Ἀντιθέτως στὸν πυρήνα τῆς Α΄ Τιμ. (3, 14-15) ὁ Π. ἐλπίζει **νὰ ἔλθει σύντομα** στὸν μαθητὴ τοῦ (ἀποστολική παρουσία): Ταῦτά σοι γράφω ἐλπίζων **ἔλθειν πρὸς σὲ ἐν τάχει· ἐὰν δὲ βραδύνω, ἵνα εἰδῆς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι** (4, 13: **ἕως ἔρχομαι** πρόσσεχε· πρβλ. Φιλῆμ. 22³⁸). Ἐὰν ἡ Τιτ. προηγείται τῆς Α΄ Τιμ., τότε δὲν ἀποκλείεται ἡ δευτέρη νὰ γράφτηκε στὴ Νικόπολη, ἀφοῦ ἀπὸ ἐκεῖ ἡ μετάβαση στὴν Ἐφεσο ὄντως μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἐν

³² Στὴ Β΄ Τιμ. 1, 3 *Χάριν ἔχω τῷ Θεῷ, ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνείδησει, ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνησίαν ἐν ταῖς δεήσεσίν μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας.*

³³ Σύμφωνα με τὸν Towner, *Timothy* 652 κε. τὸ ρῆμα δὲν σημαίνει ἀπλῶς *ἀφήνω κάποιον σὲ ἕναν χώρο* ἀλλὰ καὶ *εγκαθιστῶ σὲ ἕνα αξίωμα καὶ ἀποστέλλω ὡς εκπρόσωπο*. Ἀυτὴ ἡ σημασία δὲν δικαιώνεται οὔτε λεξικογραφικὰ οὔτε ἀπὸ τὴν χρῆση τῆς στο Β΄ Τιμ. 4, 20: *Τρόφιμον δὲ ἀπέλιπον ἐν Μιλήτῳ ἀσθενοῦντα*. Το ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ *καθιστῶ* (Τιτ. 1, 5// Λκ. 12, 42-44 [παραβολὴ ἀπίστου δούλου]· Πρ. 6, 3 [επτὰ διάκονοι]· Εβρ. 5, 1 7, 28 8, 3 [ἀρχιερεῖς]· Α΄ Κλήμ. 42.4 43.1 44.3 54.2). Βλ. Engelmann, *Unzertrennlliche Drillinge?* 241-242.

³⁴ Ὁ ὅρος δὲν ἔχει τὴ σημασία *persevere* = *αντέχω/αντιστέκομαι*. Βλ. Dibelius-Conzelman *The Pastoral Epistles* 15.

³⁵ Γαλίτης, *Τίτος* 363-365 (σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς Πατέρες ποὺ τὴν ταυτίζουν με τὴ *Νικόπολη τῆς Θράκης*).

³⁶ Tellbe, *Christ-Believers in Ephesus* 86. 159.

³⁷ Δὲν ἐπεξηγείται στὸν ἀκροατὴ τὸ πῶς συμβιβάζεται ἡ διαταγὴ στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς γιὰ ἐγκατάσταση πρεσβυτέρων σὲ μὴ νῆσο με τόσες πόλεις με τὴ σπουδὴ νὰ ἔλθει κοντὰ τοῦ ὁ Τίτος.

³⁸ *ἅμα δὲ καὶ ἐτοίμαζέ μοι ξενίαν· ἐλπίζω γὰρ ὅτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χαρισθήσομαι ὑμῖν.*

τάχει. Και πάλι (όπως και στην Τιτ.) στον επίλογο της Β΄ Τιμ. και μάλιστα προ του χειμῶνος (4, 21) ακούγεται η επείγουσα παράκληση: Σπούδασον ἔλθεῖν πρὸς με ταχέως. [...] Λουκάς ἐστὶν ὁ μόνος μετ' ἐμοῦ³⁹. Μάρκον ἀναλαβὼν, ἄγε μετὰ σεαυτοῦ, ἔστιν γὰρ μοι εὐχρηστος εἰς διακονίαν⁴⁰. Τύχικον δὲ ἀπέστειλα εἰς Ἔφεσον (4, 9-10. 11-12). Σημειωτέον ὅτι και στην Τιτ. (ὅπου ὁμως υπάρχει διαζευκτικό) και στη Β΄ Τιμ. (ὅπου σημειώνεται ὅτι ο Τίτος εἶναι πλέον στη Δαλματία 4, 10) αποστέλλεται ο γνωστός κομιστής και των επιστολών της αιχμαλωσίας ασιανός Τυχικός (Κολ. 4, 7· Εφ. 6, 21· πρβλ. Πρ. 20, 4)⁴¹. Σε κάθε περίπτωση ἀπὸ τα ανωτέρω κείμενα ἐξάγεται το συμπέρασμα ὅτι οὐ παραλήπτες Τιμόθεος και Τίτος δεν ἦταν μόνιμοι αξιωματούχοι στην Ἐφεσο και την Κρήτη οὔτε τοποθετήθηκαν ως ἐπίσκοποι με τα χαρακτηριστικά που ἔχει το αξίωμα ἀπὸ τον Ἰγνάτιο.

- 3) Ἐνὼ στην Α΄ Τιμ. ο Π. παρακαλεῖ τον μαθητὴ του να παραμείνει και να παραγγεῖλει συγκεκριμένα λόγια στους αντιπάλους, στην Τιτ. διατάσσει (= καθορίζει με σκοπὸ την διευθέτηση) τον ἐξ ἐθνῶν ἀπόστολό του. Σε αυτήν (την Τιτ.) το πρωτεύον εἶναι ο παραλήπτης να ἐπιδιορθώσει (και ὄχι να απλῶς να ἀναπληρώσει) τα λείποντα και κατεξοχὴν να καταστήσει (χειροτονήσει;) κατὰ τὸν τρόπον πρεσβυτέρους. Γι' αὐτὸ και προηγείται ο «καθρέφτης» του ἐπισκόπου και ἔπεται ο ἔλεγχος των ἀντιλεγόντων στην υγιαίνουσα διδασκαλία⁴². Με αὐτὸν τον τρόπο οὐ ἐπίσκοποι/πρεσβύτεροι καλοῦνται να λειτουργήσουν ως κατεξοχὴν «παραδείγματα» πρὸς μίμηση. Ἀντιστρόφως στην Α΄ Τιμ. προτεραιότητα δεν ἔχει η οργάνωση της Ἐκκλησίας ἀλλὰ η ἀντιμέτωπιση των ετεροδιδασκάλων. Αὐτή (η ἀντιμέτωπιση), ἀκολουθώντας το πρότυπο της ἀντιδιαστολής του παλαιοῦ με το νέο (πρβλ. Εφ. 4, 17-21 [τα «ἐκτός» - ἔθνη])⁴³, γίνεται σε τρία ἐπίπεδα: σε αὐτὰ (α) της λογικῆς (ἀφροσύνη 1, 8-11), (β) της πνευματικῆς σφαίρας (πνευματικὸ ναυάγιο/σκοτὸς 1, 19-21) και (γ) της ἠθικῆς (6, 35). Στην Α΄ Τιμ. η κριτικὴ/παραγγελία κλιμακώνεται προοδευτικά, καθὼς στην ἀρχὴ η διδασκαλία τους χαρακτηρίζεται ἑτέρα και ἐν συνεχείᾳ προσδιορίζεται ως προσοχή/προσήλωση σε γενεαλογίες. Μόνον στο τέλος της ἐπιστολῆς ξεσπᾷ ο Π. σε δριμεία πολεμικὴ⁴⁴. Ἀντιθέτως στην Τιτ. η ἀναφορὰ στους αἰρετικούς γίνεται εὐθύς ἀμέσως με οξείς χαρακτηρισμούς. Αὐτοὶ χαρακτηρίζονται (α) ἀννπότακτοι, (β) ματαιολόγοι και (γ) φρεναπάται (κλίμαξ) ἐνὼ και ο παραλήπτης

³⁹ Πρβλ. Φιλήμ. 24· Κολ. 4, 14. Ἀπὸ το στ. 21 συνάγεται ὅτι και ἄλλα πρόσωπα ἐκτὸς του Λουκά βρῖσκονται πλησίον του Π.: Ἀσπάζεται σε Εὐβουλος και Πούδης και Λίνος και Κλαυδία και οἱ ἀδελφοὶ πάντες.

⁴⁰ Πρβλ. διακονία τῶν ἀγίων· Α΄ Κορ. 16, 15· Β΄ Κορ. 8, 4· 9, 1· 12 κε. (λόγια).

⁴¹ Μάλιστα στη β΄ περίπτωση αὐτὸς δεν αποστέλλεται πρὸς τον παραλήπτη ἀλλὰ στην Ἐφεσο. Αὐτὸ συνεπάγεται ὅτι ἴσως ο Τιμόθεος δεν βρισκόταν πλέον στη συγκεκριμένη πόλη ἀλλὰ ἴσως στην ευρύτερη περιοχή της Ἀσίας, ὅπου ἐντοπίζονται και ἄλλες γνωστὲς ἀπὸ την Κ.Δ. μορφές: Ἀσπασαί Πρίσκαν και Ἀκύλαν και τὸν Ὀνησιφόρου οἶκον (4, 19). Βεβαίως το ἐρώτημα το οποίο πλανᾶται στον ἀκροατὴ εἶναι το πῶς το ἴδιο πρόσωπο αποστέλλεται στην Κρήτη (και μάλιστα για να ἀντικαταστήσει τον Τίτο) και κατόπιν στη Μικρὰ Ἀσία. Λογικὰ αὐτὸ προϋποθέτει ὅτι η Β΄ Τιμ. (ἐάν ο σ. εἶναι το ἴδιο πρόσωπο) γράφηκε ἀρκετὰ μεταγενέστερα ἀπὸ την Τιτ. Σημειωτέον ὅτι ο Τυχικός ἀναλαμβάνει να κομίσσει και την Κολ. και την Εφ. (δύο «συνοπτικῆς» ἐπιστολῆς της αιχμαλωσίας) με ἐξαιρετικὲς συστάσεις: Τὰ κατ' ἐμὲ πάντα γνωρίσει ὑμῖν Τύχικος ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς και πιστὸς διάκονος και σύνδουλος ἐν Κυρίῳ, ὃν ἐπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν και παρακαλέση τὰς καρδίας ὑμῶν.

⁴² Αὐτὸς (ο ἔλεγχος) διεξάγεται ἀμεσα ἀπὸ τον ἐπίσκοπο (μέσω της παράκλησης) και ἔμμεσα ἀπὸ τον σ..

⁴³ D.K. Darko, *No Longer Living as the Gentiles: Differentiation and Shared Ethical Values in Ephesians 4.17 – 6.9* (PhD diss.) King's College London 2006, 72.

⁴⁴ Πρβλ. Β΄ Τιμ. 3, 1-5: Τοῦτο δὲ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί· ἔσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φίλαντοι, φιλάργυροι, ἀλαζόνες, ὑπερήφανοι, βλάσφημοι, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι, ἄστοργοι, ἄσπονδοι, διάβολοι, ἀκρατεῖς, ἀνήμεροι, ἀφιλάγαθοι, προδοταί, προπετεῖς, τετυφωμένοι, φιλήδοιοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι, ἔχοντες τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἡρνημένοι· και τούτους ἀποτρέπου

παροτρύνεται άμεσα να επι-στομίζει⁴⁵/ ελέγχει αποτόμως αφού ανατρέπουν **ολόκληρους οίκους (μάλλον οικογένειες παρά τις κατ' οίκον Εκκλησίες)**⁴⁶ χάριν **αισχροκέρδειας**. Στην Α' Τιμ. γίνεται αναφορά απλώς σε αυτούς που είναι διεφθαρμένοι τὸν νοῦν καὶ νομίζουν πορισμὸν τὴν εὐσέβειαν στον επίλογο (6, 5 κε.).

- 4) Σημειωτέον ότι η Τιτ. αφορά σε μια Μεγαλόνησο με πολλές (εκατό! Οβίδιος, *Ars I* 295-300) πόλεις και ιδιόρρυθμους κατοίκους (πρβλ. *κρητίζειν* = ψεύδεσθαι, ἔξαπατᾶν πρβλ. Ησύχιος κ 4086 Σούδα κ. 324.2407). Προφανώς προϋποτίθεται ότι ο σ. δεν είχε τη δυνατότητα ούτε χρονικά ούτε τοπικά να οργανώσει δεόντως όλες αυτές τις επιχώριες εκκλησίες. Είναι χαρακτηριστικό το ότι στην Τιτ. ο Π. αναφέρεται συνήθως με το *εμείς* (και όχι με το *εγώ* όπως στην Α' Τιμ.) ενώ είναι η μοναδική επιστολή όπου οι παραλήπτες δεν προσφωνούνται ως *αδελφοί* ενώ δεν μνημονεύεται ούτε το όνομα *Κύριος* ούτε ο όρος *Εκκλησία* για την κοινότητα⁴⁷. Η Α' Τιμ. απευθύνεται σε μία κεντρική πόλη της Μ. Ασίας, όπου ο Π. έχει ήδη μείνει επί τριετία (52-55 μ.Χ.) αντιμετωπίζοντας μάλιστα σύμφωνα με το Πρ. 19, πολλές και ποικίλες προκλήσεις: Απολλώ, μαθητές Ιωάννη του Βαπτιστή, «ιουδαϊκή» μαγεία. Άρα δεν χρειάζεται τόσο οργάνωση εκκλησιαστική όσο «οικονομία»-διαχείριση των υπάρχοντων ανθρώπινων και των άλλων πόρων που παρέχονται από πλούσια μέλη της ώστε η κοινότητα να αποτελεί πρότυπο-μαγνήτη-πυξίδα.
- 5) Στην Τιτ. πρόκειται για πολλούς ενώ στην Α' Τιμ. αναφέρονται *τινές* τους οποίους οφείλει ο Τιμόθεος να *παραγγείλει* να μην ετεροδιδασκαλούν. Μάλιστα στην Τιτ. οι κατηγορίες του σ. τεκμηριώνονται με λόγο κάποιου προφήτη εξ αυτών (*των ψευστών [παράδοξο!]*) και επιβεβαιώση ότι *ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής*. Η συγκεκριμένη διατύπωση αντιστοιχεί στη φράση *πιστός ὁ λόγος των λοιπών ΠΕ*. Σύμφωνα με *τὸν θεοφιλή καὶ σοφὸν περὶ τὰ θεῖα τὴν ἐνθουσιαστικὴν καὶ τελεστικὴν σοφίαν*⁴⁸ Επιμενίδη, οι Κρήτες είναι διαχρονικά ψεύστες (αφού επιδεικνύοντας τάφο, αμφισβητούν την αιωνιότητα και μακαριότητα του Δία), *κακά θηρία, γαστέρες ἄργές* (Καλλίμαχος 1.4-9· Πολύβιος 6.47.5-6· 8.16[18].4-6). Το γεγονός ότι είναι *εκ περιτομῆς* αλλά και *Κρήτες*⁴⁹ τους καθιστά ιδιαίτερα επικίνδυνους. Σημειωτέον ότι στις ΠΕ δεν απαντά άλλη προφητεία εκ των Γραφών.
- 6) Ενώ στην Τιτ. διακρίνονται στην πρώτη πρόταση *οἱ ἐκ περιτομῆς*, στην Α' Τιμ. μόνον στο τέλος του προοιμίου παρουσιάζεται ο αυτοχαρακτηρισμός τους ως *νομοδιδασκάλων-ραβίνων* αν και δεν νοούν ούτε όσα λένουν ούτε όσα διαβεβαιώνουν. Ο Νόμος μάλιστα καταρχάς θεωρείται καλός. Ενώ η Α' Τιμ. αναφέρεται αόριστα σε *γενεαλογίες και μύθους απέραντους*, η Τιτ. ομιλεί για *ιουδαϊκούς μύθους* (!) και *εντολές ανθρώπων*⁵⁰ που αποστρέφονται την αλήθεια. Και στον επίλογο επαναλαμβάνονται τα εξής μέσω πολυσύνδετου: (α) *μωρὰς δὲ ζητήσεις καὶ* (β) *γενεαλογίας καὶ* (γ) *ἔρεις καὶ* (δ) *μάχας νομικὰς*

⁴⁵ Σημαίνει *θέτω χαλινάρι-δαμάζω*. Βλ. Γαλίτης, *Τίτος* 198. Ο Σενέκας τοποθετείται εναντίον του λόγου που διατυπώνεται με οξύτητα (Επ. 40.2· 59.4-7· 75.1-7· 100).

⁴⁶ Βλ. Engelmann, *Unzertrennlliche Drillinge?* 185-6.

⁴⁷ Βλ. Fuchs, *Unerwartete Unterschiede* 42-43.

⁴⁸ Πλούταρχος, *Σόλων* 12.7.9.

⁴⁹ Πρβλ. F. Blass and A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament*, transl. and ed. R. Funk Chicago University Press 1961, 245. Ο δεσμός της Κρήτης με τους Ιουδαίους επιβεβαιώνεται από τις πηγές. Ο Φίλων σημειώνει ότι η Κρήτη ήταν γεμάτη από ιουδαϊκές παροικίες (*Γάιος* 282) ενώ ο Ιώσηπος νυμφεύθηκε Ιουδαία από τη Μεγαλόνησο (*Βίος* 427). Σύμφωνα με το Πρ. 2, 11 στους προσκυνητές της Πεντηκοστής συγκαταλλέγονταν και Ιουδαίοι από την Κρήτη, ενώ ο Τάκιτος (*Historiae* 5.2.1-3) θεωρεί ότι οι Ιουδαίοι κατάγονται από το συγκεκριμένο νησί. Βλ. Engelmann, *Unzertrennlliche Drillinge?* 372.

⁵⁰ Στους Ο' ο όρος *ἐντολή* συνδέεται κατεξοχήν με το θέλημα του Θεού. Εν προκειμένω ο σ. ίσως είναι επηρεασμένος από τη συνοπτική παράδοση όπου συγκεκριμένες διατάξεις περί καθαρότητας θεωρούνται παραδόσεις ανθρώπων (Μκ. 7).

περιῖστασο· εἰσὶν γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιοι. Αἰρετικὸν⁵¹ ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται (< ἐκτρέπομαι= υφίσταμαι εξάρθρωση)⁵² ὁ τοιοῦτος καὶ ἀμαρτάνει, ὡν αὐτοκατάκριτος (3, 9-11). Στον ἴδιο (τον ἐπίλογο) οι ακροατές προσκαλοῦνται νὰ προπέμψουν σπουδαίως τον νομικό Ζηνά (3, 13)⁵³ ὅπως και σε αὐτόν της Β'Τιμ. διατάσσεται ο παραλήπτης νὰ φέρει τὸν φαιλόνην,⁵⁴ ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ καὶ τὰ βιβλία μάλιστα τὰς μεμβράνας (4, 13)⁵⁵. Μάλλον πρόκειται για τις παλαιδιαθηκικές Γραφές και τις δικές του σημειώσεις ἢ ἐπιστολές ἢ ἄλλα «καινοδιαθηκικά» κείμενα τα οποία πολὺ νωρὶς γράφονταν σε περγαμηνὸ κώδικα⁵⁶. Ἄλλωστε εἶναι ἐξόχως σημαντικό ὅτι στην Α'Τιμ. (5, 18) ο σ. θεωρεῖ καινοδιαθηκικό χωρίο ὡς Γραφή ἐνὸς β) και στη Β'Τιμ. παρουσιάζεται στο τέλος νὰ εἶναι μόνος με τον ἰατρὸ συγγραφέα του δίτομου ἔργου της Κ.Δ. που καταλαμβάνει σχεδὸν το 1/3 του Κανόνα ἐνὸς Μάρκο, το

⁵¹ Ο ὅρος *αἴρεση*, ο οποίος σημαίνει *εκλογή* (Ψευδοπλάτων, *Ορισμοί* 412a) ἐνὸς 1^ο αἰ. αποτελοῦσε τεχνικό ὄρο της φιλοσοφικῆς σχολῆς που συνδυάζεται με *ἐπιλογή* τρόπου ζωῆς (S. Mason, *Life of Josephus. Translation and Commentary*, Brill 2001, 15), δὲν εἶχε οὔτε στους Ὁ οὔτε στον ελληνορωμαϊκό κόσμο ἀρνητικὴ σημασία. Τέτοια λαμβάνει στον Π. (Α' Κορ. 11, 19: *δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα [καὶ] οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν* Γαλ. 5, 20: *διχοστασίαι, αἰρέσεις*) ἢ ὅποια ἐπίσης δὲν ἀπαντᾶ στις Πρ. (5, 17- 15, 5- 24, 5.14- 26, 5- 28, 22). Στὸ Β' Πέ. (2, 1) προστίθεται τὸ ἀπωλείας ἐνὸς στους ἀποστολικούς Πατέρες (Γγν. Εφ. 6.2- Τραλ. 6.2- Μαρτ. Πολ. 2. Ιουστ., Α' Απολ. 26. 33) και ἰδίως στον Ειρηναῖο (2.30.9. 3.1.2. 3.4) πλέον καθίσταται *terminus technicus* με τὴν σημασία που ἔχει και σήμαρα στη νεοελληνικὴ (πρβλ. Κλήμης, *Στρωματεῖς* 1.95.4- Ιππόλ. *Αἰρέσεις* 47.5). Παρομοίως και οι ἀρχαῖες μεταφράσεις της Κ.Δ. χρησιμοποιοῦν τὸ νεολογισμὸ *sectae* ο οποίος γίνεται *terminus* στον Τερτυλλιανὸ (Praesc. 6.1- 12.1- 14.4). Engelmann, *Unzetrennliche Drillinge?* 405-406.

⁵² Πρβλ. Δτ. 32, 20: *γενεὰ ἐξεστραμμένη* Ιεζ. 13, 20. Γαλίτης, *Τίτος* 357.

⁵³ Ἐνα πρόσωπο με εθνικὸ ὄνομα (< Ζηνόδωρος = δῶρο του Δία) εἶναι νομικός. Λόγω ὀνόματος δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ ἢ ἐκδοχὴ στο Τιτ. 3, 13 (ὅπως και στα Λκ. 7, 30- 10, 25- 11, 45 κε. 52- 14, 3- πρβλ. Μτ. 22, 35) τὸ ἐν λόγω πρόσωπο νὰ ἀσχολεῖται με τὴν Τορὰ, ἀφοῦ και ο Απολλῶς ἦταν δυνατός στην ἐρμηνεία των Γραφῶν (Πρ. 18, 24). Σχετικὰ με τὴν ἐρμηνεία του ὀρου νομικός βλ. Γαλίτης, *Τίτος* 367 κε..

⁵⁴ Ο *φαιλόνης* (< *φαινόλης* [με ἀντιμετάθεση συμφώνων] < ἀρχ. ρ. φαίνω) δὲν ἦταν μόνον τὸ ρωμαϊκὸ πανωφόρι (*raenula*) *χωρὶς μανίκια, παλτό, μαδῶνας, χλαίνα* ἀλλὰ και *ἡ θήκη των βιβλίων/εὐαγγελίων*. Στὸ συγκεκριμένο στίχο, ὅμως, δὲν ἐξάγεται τὸ γεγονός ὅτι στον Κάρπο βρίσκονται και τὰ τρία ἀντικείμενα παρὰ μόνον τὸ πρῶτο ἐνὸς στις ἐπιστολές εἶναι σύννητες τὸ αἶτημα νὰ κομίσει ο παραλήπτης ξεχασμένα ἐνδύματα. Βλ. Engelmann, *Unzetrennliche Drillinge?* 490-491.

⁵⁵ Ἡ συγκεκριμένη «προσωπικὴ» σημείωση της Β'Τιμ. χρησιμοποιεῖται ὡς τεκμήριο ἐναντίον της κατὰ λέξη θεοπνευστίας των Γραφῶν και ὡς τεκμήριο ἀυθεντικότητας της Β'Τιμ. Κάποιοι ἰσχυρίζονται ὅτι τὰ συγκεκριμένα ἀντικείμενα τὰ ἔχει ἀνάγκη ο Π. ἐνόψει της μεγάλης δίκης του ἀπὸ τον Νέρωνα. Ἐχει ἤδη προηγηθεῖ μιὰ ἀ' ἀπολογία ἢ ὅποια δὲν ταυτίζεται ἀπαραίτητα με τὴν ἀ' δίκη ἀπὸ τὴν ὅποια και ἀπελευθερώθηκε (Ευσέβιος *EI* 2.22), γεγονός τὸ ὅποιο δὲν μνημονεύει ἢ Β'Τιμ. Τα βιβλία ἐμπεριέχουν τὰ τεκμήρια της ρωμαϊκῆς του πολιτείας ἐνὸς τὸ παλτό εἶναι ἀπαραίτητο ἀφοῦ ο ἀπόστολος των ἐθνῶν ἀναμένει τὴν ἀπελευθέρωσή του. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε προσκαλεῖται ο Μάρκος για νὰ κομίσει τὸ εὐαγγέλιο στα ἔθνη ἐπιτελώνοντας ἱεραποστολικὴ διακονία ἄλλη ἀπὸ αὐτὴ του Τιμοθέου. Ἀκόμη και ο ὅρος *ἀνάλυσις* ἀποτυπώνει τὴν ἐλπίδα της ἀπελευθέρωσης ἐνὸς τὸ *σπένδομαι* (θυσία υγρῶν [λ.χ. οἴνου, μελιού, γάλακτος])// *χύνω αἷμα* [*Ditt Syll* I 3 II 736, 1], *αὐτοθυσιάζομαι* [Παυσανίας 8.2.3]) τὴν ἀνάλωση του Π. στο κήρυγμα. Σημειωτέον ὅτι και τὸ *ἀναλύω* και τὸ *σπένδομαι* ἀπαντοῦν και στα Φιλ. 1, 23 και 2, 17 συνδεόμενα με τὸν θάνατο (πρβλ. Σοφ. 2, 1- 16, 14- Ιώσ. *Αρχ.* 13. 241- Φίλων, *Φλάκκ.* 187. Α'Κλήμ. 44.5). Στὴν ἴδια ἐπιστολὴ ἀπαντᾶ και ἡ εἰκόνα του Π. ὡς ἀθλητὴ που ἀγωνίζεται προκειμένου νὰ λάβει τὸ στέφανο της δικαιοσύνης (3, 14). Ἡ ἀνασκόπηση στο παρελθόν οφείλεται στο γεγονός ὅτι πλέον ο σ. εἶναι ἐβδομήντα ἐτῶν και γνωρίζει ὅτι οι «μεγάλες ἐποχές» της ἱεραποστολῆς ἀποτελοῦν παρελθόν. Ἄλλοι ἐρευνῆτες ἀντικρίζουν στην τελευταία ἐνότητα της Β'Τιμ. ἀρκετὰ στοιχεῖα κοινὰ με τὸ τέλος του Ἰησοῦ (προδοσία ἀπὸ τον Ἀλέξανδρο, ἐγκατάληψη, δικαστήριο και προσευχή). Βλ. Engelmann, *Unzetrennliche Drillinge?* 477. 489. 494

⁵⁶ Το *καὶ μάλιστα* δὲν εἶναι σαφές ἐάν σημαίνει δύο διαφορετικὰ ἀντικείμενα ἢ ἐάν ἢ μεμβράνη (τὸ ἀκριβότερο και ἀνθεκτικότερο μεμβράνινο, περγαμηνὸ δερμάτινο [γραμμμένο ἢ ἀγραφο] βιβλίον) ἐξειδικεύει τι κατεξοχὴν χρειάζεται ο Π. κάποιοι ἰσχυρίστηκαν ὅτι τὰ βιβλία ἐμπεριέχουν κοσμικὰ κείμενα ἐνὸς οι μεμβράνες ἱερά. Σημειωτέον ὅτι ἤδη στην εἰσαγωγὴ της Β'Τιμ. δόθηκε μεγάλη ἐμφάση ἀπὸ τον σ. στην ἀξία και του «ἰουδαϊκοῦ» παρελθόντος του ἴδιου (1, 3) και των Γραφῶν. Και ἐν προκειμένῳ ἐξαίρεται ἢ σπουδαιότητα των Γραφῶν για τὴν παύλεια θεολογία.

αρχαιότερο ευαγγελιστή αφού τον θεωρεί *εὐχρηστο εἰς διακονία*. Στις ίδιες τις ΠΕ ο σ. επεξεργάζεται κορυφαίες παύλειες επιστολές (Α΄ Κορ., Ρωμ., Φιλήμ., Φιλ.)⁵⁷.

- 7) Συνολικά η περικοπή 1, 3-20 συνιστά το Προοίμιο της επιστολής το οποίο αποσκοπούσε στο να ελκύσει το ενδιαφέρον του ακροατή προς ό,τι πρόκειται να ακολουθήσει⁵⁸. Η έκτασή του σύμφωνα με τον Κοϊντιλιανό πρέπει να είναι τέσσερις προτάσεις (*Inst.* 4.1.62). Στην προκειμένη περίπτωση είναι εκτενέστερο διότι ο σ. απευθύνεται ουσιαστικά σε τρεις αποδέκτες: α) τους αιρετικούς (οι οποίοι και πλαισιώνουν το Προοίμιο αλλά και ολόκληρη την επιστολή), β) το τέκνο του «στρατιώτη» Τιμόθεο αλλά και γ) ολόκληρη την Εκκλησία. Ταυτόχρονα το Προοίμιο «ζωγραφίζει» το *ήθος* του αποστολέα, ο οποίος ιδίως στο παραινετικό είδος πριν παρακαλέσει, οφείλει να κερδίσει το σέβας του ακροατηρίου προβάλλοντας ως αποκλειστικός φορέας επιταγής του Θεού αλλά και ταυτόχρονα ζωντανή υποτύπωση της μεταμορφωτικής δραστηριότητας του ευαγγελίου. Μάλιστα στο συγκεκριμένο προοίμιο όπως και στο κεντρικό τμήμα της επιστολής (κεφ. 4) αλλά και στο επιλογικό ο αποστολέας προβάλλει ως *Παιδαγωγός*: α) προτρέπει-παραγγέλλει-θεραπεύει (αποκαλύπτοντας την ασθένεια των αιρετικών), β) παιδαγωγεί (κατεξοχήν τον Τιμόθεο) και γ) διδάσκει όλη την Εκκλησία. Ταυτόχρονα επιδεικνύει παραδείγματα (προς μίμηση [τον εαυτό του] και προς αποφυγή [επώνυμους αιρετικούς]). Έτσι χορηγεί θεραπεία/υγεία και αληθινή επίγνωση (πρβλ. Κλήμης, *Παιδαγωγός* 1.1-3).
- 8) Ο ίδιος ο Τιμόθεος μέσω της επιστολής φαίνεται να ωριμάζει-τελειοποιείται: ενώ αποκαλείται στην αρχή τέκνο, κατόπιν καλείται να διακριθεί ως στρατιώτης και αθλητής «έφηβος» και στο τέλος αυτής χαρακτηρίζεται *άνθρωπος του Θεού*. Πλέον δεν διατρέφεται με το «γάλα» του Νόμου όπως στα πρώτα στάδια της ζωής του (όπου μάλιστα δάσκαλοι-«ραβίνους» χρημάτισαν γυναίκες [μητέρα και μάμμη]) αλλά με λόγους *πίστεως και επίγνωσης της αλήθειας*. Αντιστρόφως ανάλογα οι αιρετικοί οι οποίοι «σερβίζουν» νομικούς μύθους που απευθύνονται σε αδίκους απογυμνώνονται: στην αρχή γίνεται αντικείμενο κριτικής η φιλαρχία ενώ στο τέλος η φιλαργυρία αλλά και η διάσπαση που προκαλούν στο σώμα. Γι' αυτό, όπως και στο προοίμιο αποκόπτονται από το σώμα έτσι και στον επιλογικό χαιρετισμό ακούγεται η προτροπή για εκτροπή του Τιμόθεου από τη διδασκαλία τους.

Σε ολόκληρη την υπό εξέταση ενότητα είναι έντονη η αντίθεση μεταξύ ετεροδιδασκάλων και Π.:

1. Καταρχάς η συγκεκριμένη περικοπή πρέπει να αναγνωσθεί παράλληλα με αυτή του επιλόγου 6, 2β-5, όπου επίσης περιγράφονται η ετεροδιδασκαλία και οι συνέπειές της και μάλιστα με μελανότερα χρώματα από αυτά της εισαγωγής. Η διατύπωση στην υπό εξέταση εισαγωγική ενότητα σε πρώτη «ανάγνωση» φαίνεται *χαοτική* γεγονός που έχει αποδοθεί (α) στην έντονη ανησυχία του σ. ή (β) στον επιπόλαιο τρόπο υπαγόρευσης στον γραμματέα (πρβλ. Γαλ. 3, 6)⁵⁹ ή και (γ) σε μεταγενέστερη προσθήκη⁶⁰. Σε αυτήν ακολουθείται ο χιασμός: A-B-A'⁶¹. Στον πυρήνα της εντοπίζεται το τέλος της παύλειας παραγγελίας ενώ στις δύο

⁵⁷ Σε καμιά περίπτωση δεν προβάλλεται ο Παύλος ως ο αρχετυπικός λόγιος, δεσμευτικό υπόδειγμα αποστολικής αυτάρκειας ούτε και ο Τιμόθεος ως αποκλειστικός φορέας και ερμηνευτής του Κανόνα γενικά ή του Παύλου.

⁵⁸ Βλ. J. Long, *Ancient Rhetoric and Paul's Apology. The Compositional Unity of 2 Corinthians* (SNTSMS, 131) Cambridge: Cambridge University Press 2004, 145-150.

⁵⁹ Αναφορικά με τους ερμηνευτές που υποστήριξαν αυτές τις απόψεις βλ. Roloff, *Timotheus*, 62 υποσ. 38.

⁶⁰ Falconer, *Pastoral Epistles* 123. Miller, *Pastoral Letters* 60.

⁶¹ Towner, *I Timothy* 43.

ενότιες που τον πλαισιώνουν, απαντούν αναφορές στην ετεροδιδασκαλία (περιεχόμενο+συνέπειες). Σύμφωνα με τον Fiore⁶² στην παραίτηση είναι σύνηθες να προηγείται το αρνητικό παράδειγμα για να φωτίζεται εντονότερα το θετικό. Σημειωτέον ότι εισαγωγές, όπου ο αποστολέας υπόσχεται ότι θα καταγράψει εντολές τις οποίες έχει δώσει πριν προφορικά, ήταν απόλυτα τυπικές σε επίσημες επιστολές αξιωματούχων προς υφισταμένους⁶³. Βεβαίως αυτό το γεγονός συνεπάγεται απόδοση κύρους στον Τιμόθεο αφού αυτός παρουσιάζεται ως άμεσος εντολοδόχος του Π.⁶⁴

2. Οι **τινές**, οι οποίοι αρχικά παραμένουν ανώνυμοι και όπως διευκρινίζεται στον επίλογο επαγγέλλονται γνώση (6, 20), αντιπαραβάλλονται προς το **ἐγώ** του Π.. Ο **πορευόμενος** Π. κομιστής της επιταγής Θεού σωτήρος ἡμῶν και φορέας **υγιαίνουσας διδασκαλίας/ του ευαγγελίου της θεϊκής δόξης** που του εμπιστεύθηκε ο Ίδιος (άρα όχι κάποιου προϊόντος ατομικής ζητήσεως), **παρ-αγγέλλει** (3X) μέσω του Τιμόθεου. Μόνον στην Α΄ Τιμ. απαντά το συγκεκριμένο λέξιμα με τέτοια εξαιρετική συχνότητα και μάλιστα στην εισαγωγή και τον επίλογο (1, 15. 18· 4, 11· 5, 7· 6, 13. 17· πρβλ. Β΄ Θεσ. 3, 4). Αντιθέτως οι **τινές** **έτεροδιδάσκουν** και **προσέχουν** (είναι **προσηλωμένοι** σε μύθους και γενεαλογίες) ενώ **παρέχουν** (ομοιοτέλευτο) **ζητήσεις**. Ο Π. συνδέεται με τον Τιμόθεο ως πατέρας με **γνήσιο** τέκνο, γεγονός που σημαίνει ότι μέσω του κηρύγματος παρέχει αυθεντική ζωή/αναγέννηση, άρα και γενεαλόγηση, συγκροτώντας έναν εναλλακτικό μη πατριαρχικό (όπως θα αποδειχθεί) οίκο. Σημειωτέον ότι πλούσιοι Αθηναίοι δωροδοκούσαν ιερείς για να συνδέσουν το όνομά τους με αρχαίες γενεαλογίες⁶⁵.
3. Οι (πολλοί) μύθοι και οι γενεαλογίες είναι **ἀ-πέραντες**. Είναι άλλωστε εντυπωσιακή η επανάληψη των στερητικών **α-** ή των **μη**. Η **μία** παραγγελία του Π., ο οποίος συνεργεί στην οικονομία του Θεού (ήτοι τη συγκεκριμένη ενέργεια/δράση Του χάριν ενός επίσης συγκεκριμένου Οίκου) έχει **ένα** συγκεκριμένο **τέλος: την αγάπη**. Αυτή δεν συνδέεται με πολλαπλές (προφανώς θεωρητικές) εκ-**ζητήσεις** που προκαλούν φθόνο, έριδες και μάχες (6, 4), αλλά αποτελεί απαύγασμα καρδιάς καθαρής. Η **άστοχία** σε αυτές τις εσωτερικές προϋποθέσεις εκτρέπεται σε **ματαιολογία** και **μη νόηση**, γεγονός που συνιστά **αστοχία** και **ναυάγιο**. Σημειωτέον ότι οι Ρωμαίοι ως ιδιαίτερα πρακτικός λαός απεχθάνονταν αντίστοιχες διαφωνίες όπως και την φιλοσοφία γενικότερα όταν αυτά δεν είχαν κοινωνικές προεκτάσεις (Κικέρων, *Fin.* 1.2-3 Κοϊντιλιανός, *Inst.* 11.1.35. 12.2.7)⁶⁶. Το ίδιο μάλλον συμβαίνει και με τον σ. των ΠΕ ο οποίος στις συγκεκριμένες επιστολές δεν αφιερώνει χώρο στο να αναιρέσει λεπτομερώς τις διδασκαλίες των αντιπάλων του.
4. Σε αυτήν (την αγάπη) δεν εμπεριέχονται απλώς **λόγια-διδασκαλίες-διαβεβαιώσεις** αλλά μία διδασκαλία **υγιαίνουσα** και (όπως αποδεικνύεται και από το περιεχόμενο της Τιμ. και αυτό της Α΄ Τιμ.) όλα τα **καλά, ωφέλιμα, αγαθά** έργα. Σημειωτέον ότι και στο κήρυγμα του ιστορικού Ιησού αλλά και στις πρωτοπαύλειες επιστολές η αγάπη είναι το **τέλος/η συμπύκνωση** του Νόμου. Το Ευαγγέλιο που οδηγεί στο **έν πίστει**, επικεντρώνεται στην **οικονομία του Θεού**. Αυτός έχει ήδη ονομαστεί στον εισαγωγικό χαιρετισμό **σωτήρ ἡμῶν και Πατήρ**. Αφορά στη **δόξα** που Αυτός ως **μακάριος** παρέχει στο παρόν και ιδιαίτερα στο μέλλον

⁶² *The Pastoral Epistles* 45.

⁶³ Wolter, *Pastoralbriefen* 181.

⁶⁴ Miller, *Pastoral Letters* 60.

⁶⁵ J. M. Hall, *Ethnic Identity in Greek Antiquity*. Cambridge, UK: Cambridge University Press 1997 40. Ελήφθη από Duling, *Ethnicity, Ethnocentrism* (βλ. υποσ. 6) 132.

⁶⁶ Πρβλ. S. Mason, *Life of Josephus. Translation and Commentary*, Brill 2001, 15.

(τα τελικά έσχατα· 6, 15). Συνδέεται με την πίστη η οποία απαντά στην υπό εξέτασιν περικοπή τρεις φορές ίσως και με **τρεις** διαφορετικές έννοιες: πίστη, εμπιστοσύνη, αξιοπιστία- συνέπεια (πρβλ. 6, 12: *τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν*). Άλλες έξι φορές (!) ο όρος παρατίθεται στην περικοπή 1, 12-20. Σε κάθε περίπτωση δεν δικαιώνονται εκείνοι οι ερευνητές που θεωρούν ότι ο όρος πλέον έχει τυποποιηθεί στις ΠΕ και σημαίνει, όπως και σήμερα, την χριστιανική θρησκεία⁶⁷.

5. Αυτοί που διαδίδουν τις ετεροδιδασκαλίες εκτρέπονται σε **ματαιολογία** αν και με βαθύτερο κίνητρο προφανώς τη φιλοδοξία και ενώ ταυτόχρονα δεν νοούν, θέλουν να είναι **νομοδιδάσκαλοι**. Σύμφωνα με το Τιτ. 3, 3 το *ανόητον* είναι το κατεξοχήν χαρακτηριστικό του ανθρώπου χωρίς τον Χριστό. Σημειωτέον ότι στην Π.Δ. ως κατεξοχήν **μάταια** και **βδελύγματα** θεωρούνται τα είδωλα που καταδικάζει ο Νόμος, ο οποίος και θεωρείται η κατεξοχήν οδός, ζωή και αλήθεια (Ψ. 1· 118 Ο'). Τελικά αυτοί που φαίνεται ότι διδάσκουν την Τορά, ομιλούν για αυτά απου εκείνη βδελύσσεται. Στο συνοπτικό κείμενο της Τιτ.⁶⁸ χρησιμοποιείται η κατηγορία του μιάσματος και της απιστίας. Και τα δύο συνδέθηκαν στα μεσοδιαθηκικά χρόνια με τη βεβήλωση του Ναού από τον Αντίοχο τον Επιφανή (167 π.Χ.) αλλά και τους Ιουδαίους που τον ακολούθησαν. Στις ΠΕ οι αιρετικοί και μάλιστα με τις ασκητικές τους προδιαγραφές βεβηλώνουν το Ναό του Σύμπαντος και της Ιστορίας.
6. Οι συγκεκριμένοι δάσκαλοι αφού *αστοχήσουν* εκτρέπονται/ναυαγούν. Ενώ οι αιρετικοί στρέφουν το ενδιαφέρον προς τα εκτός και τα περασμένα (ήτοι τα αρχέγονα), ο Π. αναδεικνύει το εδώ, το τώρα και το βάθος⁶⁹. Μιλά για την *οικονομία Θεού*, την αγάπη (προφανώς προς τους άλλους), και τα εσωτερικά κίνητρα: καθαρά καρδιά, συνείδηση αγαθή και πίστη ανυπόκριτη.

ΑΝΑΛΥΣΗ

3 Ο στ. 1, 3 συνιστά το **κλειδί** για την κατανόηση της περίπτωσης και της σκοποθεσίας της επιστολής, καθώς συνιστά την **Πρόθεση** (propositio generalis) δηλώνοντας το θέμα ολόκληρης της επιστολής. Φανερώνει ότι έχει γραφτεί για κάποια συγκεκριμένη ιστορική περίπτωση. Ολόκληρη η επιστολή δεν κατακλείεται με ασπασμούς και Ευλογία αλλά με την κλητική παρότρυνση: *Ὁ Τιμόθεε, τὴν παραθήκην φύλαξον, ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἣν τινες ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν*. Ενώ σε αυτό το σημείο αναμένεται η κλασική στις παύλειες επιστολές Ευχαριστία στον Θεό (κατ' αντιστοιχία προς το προσκύνημα των εθνικών επιστολών) όπου εντάσσεται και η ικεσία τού αποστολέα προς τον Πατέρα χάριν των παραληπτών (πρβλ. Β' Τιμ. 1, 3), στην Α' Τιμ. υπενθυμίζεται σε χρόνο αόριστο η αποστολή του Τιμόθεου στην Έφεσο. Αυτή δεν αποσκοπούσε απλώς στη διόρθωση και την οργάνωση της Εκκλησίας αφού συνδέθηκε με την παύλεια **παραγγελία** (α) να μην ετεροδιδάσκουν οι τινές, (β) **μηδὲ προσέχειν μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις**.

Χρησιμοποιείται το **ανακόλουθο** σχήμα (**καθώς...**) προκειμένου εκτός των άλλων να δημιουργηθεί το αίσθημα του επείγοντος ή/και για να καταδειχθεί η ισχύς που διατηρεί η αρχική εντολή που έχει δοθεί στον Τ.. Πρόκειται για μια ελλειπτική πρόταση που απαντά, όμως, αντιστοίχως και σε

⁶⁷ Herzer, Die Pastoralbriefe im Licht der dokumentarischen Papyri, 338.

⁶⁸ Πάντα καθαρὰ τοῖς καθαροῖς· τοῖς δὲ μεμιαμμένοις καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρὸν, ἀλλὰ μεμΐανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις.

⁶⁹ Luke T. Johnson, First Timothy 1,1-20: the shape of the struggle, *1 Timothy Reconsidered*, K. Donfried (ed.) (Corpus Oecumenicum Paulinum 18), Peeters 2008 19-39, 27.

διδασκικούς επιστολικούς παπύρους⁷⁰. Μάλιστα συνδέεται άρρηκτα με τα προηγούμενα. Ο αναγνώστης αποκομίζει την εντύπωση ότι ο σ. εύχεται ιδιαίτερη χάρη, έλεος και ειρήνη στον παραλήπτη επειδή αυτός βρίσκεται σε ειδική αποστολή.

Συνήθως ο Π. ευρισκόμενος έστελνε συνεργάτες-απεσταλμένους του σε μια πόλη προκειμένου να τελειώσουν το έργο του ευαγγελισμού. Ήδη στην αρχαιότερη επιστολή του Π. (Α΄ Θεσ.) διαπιστώσαμε ότι ο Τιμόθεος αναλαμβάνει να γεφυρώσει το κενό που προκαλεί η απότομη αλλά και σε βραχύ χρόνο απομάκρυνση του αποστολέα από τους παραλήπτες. Κατόπιν επιστρέφει με ευχάριστα νέα (Α΄ Θεσ. 3, 1-2). Εν προκειμένω ο μετακινούμενος (πορευόμενος⁷¹) προς δυσμάς Απόστολος των Εθνών είχε παρακαλέσει τον Τιμόθεο να προσμείνει⁷² στη μητρόπολη της Ασίας αλλά και του Χριστιανισμού μετά την Αντιόχεια για να αντιμετωπίσει προφανώς χριστιανούς και όχι αλλότριους. Από το κείμενο δεν καθίσταται σαφές εάν (α) πριν ήταν και ο Π. στην Έφεσο, την οποία και έπρεπε να εγκαταλείψει (μετά την τριετή παραμονή και τη φυλάκιση/θηριομαχία; Πρ. 19, 21-2;) οπότε «διορίζει» εκεί τον Τ. ή (β) αν ήταν σε περιοδεία και πληροφορούμενος την ακαταστασία διατάζει τον Τ. να μην φύγει από την πόλη της Αρτέμιδος (προκειμένου να τον συναντήσει;) αλλά να παραμείνει εκεί για να αντιμετωπίσει την κατάσταση που για τον Π. θεωρείται «απειλή» για το δόγμα και τη ζωή. Το (α) μάλλον πρέπει να αποκλειστεί καθώς μετά από τριετή παραμονή του Π. ήταν αδύνατον να προέκυψαν οι αντίπαλοι που αντιμετωπίζονται στην Α΄ Τιμ.. Όπως επισημαίνεται στα υπομνήματα, καμιά από τις ανωτέρω επιλογές δεν ταιριάζει στα βιογραφικά του Π. όπως αυτά καταγράφονται από τον Λουκά στις Πρ. (και ιδίως το Πρ. 19, 21-22) καθώς μετά την τριετή του παραμονή στην Έφεσο ο Π. αναχώρησε για τη Μακεδονία, ενώ και κατά την επιστροφή του παρέδωσε στους πρεσβυτέρους της Εφέσου τη γνωστή ως Διαθήκη⁷³ από την Μίλητο.

Το *παρακαλέω* μπορεί να σημαίνει (α) προτρέπω/παρακινώ⁷⁴, (β) παρηγορώ, (γ) απαιτώ/αξιώνω, αλλά και (δ) καλώ τινά σε βοήθεια, (ε) προσκαλώ τινά ως μάρτυρα στο δικαστήριο. Στη συνάφεια βρίσκεται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς την επιταγή. Μέσω του συγκεκριμένου ρήματος αποτυπώνεται η ευγένεια και η διάκριση του Π. ο οποίος παρότι είναι φορέας επιταγής, παρακαλεί και δεν διατάσσει⁷⁵ το νεαρό Τιμόθεο (πρβλ. Φιλήμ. 8). Σχολιάζει ο Ι. Χρυσόστομος: «Καθώς

⁷⁰ Fiore, *Pastoral Letters* 40. Παραπέμπει στο J. Moulton G. Milligan, eds, *The Vocabulary of the Greek Testament: Illustrated from the papyri and other Non-Literary Sources*. Grand Rapid: Eerdmans 1974 314.

⁷¹ Πρβλ. Β΄ Τιμ. 4, 10· Α΄ Κορ. 10, 27· 16, 4· Ρωμ. 15, 24-25.

⁷² Το ίδιο ρήμα χρησιμοποιείται για την επιμονή/υπομονή της χήρας στις προσευχές (5, 5). Πρβλ. Σοφία Σολ. 3, 9· Κρ. 3, 25^Α· Γ΄ Μακ. 7, 17· Τωβ. 2, 2 (= ελπίζω, ζωηρώς προσδοκώ) αλλά και Μκ. 8, 2· Μτ. 15, 32· Πρ. 11, 23· 18, 18. Βλ. Φιλιππίδου, Α΄ Τιμόθεον 57.

⁷³ Σημειωτέον ότι και ο αντικατοπτρισμός των αιρετικών στη Διαθήκη δεν ταιριάζει απόλυτα σε αυτούς που αντιμετωπίζονται στην Α΄ Τιμ. και γενικότερα στις ΠΕ. Εάν αυτή είχε συγγραφεί μετά τις Πρ. και επί τη βάσει του έργου του Λουκά τότε θα ανέμενε κάποιος ένα ρμόνιση των δεδομένων.

⁷⁴ Διβάνιος, *Επιστ. Τύποι 5: Παραινετική* μὲν οὖν ἔστι δι' ἧς παραινυόμεν τινι προτρέποντες αὐτὸν ἐπὶ τι ὀρμήσαι ἢ καὶ ἀφέξεσθαί τινος. ἢ παραινεις δὲ εἰς δύο διαιρεῖται, εἷς τε προτροπὴν καὶ ἀποτροπὴν. ταύτην δὲ τινες καὶ συμβουλευτικὴν εἶπον οὐκ εὖ, παραινεις γὰρ συμβουλῆς διαφέρει. παραινεις μὲν γὰρ ἔστι λόγος παραινετικὸς ἀντίρρησιν οὐκ ἐπιδεχόμενος, οἷον ὡς εἰ τις εἶποι, ὅτι «δεῖ τὸ θεῖον τιμᾶν»· οὐδεὶς γὰρ ἐναντιοῦται τῇ παραινέσει ταύτη μὴ πρότερον μανείσ· συμβουλὴ δ' ἔστι λόγος συμβουλευτικὸς ἀντίρρησιν ἐπιδεχόμενος, οἷον ὡς εἰ τις εἶποι, ὅτι «δεῖ πολεμεῖν, πολλὰ γὰρ ἔστι τὰ ἐκ πολέμου κέρδη», ἕτερος δὲ τις ἂν ἀντίποι, ὡς οὐ δεῖ πολεμεῖν, πολλὰ γὰρ ἔστι τὰ ἐκ πολέμου συμβαίνοντα, οἷον ἦτα, αἰχμαλωσία, πληγαί, πολλάκις καὶ πόλεως κατασκαφή.

⁷⁵ Κάποιες μεταφράσεις χρησιμοποιούν το urge (=παροτρύνω New Revised Standard Version 1989). Η Βουλγάτα χρησιμοποιεί το roganí (= ζητώ).

παρεκάλεσά σε [...]. Άκουε τὸ προσηγές· πῶς οὐ διδασκάλου φωνῆ χρήται, ἀλλ' **ικέτου** σχεδόν. οὐ γὰρ εἶπεν «ἐπέταξα», οὐδὲ «ἐκέλευσα», οὐ μὴν πρὸς πάντας τοὺς μαθητὰς οὕτω διακειῖσθαι χρή, ἀλλὰ πρὸς (α) **τοὺς ἡμέρους καὶ** (β) **ἐναρέστους**: πρὸς δὲ τοὺς μὴ γνησίους, ἐτέρως, καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν, «ἔλεγε αὐτοὺς μετὰ πάσης ἐπιταγῆς», ὃ καὶ ἐνταῦθα, «ἵνα **παραγγείλης**», οὐχ «ἵνα παρακαλέσης». Ουσιαστικά το γραπτό κείμενο που ακολουθεί συνιστᾶ ανάπτυξη και επέκταση ὅσων προφορικά εἶχε ο Π. παρακαλέσει τον Τ. να παραγγείλει μετ' αὐστηρίας ὡς πρὸς διεφθαρμένους (Ο)⁷⁶. Το παραγγέλειν σε αντίθεση με το συνώνυμο *κελεύειν* συνεπάγεται ὅτι το αντικείμενο δεσμεύεται προσωπικά να επιτελέσει την εντολή⁷⁷. Εν προκειμένω η παραγγελία δεν ταυτίζεται με το αποστολικό κήρυγμα εν γένει αλλά με μια συγκεκριμένη εντολή⁷⁸.

Εν προκειμένω ο Π. ὅπως και μετὰ ἀπὸ αὐτὸν οἱ αποστολικοὶ Πατέρες δεν αναφέρονται ἐπὼνυμα στους αντιπάλους τους. Αυτό δεν συμβαίνει ἐπειδὴ δεν γνωρίζει τα ονόματά τους, οὔτε ἐπειδὴ ἀπαξιώνει να τους μνημονεύσει οὔτε ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους αὐτοὺς ἐργάσῃται τῇ τοῦ ἐλέγχου περηφανείᾳ (Χ). Αρχικά θέλει να αναφερθεῖ γενικά σε αὐτούς. Στο τέλος της ὑπὸ ἐξέτασιν ἐνότητος που συνιστᾶ και τον εισαγωγικό χαιρετισμό ολόκληρης της ἐπιστολῆς θα διακρίνει ἴσως τους «ηγέτες» αὐτῶν τον Ὑμέναιο και Φιλητό. Και πάλι, ὁμως, η μνεία τους δεν συνδέεται με την κατάκριση/ καταδίκη αλλά την παιδαγωγική τους διόρθωση. **Σε κάθε περίπτωση το τινές δεν συνεπάγεται ὅτι αὐτοὶ ἦταν αριθμητικά λίγοι.**

Ο «χριστιανικός» ὅρος *ἐτεροδιδασκαλέω*, ὅρος που στην Κ.Δ. ἀπαντᾶ **μόνον ἐδῶ και στο 6, 3⁷⁹**, μπορεῖ να σημαίνει τὴ δράση/τὴ μέθοδο ἢ εν προκειμένω το περιεχόμενο μιας διδαχῆς το οποίο παρεκκλίνει της *υγιαίνουσας διδασκαλίας* (1, 10), του *ευαγγελίου* (1, 11). Στη Γαλ. οἱ ἰουδαϊζόντες κηρύττουν *ἕτερο* (ἀνυπόστατο κατὰ τον Π.) *ευαγγέλιον* (Γαλ. 1, 6-9) ἀπὸ αὐτοῦ της *ἀλήθειας*⁸⁰. Σε αὐτὸ περιλαμβάνονται η περιτομὴ και τα στοιχεῖα του κόσμου, τα οποία ὁμως δεν ἀπασχολοῦν τὴν Α' Τιμ.. Σε αὐτὴ το ζητούμενο δεν εἶναι η γενεαλόγηση ἀπὸ τον Αβραάμ (μέσω της περιτομῆς) αλλά οἱ γενεαλογίαι (γενικά) που ἀνάγονται μάλλον στην Πρωτοῖστορία (Γέν. 1-11)⁸¹. Προφανῶς η ἐτερότητα της διδασκαλίας ἀγγίζει το θέμα της συνοχῆς και της σωτηρίας της Κοινότητος. Διαφορετικά ο σ. δεν θα κεντηρίαζε τὴν αἵρεση. Γί αὐτὸ ἄλλωστε ο σ. και στον ἐπίλογο πάλι στρέφει τα πυρὰ του ἐναντίον της ἐτεροδιδασκαλίας χρησιμοποιώντας το *προσέρχομαι* για τὴν ὑπακοή αλλά και τὴν ἐφαρμογή της ορθόδοξης διδαχῆς: *εἴ τις ἐτεροδιδασκαλεῖ καὶ μὴ προσέρχεται* (α) *ὕγιαίνουσιν λόγοις τοῖς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ* (β) *τῇ κατ' ἐνσέβειαν διδασκαλίᾳ, τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεως καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν γίνεται* (α) *φθόνος,* (β) *ἔρις,* (γ) *βλασφημίαι,* (δ) *ὑπόνοιαι πονηραί.*

4 Ἀπὸ τα ἀνωτέρω συνάγονται τα ἐξῆς: οἱ αἰρετικοὶ που καταπολεμοῦνται στην Α' Τιμ. εἶναι μάλλον ἄνδρες, οἱ οποίοι ἔχουν κάποια θέση στην Ἐκκλησία ἀφού *κατηχούν ἀλλότρια*. Δεν

⁷⁶ Σημειωτέον ὅτι στην Α' Κλήμ. η παραγγελία συνδέεται ἀποκλειστικά με ἐντολές του Χριστοῦ, ἐνὸς παρόμοια με τὴν Α' Τιμ. χρησιμοποιεῖται ἀπὸ το Ἰγν., Πολύκ. 5.1.

⁷⁷ Schmitz, παραγγέλω *ThWNT* 5.760.

⁷⁸ O. Michel, *Grundfragen der Pastoralbriefen FS Theophil Wurm* 1948 83-99, 88. Η ὑποσημείωση ἐλήφθη ἀπὸ Neudorfer, *I Timotheus* 58 ὑποσ. 198.

⁷⁹ Στο Ἰγν., Πολύκ. 3.1 ἐπίσης γίνεται λόγος για ἐτεροδιδασκάλους οἱ οποίοι μάλιστα φαίνονται ἀξιόπιστοι.

⁸⁰ Σχετικά με τὴ σημασία της γενικῆς βλ. O. Hofius, «Ἡ ἀλήθεια του ευαγγελίου». Ερμηνευτικές και θεολογικές σκέψεις σχετικά ἐμ τὴν ἀξίωση ἀλήθειας του παύλειου κηρύγματος. *Ἡ Ἀλήθεια του Ευαγγελίου. Συναγωγή καινοδιαθηκικῶν μελετῶν*, (Επιμ. Χρ. Καρακόλης κ.ά.) Αθήνα: Ἄρτος Ζωῆς 2012, 201-242.

⁸¹ Σημειωτέον ὅτι στην κλασικὴ ἑλληνικὴ δεν μαρτυρεῖται το ὅτι το ἄλλος σημαίνει τον διαφορετικὸ του ἰδίου εἶδους ἐνὸς το ἕτερος τον διαφορετικὸ ἄλλο εἶδος.

προσέχουν απλώς αλλά είναι **προσκολλημένοι/ αφοσιωμένοι**⁸² σε μύθους και γενεαλογίες (πρβλ. Τιτ. 1, 4). Στο 4, 1 το προσέχοντες αφορά πνεύμασιν πλάνοις και διδασκαλίαις δαιμονίων. Σημειωτέον ότι σε αντίθεση με τον ενικό οικονομία, **πάντα αναφορικά με τις μυθικές ετεροδιδασκαλίες** χρησιμοποιείται πληθυντικός αριθμός για να δηλωθεί η πολυδιάσπαση της προσοχής με ποικίλα και ουσιαστικά ανόητα, ανώφελα και βέβηλα αντικείμενα (πρβλ. 4, 7: *τούς δὲ βεβήλους και γραώδεις μύθους παραιτοῦ*). Παρόμοια στο Β' Τιμ. 4, 4 σημειώνονται τα εξής: *ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας (ενικός) τὴν ἀκοὴν ἀποστρέψουσιν, ἐπὶ δὲ τούς μύθους (πληθυντικός) ἐκτραπήσονται*. Αντιθέτως στις ΠΕ απαντά το καλοδιδασκαλέω (Τιτ. 2, 3) και μάλιστα έχοντας ως υποκείμενο γυναίκες.

Ο όρος **μύθος**⁸³ απαντά και στα Τιτ. 1, 14· 3, 9 αλλά και στο Β' Πέ. 1, 16 σε αντιθετικό παραλληλισμό προς το ιστορικό γεγονός της Μεταμορφώσεως. Ήδη όμως στον Πλάτωνα (Νόμ. 636 C-D· Πολιτεία 376 E-383C⁸⁴· Τίμ. 26E· Φαίδων 61B· πρβλ. Επίκτητος Διατρ. 3.24.18· Β'Κλήμ. 13.3)⁸⁵ αν και αυτός χρησιμοποιεί διδακτικούς μύθους και μάλιστα γενεσιολογικούς⁸⁶, συνδυάζεται με το ψεύδος **όταν αφορά σε ανήθικες πράξεις των θεών**⁸⁷. Σύμφωνα με τον Στράβωνα (11.5.3 [63 π.Χ. – 23 μ.Χ.]) μύθοι καλούνται τὰ παλαιὰ καὶ ψευδῆ καὶ τερατώδη. **Αντιθέτως** η ιστορία βούλεται ταάληθες ἄν τε (α) παλαιὸν ἄν τε (β) νέον καὶ τὸ τερατώδες ἢ οὐκ ἔχει ἢ σπάνιον. Εν προκειμένω (στην Α' Τιμ.) βέβαια αντιπαρατίθεται ο μύθος προς την οικονομία. Ο Πολύβιος (9.2 [203-120 π.Χ.) συνδέει τους μύθους με την εγκατάσταση αποίκων, την ίδρυση πόλεων και τις σχέσεις των ανθρώπων: *Πολλῶν γὰρ και πολλαχῶς ἐξηριθμημένων τὰ τε περὶ τὰς γενεαλογίας και μύθους και περὶ τὰς ἀποικίας, ἔτι δὲ συγγενείας και κτίσεις, λοιπὸν ἢ τὰ ἀλλότρια δεῖ λέγειν ὡς ἴδια τὸν νῦν περὶ τούτων πραγματευόμενον, ὃ πάντων ἐστὶν αἰσχιστον, ἢ τοῦτο μὴ βουλόμενον προδήλως ματαιοπονεῖν, ὑπὲρ τοιούτων ὁμολογοῦντα συντάττεσθαι και φροντίζειν, ἃ διὰ τῶν προγενεστέρων ἰκανῶς δεδήλωται και παραδέδοται τοῖς ἐπιγινόμενοις. ταῦτα μὲν οὖν παρελείφθη τούτων ἔνεκα και πλειόνων ἐτέρων· ὃ δὲ πραγματικὸς τρόπος ἐνεκρίθη πρῶτον μὲν διὰ τὸ καινοποιεῖσθαι συνεχῶς και καινῆς ἐξηγήσεως δεῖσθαι τῷ μὴ συμβατὸν εἶναι τοῖς ἀρχαίοις τὸ τὰς ἐπιγινόμενας πράξεις ἡμῖν ἐξαγγεῖλαι, δεύτερον δὲ και διὰ τὸ πάντων ὠφελιμώτατον αὐτὸν και πρὸ τοῦ μὲν, μάλιστα δὲ νῦν ὑπάρχειν, τῷ τὰς ἐμπειρίας και τέχνας ἐπὶ τοσοῦτον προκοπὴν εἰληφέναι καθ' ἡμᾶς ὡστε πᾶν τὸ παραπίπτον ἐκ τῶν καιρῶν ὡς ἂν εἰ μεθοδικῶς δύνασθαι χειρίζειν τούς φιλομαθοῦντας. διόπερ ἡμεῖς οὐχ οὕτως τῆς τέρψεως στοχαζόμενοι τῶν ἀναγνωσομένων ὡς τῆς ὠφελείας τῶν προσεχόντων, τᾶλλα παρέντες ἐπὶ τοῦτο τὸ μέρος κατηνέχθημεν. περὶ μὲν οὖν τούτων οἱ συνεφιστάνοντες ἐπιμελῶς ἡμῶν τοῖς ὑπομνήμασι βεβαιότατα μαρτυρήσουσι τοῖς νῦν λεγομένοις. Οἱ μύθοι και οἱ ἀπέραντες γενεαλογίες, οἱ οποίες ὅπως αποδεικνύουν και οἱ επανειλημμένες αναφορές του Πλουτάρχου σε αυτές ήταν δημοφιλεῖς και στον ελληνορωμαϊκό χώρο αφού τεκμηριῶναν την ευγένεια (πρβλ. Ρωμύλος 2.4.7-2.5.1 ἔσσεσθαι γὰρ*

⁸² Το προσέχειν χρησιμοποιείται στην Επιστ. Βαρνάβα έχων ως αντικείμενο τον εαυτό (2.1· 4.6· 4.14) και την αποκαωδικοποίηση των τύπων της Π.Δ. (7.4-9). Με την ίδια σημασία με τις ΠΕ χρησιμοποιείται στο Μαρτ. Πολυκάρπου 2.3 (τῆ τοῦ Χριστοῦ χάριτι) ενώ στο Ιγν. Σμυρν. 7.2 αφορά στους προφήτες και τα ευαγγέλια.

⁸³ Αβεβαίου ἐτύμου, πιθ. < μῦ, ονοματοποιημένη ρίζα που σχηματίστηκε βάσει της θέσεως των χειλιών, όταν ρουφούν ή εκμυζούν (ίσως επομένως και όταν ομιλούν). Σύμφωνα με ἄλλη εκδοχή η λ. εμφανίζει το θέμα «επιθυμῶ βαθιά, δείχνω προσοχή». Η λ. μύθος χρησιμοποιήθηκε αρχικῶς ως συνώνυμο του ἔπους, δηλώνοντας ὅλη την ευρεία κλίμακα των σημ. «λόγος, ομιλία» αργότερα δε (στους τραγικούς και φιλοσόφους) εξειδικεύτηκε στη σημ. «υπόθεση τραγωδίας, δράματος».

⁸⁴ 377.a.4-7: *Ὁὐ μανθάνεις, ἦν δ' ἐγώ, ὅτι πρῶτον τοῖς παιδίοις μύθους λέγομεν; τοῦτο δὲ που ὡς τὸ ὄλον εἰπεῖν ψεῦδος, ἐνὶ δὲ καὶ ἀληθῆ. πρότερον δὲ μύθοις πρὸς τὰ παιδία ἢ γυμνασίοις χρώμεθα.*

⁸⁵ Πρβλ. Φύλων, *Περὶ Ἀρῶν* 162· *Ἰώσ.*, *Ἀππιῶν* 2.256.

⁸⁶ K. Morgan, *Myth & Philosophy from the Presocratics to Plato*. Cambridge: Cambridge University Press 2000. Βλ. Αθ. Γιασουμή, *Μύθος και Διαλεκτική στον Πλάτωνα*, Πάτρα 2012. Ε. Κεχαγιάογλου (επιμ.), *Εισαγωγή, ἀνάλυση και ερμηνεία του ελληνικού μύθου*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών [Βήμα] 2013.

⁸⁷ Σύμφωνα με τον Λουκιανό (Μακρόβιοι 4) οἱ «όσιοι» των Ασσυρίων και των Αράβων καλούνταν ἐξηγηταὶ τῶν μύθων.

ἐξ αὐτῆς παιῖδα κλεινότατον, ἀρετῇ καὶ τύχῃ καὶ ῥώμῃ διαφέροντα)⁸⁸, σχετίζονται στον επόμενο στίχο με το Νόμο/την Τορά. Ἄρα δεν πρόκειται για τις αντίστοιχες γνωστικές διδασκαλίες περί απορροής των αρχόντων/αιώνων οι οποίες αν και στηρίχθηκαν στην Πρωτοϊστορία, αναπτύχθηκαν και συστηματοποιήθηκαν τον 2^ο αι. μ.Χ. Γι' αυτό και αντιμετωπίζονται κατεξοχήν από τον Ειρηναίο (πρβλ. *Περί των Αρχών* 1.1 4.3.2: Τερτυλλιανός, *Κατά Αιρετικών* 14.7. 33· Αθανάσιος *Ιστορία Αρειανών* 8. 66). Ἄλλωστε και στο 1, 17 ο Θεός δοξάζεται ως βασιλεύς των αιώνων χωρίς κανένα «πολεμικό» τόνο. Βεβαίως αυτό δεν σημαίνει ότι δεν είχαν αρχίσει να επωάζονται γνωστικές διδασκαλίες τον 1^ο αι. μ.Χ. και σε ιουδαϊκούς κύκλους, καθώς σήμερα έχει εγκαταλειφθεί η διάκριση μεταξύ Ελλήνων γνωστικών και Ιουδαίων αποκαλυπτικών ή/και μυστικών⁸⁹.

Προφανώς οι ετεροδιδάσκαλοι που ακολούθως ονομάζονται και νομοδιδάσκαλοι στηρίζονταν κατεξοχήν σε μιδράς (μυθικά ραβινικά συναξάρια· Τρεμπ.⁹⁰) στην Πρωτοϊστορία (Γέν. 1-11) όπου οι συγγραφείς χρησιμοποιούν γλώσσα μυθική (πρβλ. τον γάμο των υιών του Θεού με τις κόρες των ανθρώπων Γέν. 6⁹¹). Επίσης παραθέτουν γενεαλογίες (τολεντόθ) πολύ σημαντικές αφού μνημονεύονται σε αυτές και πρόσωπα όπως ο έβδομος από Αδάμ, αναληφθείς και δοξασθείς **Ενώχ** ο οποίος από συγκεκριμένους ιουδαϊκούς κύκλους θεωρούνταν ως ανώτερος και του Μωυσέως, του προστάτη του επίσημου ιερατείου του Ναού. Σε αυτήν (την Πρωτοϊστορία) τεκμαιρόταν η πτώση του διαβόλου (φθόνος της δημιουργίας του ανθρώπου, γάμος με θυγατέρες των ανθρώπων), η παραγωγή πολιτισμού από τους Καϊνίτες αλλά και η εμφάνιση και μεγιστοποίηση του κακού, η οποία και οδηγεί στον κατακλυσμό και τη σύγχυση των εθνών της Βαβέλ. Τη σημασία αυτών των γενεαλογιών διαπιστώνει κάποιος στα *Ιωβηλαία* και τη *Βιβλική Αρχαιολογία* του ψευδο-Φίλωνος Ο Φίλων στον *Βίο Μωυσέως* 2, 46-8 διαιρεί την Τορά σε δύο μέρη: το ιστορικό και το νομικό (προστάξεις και απαγορεύσεις). Για το πρώτο μέρος σημειώνει: ἔστιν οὖν τοῦ ἱστορικοῦ (α) τὸ μὲν περὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, (β) τὸ δὲ γενεαλογικόν, τοῦ δὲ γενεαλογικοῦ τὸ μὲν (β1) περὶ κολάσεως ἀσεβῶν, τὸ δ' αὐτὸ (β2) περὶ τιμῆς δικαίων⁹². Δεν νομίζω ότι οι γενεαλογίες συνδέονται με τις ραβινικές σειρές (catenae) ερμηνείας των χωρίων ούτε με τη γενεαλογία του Ι. Χριστού (πρβλ. Μτ. 1, 1 κε.· Λκ. 3, 23 κε.)⁹³ και άρνηση της καταγωγής Του από τον Δαυίδ και τον Αβραάμ (Θεόδωρος Μοψουεστίας 66. 937)⁹⁴. Ως περίληψη και συμπύκνωση του *Ευαγγελίου* του Παύλου στο

⁸⁸ Πολλά περισσότερα χωρία βλ. τα σχόλια στο γενεαλογικό δέντρο του Ι. Χριστού Μτ. 1, 1-17 από το *Neuer Wettstein, Texte zum NT aus Griechenland und Hellenismus Band I/1. G. Strecker et al. Teilband 1. Berlin-New York: Walter de Gruyter 1996*, ad loc.

⁸⁹ Κ. Ζάρρα, *Η Αρχαία Ιουδαϊκή Μυστική Παράδοση του Θρόνου*, Θεσ/νίκη: Τυποφιλία 2000, 197-204. Του ίδιου Ιουδαϊσμός και Γνωστικά Κινήματα: Μια σύντομη πρόταση για το ζήτημα των απαρχών και των επιρροών τους, *Αρχαίος Ιουδαϊσμός: Μελέτες Α'*, Αθήνα: Έννοια 2011, 317-342. Αρχαία Γνώση και Γνωστικοί στην αυγή του Χριστιανισμού, 343-365 και ειδικότερα σ. 356-365. Εισαγωγικό είναι το κεφάλαιο για τους Γνωστικούς στο Κ. Ζάρρα, *Ιστορία των Χρόνων της Καινής Διαθήκης: 515 π.Χ. - 135 μ.Χ.* Αθήνα: Έννοια 2012 607 - 613.

⁹⁰ Πρόκειται ιουδαϊκές αλληγορίες της δημιουργίας ή ερμηνείες με τους πατριάρχες.

⁹¹ Ολόκληρο το βιβλίο της *Γενέσεως* ονομάζεται *Γενεαλογία* στο πασχάλιο Χρονικό (92.109B). Στον Ωριγένη (*Κέλσος* 6.80) καταδικάζεται η γενεθλιαλογία συνδεόμενη με την αστρολογία ως απάτη.

⁹² Συνεχίζει: οὐ δὲ χάριν ἐνθένδε τῆς νομοθεσίας ἤρξατο τὰ περὶ τὰς προσταξίς καὶ ἀπαγορεύσεις ἐν δευτέρῳ θεῖς, λεκτέον. οὐ γὰρ οἶα τις συγγραφεὺς ἐπετήδευσε παλαιῶν πράξεων καταλιπεῖν ὑπομνήματα τοῖς ἔπειτα τοῦ ψυχαγωγῆσαι χάριν ἀνωφελῶς, ἀλλ' ἠρχαιολόγησεν ἄνωθεν ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς τοῦ παντός γενέσεως, ἵν' ἐπιδείξῃ δύο τὰ ἀναγκαϊότατα· ἐν μὲν τὸν αὐτὸν πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦ κόσμου καὶ ἀληθεῖα νομοθέτην, ἕτερον δὲ τὸν χρησόμενον τοῖς νόμοις ἀκολουθίαν φύσεως ἀσπασόμενον καὶ βιωσόμενον κατὰ τὴν τοῦ ὄλου διάταξιν ἄρμονία καὶ συμφωνία πρὸς ἔργα λόγων καὶ πρὸς λόγους ἔργων.

⁹³ Στο Εβρ. 7, 3 (Γέν. 14, 17-20· Ψ. 109 [110], 4) ο Ιησούς συνδεόμενος με τον αγεναολόγητο Μελχισεδέκ τίθεται υπεράνω των γενεαλογιών. Βλ. Fiore, *Pastoral Letters* 41.

⁹⁴ Μύθους οὐ τὸν Νόμον φησίν, ἀπαγε, ἀλλὰ τὰ παραποιήσεις καὶ τὰ παραχαράγματα καὶ τὰ παράσημα δόγματα· εἰκὸς γὰρ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἐν τοῖς ἀνονήτοις τὸν πάντα χρόνον ἀναλίσκειν, πάππους καὶ ἐπιπάππους ἀριθμοῦντας, ἵνα δῆθεν

Β' Τιμ. 2, 8 προβάλλει η εξής φράση, χωρίς όμως να διακρίνεται κάποια πολεμική προς ετεροδιδασκάλους: *Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐγγηγερμένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαυὶδ* (πρβλ. Ρωμ. 1, 3 κε.)⁹⁵.

Το *ἀπέραντος*⁹⁶ δεν σημαίνει μόνον τον ατελεύτητο (*απεράτωτος*), τον αμέτρητο (Γ' Μακ. 2, 9), τον ανεξερεύνητο (Ο' Ιωβ 36, 26 ὕ7') αλλά και τον απροσδιόριστο, απεριορίστο-ακατάσχετο, τον άνευ ουσίας και σκοπού, αυτόν που δεν οδηγεί πουθενά άρα είναι άχρηστος. Δεν προσδιορίζει απαραίτητα μόνον τις δεύτερες (τις γενεαλογίες) αλλά και τους πρώτους (μύθους). Και ο Ιγνάτιος (Μαγν. 8.1-2) σημειώνει αναφορικά με ιουδαϊκές διδασκαλίες: *Μη πλανᾶσθε ταῖς ἑτεροδοξίαις μηδὲ μυθεύμασιν τοῖς παλαιοῖς ἀνωφελέσιν οὖσιν*⁹⁷. Δυστυχώς από τις ΠΕ δεν καθίσταται εφικτό να αποκωδικοποιήσουμε πλήρως την αίρεση που αντιμετωπίζεται από τον συγγραφέα τους.

Όλες αυτές οι μυθικές γενεαλογίες παρέχουν/προκαλούν⁹⁸ **εκζητήσεις** τέ. εξεζητημένες αναζητήσεις (σπέκουλες) (Α'Κλήμ. 35.5· Διδ. 4.2· Βαρνάβα 2.1· 21.6· Ερμάς Ορ. 3.9.5· Κλήμ. Προτρ. 9

ἐμπειρίας πολλῆς καὶ ἱστορίας πείραν ἔχουσι. Τί δέ ἐστι ἀπεράντοις; ἦτοι πέρας οὐδὲν ἔχουσι χρήσιμον ἢ δυσκατάληπτον ὕμιν. οἶμαι δὲ καὶ Ἕλληνας αἰνίττεσθαι αὐτὸν εἰπόντα μύθοις καὶ γενεαλογίαις, ὡς τοὺς Θεοὺς αὐτῶν καταλεγόντων [Δαμασκηνός 95.1000^α ελλην. θεογονίες] διὰ τὸ παραγγέλλειν μόνον τισὶ μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν κατέλιπεν αὐτὸν ἐν Ἐφέσῳ, ἀλλὰ καὶ πάσης ἐπιμελεῖσθαι τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως, περὶ ἧς αὐτῷ καὶ γεγράφηκε. δῆλον δὲ ὅτι τὸ ἵνα παραγγείλης τισὶ περὶ τῶν οἰκειῶν λέγει· οὐ γὰρ δὴ τοῖς ἀλλοτρίοις παραγγέλλειν ἠδύνατο· τούναντίον γὰρ καὶ πολλὰ κακὰ ὑπέμενον παρ' ἐκείνων· λέγει δὲ περὶ τῶν ἐκ περιτομῆς, οἱ πολὺν ὑπὲρ τοῦ νόμου δῆθεν ποιούμενοι λόγον, τοὺς ἀπὸ ἐθνῶν ἐπεχείρουν διδάσκειν ἐναντία τοῦ Χριστιανικοῦ δόγματος. λέγει τοίνυν, πᾶσι μὲν παράγγελε, προηγουμένως δὲ τοῖς ἀπὸ ἐθνῶν μὴ προσέχειν τοῖς μύθοις τοῖς ὑπέκείνων λεγομένοις καὶ ταῖς γενεαλογίαις· πολλὴν γὰρ ἐποιούντο τὴν σπουδὴν τοῦ δεικνύναι τὸν Χριστὸν οὐκ ἀκολουθῶν ταῖς ἐπαγγελίαις ἐξ Ἀβραάμ καὶ Δαυὶδ γεγονότα· καὶ διὰ τοῦτο ἐπεχείρουν καὶ τὰ γένη τὰ παλαιὰ διηγείσθαι δῆθεν, ἀφ' ὧν δὴ πολλοὺς τῶν ἀπὸ ἐθνῶν πεπιστευκότων παρετάραττον, οὐδὲν τῶν παλαιῶν ἀκριβῶς ἐπισταμένων. καλῶς δὲ αὐτὰς καὶ ἀπεράντους ἐκάλεσεν, ὡς τῶν ἐπὶ τὰ τοιαῦτα ἐκφερομένων, δυναμένων τῆδε κάκεισε περιάγεσθαι τῷ λόγῳ, ὅπερ ἐν ταῖς γενεαλογίαις γίνεσθαι ἀνάγκη· νῦν μὲν τούτου λεγόντων τὸ γένος, αὐθις δὲ τὸ ἕτερον, καὶ πάλιν ἀπὸ τούτου μεθισταμένων εἰς ἕτερον. μύθους δὲ αὐτοὺς ὠνόμασεν ὡς μὴ ἔχοντας ἀναγκαίαν διήγησιν.

⁹⁵ Πρβλ. Β' Βασ. 7, 12-14.

⁹⁶ Χρησιμοποιεῖται στο Α'Κλήμ. 20.8 για τον ωκεανό σε αντίθεση προφανώς προς τα πέρατα της γης (36.4) όπου και εκτείνεται η Εκκλησία (Διδ.9.4). Θεωρώ ότι το *ἀπέραντος* αρμόζει στις γενεαλογίες μόνον και όχι και στους μύθους. Ο Φίλων καταδικάζει ιδιαίτερος τις απέραντες συζητήσεις (Περί του χειρὸν 130· Περί της προς τα προπαιδεύματα συνόδου 53· Αβραάμ 20: καὶ ἄλλως ὁ μὲν φαῦλος ἀγορὰν καὶ θέατρα καὶ δικαστήρια, βουλευτηριά τε καὶ ἐκκλησίας, καὶ πάντα σύλλογον καὶ θίασον ἀνθρώπων ἄτε φιλοπραγμοσύνη συζῶν μετατρέχει, τὴν μὲν γλῶτταν ἀνιείς πρὸς ἄμετρον καὶ ἀπέραντον καὶ ἄκριτον διήγησιν, συγχέων ἅπαντα καὶ φύρων, ἀληθεῖσι ψευδῆ καὶ ῥητοῖς ἄρρητα καὶ ἴδια κοινοῖς καὶ ἱεροῖς βέβηλα καὶ σπουδαίους γελοῖα ἀναμιγνύς, διὰ τὸ μὴ πεπαιδευθεῖν τὸ ἐν καιρῷ κάλλιστον, ἡσυχίαν, τὰ δὲ ὧτα ἐπουρίας ἕνεκα πολυπράγμωνος περιεργίας. Βλ. και άλλα παράλληλα στο Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy* 62 (Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί* 1.22· Φιλόδημος εκ Γαδάρων, *Περί Οργῆς* 49.23-24).

⁹⁷ Συνεχίζει ως εξής: *εἰ γὰρ μέχρι νῦν κατὰ Ἰουδαϊσμόν ζῶμεν ὁμολογοῦμεν χάριν μὴ εἰληφέναι· ὁὐ γὰρ θειότατοι προφῆται κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν ἔζησαν διὰ τοῦτο καὶ ἐδιώχθησαν ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῆς χάριτος αὐτοῦ εἰς τὸ πληροφορηθῆναι τοὺς ἀπειθοῦντας ὅτι εἷς Θεός ἐστιν/ ὁ φανερώσας ἐναντὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ὅς ἐστιν αὐτοῦ Λόγος ἀπὸ σιγῆς προελθὼν ὅς κατὰ πάντα εὐηρέστησεν τῷ πέμψαντι αὐτόν [...].* Εἰ οὖν οἱ ἐν παλαιοῖς πράγμασιν ἀναστραφέντες εἰς καινότητα ἐλπίδος ἦλθον μηκέτι σαββατίζοντες ἀλλὰ κατὰ Κυριακὴν ζῶντες ἐν ἧ καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀνέτειλεν δι' αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ὃν τινες ἀρνοῦνται δι' οὗ μυστηρίου ἐλάβομεν τὸ πιστεῦναι καὶ διὰ τοῦτο ὑπομένομεν ἵνα εὐρεθῶμεν μαθηταὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μόνου διδασκάλου ἡμῶν ² πῶς ἡμεῖς δυνησόμεθα ζῆσαι χωρὶς αὐτοῦ οὐ καὶ οἱ προφῆται μαθηταὶ ὄντες τῷ πνεύματι ὡς διδάσκαλον αὐτὸν προσεδόκων καὶ διὰ τοῦτο ὃν δικαίως ἀνέμενον παρῶν ἡγείρεν αὐτοὺς ἐκ νεκρῶν; Στον Πολύκαρπο επίσης ο Ιγνάτιος σημειώνει: *Οἱ δοκοῦντες ἀξίόπιστοι εἶναι καὶ ἑτεροδιδασκαλοῦντες μὴ σε καταπλησέτωσαν, στήθι ἐδραῖος ὡς ἄκμων τυπτόμενος μεγάλου ἐστιν ἀθλητοῦ τὸ δέρεσθαι καὶ νικᾶν μάλιστα δὲ ἕνεκεν Θεοῦ πάντα ὑπομένειν ἡμᾶς δεῖ ἵνα καὶ αὐτὸς ἡμᾶς ὑπομείνη² πλέον σπουδαίος γίνου οὐ εἶ τοὺς καιροὺς καταμάνθανε τὸν ὑπὲρ καιρὸν προσδόκα τὸν ἄχρονον, τὸν ἀόρατον τὸν δι' ἡμᾶς ὀρατὸν τὸν ἀψηλάφητον, τὸν ἀπαθῆ, τὸν δι' ἡμᾶς παθητόν, τὸν κατὰ πάντα τρόπον δι' ἡμᾶς ὑπομείναντα (3.1).*

⁹⁸ Σχετικά με τη σημασία του *παρέχω* στον υπό εξέταση στ. βλ. Φιλιππίδου, Α' Τιμόθεον 65.

8.200)⁹⁹ καθώς ζήτηση¹⁰⁰ είναι η επίμονη πνευματική έρευνα προς διεκρίνιση ζητήματος, η εξερεύνηση, η ανίχνευση. Στους Ο' το ζητέω συνδέεται και με τη λαχτάρα για κάτι (Ιώβ 38, 41) ενώ το εκζητέω σημαίνει απαιτώ (Γέν. 9, 5) αλλά και παρατηρώ, εφαρμόζω: Σὸς εἶμαι ἐγὼ· σῶσόν με· διότι τὰς ἐντολάς σου ἐξεζήτησα (εβρ. νταράς· Ψ. 118, 94 Ο'). Στο Α' Κορ. 3, 20 γίνεται λόγος για συζητητές: ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητῆς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου; Μάλιστα στον Βαρούχ (3, 23-28) αναφέρονται τα εξής για αυτούς που δεν έχουν την αυθεντική σοφία: οὔτε υἱοὶ Ἄγαρ οἱ ἐκζητοῦντες τὴν σύνεσιν ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ ἔμποροι τῆς Μερρὰν καὶ Θαιμὰν, οἱ μυθολόγοι καὶ οἱ ἐκζητηταὶ τῆς συνέσεως, ὁδὸν τῆς σοφίας οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ ἐμνήσθησαν τὰς τρίβους αὐτῆς· ²⁴ ὦ Ἰσραὴλ! ὡς μέγας ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπιμήκης ὁ τόπος τῆς κτήσεως αὐτοῦ· ²⁵ μέγας καὶ οὐκ ἔχει τελευτήν· ὑψηλὸς καὶ ἀμέτρητος· ²⁶ ἐκεῖ ἐγεννήθησαν οἱ γίγαντες οἱ ὀνομαστοὶ οἱ ἀπ' ἀρχῆς γενόμενοι εὐμεγέθεις ἐπιστάμενοι πόλεμον· ²⁷ οὐ τούτους ἐξελέξατο ὁ Θεὸς οὐδὲ ὁδὸν ἐπιστήμης ἔδωκεν αὐτοῖς· ²⁸ καὶ ἀπώλοντο παρὰ τὸ μὴ ἔχειν φρόνησιν ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀβουλίαν αὐτῶν. Στο προκείμενο χωρίο συσσωρεύονται λεξήματα τα οποία απαντούν και στην υπό εξέταση ενότητα: μύθος, εκζήτηση, οίκος, απώλεια εκείνων των όντων της Πρωτοϊστορίας που τελικά δεν είχαν αληθινή φρόνηση. Τελικά ο ευρισκόμενος στη βαβυλωνιακή εξορία Βαρούχ¹⁰¹ διακηρύσσει ότι τη σοφία τη διαθέτει ο Κύριος ο (ανα)δημιουργός του Σύμπαντος ο οποίος μάλιστα μετά τούτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη (3, 38). Και ο σ. των ΠΕ στρέφει το ενδιαφέρον από την Πρωτοϊστορία στην οικονομία και μάλιστα όχι τόσο στη δημιουργία όσο στις δύο Επιφάνειες χωρίς ταυτόχρονα να εξαίρει τον Ισραήλ αλλά την παγκόσμια Εκκλησία ως οίκο του Θεού όπου διαδραματίζονται μεγάλα πράγματα. Κατ' αναλογία και οι αποστολικοί Πατέρες επιδοκιμάζουν την έρευνα όταν αφορά στα παρόντα και εκείνα που μπορούν να μας σώσουν (Βαρον. 4.1 Ερμ. Εντ. 10. 1.4-6).

Ο σ. της Α' Τιμ. σε πρώτη ανάγνωση φαίνεται ότι δεν θεολογεί (όπως ο Π. στις επιστολές του όταν αντιμετωπίζει «αιρετικούς») αλλά δαιμονοποιεί τη θεωρητική σκέψη των αντιπάλων του. Σημειώνει ο Χρυσόστομος στο ομιλητικό υπόμνημα που εκφωνήθηκε στην Αντιόχεια το 396-397 μ.Χ. όταν και αντιμετώπιζε την υποτίμηση εκ μέρους των εθνικών της πίστεως έναντι της γνώσεως: *Εἶδες πῶς διαβάλλει τὴν ζήτησιν; Ἐνθα γὰρ πίστις, οὐ χρεια ζήτησεως· ἐνθα μηδὲν δεῖ περιεργάζεσθαι, τί δεῖ ζήτησεως; ἢ ζήτησις τῆς πίστεως ἐστὶν ἀναιρετικὴ. Ὁ γὰρ ζητῶν, οὐδέπω εὔρεν· ὁ ζητῶν, πιστεῦσαι οὐ δύναται. Διὰ τοῦτό φησι, «Μὴ ἀσχολώμεθα περὶ τὰς ζητήσεις»· ἐπεὶ εἰ ζητοῦμεν, οὐκ ἔστι τοῦτο πίστις· ἢ γὰρ πίστις ἀναπαύει τὸν λογισμὸν. Πῶς οὖν φησιν ὁ Χριστὸς, «Ζητεῖτε, καὶ εὑρήσετε, κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν» (Μτ. 7, 7) καὶ, «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, ὅτι*

⁹⁹ Και ο Αμβρόσιος (Χριστιανική Πίστη 4.5.60) θεωρεί ότι τα ερωτήματα που αφορούν στην πίστη απαντώνται μάλλον με την αγάπη. Στη Δίδαχη 4.2 αναφέρονται τα εξής: *ἐκζητήσεις δὲ καθ' ἡμέραν τὰ πρόσωπα τῶν ἀγίων ἵνα ἐπαναπαῖς τοῖς λόγοις αὐτῶν* ενώ στην Α' Κλήμ. ανακαλούνται χωρία της Π.Δ. όπου αντικείμενο της (εκ)ζήτησης είναι η κρίση/σωτηρία των περιθωριοποιημένων (8.4 = Ησ. 1, 16) και η ειρήνη (22.5 = Ψ. 31, 10). Στη Βαρονάβα η ζήτηση αφορά στους συμβολισμούς της Γραφής (11.1 16.6) ενώ στο 19.10 για την καθημερινή αναζήτηση πρακτικής εφαρμογής της πίστεως: *Μνησθήση ἡμέραν κρίσεως νυκτὸς καὶ ἡμέρας καὶ ἐκζητήσεις καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἢ διὰ λόγου κοπιῶν καὶ πορευόμενος εἰς τὸ παρακαλέσαι καὶ μελετῶν εἰς τὸ σῶσαι ψυχὴν τῷ λόγῳ ἢ διὰ τῶν χειρῶν σου ἐργάση εἰς λύτρον ἀμαρτιῶν σου. Ο Ποιμὴν ταλανίζει αὐτοὺς που δεν αναζητοῦν την αλήθεια και θεότητα: Ἄκουε φησὶν οἱ μηδέποτε ἐρευνήσαντες περὶ τῆς ἀληθείας μηδὲ ἐπιζητήσαντες περὶ τῆς θεότητος, πιστεύσαντες δὲ μόνον, ἐμπεφυρμένοι δὲ πραγματεῖαις καὶ πλοῦτῳ καὶ φιλίαις ἔθνικαῖς καὶ ἄλλαις πολλαῖς πραγματεῖαις τοῦ αἰῶνος τούτου ὅσοι οὖν τούτοις πρόσκεινται οὐ νοοῦσι τὰς παραβολὰς τῆς θεότητος ἐπισκοποῦνται γὰρ ὑπὸ τούτων τῶν πράξεων καὶ καταφθειρόνται καὶ γίνονται κεχερωμένοι (Εντ. 1.4).*

¹⁰⁰ Αβεβ. ετύμου. Έχει υποστηριχθεί ότι το ζητώ και ζημία, ζήλος εμφανίζουν κοινό θέμα θ. ζη- το οποίο παρουσιάζεται επίσης στο ρ. δίζημαι «αναζητώ, ψάχνω, ερευνώ».

¹⁰¹ Εισαγωγικά αναφορικά με αυτό το βιβλίο βλ. Σ.Ε. Καλαντζάκη, Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη, Επιμ. Αθ. Παπαρνάκης, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2007, 631-640. 906-916.

ὕμεις ἐν ταύταις δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν;» (Ιω. 5, 39) Ἐκεῖ μὲν τὸ, «Ζητεῖτε», περὶ αἰτήσεως λέγει καὶ σφοδροῦ πόθου· ἐνταῦθα δὲ τὸ, «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς», οὐ τοὺς ζητητικούς ἐστὶν εἰσάγοντος πόνους, ἀλλ' ἐκβάλλοντος. Εἶπε γὰρ, «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς», τουτέστιν; ὥστε τὴν ἀκρίβειαν αὐτῶν καταμαθεῖν καὶ εἰδέναι, οὐχ ἵνα αἰεὶ ζητῶμεν, ἀλλ' ἵνα παυώμεθα ζητοῦντες. Καὶ καλῶς εἶπε, «Παράγγελλέ τισι μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν [...]» Καλῶς εἶπεν, «Οἰκονομίαν Θεοῦ»· μέγала γὰρ ἡμῖν δοῦναι ἠθέλησεν ὁ Θεός, ἀλλ' οὐ δέχεται ὁ λογισμὸς τὸ μέγεθος αὐτοῦ τῶν οἰκονομιῶν. Διὰ πίστεως οὖν τοῦτο γενέσθαι δεῖ, ὅπερ ἐστὶ φάρμακον ψυχῶν μέγιστον. **Ἡ τοίνυν ζήτησις ἐναντία ἐστὶ τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ ἀπὸ πίστεως οἰκονομεῖται; Δέξασθαι τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ, καὶ γενέσθαι βελτίους, καὶ περὶ μηδενὸς ἀμφισβητεῖν καὶ ἀμφιβάλλειν, ἀλλ' ἀναπαύεσθαι.** Ἄπερ γὰρ ἡ πίστις ἤνυσεν καὶ ὠκοδόμησε, ταῦτα αὕτη καταστρέφει, ζητήσεις παρέχουσα, καὶ τὴν πίστιν ἐκβάλλουσα (62.507.28)¹⁰². Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ Λούθηρος ἀλλὰ καὶ Ἐρασμος, επικαλούμενοι κατεξοχὴν τον ἐπίλογο τῆς Α' Τιμ., στρέφονται ἐναντίον τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλη ἀλλὰ καὶ τῶν ἀκαδημαϊκῶν συζητήσεων τῶν διδασκῶν τῆς θεολογίας¹⁰³.

Ἐν προκειμένῳ, ὁμῶς, δὲν καταπολεμεῖται ἡ ἐρευνα ἀλλὰ οἱ ἐξεζητημένες ἐσωτερικὲς εἰκασίαι-σπέκουλες καὶ μάλιστα περὶ τοῦ ἀκτίστου Θεοῦ¹⁰⁴. Εἶναι σαφές ὅτι ὁ σ., ὁ ὁποῖος σκέφτεται ἐσχατολογικά, χαρακτηρίζει ὅλη αὐτὴ τὴν ἐσωτερικὴ πρωτολογία ὡς φαντασιώσεις επικίνδυνες ἀφοῦ παρέχουν δῆθεν γνώση σε κάποιους ἐκλεκτοὺς χωρὶς νὰ χορηγοῦν τὴν ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας ἀρα καὶ τὴ σωτηρία. Προφανῶς οἱ ἀντίπαλοί του δὲν εἶχαν ἀναπτύξει κάποια διαστρεβλωμένη χριστολογία, ἐκκλησιολογία ἢ σωτηριολογία ἡ ὁποία ἐχρηζοῦ συστηματικῆς θεολογικῆς ἀντιμετώπισης. Ἢδη στο Τιτ. 3, 9 οἱ ζήτησεις ἀν καὶ προηγούνται τῶν γενεαλογιῶν καὶ ὄχι τῶν ἐριδῶν, διασαλεύουν τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ἀγάπη στους κόλπους τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι καὶ ἐκεῖ ἔχουν τὴν ἐννοια τῶν ἀναζητήσεων: **μωρὰς δὲ ζητήσεις καὶ γενεαλογίας καὶ ἔρεις καὶ μάχας νομικὰς περιῦστασο· εἰσὶν γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιοι). Δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείσουμε τὸ γεγονός ὁ ὅρος ζήτησεις νὰ σημαίνει ταυτόχρονα οὐκ εἰς διαξιφισμούς/τις συζητήσεις καὶ**

¹⁰² Συνεχίζει ὁ ἱερός Πατήρ ὡς ἐξῆς: «Μηδὲ προσέχειν, φησὶ, μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις». Καὶ αἱ γενεαλογίαι, φησὶ, τί ἔβλαπτον; Ἐλεγεν ὁ Χριστὸς, ὅτι διὰ πίστεως δεῖ σωθῆναι· ἐκεῖνοι ἐζήτησαν, καὶ ἔλεγον ὅτι οὐκ ἐνὶ τούτῳ. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ μὲν ἀπόφασις κατὰ τὸ παρὸν ἦν, ἡ δὲ ἔκβασις τῆς ἀποφάσεως ἐν τῷ μέλλοντι, πίστεως ἔδει. Ἐκεῖνοι δὲ προκατελιημμένοι τοῖς νομικοῖς παρατηρήμασιν, ἐνεπόδιζον τῇ πίστει. **Οἶμαι δὲ καὶ Ἕλληνας αὐτὸν ἐνταῦθα αἰνίττεσθαι**, ὅταν λέγῃ, «Μύθοις καὶ γενεαλογίαις», ὡς τοὺς θεοὺς αὐτῶν καταλεγόντων. Μη τοίνυν προσέχωμεν ταῖς ζητήσεσι. Πιστοὶ γὰρ διὰ τοῦτο κεκλήμεθα, ἵνα ἀνενδοίαστος τοῖς λεγομένοις πιστεύωμεν, ἵνα μηδὲν ἀμφιβάλλωμεν. Εἰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινα τὰ λεγόμενα ἦν, ἐχρῆν **αὐτὰ βασανίζεσθαι**: εἰ δὲ Θεοῦ, τιμᾶσθαι αὐτὰ μόνον χρὴ καὶ πιστεύεσθαι· ἂν δὲ μὴ πιστεύωμεν, οὐδὲ ὅτι Θεὸς ἐστὶ πεισόμεθα. Πῶς γὰρ οἶδας ὅτι Θεὸς ἐστίν, ἐϋθύνας αὐτὸν ἀπαιτῶν; **Τοῦτο πρῶτον τεκμηρίον τοῦ τὸν Θεὸν εἰδέναι, τὸ πιστεῦν οἷς ἂν λέγῃ χωρὶς τεκμηρίων καὶ ἀποδείξεων.** Τοῦτο καὶ Ἕλληνας ἴσασι: ἐπίστευον γὰρ τοῖς θεοῖς, φησὶ, καίτοι γε ἄνευ τεκμηρίων λέγουσι. Τί δήποτε; Ὅτι ἔκγονοι εἰσι θεῶν. Ὅρας ὅτι καὶ Ἕλληνες τοῦτο ἴσασι; Καὶ τί λέγω ἐπὶ θεῶν; ἐπὶ ἀνθρώπῳ τοῦτο ἐποιοῦν γόητος καὶ μάγου, **τοῦ Πυθαγόρου λέγω**. Αὐτὸς ἔφη· καὶ ἐπὶ νῶν ἢ σιγῇ ἄνωθεν ἐγγράπτο, καὶ κατεῖχε τῷ δακτύλῳ τὸ στόμα, καὶ ἐπισφίγγουσα τὰ χεῖλη, πᾶσι τοῖς παριούσι σιγᾶν παρήγει. Εἶτα ἐκεῖνα μὲν οὕτω σεμνὰ, τὰ δὲ ἡμέτερα οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καταγέλαστα; καὶ ποίας οὐκί μανίας ἂν εἴη τοῦτο ὑπερβολή; Τὰ μὲν γὰρ Ἑλλήνων εἰκότως ζητεῖται· τοιαῦτα γὰρ ἐστὶ, **μάχαι τῶν λογισμῶν καὶ ἀμφισβητήσεις καὶ συμπεράσματα**· τὰ δὲ ἡμέτερα τούτων ἀπάντων κεχώρισται. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ ἀνθρωπίνῃ εὐρε σοφία, ταῦτα δὲ χάρις ἐδίδαξε πνευματικῆ· ἐκεῖνα μωρίας καὶ ἀνοίας, ταῦτα τῆς ὄντως σοφίας δόγματα. Ἐκεῖ οὐκ ἐστὶ μαθητῆς, οὐδὲ διδάσκαλος, ἀλλὰ πάντες συζητοῦσιν· ἐνταῦθα κἂν διδάσκαλος ἦ, κἂν μαθητῆς, μαθεῖν παρ' οὐ μαθεῖν χρὴ, πείθεσθαι, οὐκ ἀμφισβητεῖν, πιστεῦναι, οὐ συλλογιζέσθαι. Διὰ πίστεως γὰρ πάντες εὐδοκίμησαν οἱ παλαιοί, καὶ ταύτης ἄνευ πάντα διέφθαρται. Καὶ τί λέγω περὶ τῶν ἐπουρανίων; κἂν τὰ ἐπὶ γῆς ἐξετάσωμεν, ταύτης εὐρήσεις ἐχόμενα· οὔτε γὰρ συναλλάγματα, οὔτε τέχναι, οὔτε ἄλλο οὐδὲν ἐστὶ τοιοῦτον χωρὶς ταύτης. Εἰ δὲ ἐνταῦθα, ἐνθα περὶ ψευδῶν πραγμάτων, ταύτης δεῖ, πολλῶ μᾶλλον ἐν ἐκείνοις.

¹⁰³ Βλ. τὶς σχετικὲς παραπομπές στο Twomey, *The Pastoral Epistles* 112-113.

¹⁰⁴ Ὁ Καλβίνος σχολιάζοντας τὸ παρὸν χωρίο θεωρεῖ ὅτι ὁ Π. κρίνει τὸ δόγμα ἀπὸ τὸν καρπὸ. Ἐρωτήσεις που δὲν οδηγοῦν σὲ ἀσκοπεῖς ἐρίδες ἀλλὰ σὲν διαπαιδαγώγησι εἶναι ἀποδεκτές. (Twomey ὁ.π. 21).

αντεγκλήσεις όπως ίσως υπαινίσσεται και στον επίλογο (6, 4: νοσῶν περι ζητήσεις και λογομαχίας, ἐξ ὧν γίνεται φθόνος ἕρις βλασφημίας, ὑπόνοιαι πονηραί).

4γ Για τον Π. (ο οποίος ως τέως ραβίνος προφανώς είχε γνώση αυτών και του ήθους που παράγουν) το ζητούμενο είναι η προσοχή να είναι στραμμένη στην **οικονομίαν Θεοῦ τὴν ἐν πίστει**. Ο όρος **οικονομία** σημαίνει **(α)** τη διοίκηση/διαχείριση του οίκου, ο οποίος τότε συνιστούσε μια κλειστή αυτάρκη παραγωγική μονάδα (Johnson)¹⁰⁵ αφού περιελάμβανε τη σύζυγο, τα τέκνα, τους δούλους, άγαμους συγγενείς κά. **(β)** τη μέριμνα, την ευθύνη του management που αναλάμβανε τότε ο κορυφαίος στην «ιεραρχία των δούλων» και έμπιστος οικονόμος ή χειριστής ή φροντιστής (λατ. *vilicus, actor, dispensator* Α΄ Κορ. 9, 17· Κολ. 1, 25 πρβλ. Ησ. 22, 19. 21), και **(γ)** τη διάταξη (το πλάνο) και την τάξη (Εφ. 1, 10· 3, 9· πρβλ. 3, 2· Διαθήκη Αβραάμ Β 7.17). Σύμφωνα με τους Dibelius-Conzelman, στην πατερική γραμματεία (Κλήμης, Παιδ. 1.8.64.3) ο όρος σημαίνει επιπλέον **(δ) τη θεϊκή παιδαγωγία/τον καταρτισμό στην πίστη**. Αυτό όμως δεν επιβεβαιώνεται απόλυτα από τις πηγές που επικαλούνται ούτε από το λεξικό Lampe¹⁰⁶. Επίσης ο Χ. Παπαδόπουλος¹⁰⁷ ερμηνεύει ηθική κατά τον Θεόν προκοπή. Εν προκειμένω συνδεόμενος (ο όρος) με τη γεν. υποκειμ. τοῦ Θεοῦ, αποτυπώνει το σχέδιο και τις ενέργειες του Θεού για τη σωτηρία του οίκου Του, της ανθρωπότητας, με αποκορύφωμα την Α΄ και τη Β΄ Παρουσία/Επιφάνεια του Υιού. **Έτσι ο Θεός φανερώνει την πίστη, την πιστότητά (= αλήθεια) του, στις Διαθήκες**. Άρα **(α)** όλοι οι ακροατές της Α΄Τιμ. προσκαλούνται να στρέψουν το ενδιαφέρον τους στη συνεχιζόμενη δράση του Κυρίου στην ιστορία και τον κόσμο, όπως αυτή συμπυκνώνεται στην πίστη που ενστερνίστηκαν. Καλούνται να αναλογιστούν και να βιώσουν τη σοφία και την αγάπη του Πατέρα και σωτήρα που εμπεριέχεται στο θεϊκό σχέδιο όπως αυτό πραγματώνεται εντός της ιστορίας και του κόσμου και ιδίως στα έσχατα τα οποία ήδη εκτυλίσσονται. **(β)** Αντί να αναλώνονται σε ατελέσφορες «έρευνες» και απέραντες γενεαλογίες που ανελίσσονται στο επέκεινα «εκτός τόπου και χρόνου» προκαλώντας έριδες και φθόνο αφού διαιρούν τους πιστούς σε εκλεκτούς και μη, οι ακροατές της Α΄Τιμ. παροτρύνονται επιπλέον να **συμμετάσχουν** στη δράση του Κυρίου χάριν του οίκου. Εν προκειμένω θεωρώ ότι ως οίκος δεν νοείται μόνον η Εκκλησία αλλά οι πάντες (τους οποίους θέλει να σωθούν ο σωτήρας ἡμῶν Θεός 2, 4) και το σύμπαν το οποίο καταφάσκουν οι ΠΕ αλλά θεωρούν εν μέρει ακάθαρμο οι αιρετικοί.

¹⁰⁵ Στην Προς Διόγνητον απαντά δύο φορές το λέξημα οικονομ*: τὸ δὲ παρεδρεύοντας αὐτοὺς ἄστροις καὶ σελήνῃ τὴν παρατήρησιν τῶν μηνῶν καὶ τῶν ἡμερῶν ποιεῖσθαι καὶ τὰς οικονομίας Θεοῦ καὶ τὰς τῶν καιρῶν ἀλλαγὰς καταδιαίρειν πρὸς τὰς αὐτῶν ὁρμὰς, ἅς μὲν εἰς ἑορτὰς ἅς δὲ εἰς πένθη, τίς ἂν θεοσεβείας καὶ οὐκ ἀφροσύνης πολὺ πλέον ἡγήσαιτο δεῖγμα; (4.5). Πάντ' οὖν ἤδη παρ' ἑαυτῶ σὺν τῷ Παιδί οικονομικῶς μέχρι μὲν τοῦ πρόσθεν χρόνου εἶασεν ἡμᾶς ὡς ἐβουλόμεθα ἀτάκτως φοραῖς (9.1). Χρησιμοποιεῖται καὶ ἀπὸ τον Ἰγνάτιο καὶ μάλιστα στὴν Προς Εφεσίους: Καὶ ὅσον βλέπει τις σιγῶντα ἐπίσκοπον πλείονως αὐτὸν φοβεῖσθω πάντα γὰρ ὃν πέμπει ὁ οἰκοδεσπότης εἰς ἰδίαν οικονομίαν οὕτως δεῖ ἡμᾶς αὐτὸν δέχεσθαι ὡς αὐτὸν τὸν πέμπσαντα· τὸν οὖν ἐπίσκοπον δῆλον ὅτι ὡς αὐτὸν Κύριον δεῖ προσβλέπειν (6.1)· ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐκνοφορήθη ὑπὸ Μαρίας κατ' οικονομίαν Θεοῦ ἐκ σπέρματος μὲν Δαυεὶδ, Πνεύματος δὲ Ἁγίου, ὃς ἐγεννήθη καὶ ἐβαπτίσθη ἵνα τῷ πάθει τὸ ὕδωρ καθάρῃ (18.2). Ἐάν με καταξιώσῃ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν καὶ θέλημα ἢ ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλιδίῳ, ὃ μέλλω γράφειν ὑμῖν, προσδηλώσω ὑμῖν ἢς ἠρξάμην οικονομίας εἰς τὸν καινὸν ἄνθρωπον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν τῇ αὐτοῦ πίστει καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ ἀγάπῃ, ἐν πάθει αὐτοῦ καὶ ἀναστάσει (20.1· πρβλ. Ἰουστίνος, Διάλ. 30.3· 45.4· Ἀριστείδης, Ἀπολογία 15). Ἰγν., Πολύκ. 6.1: συγκοπιᾶτε ἀλλήλοις, συναθλεῖτε, συντρέχετε, συμπάσχετε, συγκομιᾶσθε, συνεγείρεσθε, ὡς Θεοῦ οἰκονόμοι καὶ πάρεδροι καὶ ὑπηρεταί. Στὸ Μαρτύριο Πολυκάρπου σημειῶνεται τὰ ἐξῆς: τὸ γὰρ γενναῖον αὐτῶν καὶ ὑπομονητικὸν καὶ φιλοδέσποτον τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν; οἱ μάστιξιν μὲν καταξανθέντες ὥστε μέχρι τῶν ἔσω φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν τὴν τῆς σαρκὸς οικονομίαν θεωρεῖσθαι, ὑπέμειναν ὡς καὶ τοὺς περιεστώτας ἐλεεῖν καὶ οὐδύρεσθαι τοὺς δὲ καὶ εἰς τοσοῦτον γενναϊότητος ἐλθεῖν ὥστε μήτε γρύξαι μήτε στενάξαι τινὰ αὐτῶν ἐπιδεικνυμένους ἅπασιν ἡμῖν ὅτι ἐκεῖνη τῇ ὥρᾳ βασανιζόμενοι τῆς σαρκὸς ἀπεδήμουν οἱ γενναϊότατοι μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ μᾶλλον δὲ ὅτι παρεστῶς ὁ Κύριος ὠμίλει αὐτοῖς (2.2).

¹⁰⁶ G.W.H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford 1961 ad loc.

¹⁰⁷ Παπαδοπούλου, *Αἱ Ποιμαντικαὶ 3*.

Εκείνοι απασχολούνται με το Νόμο ενώ ο Π. με την οικονομία. Και τα δύο συνδέονται με το νέμω («μοιράζω, διανέμω, απονέμω, κατανέμω»)¹⁰⁸. (γ) Επίσης προσκαλούνται κατεξοχήν ο Τιμόθεος και οι ετεροδιδάσκαλοι (οι οποίοι ίσως χρημάτισαν και πρεσβύτεροι) να επικεντρωθούν στο να ανταποκριθούν στην οικονομία που τους έχει αναθέσει ο Θεός επιδεικνύοντας πίστη, εμπιστευόμενος δηλ. σε αυτούς τον οίκο την Εκκλησία. Τα ανωτέρω αποδεικνύονται από το γεγονός ότι στο πρώτο μέρος της Α' Τιμ. (κεφ. 1-3) με τρία λατρευτικά κείμενα (1, 15· 2, 5-6· 3, 16) εξαιρούνται (α) το γεγονός της έλευσης και της θυσίας του Ιησού στον κόσμο για χάρη πάντων των αμαρτωλών στο πρόσφατο παρελθόν, (β) η διάδοση του ευαγγελίου στην οικουμένη, ενώ (γ) στο δεύτερο τμήμα η διαχείριση των έμψυχων και υλικών πόρων εντός της Εκκλησίας. Άρα στο πρώτο μέρος δίνεται έμφαση στην οικονομία του Θεού και στην επόμενη σε αυτή που οφείλει να αναλάβει ο Τιμόθεος.

Αυτή η εμπειρία της οικονομίας πραγματώνεται *έν πίστει*, στον χώρο/πεδίο της παραδεδομένης από τον Π. πίστης/επίγνωσης της αλήθειας που βρίσκεται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς την εσωτεριστική γεμάτη αντιθέσεις *ψευδώνυμο γνώση* του 6, 1. Ίσως, όμως, ταυτόχρονα ο σ. εξαιρεί και την πιστότητα του Κυρίου στις επαγγελίες του που με τη σειρά της προ(σ)καλεί σε αντίστοιχη συνεπή δράση των πιστών. Σημειωτέον ότι ο όρος *πίστη* μπορεί να σημαίνει (α) την αξιοπιστία, (β) την χριστιανική «θρησκεία»-το αντικείμενο του ευαγγελίου του Π., ο οποίος έζησε και *έν άπιστία* (1, 13), αλλά και (γ) τη συνέπεια στην τήρηση αμοιβαίων υποχρεώσεων συμπεριλαμβανομένης της δικαιοσύνης και της σωφροσύνης (5, 12· Λκ. 12, 42 κε. 16, 10 [πιστός οικονόμος]).

5 Σε αντίθεση προς τις νοσηρές ζητήσεις και γενεαλογίες των οποίων το τέλος είναι *φθόνος, έρις βλασφημίας, ύπόνοιαι πονηραί* (6, 4) αλλά και *πορισμός εις βάρος των άλλων* (6, 5), η παύλεια παραγγελία δεν είναι απέραντη. Το *τέλος* της (παραγγελίας¹⁰⁹), όπως αυτή δόθηκε στον Τιμόθεο προφορικά αλλά και αναπτύσσεται γραπτά μέσω της επιστολής, *έστιν αγάπη* (α) *έκ καθαρής καρδιάς* (β) *καί συνειδήσεως αγαθής* (γ) *καί πίστεως άνυποκρίτου*¹¹⁰. Η αγάπη μαζί με τον Ι. Χριστό που τη σαρκώνει συνιστούν στον Π. (α) το σκοπό, (β) το κεφάλαιον και (γ) το πλήρωμα του Νόμου στον οποίο βασιζονται οι αντίπαλοί του στην Α' Τιμ.: *ό γάρ πᾶς Νόμος έν ένι λόγω πεπλήρωται, έν τῷ· «αγαπήσεις τόν πλησίον σου ώς σεαυτόν»* (Γαλ. 5, 14 // Λευ. 19, 18· πρβλ. Ρωμ. 13, 8-10). Η αγάπη σχετίζεται εν προκειμένω κατεξοχήν με τον Ι. Χριστό αλλά και με τον αδελφό ή/και τον συνάνθρωπο¹¹¹. Γι' αυτό και στις ΠΕ¹¹² απαντά σε συνδυασμό με την *πίστη* (με την οποία οποία

¹⁰⁸ Πάν ό,τι απονέμεται, ό,τι κατέχει τις άρα η πατροπαράδοτος καθεστηκυία τάξη, η χρήση, η συνήθεια η λαβούσα κύρος κανόνος.

¹⁰⁹ Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τον στρατιωτικό όρο *παραγγελία* για κανόνες συμπεριφοράς (Ηθικά 2.2.4. 1104^α) ενώ στην Α' Κλήμ. 13.3 42.3 49.1 τα παραγγέλματα συνδέονται με τις εντολές του Κυρίου και των αποστόλων. Βλ. Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 64-65. Εν προκειμένω η παραγγελία έχει συνδεθεί (α) με την εντολή στο 1, 3, (β) γενικά με την αποστολική παραίνεση αλλά και (γ) με ολόκληρη την επιστολή.

¹¹⁰ Ο Ιγνάτιος σημειώνει στην *Προς Εφεσίους*: *Όν ούδέν λανθάνει ύμᾶς εάν τελειως εις Ιησοῦν Χριστόν έχητε τήν πίστιν και τήν αγάπην ήτις έστιν αρχή ζωής και τέλος· αρχή μὲν πίστις τέλος δέ αγάπη· τὰ δέ δύο έν ένότητι γενόμενα Θεός έστιν· τὰ δέ άλλα πάντα εις καλοκάγαθίαν άκόλουθά έστιν* (14.1). Πρβλ. *Τρία ούν δόγματά έστιν Κυρίου: ζωής έλπίς αρχή και τέλος πίστεως ήμῶν και δικαιοσύνη κρίσεως αρχή και τέλος αγάπη εύφροσύνης και αγαλλιάσεως έργων έν δικαιοσύνη μαρτυρία* (Βαρνάβα 1.6). Το *εις τέλος* αφορά στους ΑΠ το τέρας αυτής της ζωής και την πνευματική κατάσταση εκάστου προκειμένου να ενταχθεί στη βασιλεία (π.χ. Ερμάς, *Παρ.* 6.4).

¹¹¹Ο έρωσ σημαίνει τη φυσική αγάπη/έλξη προς ένα αντικείμενο. Εμπεριέχει και αναζητά την κατοχή, ενώ η φιλία συνδέεται με τη ζεστή συναδελφική αίσθηση και στοργή, την εκτίμηση. Michelle V. Lee, *Paul, the Stoics, and the Body of Christ* Cambridge: Cambridge University Press 2006, 187-188.

¹¹² Α' Τιμ. 1, 14. Β' Τιμ. 1, 13.

δηλώνεται η κάθετη σχέση με τον Θεό) αν και δεν συναντάται το γνωστό τρίπτυχο *πίστη, ελπίδα, αγάπη* (Α΄Θεσ. 1, 3· Α΄ Κορ. 12, 13). Ολόκληρη η Α΄ Τιμ., όπως και η παραβολή του πιστού οικονόμου του Λουκά (Λκ. 16, 1 κε.), κατακλείεται με τις προτροπές προς τους πλούσιους *ἀγαθοεργεῖν, πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς, εὐμεταδότους εἶναι, κοινωνικούς* (6, 18). Ουσιαστικά η αναφορά της εισαγωγής της επιστολής για την αγάπη βρίσκεται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς τις ἐριδες, τους φθόνους και τα ἄλλα συμπτώματα της *τύφωσης* των διεφθαρμένων τον νου αιρετικών (6, 4) που μνημονεύονται στον επίλογο.

Η αγάπη (η οποία παρατίθεται ἀνευ οριστικού ἄρθρου) είναι αυθεντική¹¹³ όταν προέρχεται από τρία τινά τα οποία και παρατίθενται διὰ του πολυσύνδετου: **(α) καθαρή καρδιά και (β) συνείδηση αγαθή και (γ) πίστη ανυπόκριτη**¹¹⁴. Σημειωτέον ότι στο (α) προηγείται το επίθετο ενώ μέσω του (γ) «ανακυκλώνεται» η αναφορά στην πίστη η οποία συνοδεύεται πλέον από το *ανυπόκριτος*. Τα τρία στοιχεία δεν αντιστοιχούν ούτε στο σύνταγμα «καρδιά και νεφρούς» (Ψ. 7, 10· Ιερ. 11, 20· 17, 10· 20, 12· Αποκ. 2, 21) ούτε στα τρία γνωστά από τον Πλάτωνα βασικά συστατικά της ανθρώπινης ψυχής: το λογικό, το θυμικό και το επιθυμητικό. Ανακαλείται, όμως, η κορυφαία εντολή: *ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου* (α) *ἐξ ὅλης τῆς καρδιάς σου* καὶ (β) *ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου* καὶ (γ) *ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου* (Δτ. 6, 5).¹¹⁵

Η *καρδιά* στην Α.Γ. δηλώνει τον *ἔσω* κεκρυμμένο ἄνθρωπο (σε αντίθεση προς το «πρόσωπο», ἴτοι το *εξωτερικόν» του ανθρώπου*)¹¹⁶ και συνιστά τον πυρήνα της ὑπαρξης¹¹⁷ που καταφάσκει (και μέσω της λατρείας¹¹⁸. Α΄ Κλήμ. 41.1· 45.7) ή αρνείται τον Θεό (πρβλ. Β΄ Τιμ. 2, 22¹¹⁹. Μτ. 5, 8) αφού σε αυτή εγγράφονται τα προστάγματα και τα δικαιώματα του Κυρίου (Α΄ Κλήμ. 2.8· Β΄ Κλήμ. 11.1). Η *καθαρή καρδιά* συνδέεται στα Γέν. 20, 5-6 και Ψ. 23, 4 (Ο΄) με την αθωότητα των χειρῶν (= πράξεων). Στον γνωστό Ψ. 50 (Ο΄· πρβλ. 23, 4· Διαθήκη Νεφθαλείμ 3.1) συσχετίζεται με την μετάνοια του κατόχου της και τη *δημιουργική* παρέμβαση του Θεού μέσω της Παρουσίας του Πνεύματος ενώ συνιστά προϋπόθεση της αναφοράς λατρείας αποδεκτής από τον Θεό (Σέξτος [160-210 μ.Χ.], *Υποτυπώσεις* 46: *ἱερὸν ἅγιον Θεοῦ διάνοια εὐσεβοῦς. ἄριστον θυσιαστήριον Θεῶ καρδιά καθαρά καὶ ἀναμάρτητος*). Και στον Ιεζεκιήλ (κεφ. 36) η *αγαθότητα/ειλικρίνεια* της καρδιάς (πρβλ. Γέν. 20, 5-6) προϋποθέτει

¹¹³ I. Δαμασκηνός: *Εὐ δὲ τὸ προσθεῖναι ἐκ καθαρᾶς καρδιάς, ἡ ἐπειδὴ ἔστι καὶ πονηρῶν ἀγάπη. Οἳοι ἦσαν οἱ ὁμοιοῦντες ἐπὶ τῇ κατὰ Χριστοῦ δυσσεβείᾳ.* (PG. 95.1000.35).

¹¹⁴ Σύμφωνα με τους Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 79 οι οποίοι μάλιστα μεταφράζουν την αγάπη ως *charity*, τρεις ὅροι είναι συνώνυμοι και αντιστοιχούν στο Σεμά.

¹¹⁵ D.L. Christensen, (1998). Vol. 6A: *Word Biblical Commentary : Deuteronomy 1-11* (electronic ed.). Logos Library System; *Word Biblical Commentary*. Dallas: Word, Incorporated: *Though the Heb. word בבל means “heart,” it is not the physical organ as such in this context but rather what we would call the mind. The pairing of בבל, “heart,” and נפש, “soul-life,” suggests that a distinction of some sort is being made between mental and emotional energy and activity. In terms of modern depth psychology, we would say that our love for God is to embrace the whole of our mind, both conscious and unconscious. Self-discipline is required, in that we are to love God with all our might (תקן) as well.*

¹¹⁶ Φιλιππίδου, *Α΄ Τιμόθεον* 75.

¹¹⁷ O Fiore (*Pastoral Letters* 41) επισημαίνει ότι αντικαθίσταται στον Φίλωνα από τους ὄρους *νοῦ* και *διάνοια*. Οι Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 66 λαμβάνοντας υπόψη και το ότι στα «ελληνικά» βιβλία της Π.Δ. (βιβλία Μακκαβαίων, σοφιστολογική γραμματεία, Ιουδίθ), δεν χρησιμοποιείται με συχνότητα, αποδίδουν το γεγονός στην ιατρικοφιλοσοφική συζήτηση τους ὑστερους αἰῶνες σχετικά με το εἶναι η καρδιά αποτελεί μόνον φυσικό ὄργανο ή/και ἔδρα της ανθρώπινης θέλησης και ευφυΐας (Λουκρήτιος, *De rerum natura* 3.139-140: *consilium, animum mentemque media regione in pectoris haeret*).

¹¹⁸ Πρβλ. Δτ. 4, 29· 10, 12· 11, 13 (Ο΄).

¹¹⁹ *Τὰς δὲ νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεῦγε· διώκε δὲ δικαιοσύνην πίστιν ἀγάπην εἰρήνην μετὰ τῶν ἐπικαλουμένων τὸν Κύριον ἐκ καθαρᾶς καρδιάς.*

την διά του ύδατος κάθαρση από την αδικία και τα ανόσια έργα¹²⁰ ενώ στους Μακαρισμούς η καθαρότητα της καρδιάς έπεται της πραότητας και της ελεημοσύνης ενώ συνδέεται με τη θέα του Θεού (πρβλ. Μτ. 5, 8). Στο Τιτ. 3, 5 η κάθαρση και η πλήρωση με Πνεύμα συνδέονται με το βάπτισμα (πρβλ. Πρ. 15, 8-9)¹²¹.

Το **καθαρός** (ως αντίθετο του **ρύπαρός**¹²²) δεν χρησιμοποιείται στις ΠΕ μόνον για την καρδιά (Β' Τιμ. 2, 22)¹²³ αλλά και για τη συνείδηση (3, 9· Β' Τιμ. 1, 3) ενώ στο Τιτ. 1, 15 διακηρύσσεται με έμφαση: πάντα **καθαρά** τοῖς **καθαροῖς**. τοῖς δὲ (α) μεμιασμένοις καὶ (β) ἀπίστοις οὐδὲν καθαρὸν, ἀλλὰ μεμίανται αὐτῶν καὶ (α1) ὁ νοῦς καὶ (α2) ἡ συνείδησις. Εν προκειμένω ο νους αντιστοιχεί στην καρδιά ενώ σε συνδυασμό με τη μεμιασμένη συνείδηση οδηγεί σε απιστία. Και στο 3, 9 τὸ μυστήριον τῆς πίστεως διατηρεῖται ἐν καθαρᾷ συνειδήσει. Η αγάπη από καρδιά καθαρή τονίζεται σύμφωνα με τους Πατέρες καθώς υπάρχει και ομόνοια από ακάθαρτη.

Η αγαπητή στον Π. και ιδίως στην επιστολογραφία της Κορίνθου **συνείδηση**, οφείλει να είναι αγαθή σε αντίθεση προς την **κεκαυστηριασμένη/μεμιασμένη** των αντιπάλων (4, 3· πρβλ. Τιτ. 1, 15). Ο όρος **συνείδηση** (< σύννοια = γνωρίζω καλά, ξέρω· πρβλ. conscientia/ conscio) έχει τις εξής σημασίες: (α) το να έχει κάποιος γνώση μαζί ή συγχρόνως με κάποιον άλλον (Σωρανός 1.4)· (β) την ανακοίνωση, γνωστοποίηση, πληροφορία· (γ) τη γνώση, μάθηση και μάλιστα τη σαφή και ακριβή, την επίγνωση, τη συναίσθηση· (δ) τη σύμφυτη, την εσωτερική γνώση· (ε) την ενδόμυχη και έμφυτη συναίσθηση διά της οποίας ο καθένας λαμβάνει γνώση του αγαθού ή κακού χαρακτήρα των πράξεών του, τον αυτοέλεγχο, την αυτοκριτική (Μέν. Μον. 654: **βροτοῖς ἀπασι**ν ἡ **συνείδησις** θεός)· (στ) την ευσυνειδησία, ευθύτητα (Παπ.: **βεβαία** συνειδήσει, ὀρθῆ διανοία πρβλ. Πρ. 23, 1, 24, 16)· (ζ) τη συνενοχή, ενοχή, έγκλημα (Επιγρ. *Περὶ τοῦ πεφημισθαι αὐτὴν ἐν συνειδήσει ταύτη*).

Στην αρχαία ελληνική ηθική η θέληση όπως και η συνείδηση ουσιαστικά δεν ήταν γνωστά¹²⁴ και διαφοροποιούνται από το σωκρατικό δαιμόνιο. Το μέγεθος το οποίο στους Στωικούς ελέγχει τη συμπεριφορά μέσω μιας **καθιερωμένης** νόρμας είναι μάλλον το θεϊκό στοιχείο στην ανθρώπινη ύπαρξη, το ηγεμονικό, οπότε **αγαθή** είναι η σ. όταν υπάρχει η εσωτερική επιβεβαίωση ότι στο παρελθόν δεν έχει πραγματοποιηθεί κάτι μεμπτό. Αυτός ο αυτοέλεγχος παρέχει ύψιστη γαλήνη στην ανθρώπινη ύπαρξη (Σενέκας, *Ad Lucilium epistulae morales* 12.9· 23.7. 97.12· *De vita beata* 19.1· Πλούταρχος, *Περὶ ευθυμίας* 19 [Ηθικά 477Α])¹²⁵. Συνεπώς η συνείδηση είναι ο αντικειμενικός κριτής των **παρελθουσών** πράξεων αφού ιδιωτικά (σε κάθε άνθρωπο ξεχωριστά) ελέγχει την ορθότητα αυτών τιμωρώντας τις ανομίες και προκαλώντας πόνο. Ειδικότερα στον Ιουδαϊσμό ήταν εξαιρετικά έντονο το αίτημα για ριζική εσωτερική κάθαρση από την αμαρτία και τα στίγματα που αφήνει εσωτερικά η διάπραξη της (Ψ. 50, 10· Ιερ. 33, 8· Μασ. Ιεζ. 39, 24).

¹²⁰ Πλάτων, Πολιτ. 496e.

¹²¹ Πριν από αυτό σύμφωνα με το Βαρν. 16, 7 ήταν γεμάτη ειδωλολατρία και κατοικητήριο δαιμόνων: Πῶς οὖν οἰκοδομηθήσεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου μάθετε πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ ἢ ἡμῶν τὸ κατοικητήριον τῆς καρδιάς φθαρτὸν καὶ ἀσθενές ὡς ἀληθῶς οἰκοδομητὸς ναὸς διὰ χειρὸς ὅτι ἦν πλήρης μὲν ειδωλολατρείας καὶ ἦν οἶκος δαιμονίων διὰ τὸ ποιεῖν ὅσα ἦν ἐναντία τῷ Θεῷ. Σύμφωνα με τον Ποιμένα η κάθαρση της καρδιάς από όλες τις ματαιότητες του κόσμου και από τα λόγια αλλά και από κάθε αμφιβολία για να ενδυθεί την πίστη και μάλιστα με κόπο αποτελεί διαρκές ζητούμενο (Εντ. 9.1.4-7· 12.6.5· Παρ. 5.6.2).

¹²² Έτσι αποκαλούνται στον Ιγνάτιο οι ετεροδιδάσκαλοι και οι ακούοντες (Εφ. 15.1)

¹²³ Το **ἀγαθός** προσδιορίζει συνήθως τα έργα (Τιτ. 1, 16· 3, 1 [2, 10]· 2, 10· 5, 10· Β' Τιμ. 2, 21· 3, 17).

¹²⁴ A. Dihle, *Ethik*, RAC 6 (1966) 707.

¹²⁵ Φιλιππίδου, *Α' Τιμόθεον* 77-78.

Στην Π.Δ. δεν απαντά παρά μόνον σε κείμενα νεότερα του 2^{ου} αι. π.Χ. (Εκκλ. 10, 20: *καί γε ἐν συνειδήσει σου* [= ούτε με τις σκέψεις σου/ bemaddaaka] *βασιλέα μὴ καταράση*)¹²⁶. Στην Π.Δ. ο κριτής των πράξεων είναι η καρδιά, η οποία και πατάσσει (Α΄Βασ. 24, 6). Οι εσώτατες «κινήσεις» του ανθρώπου συνδέονται και με τα νεφρά (Ιερ. 11, 20)¹²⁷. Στον Φίλωνα (π.χ. *Περί Δημιουργίας* 128) η συνείδηση θεωρείται δικαστής αμερόληπτος, φωνή του Θεού, μεσίτης της αποκάλυψης, η πηγή της καθοδήγησης της συμπεριφοράς ενώ και σε άλλα κείμενα θεωρείται ως κριτής αλλά και μάρτυς κατηγορίας συνδεόμενη με το *συνέχομαι* (= συνθλίβω, ενοχλώ) *δειλὸν γὰρ ἰδίῳ πονηρία μάρτυρι καταδικαζομένη/ ἀεὶ δὲ προσεῖληφεν τὰ χαλεπὰ/συνεχομένη τῇ συνειδήσει* (Σοφ. Σολ. 17, 10) *Ἀχρι τελευτῆς τοῦ πατρὸς ἡμῶν οὐκ εἶχον παρρησίαν ἀτενίσαι εἰς πρόσωπον Ἰακώβ, ἢ λαλήσαι τινι τῶν ἀδελφῶν, διὰ τοὺς ὀνειδισμούς. Καὶ ἕως νῦν ἡ συνειδήσις μου συνέχει με περὶ τῆς ἀμαρτίας μου* (Διαθ. Ρουβ. 4).

Στην Κ.Δ. απαντά τριάντα φορές. Ιδίως στη Ρωμ. η συνείδηση προσδιορίζεται από το Αγ. Πνεύμα (Ρωμ. 9, 1) και λειτουργεί ως κριτής και μάρτυς υπεράσπισης (Ρωμ. 2, 15· 9, 1· πρβλ. Πρ. 23, 1· 24, 16)¹²⁸. Ο πιστός σύμφωνα με τα Α΄Κορ. 8 και 10 ενεργεί λαμβάνοντας υπόψιν τη συνείδηση/την πεποίθηση του αδελφού έστω κι αυτή αντικειμενικά σφάλλει ως προς τη θεώρηση του ειδωλοθύτου ως ιεροθύτου. Στην Εβρ. (9, 14· 10, 22) η κάθαρση της συνειδήσεως από νεκρά έργα αλλά και της καρδιάς από την πονηρή συνείδηση πραγματοποιούνται με το αίμα του Εσταυρωμένου. Έτσι επιτυγχάνεται η ουσιαστική επικοινωνία με τον Θεό που επιχειρούσε ο Αρχιερέας κατεξοχήν με την εορτή του Εξιλασμού. Στις ΠΕ συνδέεται με το νου (Τιτ. 1, 14) χαρακτηρίζεται *ἀγαθὴ* (1, 5· 19· πρβλ. Πρ. 23, 1· Α΄Πέ. 3, 16· 21), *καθαρὴ* (3, 9· Β΄Τιμ. 1, 3· πρβλ. ἀπρόσκοπος Πρ. 24, 16· *καλὴ* Εβρ. 13, 18· πρβλ. 9, 9.14 *ἄμωμη καὶ ἀγνή* Πολύκ. 5.3) αλλά και *κεκαυστηριασμένη* αφού συνδέεται με την υπόκριση των ψευδολόγων (4, 1).

Θεωρώ ότι η συνείδηση στο υπό εξέτασιν χωρίο μάλλον δεν αναφέρεται ούτε (α) στον αλάνθαστο εσωτερικό κριτή και την αθώωση ούτε (β) στα αγαθά λόγια και έργα που κυφορεί η αγάπη¹²⁹ αλλά στα εσώτατα κίνητρα των πράξεων και των σκέψεων που δικαιώνουν σύμφωνα και με την Επί του όρους Ομιλία τις ενέργειες και το πιστεύω του ανθρώπου. Στον μικρασιάτη Ειρηναίο (4.18.3) αναφέρονται τα εξής: *Εξ αρχῆς βεβαίως ο Θεός επέβλεψε στα δώρα του Ἄβελ, διότι τα πρόσφερε με απλότητα και δικαιοσύνη. Δεν επέβλεψε, όμως, στη θυσία του Κάιν, διότι συνοδεύονταν από φθόνο και κακία έναντι του αδελφού του και είχε διχασμό μέσα στην καρδιά του, όπως του έλεγε ο Θεός αποκαλύπτοντας τα μυστικά του. [...] Οι θυσίες λοιπόν δεν αγιάζουν τον άνθρωπο. Ο Θεός δεν έχει ανάγκη από θυσίες. Αλλά η συνείδηση αυτού που προσφέρει, αγιάζει τη θυσία. Και όταν η συνείδηση είναι καθαρή, κάνει τον Θεό να δεχθεί τη θυσία σαν να είναι από φίλο* (πρβλ. Στοβαίος, Εκλογή 3.24 [Περί Συνειδότος]). Εν προκειμένω η συνείδηση εκφράζει τα ελατήρια των ενεργειών, ίσως και τους διαλογισμούς που είναι κρυμμένοι βαθιά στην ανθρώπινη ύπαρξη (Διδ. 4.14//Βαρν. 19.2: οὐ

¹²⁶ Πρβλ. Σοφ. Σολ. 17, 10: *δειλὸν γὰρ ἰδίῳ πονηρία μάρτυρι καταδικαζομένη ἀεὶ δὲ προσεῖληφεν τὰ χαλεπὰ συνεχομένη τῇ συνειδήσει.*

¹²⁷ Schmidt/ Dellling, *Woerterbuch zur Bibel*, Hamburg Furche, 221-223. G. Luedemann, συνείδησις EWNT III 723-4.

¹²⁸ Αντίστοιχο ρόλο έχει και η καρδιά στα Διαθ. Γαδ 5· Α΄Ιω. 3, 19-21

¹²⁹ Ο.π. Πρβλ. Ιγν., Φιλ. 6.3: *εὐχαριστῶ δὲ τῷ Θεῷ μου ὅτι εὐσυνειδήτος εἰμι ἐν ὑμῖν καὶ οὐκ ἔχει τις καυχῆσασθαι οὔτε λάθρα οὔτε φανερώς ὅτι ἐβάρησά τινα ἐν μικρῷ ἢ ἐν μεγάλῳ καὶ πᾶσι δὲ ἐν οἷς ἐλάλησα εὐχομαι ἵνα μὴ εἰς μαρτύριον αὐτὸ κτήσωνται* (πρβλ. Τραλ. 7.2).

προσελεύσει ἐπὶ προσευχὴν σου ἐν συνειδήσει πονηρᾶ· Α΄Κλημ. 1.3· 41.1· 45.7· Β΄Κλημ. 16.4¹³⁰. Πολυκ. 5.3). Σημειωτέον ὅτι στο 2, 8 οι αναπετασμένες σε προσευχή ὅσιες χεῖρες προϋποθέτουν ἀπουσία οργῆς και διαλογισμοῦ. Οι αιρετικοὶ ἀντίπαλοι των ΠΕ ὅπως δηλώνει το κεφ. 1 και θα φανερώσει ο σ. κατεχοχὴν στο επιλογικὸ κεφ. 6 λειτουργοῦν με κίνητρα την φιλοδοξία και την φιλαργυρία¹³¹. Η συνείδηση αὐτῶν εἶναι κεκαυστηριασμένη εἴτε με την ἔννοια ὅτι εἶναι σκλάβα των παθῶν εἴτε με την ἔννοια ὅτι ἔχει παραδοθεῖ στο πυρ και το σκότος που συνεπάγεται η ολοκληρωτικὴ παράδοση σε αὐτά (τα πάθη· πρβλ. Σοδομίτες) ἀρα εἶναι και μεμιασμένη εἴτε εἶναι πλέον ἀναίσθητη.

Ἔτσι η πίστη εἶναι **ἀνυπόκριτη**¹³² ἢτοι αυθεντικὴ (Φίλων, *Ερωτήμ. Γένεση* 3.29), ἀπροσποίητη, με συνέπεια ζωῆς¹³³ ἀλλά και ἀκατηγόρητη. Το ἀντίθετο ἀπαντᾶ στο Β΄Τιμ. 3, 5 ὅπου γίνεται λόγος για *μόρφωση* (= ἐξωτερικὸ σχῆμα) ευσεβείας ἀλλά ἀρνηση της δύναμης αὐτῆς μέσω της καλλιέργειας των παθῶν της φιλαυτίας, φιλαργυρίας και φιληδονίας ἀντὶ της φιλοθεΐας. Ἐνῶ ο Π. ἐπειδὴ ἐνεργούσε στην προ Χριστοῦ ἐποχὴ του και μάλιστα την ἐποχὴ που μεταπήδησε ἀπὸ την μετριοπαθὴ του Γαμαλιήλ στη ζηλωτικὴ πτέρυγα σε κατάσταση ἀγνοίας τελικὰ ἐλεήθηκε παρότι βλάσφημος, οι αιρετικοὶ παρότι βαπτισμένοι ἐνεργοῦν *ἂ μὴ δεῖ ἀίσχροῦ κέρδους χάριν* (Τιτ. 1, 11). Αὐτοὶ στο επιλογικὸ κεφάλαιο παρουσιάζονται να φθάνουν στο ἀντίθετο της ἀγάπης (φθόνοι [...]) ἀλλά και στην τύφωση (= τύφλωση, ἀλαζονεία), την ἀγνοία (*μηδὲν ἐπιστάμενοι*) και τη νόσο ἐπειδὴ εἶναι **διεφθαρμένοι τὸν νοῦν και ἀπεστερημένοι τῆς ἀληθείας, νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν** (6, 4-5). Κατεχοχὴν το *νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν* βρίσκεται σε ἀντιθετικὸ παραλληλισμὸ πρὸς την **ἀνυπόκριτη** πίστη.

6 Στα τρία ἀνωτέρω στοιχεῖα τινές/κάποιοι ἀφοῦ ἀστόχησαν, **ἐξετράπησαν σε ματαιολογία** μὴ νοοῦντες μῆτε *ἂ λέγουσιν μῆτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται*. Ἐν προκειμένῳ ο Π. ἀπογυμνώνει πρῶτα

¹³⁰ Καλὸν οὖν ἐλεημοσύνη ὡς μετάνοια ἀμαρτίας/ κρείσσων νηστεία προσευχῆς/ ἐλεημοσύνη δὲ ἀμφοτέρων/ ἀγάπη δὲ καλύπτει πλῆθος ἀμαρτιῶν/ προσευχὴ δὲ ἐκ καλῆς συνειδήσεως ἐκ θανάτου ῥύεται/ μακάριος πᾶς ὁ εὐρέθεις ἐν τούτοις· **πλήρης ἐλεημοσύνη γὰρ κούφισμα ἀμαρτίας γίνεται.**

¹³¹ Οι Πατέρες θεωροῦν ὅτι η ἠθικὴ συνείδηση εἶναι ἐμφυτος ἠθικὸς νόμος ο ὁποῖος διακρίνει ἀνάμεσα το καλὸ και το κακό, προτρέπει πρὸς ἐπιτέλεση του καλοῦ ἀλλά και ἐλέγχει στη συνέχεια τον ἄνθρωπο ὡς ἀδέκατος κατήγορος, ἀργυπνος και ἀδιάφθορος δικαστῆς για τις πράξεις του, γεμίζοντάς τον ἀνάλογα με θετικὰ ἢ ἀρνητικὰ συναισθήματα. Βλ. Μ. Γαλενιανού, Ο ἐμφυτος ἠθικὸς νόμος στην ορθόδοξη χριστιανικὴ γραμματεία, *Κοινωνία* 2007 269-277. Β. Κιντή, Η ἐπίκληση της συνείδησης, *Η Ἐπιστροφή της Ἠθικῆς*, Αθήνα: Ἄρτος Ζωῆς 2013 438-470.

¹³² Ο Φιλιππίδης, *Α΄ Τιμόθεον* 77-78 τονίζει ὅτι η πίστη εἶναι ἐλικρινῆς εἰάν δεν ὁμολογεῖται μόνον με το στόμα ἀλλά ὑπάρχει ὄντως στην καρδιά (Ρωμ. 10, 10) διότι ἀπὸ της καρδιάς πηγάζουσα καθίσταται ζῶσα, δι' ἀγαθῶν ἐργῶν ἀγάπης ἐνεργουμένη (Α΄Θεσ. 1, 3· Β΄Θεσ. 1, 11· Α΄Τιμ. 6, 18). Σύμφωνα με τον Παπαδόπουλο, *Αἱ Ποιμαντικαὶ* 4, η ἀνυπόκριτη πίστη οὐδέποτε ἐπιτρέπει το παρά την συνείδησιν πολιτεῦεσθαι. Ο Fiore, *Pastoral Letters* 42 ἐπισημαίνει ὅτι το ὑποκριτῆς στην ἰουδαιοχριστιανικὴ φιλολογία δεν σχετίζεται με το «θέατρο» του ευσεβοῦς ἀλλά με την ἀντίθεση στον Θεὸ και το νόμο. Αὐτὸ το γεγονός θέτει τον ἄνθρωπο ὑπὸ κρίση/κατηγορία. Ὡς κατεχοχὴν παράδειγμα κομίζει το Ερμάς, *Παρ.* 9.18.3 και 9.19.2: *ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου ὄρους τοῦ ψιλοῦ οἱ πιστευσαντες τοιοῦτοὶ εἰσιν ὑποκριταὶ και διδάσκαλοι πονηρίας και οὗτοι οὖν τοῖς προτέροις ὁμοιοὶ εἰσι μὴ ἔχοντες καρπὸν δικαιοσύνης· ὡς γὰρ τὸ ὄρος αὐτῶν ἄκαρπον οὕτω και οἱ ἄνθρωποι οἱ τοιοῦτοι ὄνομα μὲν ἔχουσιν, ἀπὸ δὲ τῆς πίστεως κενοὶ εἰσι και οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς καρπὸς ἀληθείας· τούτοις οὖν μετάνοια κείται ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσιν· ἐὰν δὲ βραδύνωσι μετὰ τῶν προτέρων ἔσται ὁ θάνατος αὐτῶν ὡς δὲ εἶδες ἐκ τοῦ πύργου τοὺς λίθους ἠρμένους και παραδεδομένους τοῖς πνεύμασι τοῖς πονηροῖς και ἐκεῖθεν ἐκβληθέντας και ἔσται ἐν σώμα τῶν κεκαθαρμένων ὡσπερ και ὁ πύργος ἐγένετο ὡς ἐξ ἑνὸς λίθου γεγονῶς μετὰ τὸ καθαρισθῆναι αὐτὸν οὕτως ἔσται και ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸ καθαρισθῆναι αὐτὴν και ἀποβληθῆναι τοὺς πονηροὺς και ὑποκριτὰς και βλασφήμους και διψύχους και πονηρευομένους ποικίλαις πονηρίαις. Στη Σοφία το ἀνυπόκριτος σχετίζεται με την ἀντικειμενικὴ κρίση (5, 18) και την ἀκατάκριτη ἢ ἀμετάκριτη ἐπιταγὴ (18, 15). Στα Ρωμ. 12, 9· Β΄ Κορ. 6, 6 σχετίζεται με τη φιλανθρωπία, στο Α΄Πέ. 1, 22 (+ἐκ [καθαράς] καρδίας) με την ἀδελφικὴ ἀγάπη και στο Ιάκ. 3, 17 με την ἐπουράνια σοφία.*

¹³³ Towner, 1 *Timothy* ad loc.

διανοητικά τους αντιπάλους του ενώ στο κεφ. 6 ηθικά. Το **αστοχώ**¹³⁴ (5, 15· Β΄ Τιμ. 4, 4) δεν αναφέρεται στην μη συνειδητοποίηση και μη πραγμάτωση του **τέλους** του Νόμου αλλά και της παραγγελίας του Π. που είναι η **αγάπη** κατεξοχήν στην οριζόντια αλλά και στην κάθετη διάστασή της¹³⁵. Το ρήμα σε αόριστο υποδηλώνει μια πράξη που πραγματώθηκε στο παρελθόν και αφορά και στη **συνείδηση** την **αγαθή** αλλά και την **πίστη** την **ανυπόκριτη**. Εν προκειμένω ο Π. χρησιμοποιεί ουσιαστικά το ελληνικό συνώνυμο του **άμαρτάνω**. Η **αστοχία** συνοδεύεται από **εκτροπή**¹³⁶. Προϋποτίθεται η διδασκαλία περί δύο οδών (Διαθ. Ασήρ 1.3-5· πρβλ. 6.4-5). Στον επίλογο (6, 21) καλείται ο ίδιος ο Τ. να **εκτρέπεται** τὰς βεβήλους (α) **κενοφωνίας** και (β) **ἀντιθέσεις** τῆς ψευδωνύμου γνώσεως ἢν τινες ἐπαγγελλόμενοι/ **περὶ τὴν πίστιν ἡστόχησαν**. Ἐτσι το ρήμα **αστοχώ** συνιστά την «τελευταία λέξη» της Α΄ Τιμ. Ο απόστολος των εθνών χρησιμοποιεί, όμως, πληθυντικό διότι η

¹³⁴ Ο Ι. Χρυσόστομος σχολιάζει: Καλῶς εἶπεν, «**Αστοχήσαντες**»· τέχνης γὰρ δεῖ, ὥστε εὐθέα βάλλειν, καὶ μὴ ἔξω τοῦ σκοποῦ. Ὡστε ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εὐθύνεσθαι· πολλὰ γὰρ τὰ τῆς εὐθείας παρεκτρέποντα· καὶ δεῖ πρὸς ἐν ὄραν. «**Θέλοντες, φησὶν, εἶναι νομοδιδάσκαλοι**». Ὁρᾶς καὶ ἄλλην αἰτίαν, **τὴν τῆς φιλαρχίας**; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν, «**Ἵμεῖς δὲ μηδένα καλέσητε Ραββί**» καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος, «**Οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ τὸν νόμον φυλάσσουσιν, ἀλλ' ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρα σαρκὶ καυχῶσνται**». Τοῦ ἀξιώματος ἐφίενται, φησὶ· διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἀληθειαν οὐχ ὀρώσι. «**Μὴ νοοῦντες, φησὶ, μήτε ἂ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται**». Ἐνταῦθα διαβάλλει αὐτοὺς, ὡς οὐκ εἰδότας τὸν τοῦ νόμου σκοπὸν, οὐδὲ τὸν καιρὸν μέχρι τίνος Κύριον αὐτὸν εἶναι ἐχρήν. Πῶς οὖν, εἰ ἐξ ἀγνοίας, ἁμάρτημα τοῦτο λέγεις; Ὅτι οὐ διὰ τὸ θέλειν νομοδιδασκάλους εἶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μὴ κατέχειν τὴν ἀγάπην τοῦτο ἔπαθον· ἄλλως δὲ καὶ ἡ ἀγνοία ἐκ τούτων ἐτέχθη. **Ὅταν γὰρ ἡ ψυχὴ πράγμασιν ἑαυτὴν ἐκδῶ σαρκικοῖς, πηροῦται αὐτῆς τὸ διορατικόν· ἐκπεσοῦσα δὲ τῆς ἀγάπης ἐμπίπτει εἰς φιλονεικίαν, καὶ πηροῦται τὸ τῆς διανοίας ὄμμα**. Ὁ γὰρ ὑπὸ τινος ἐπιθυμίας τούτων τῶν προσκαιρῶν κατεχόμενος, μεθύων τῷ πάθει, τῆς ἀληθείας οὐκ ἂν γένοιτο κριτῆς ἀδέκαστος. «**Οὐκ ἴσασι, φησὶ, περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται**». Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτοὺς περὶ τοῦ νόμου φθέγγεσθαι, καὶ πολλὰ περὶ καθαρσιῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν σωματικῶν λέγειν. Καὶ ο Ἰωσήπος χρησιμοποιεῖ τὸ **αστοχώ** με τὴν ἐννοια που το χρησιμοποιεῖ αργότερα ο Αντιοχεὺς πατήρ (Πόλ. 2. 159 4.116 5.61).

¹³⁵ Ο Ειρηναῖος (5.2.3) επισημαίνει **μήτε τῆς περὶ Θεὸν δόξης [...] ἀστοχῆσωμεν, μήτε τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀγνοήσωμεν (7.1127 Δ)**. Ο Μεθόδιος επισημαίνει ὅτι οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοί, ἰδία δυνάμει τὴν θεοσέβειαν ζητήσαντες ἡστόχησαν (18. 405Α). Στη Διαθ. Σολ. 18.28 τὸ **αστοχώ** συνδέεται με τὴν ἀποτυχία ἀφίξης στον λιμένα καὶ τὸ ναυαγῶ (πρβλ. Κλήμ., Παιδ. 2.2 [8.424^Α]). Στη Διδαχὴ 15.3 ἀκούγεται ἡ παραίνεση: **Ελέγχετε δὲ ἀλλήλους, μὴ ἐν ὀργῇ ἀλλ' ἐν εἰρήνῃ, ὡς ἔχετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ καὶ παντὶ ἀστοχοῦντι κατὰ τοῦ ἑτέρου, μηδεὶς λαλείτω μηδὲ παρ' ὑμῶν ἀκουέτω ἕως οὗ μετανοήσῃ ἐνῶ στή Β' Κλήμ. 17. 7 οἱ δὲ δίκαιοι εὐπραγήσαντες καὶ ὑπομείναντες τὰς βασάνους καὶ μισήσαντες τὰς ἡδυπαθείας τῆς ψυχῆς ὅταν θεάσωνται τοὺς ἀστοχῆσαντας καὶ ἀρνησαμένους διὰ τῶν λόγων ἢ διὰ τῶν ἔργων τὸν Ἰησοῦν ὅπως κολάζονται δειναῖς βασάνοις πυρὶ ἀσβέστω ἔσσονται δόξαν διδόντες τῷ Θεῷ αὐτῶν λέγοντες ὅτι ἔσται ἐλπίς τῷ δεδουλενκότη Θεῷ ἐξ ὅλης καρδίας.**

¹³⁶ Οἱ νεαρές χήρες στο 5, 15 **εκτρέπονται** οπίσω του Σατανά ἐνῶ στο Β' Τιμ. 4, 4 ἄλλοι **αφοσιώνονται** στους μύθους. Το ρήμα χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τον Ἰγνάτιο (Μαγν. 11.1: καὶ βεβαίως ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν **ἢς ἐκτραπῆναι** μηδενὶ ὑμῶν γένοιτο) καὶ τον Ἰουστίνου (Διάλ. 8.2: καὶ ἱκανοὶ [οἱ λόγοι του σωτήρος] **δυσωπῆσαι τοὺς ἐκτρεπομένους** τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ) για να δηλώσει τὴν ἀποστασία ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Πρβλ. Κλήμ. Στραμ. 1. 17: ἐκούσιος [...] ἢ [...] **τῆς ἀληθείας ἐκτροπή**. Αθανάσιος, Επ. Σεράπ. 1. 33 (26.605): τῶν ἐκτραπέντων ἀπὸ τῆς ἀληθείας. Ο Ι. Χρυσόστομος σχολιάζει: Οὐδὲν οὕτω λυμῖνεται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὡς τὸ φιλίας καταφρονεῖν, καὶ μὴ μετὰ πολλῆς αὐτὴν κατορθοῦν τῆς σπουδῆς· ὥσπερ οὖν οὐδὲν πάλιν ὀρθοῖ, ὡς τὸ παντὶ σθένει μεταδῶκειν αὐτήν. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Χριστὸς φησιν, «**Εάν δύο συμφωνήσωσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, πᾶν, ὃ ἐὰν αἰτήσωσι, λήψονται**» καὶ πάλιν, «**Ὅταν πληθυνθῇ ἡ ἀνομία, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη**». Τοῦτο τὰς αἰρέσεις ἔτεκε πάσας. **Ἐκ γὰρ τοῦ μὴ φιλεῖν τοὺς ἀδελφούς τοὺς ἑαυτῶν, ἐφθόνουν εὐδοκμοῦσιν, ἐκ δὲ τοῦ φθονεῖν ἐφιλάρχουν, ἐκ δὲ τοῦ φιλαρχεῖν αἰρέσεις ἔτεκον**. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος εἰπὼν, «**Ἴνα παραγγελίης τισὶ μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν**», καὶ τὸν τρόπον ὑψηγείται, καθ' ὃν τοῦτο γενέσθαι δυνατόν. **Τίς δ' οὖν οὗτός ἐστιν; Ἡ ἀγάπη**. Ὡσπερ οὖν ὅταν λέγῃ, «**Τέλος νόμου Χριστός**», τουτέστι, συμπλήρωμα, καὶ τοῦτο ἐκείνων ἔχεται, οὕτως ἡ παραγγελία αὐτὴ ἐνέχεται τῇ ἀγάπῃ. **Τέλος ἰατρείας ὑγεία· ὥστε ὑγείας οὕσης, οὐ πολλῆς δεῖ κατασκευῆς· καὶ ἀγάπης οὕσης, οὐ πολλῆς δεῖ παραγγελίας**. Ἀγάπην δὲ ποῖαν φησὶ; Τὴν εἰλικρινή, οὐ τὴν μέχρι ῥημάτων, **ἀλλὰ τὴν ἀπὸ διαθέσεως, καὶ γνώμης καὶ τοῦ συναλγεῖν**». Ἐκ καθαρᾶς, φησὶ, καρδίας» ἢτοι **περὶ πολιτείας φησὶν ὀρθῆς, ἢ περὶ γνησίας φιλίας**. Ποιεῖ γὰρ καὶ βίος ἀκάθαρτος σχίσματα· «**Πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσων, μισεῖ τὸ φῶς**». Ἐστὶ γὰρ φιλία καὶ ἡ τῶν φαύλων, οἷον καὶ λησταὶ ληστὰς φιλοῦσιν, καὶ ἀνδροφόνοι ἀνδροφόνους· ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο ἀπὸ συνειδήσεως ἀγαθῆς, ἀλλ' ἀπὸ φαύλης, οὐδ' ἐκ καθαρᾶς καρδίας, ἀλλ' ἐξ ἀκαθάρτου, οὐδὲ ἐκ πίστεως ἀνυποκρίτου, ἀλλ' ἐπιπλάστου καὶ ὑποκεκριμένης. Πίστις γὰρ τὸ ἀληθὲς δείκνυσιν· ἀπὸ δὲ πίστεως εἰλικρινοῦς ἢ ἀγάπῃ τίκτεται· ὁ γὰρ ὄντως εἰς Θεὸν (PG 62.509.55).

αγάπη προϋποθέτει τις τρεις συνιστώσες. Ήδη στην Α΄ Κορ. (12-14) η έλλειψη της αγάπης, η οποία συνιστά την κορυφαία αρετή του τριπτύχου πίστις-ελπίς-αγάπη, αντιπαραβάλλεται προς τη γλωσσολαλιά αλλά και τη γνώση.

Με τη **ματαιολογία** (η οποία ουσιαστικά συμπυκνώνει σε ένα ουσιαστικό την *ετεροδιδασκαλία*, τους μύθους και τις απέραντες γενεαλογίες των στ. 3-4)¹³⁷ δεν εννοείται απλώς το φληναφεί κάποιος περί *ματαίων* (Τιτ. 1, 10) και να τυρβάξει περί αυτών. Ως **μάταια** θεωρούνται τα ειδωλολατρικά στοιχεία, άρα τα βέβηλα (πρβλ. 6, 21). Στο Ησ. 32, 6 τονίζεται ότι *ο μωρός μωρὰ λαλήσει καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μάταια νοήσει τοῦ συντελεῖν ἄνομα καὶ λαλεῖν πρὸς Κύριον πλάνησιν τοῦ διασπείραι ψυχὰς πεινώσας καὶ τὰς ψυχὰς τὰς διψώσας κενὰς ποιῆσαι*. Και στην αλεξανδρινή Σοφία Σολομώντος απογυμνώνεται η ανοησία όσων θεωρούν ότι καταδικάζουν τον δίκαιο σε θάνατο/αφανισμό διότι αγνοούν την τελική κρίση: ¹⁴ *ἀρεστή γὰρ ἦν Κυρίῳ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ διὰ τοῦτο ἔσπευσεν ἐκ μέσου πονηρίας οἱ δὲ λαοὶ ἰδόντες καὶ μὴ νοήσαντες, μηδὲ θέντες ἐπὶ διανοίᾳ τὸ τοιοῦτο* ¹⁵*ὅτι χάρις καὶ ἔλεος ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ καὶ ἐπισκοπῇ ἐν τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ* ¹⁶ *κατακρινεῖ δὲ δίκαιος καμῶν τοὺς ζῶντας ἀσεβεῖς καὶ νεότης τελεσθεῖσα ταχέως πολυετὲς γῆρας ἀδίκου* ¹⁷*ὄψονται γὰρ τελευτὴν σοφοῦ καὶ οὐ νοήσουσιν τί ἐβουλεύσατο περὶ αὐτοῦ καὶ εἰς τί ἠσφαλίσατο αὐτὸν ὁ Κύριος* (4, 14-17).

7 Ενώ αυτοί ισχυρίζονται ότι είναι ραβίνοι-διδάσκαλοι του Νόμου που καταπολεμά την ειδωλολατρία, ουσιαστικά αυτήν προάγουν με τους μύθους και τις γενεαλογίες. Εν προκειμένω, όπως επισημαίνει ο Νικολακόπουλος, χρησιμοποιείται η ρητορική ειρωνεία: το υποτονικά σαρκαστικό «θέλοντες εἶναι» έχει καθαρά λαιδορικό και δηκτικό χαρακτήρα¹³⁸. Δεν κατανοούν όμως ούτε αυτά τα οποία χρησιμοποιούν στον λόγο τους και μελετούν στις Γραφές¹³⁹ ούτε αυτά τα οποία **διαβεβαιώνουν** (ομιλούν μετά πάσης βεβαιότητας) ωσάν να είναι πραγματικές πραγματικότητες/πίστεις ενώ είναι ματαιολογία¹⁴⁰. Αντιθέτως σύμφωνα με το Παρ. 16, 23 *καρδία σοφοῦ νοήσει τὰ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος ἐπὶ δὲ χεῖλεσιν φορέσει ἐπίγνωσύνην* (πρβλ. 1, 6). Σημειωτέον ότι ο όρος νομοδιδάσκαλος δεν απαντά αλλού στην πρωτοχριστιανική γραμματεία παρά μόνον στον Λουκά (Λκ. 2, 46-5, 17- Πρ. 5, 34 [Γαμαλιήλ τίμιος παντὶ τῷ λαῷ]) και στον Ειρηναίο (1.3.2)¹⁴¹. Επίσης για πρώτη φορά στην Α΄Τιμ. χρησιμοποιείται λέξημα νοητικό (νοέω), το οποίο χρησιμοποιείται στο Ρωμ. 1-2 για να περιγράψει την μεταπτωτική ζόφωση του ανθρώπου (πρβλ. Μκ. 7, 18- Μτ. 15, 17 [εντολὲς διαιτητικῆς καὶ καθαριστικῆς χαρακτήρα])¹⁴². Αντιθέτως ο Π. με τη διατύπωση *πιστός ὁ λόγος* στις ΠΕ πιστοποιεῖ αλήθειες χριστολογικές και σωτηριολογικές για όλη την οικουμένη. Με το *θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι* ουσιαστικά ταλανίζεται και η φιλοδοξία των αιρετικών¹⁴³. Άλλωστε ο απόστολος των εθνών όπως και ο Τιμόθεος έγιναν απόστολοι κατόπιν του θελήματος του Θεού αλλά και του Πνεύματος έχοντας πάντα την επίγνωση ότι είναι οι πρώτοι των αμαρτωλών.

¹³⁷ Πολύκαρπος, Φιλ. 2.1 Πλούταρχος, Ηθικά 6-7^Α.

¹³⁸ Νικολακόπουλος, Επόψεις της «παυλείου» ρητορικής 137.

¹³⁹ Οι Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 82 παρατηρούν ότι το λέγω στο Β΄Τιμ. 2, 7 αναφέρεται σε όσα έχουν προγραφεί (πρβλ. Μκ. 13, 14. Μτ. 24, 15).

¹⁴⁰ Βλ. βέβηλος Α΄Τιμ. 1, 9-4, 7-6, 20- Β΄Τιμ. 2, 16- ἀνωφελής, μάταιος (Τιτ. 3, 9) ἀπαίδευτος (Β΄Τιμ. 2, 23) γραώδης (Α΄Τιμ. 4, 7) ἐντολή ἀνθρώπων (Τιτ. 1, 14). Για τον Ωριγένη παράδειγμα ανθρώπου που δεν νοούσε αυτά τα οποία έλεγε ήταν ο Καϊάφας, ο οποίος όμως σύμφωνα με το Ιω. 11, 51 προφητεύει αληθή (Εἰς το Κατὰ Ιωάννη 15).

¹⁴¹ Πρβλ. Κλήμης, Στρωμ. 7.3 Ωριγένης, Εἰς το Κατὰ Ιωάννη 28.20.

¹⁴² Ray Van Neste, *Cohesion and Structure* 78.

¹⁴³ Πρβλ. Ουαί του Μτ. 23, 2 κε. όπου όμως τονίζεται η ασυνέπεια λόγων και πράξεων.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό που εξάγεται από το υπό εξέτασιν κείμενο είναι η έφεση των αιρετικών στο να ομιλούν/να διδάσκουν γεγονός που αντιπαρατίθεται εμμέσως προς τον σκοπό της χριστιανικής ύπαρξης που είναι η αγάπη (Τιτ 1, 16: Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται, βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι). Η ολοκληρωτική άγνοια των αιρετικών, η οποία αποδίδεται εμφαιτικά με το μήτε/μήτε (πρβλ. Μτ. 5, 25· 11, 18· Πρ. 23, 12· 27, 20· Β΄Θεσ. 2, 2) δεν είναι ταυτόσημη εκείνης του Π. κατά την προ Χριστού εποχή του.

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο Ωριγένης θεωρεί ότι το συγκεκριμένο χωρίο εφαρμόζεται στην παρότρυνση του Πέτρου στο όρος της Μεταμορφώσεως καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὥδε εἶναι η οποία, όμως, δεν κατανοεί την αγάπη του Ιησού για το ανθρώπινο γένος: ἀλλ' ἐπεὶ ἡ ἀγάπη οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, τὸ νομιζόμενον τῷ Πέτρῳ καλὸν οὐ πεποιήκεν ὁ Ἰησοῦς· διὸ καταβέβηκεν ἀπὸ τοῦ ὄρους πρὸς τοὺς μὴ δυναμένους ἀναβῆναι ἐπ' αὐτὸ καὶ ἰδεῖν αὐτοῦ τὴν μετα μὀρφωσιν, ἵνα κἂν ὅποιον χωροῦσιν αὐτὸν ἰδεῖν θεωρήσωσι. **δικαίου τοίνυν ἐστὶ καὶ «τὴν μὴ τὰ ἑαυτῆς ζητοῦσαν ἀγάπην» ἔχοντος ἐλεύθερον μὲν εἶναι ἐκ πάντων, πᾶσι δὲ αὐτὸν δουλώσαι τοῖς κάτω, ἵνα τοὺς πλείονας αὐτῶν κερδήσῃ.** εἴποι δ' ἂν τις πρὸς τὰ ἀποδεδομένα περὶ ἐκστάσεως καὶ ἐνεργείας πνεύματος χείρονος εἰς τὸν Πέτρον περὶ τοῦ μὴ εἰδῶς ὃ λέγει, μὴ προσιέμενος ἐκείνην τὴν διήγησιν, ὅτι παρὰ τῷ Παύλῳ «τινὲς θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι οὐκ οἶδασιν περὶ ὧν λέγουσιν», ἀλλ' ὅτι μὴ τρανοῦντες τὴν φύσιν τῶν λεγομένων, μηδὲ νοοῦντες αὐτῶν τὸ βούλημα διαβεβαιοῦνται περὶ ὧν οὐκ ἴσασι. τοιοῦτόν τι ἐπεπόνθει καὶ ὁ Πέτρος· μὴ καταλαβὼν γὰρ τί τὸ καλὸν περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἰησοῦν οἰκονομίας καὶ τῶν ὀφθέντων ἐν τῷ ὄρει Μωσέως καὶ Ἡλίου, λέγει τὸ «καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὥδε εἶναι καὶ τὰ ἐξῆς», μὴ εἰδῶς ὃ λέγει· οὐ γὰρ ἤδει τί ἐλάλει (Μκ. 9, 6). καὶ γὰρ εἶπερ σοφὸς «νοήσῃ τὰ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος, ἐπὶ δὲ χεῖλεσι φορεῖ τὴν ἐπιγνωμοσύνην, ὃ μὴ οὕτως ἔχων οὐ νοεῖ τὰ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος» (Παρ. 16, 23) οὐδὲ συνήσῃ τῆς φύσεως τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων.

Δ. Η ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ «ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ» ΤΙΜΟΘΕΟ

¹⁸ Ταύτην τὴν παραγγελίαν παρατίθεμαί σοι, τέκνον Τιμόθεε,
κατὰ τὰς προαγοῦσας ἐπὶ σὲ προφητείας,

ἵνα στρα**τεύσῃ**¹⁴⁴ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν
¹⁹ ἔχων **πίστιν** καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν,
ἣν τινες ἀπωσάμενοι περὶ τὴν **πίστιν** ἐνανάγησαν,

²⁰ ὧν ἐστὶν Ὑμέναιος καὶ Ἀλέξανδρος,
οὓς παρέδωκα τῷ Σατανᾷ,
ἵνα παιδευθῶσιν **μὴ βλασφημεῖν**.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Β΄Τιμ. 1, 12-2, 4: ¹² Δι' ἣν αἰτίαν καὶ ταῦτα πάσχω·
ἀλλ' οὐκ ἐπαισχύνομαι,
οἶδα γὰρ ὃ **πεπίστευκα**
καὶ πέπεισμαι ὅτι δυνατός ἐστὶν **τὴν παραθήκην μου** φυλάξαι εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν.
¹³ Ὑποτύπωσιν ἔχε ὑγιαίνόντων λόγων

¹⁴⁴ □ –ευσση κ* D* Ψ 1175 pc; Cl I **στρατεύῃ** κ² A D² F G H 33. 1739. 1881^{vid} M.

ὦν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·

¹⁴ τὴν καλὴν παραθήκην φύλαξον διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν.

¹⁵ Οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἔστιν Φύγελος καὶ Ἑρμογένης.

¹⁶ Δῶν ἔλεος ὁ Κύριος τῷ Ὀνησιφόρου οἴκῳ,

ὅτι πολλάκις με ἀνέψυξεν καὶ τὴν ἄλυσίν μου οὐκ ἐπαισχύνθη,

2, 1: Σὺ οὖν, τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ,

² καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων,

ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις,

οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἐτέρους διδάξαι.

³ Συγκακοπάθησον ὡς καλὸς στρατιώτης Χριστοῦ Ἰησοῦ.

⁴ οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματεῖαις,

ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ.

1. Στην παρούσα ενότητα, η οποία κατακλείει την εισαγωγή/το προοίμιο στην επιστολή, ο αποστολέας μεταπηδά από το εγώ στο εσύ. Ενώ στην προηγούμενη περικοπή η θεματολογία περιστρεφόταν γύρω από τη σχέση του τέως βλάσφημου αλλά νυν διακόνου Π. με τον Ι. Χριστό, πλέον εστιάζεται στη σχέση του *πεπιστευμένου* Π. με τον διάκονο Τιμόθεο (ο οποίος οφείλει να έχει πίστιν). Αυτός που έχει λάβει την επιταγή του Κυρίου, απευθύνεται στο γνήσιο τέκνο του για να του παραδώσει εμφατικά **ταύτην** τὴν παραγγελία ως **παρα(κατα)θήκη**. Πρόκειται για «θησαυρό» που παραδίδεται τῇ τε πίστει προς φύλαξη προκειμένου και πάλι να αποδοθεῖ/εκτισθεῖ τον προκαθορισμένο καιρό στον παρακατατιθέμενο ή σε κάποιον που έχει ορίσει εκείνος με διαθήκη¹⁴⁵. Δεν αφορά άμεσα στη στάση του απέναντι στους νυν βλάσφημους αιρετικούς¹⁴⁶ αλλά το να λειτουργεί ως καλός στρατιώτης. Συνεπώς αυτός (ο Π.), ο οποίος κλήθηκε να λειτουργήσει ως *υποτύπωσις* (= υπόδειγμα μεταστροφής), παραδίδει και μέσω της επιστολής (και ιδίως των κεφαλαίων που ακολουθούν) *ὕγιαίνοντες λόγους προς υποτύπωσιν*¹⁴⁷. Με τη σειρά του ο νεαρός Τιμόθεος καλείται να γίνει ο ίδιος τύπος και φορέας παράδοσης της παύλειας διδασκαλίας (4, 12 Τιτ. 2, 7).
2. Εάν στην προηγούμενη ενότητα ο Π. εξήρε τη δική του μεταστροφή όταν και ο Θεός του εμπιστεύθηκε επίσης μια παρα(κατα)θήκη, ήτοι το *ευαγγέλιο της δόξης*, σε αυτή την ενότητα υπενθυμίζει τη καθιέρωση του Τιμόθεου στη δική του διακονία μέσω **προφητειῶν** τις οποίες προφανώς ἐνέπνευσε το ἐνοικούν στον Π. και τους χαρισματούχους *πύρινο Πνεῦμα* (α) *της δυνάμεως* και (β) *της ἀγάπης* και (γ) *του σωφρονισμοῦ* (Β' Τιμ. 2, 14 πρβλ. 1, 6-7). Αυτές οι προφητείες συνδέονται κατεξοχήν με τη **στράτευση** του νεαρού Τιμόθεου¹⁴⁸.

¹⁴⁵ J.H. Moulton and G. Milligan, *The Vocabulary of the Greek Testament Illustrated from the Papyri and other Non-Literary Sources* London 1914 483. Πρβλ. Πλούταρχος, *Αντώνιος* 16: οὗτος εὐθύς Αντώνιον ὡς δὴ πατρῶον φίλον ἀσπασάμενος, τῶν παρακαταθηκῶν ἐμέμνητο· καὶ γὰρ ὤφειλε Ρωμαίων ἐκάστῳ δραχμὰς ἑβδομήκοντα πέντε δοῦναι, Καίσαρος ἐν ταῖς διαθήκαις γράψαντος. 21: ἀλλὰ καὶ παρὰ ταῖς Ἑστιάσι πυθόμενοι παρθένους παρακαταθήκας τινὰς κείσθαι καὶ ξένων καὶ πολιτῶν, ἔλαβον ἐπελθόντες. Ενίστε η παραθήκη ἀπέδιδε τα χρήματα τα οποία δίνονταν στον Θεό για να ελευθερωθεῖ ένας δούλος ή ως ἐνέχυρο/ασφάλεια. Ο Ωριγένης (*Διάλεκτος προς Ηρακλείδαν 7*) διακρίνει την παρακαταθήκη από το δῶρο ή την παράδοση. Βλ. Lampe, *Lexicon* 1017.

¹⁴⁶ Ray Van Neste, *Cohesion and Structure* 82.

¹⁴⁷ Τιτ. 2, 6-8: Τοὺς νεωτέρους ὡσαύτως παρακάλει σωφρονεῖν περὶ πάντα, σεαυτὸν παρεχόμενος τύπον καλῶν ἔργων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀφθορίαν, σεμνότητα, ὁ λόγον ὑγιᾶ ἀκατάγνωστον, ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐντραπῆ μηδὲν ἔχων λέγειν περὶ ἡμῶν φάυλον.

¹⁴⁸ Ο Παπαδόπουλος, *Αἱ Ποιμαντικά* 10, διακρίνει μεταξύ προφητειῶν-προρρησιῶν ὑπὸ των προφητῶν κατὰ τον χρόνο της χειροτονίας και προφητειῶν-συμβουλῶν που δόθηκαν ἀπὸ τον Π. οι οποίες ἴσως εἶναι πολλές ἐπειδὴ δόθηκαν σε διαφορετικές περιστάσεις: ὅταν ο Τ. προσελήφθη εἰς μαθητὴν, ὅταν περιετμήθη και ὅταν χειροτονήθηκε. Δε

Στην επόμενη ενότητα που απευθύνεται και πάλι προσωπικά στον παραλήπτη, απαντά παραίνεση για άθληση (4, 8), η οποία (άθληση) συνδεόταν επίσης με την ετοιμότητα για τον πόλεμο. Σημειωτέον ότι στον ελληνορωμαϊκό κόσμο η στράτευση κάθε άρρενος εφήβου συνιστούσε επισφράγιση της ωρίμανσης και πεδίο στο οποίο κατεξοχήν ο γνήσιος υιός μιας οικογένειας επεδείκνυε τις αρετές και την παιδεία που είχε δεχθεί κατά τα προηγούμενα έτη κατεξοχήν από τον πατέρα και τους παιδαγωγούς του¹⁴⁹. Ιδιαίτερα πριν τη διεξαγωγή κάποιας μάχης ζητούνταν προφητείες και χρησμοί (auspicia) οι οποίοι προδίκαζαν το τέλος και ενθάρρυναν τους στρατευόμενους¹⁵⁰. Το γενικότερο κλίμα που δημιουργείται από την χρήση του όρου παραγγελία, την επανάληψη της ρίζας στρατ*, του ἀπωθῆναι αλλά και του ναυαγίου παραπέμπει τον ακροατή σε έξοδο σε μάχη και σε καθοδήγηση την οποία επιτελεί ένας πατέρας - στρατηγός.

3. Στην υπό εξέταση ενότητα ο Τιμόθεος μετά το παράδειγμα προς μίμηση που του προτάθηκε στην προηγούμενη ενότητα και ταυτίζεται με τον Π., έρχεται αντιμέτωπος με συγκεκριμένα παραδείγματα προς αποφυγήν. Πρόκειται για πρόσωπα τα οποία αν και αντίστροφα από τον Π. ήταν προηγουμένως στην Εκκλησία, κατόπιν ένεκα κακής συνειδήσεως ναυάγησαν αναφορικά με την πίστη. Ενώ στην προηγούμενη ενότητα υπογραμμίσθηκε ο πλούτος της μακροθυμίας του Κυρίου που διορίζει ως έμπιστο οικονόμο τον κατεξοχήν υβριστή του, σε αυτή σε «πρώτη ανάγνωση» ο ελεηθείς από Αυτόν λειτουργεί αντίστροφα: δύο «επώνυμοι» αιρετικοί παραδίδονται από τον μεταστραφέντα Π. στον Σατανά¹⁵¹ προκειμένου να παιδευθούν να μη βλασφημούν. Τα παραδείγματα, θετικά και αρνητικά, και ιδίως η λειτουργία του πατέρα/σωφρονιστή ως προτύπου όσων διδάσκει, διεδραμάτιζαν καθοριστικό ρόλο και στον συμβουλευτικό λόγο αλλά και γενικότερα στην παιδεία/αγωγή. Αυτή δεν επικεντρωνόταν μόνον στη σωματική εξάσκηση αλλά και στην ευσέβεια των θεών, τη σωφροσύνη του ασκούμενου νέου, την ευταξία και τη φιλοτιμία¹⁵².
4. Αντίθετα προς την πάγια τακτική του αποστόλου των εθνών στις πρωτοπαύλειες οι αιρετικοί κατονομάζονται. Πρόκειται για τους Υμέναιο και Αλέξανδρο (όχι ο Φιλητός της Β' Τιμ. 2, 17). Τα ονόματά τους δεν φαίνονται να έχουν συμβολικό χαρακτήρα ούτε να βρίσκονται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς το όνομα Τιμόθεος. Σημειωτέον ότι ως βλασφημία δεν εννοείται κάποια χριστολογική αίρεση η οποία αμφισβητεί την κυριότητα/θεότητα του Ιησού αλλά μάλλον η πεποίθηση ότι η ανάσταση των πιστών ήδη έχει πραγματωθεί αλλά και το γεγονός ότι με όλη τη δράση τους οι συγκεκριμένοι αιρετικοί αντίκεινται και «δυσφημούν» το οικουμενικό παύλειο κήρυγμα. Αντί έγερσης ο σ. ομιλεί για ναυάγιο στην άβυσσο και αστοχία, γεγονότα που σχετίζονται με εμπειρίες στο πεδίο της μάχης. Το τραγικό είναι, όπως διαπιστώνεται από τη μνεία του Υμέναιου και στην Α' και στη Β' Τιμ. (γεγονός που σημαίνει ότι αυτός έμεινε αμετανόητος) ότι συνεχώς προκόπτουν αν και αυτό ουσιαστικά γίνεται ἐπὶ τὸ χειρὸν (3, 13) αφού ο λόγος τους ως γάγγραινα νομην

αποκλείεται όμως προρρήσεις και συμβουλές να ταυτίζονται καθώς και στην Α' Τιμ. οι συμβουλές συνδυάζονται με προρρήσεις του Πνεύματος αναφορικά με τις έσχατες μέρες (πρβλ. 4, 1).

¹⁴⁹ John Lennard Friend, *The Athenian Ephebeia in the Lycurgan Period: 334/3 – 322/1 B.C. B.A. (Hons), B.Sc., M.A.* Dissertation Texas at Austin August 2009 171-7.

¹⁵⁰ F. Tóth, *Der himmlische Kult. Wirklichkeitskonstruktion und Sinnbildung in der Johannesoffenbarung*, ABG 22. Leipzig 2006, 75-77.

¹⁵¹ Ο ίδιος ο Παύλος, αν και θεώρησε αποκαλύψεις, παραδόθηκε από τον Κύριο (όπως και ο Ιώβ 2, 6 κε.) σε άγγελο Σατάν προκειμένου να βιώσει τη δύναμη/χάρη του Κυρίου μέσω του σκόλωπα της σαρκός (Β' Κορ. 12, 7: ασθένειες [οφθαλμοί Γαλ. 4, 13-15; κεφαλγίες-ημικρανίες; διώξεις; Γαλ. 6, 17· Β' Κορ. 11, 21-33· 12, 10], πειραστές άνθρωποι· Α' Τιμ. 1, 20· 2, 17).

¹⁵² Friend, *The Athenian Ephebeia* 161-172.

έχει. Σε κάθε περίπτωση τα ονόματά τους δεν συγκαταλλέγονται από τον Ειρηναίο στους γνωστικούς του 2^{ου} αι. μ.Χ. γεγονός παράδοξο αν οι ΠΕ γράφτηκαν τότε.

5. Τελικά με τον τελευταίο στίχο του κεφ. 1 υπογραμμίζεται η **αυθεντία** του αποστολέα διδασκάλου (κήρυκα όχι του νόμου πλέον αλλά της οικονομίας), η δραστική ενέργεια του λόγου του άρα και το κύρος όσων πρόκειται εν συνεχεία να παρακαλέσει. Αυτός λειτουργεί εν προκειμένω και ως ώριμος σε ηλικία σωφρονιστής ή στρατηγός του νεαρού μαθητή του αλλά και όπως δρούσαν οι κορυφαίοι προφήτες της Π.Δ. και της Κ.Δ. (Σαμουήλ [Α' Βασ. 15, 22-23], Νάθαν [Β' Βασ. 12, 9], Ηλίας [Δ' Βασ. 1, 3-6, 6, 16] Ησαΐας [39, 3-8])¹⁵³. Για κανέναν ραβίνο της εποχής του Π. δεν σώζεται παρόμοια εξουσία παράδοσης υπεναντίων στον αντικείμενο. Ουσιαστικά οι ίδιοι οι αιρετικοί απωθώντας την συνείδηση εξέθεσαν τους εαυτούς τους στα πονηρά πνεύματα. Πλέον ο Π. προφανώς μέσω της εξουσίας του ευαγγελίου ως νέος Μωυσής τους παραδίδει στον Σατανά για να βιώσουν το αληθινό του ποιόν. Έτσι θα κατανοήσουν οι άλλοι ότι η ανάσταση και η μετάβαση στην καινή πολιτεία δεν έχει ακόμη πραγματοποιηθεί. Αν και η κρίσιμη νίκη επιτεύχθηκε με την πρώτη επιφάνεια του Χριστού, η εσχατολογική μάχη αντιθέτως μαίνεται.
6. Από την άλλη πλευρά εξαιρείται το γεγονός ότι **κανείς δεν έχει οριστικά απολεσθεί**. Στην Τιτ. μετά από δύο νουθεσίες ο προϊστάμενος οφείλει να παραιτείται είδώς ότι *ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος καὶ ἀμαρτάνει ὡν αὐτοκατάκριτος* (Τιτ. 3, 11). Στην Α' Τιμ. οι αιρετικοί, οι οποίοι έχουν ναυαγήσει (υποστεί δηλ. μη ανστρέψιμη καταστροφή) παραδίδονται υπό την κυριαρχία του Σατανά προκειμένου να παιδευθούν να μη βλασφημούν και τελικά να σωθούν. Η αμέσως επόμενη παράκληση ξεκινά με την παρότρυνση για προσευχή και δη ευχαριστία χάριν των πάντων, άρα και των αιρετικών αφού ο Θεός επιθυμεί τη λύτρωση όλων. Ο ίδιος ο Π. χρημάτισε βλάσφημος αλλά ένεκα του ελέους μεταστράφηκε σε διάκονο του ευαγγελίου. Αντιθέτως ο καταρτισμένος Τιμόθεος δεν είχε τέτοια εμπειρία αφού γνωρίζει *ἐκ βρέφους τὰ ἱερά γράμματα* (Β' Τιμ. 3, 15). Ίσως κινδυνεύει αγωνιζόμενος υπέρ της ορθοδοξίας να εκτραπεί και ο ίδιος σε παγίδες εξ αριστερών αλλά και εκ δεξιών, ήτοι σκλήρυνση ένεκα του ασυμβίβαστου αγώνα υπέρ της ορθοδοξίας. Γι' αυτό και στη Β' Τιμ., όπου επίσης ακούγεται η πρόσκληση για επιστράτευση, διατυπώνεται η εξής παράδοση παρότρυνση: *Δοῦλον δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι*¹⁵⁴ *ἀλλὰ ἥπιον εἶναι πρὸς πάντας (!) διδακτικόν, ἀνεξίκακον, ἐν πραϋτητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μῆποτε δῶη αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα* (2, 24-26). Η διαφορά του αγώνα του Π. προς τον οποίο καλείται να συστρατευθεί και ο Τιμόθεος προς τον κουμρανικό πόλεμο των υιών του φωτός εναντίον αυτών του σκότους όπου δεσπόζει το μίσος για τους ακαθάρτους είναι σαφής.
7. Ενώ στις πρωτοπαύλειες επιστολές (Α' Θεσ. 5, 7-10· Ρωμ. 6, 19-22· 13, 12) η στρατευομένη διάσταση της Εκκλησίας συνδέεται κατεξοχήν με την εγρήγορηση/τη νήψη ενόψει της αιφνίδιας έλευσης του Κυρίου ως κλέπτη (πρβλ. Β' Πέ. 3, 10· Αποκ. 3, 3), εν προκειμένω η στράτευση απαιτεί κατεξοχήν **πίστη** (= απόλυτη εμπιστοσύνη, προσήλωση) και κυρίως **αγαθή συνείδηση**. Στον πυρήνα της υπό εξέταση ενότητας διακηρύσσεται ότι όταν η καλή

¹⁵³ [David R. McCabe](#), *How to Kill Things with Words: Ananias and Sapphira under the Apostolic-Prophetic Speech-Act of Divine Judgment (Acts 4:32-5:11)*. PhD diss. University of Edinburgh, 2008, 145 κε..

¹⁵⁴ Το παράδοξο έγκειται στο γεγονός ότι στις ΠΕ ο Τιμόθεος παροτρύνεται σε αγώνα/μάχη.

συνείδηση *απωθείται* (= εκ περιφρονήσεως αποκρούεται, αποτινάσσεται απ' εμαυτού)¹⁵⁵ και είναι καυστηριασμένη, σκλάβα φιλαργυρίας και φιλοδοξίας¹⁵⁶, οδηγεί σε *νανάγιο περί την πίστη* (η οποία από τον Π. ταυτίζεται με την *αλήθεια*¹⁵⁷) και προφανώς σε απώλεια. Όπως εύστοχα υπογραμμίζει ο Παπαδόπουλος¹⁵⁸, ιδίως για τον ποιμένα η πίστη και η συνείδηση είναι ό,τι για το πλοίο το πηδάλιο και η άγκυρα: η έλλειψις αυτών αναπόφευκτα οδηγεί στο νανάγιο. Άρα η στρατεία είναι *καλή* όταν υπάρχει η συνείδηση. Όπως ήδη υπογραμμίσθηκε στο 1, 5, ως *συνείδησις* εννοούνται τα βαθύτερα κίνητρα που ωθούν στην πίστη η οποία μπορεί να είναι είτε υποκριτική (πρβλ. *μόρφωσιν/εξωτερικό σχήμα ευσεβείας* Β' Τιμ. 3, 5) είτε ανυπόκριτη (= ακατηγόρητη, πλήρης, τελεία). Στη Β' Τιμ. η στρατεία συνδέεται με το *κακοπάθησον/ την μη εμπλοκή στις πραγματείες του βίου προκειμένου να αρέσει ο στρατιώτης στον στρατολόγο ο οποίος δεν ταυτίζεται με τον Π. αλλά τον Θεό.*

8. Στην υπό εξέταση ενότητα **δεν προσδιορίζεται ο εχθρός**. Στο Εφ. 6 ο εσχατολογικός πόλεμος αφορά μόνον σε πονηρά πνεύματα και όχι στους ασεβείς και τα έθνη (όπως συνέβαινε στο Κουμράν) ενώ συνδυάζεται με αναφορά στον *ιερό γάμο*¹⁵⁹. Στις ΠΕ η μάχη *έν ύστεροις/χαλεποῖς καιροῖς* (πρβλ. Β' Τιμ. 3, 1) διεξάγεται εναντίον ετεροδιδασκάλων οι οποίοι αν και κινούνται μέσα στον χώρο της Εκκλησίας εμπνέονται όμως από τους δαίμονες. Μάλιστα στη Β' Τιμ. οι αιρετικοί παρομοιάζονται με τους μάγους του Φαραώ, Ιαμβρή και Ιαμβρή, κάτι που συνεπάγεται ότι ο Π. αλλά και ο Τιμόθεος «ταυτίζονται» με τον Μωυσή αν και ο σ. στο κείμενο ως αντίπαλον δέος έναντι των αιρετικών προβάλλει η *αλήθεια* (3, 8). Σε κάθε περίπτωση πρόκειται για τον αγώνα που προηγείται της *Εξόδου*. Σημειωτέον, όμως, ότι ο Τιμόθεος σε μια επιστολή που θέλει να του προσδώσει αυθεντία, δεν εικονίζεται ως στρατηγός ή αξιωματούχος όπως συμβαίνει αντιθέτως στα *υπομνήματα*, αλλά ως **απλός στρατιώτης**. Επίσης δεν προβάλλεται ως **αποκλειστικός διάδοχος του αποστόλου των εθνών** όπως συνέβη με τα ζεύγη Μωυσής-Ιησούς Ναυή, Ηλίας-Ελισσαίος, Δαβίδ-Σολομών.
9. Προκαλεί εντύπωση ότι ο όρος αλλά και η έννοια της *παραθήκης* απουσιάζουν εντελώς από την Τιτ., όπου επίσης δεν χρησιμοποιούνται οι μεταφορές/εικόνες του στρατιώτη, του αθλητή και του γεωργού. Αντιθέτως απαντούν στη Β' Τιμ., όπου όμως υπάρχει εντονότερα από την Α' Τιμ. η έξαρση του πάθους/μαρτυρίου χάριν της μαρτυρίας και ο προσανατολισμός προς την ημέρα του Κυρίου η οποία και θα δικαιώσει τον αγωνιστή. Σημειωτέον ότι στη Β' Τιμ. συναντά κάποιος πολλά κοινά στοιχεία με την πρώτη, όπως την παρακίνηση του Τιμόθεου προς την ορθή διδασκαλία και την καταδίκη αυτών που εξέπεσαν αυτής: *τάς δέ βεβήλους κενοφωνίας περιίστασο. Επί πλείον γάρ προκόψουσιν άσεβείας, καί ό λόγος αυτών ως γάγγραινα νομήν έξει. Ως έστιν Υμέναιος καί Φιλητός, οὔτινες περί τήν αλήθειαν ήστόχησαν, λέγοντες τήν άνάστασιν ήδη γεγονέναι, καί ανατρέπουσι τήν τινών πίστιν* (Β' Τιμ. 2, 16-18)¹⁶⁰.

¹⁵⁵ Το *άπωθῶ* εκτός των άλλων σημασιών είναι και κέλευσμα ναυτικό/στρατιωτικό για απομάκρυνση της πλώρας του εφορκίου (ισοδύναμο με το *αβάρα*).

¹⁵⁶ Αυτό εξάγεται από τη βούλησή τους να είναι νομοδιδάσκαλοι αλλά και όπως κατεξοχήν θα αποδειχθεί και στο κεφ. 6.

¹⁵⁷ Πρβλ. Β' Τιμ. 2, 18: *περί τήν αλήθειαν ήστόχησαν*.

¹⁵⁸ Αι Ποιμαντικάί 11.

¹⁵⁹ Πρβλ. Σ. Δεσπότη, Ο σκοπός Συγγραφής και η ρητορική Στρατηγική της *Προς Εφεσίους. Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία»* 2 (2012) 151-200.

¹⁶⁰ Στο Β' Τιμ. 1, 15 ο Παύλος σημειώνει ότι *άπεστράφησάν με πάντες οί έν τή Ασία, ών έστιν Φύγελος καί Ερμογένης* (σημ. γόνος Ερμή). Μάλλον πρόκειται για πρόσωπα τα οποία σε αντίθεση προς τον οίκο του Ονησιφόρου είτε στην Ασία είτε στη Ρώμη απέμολησαν τον Παύλο είτε ως πρόσωπο υπό διωγμό είτε και τη διδασκαλία του. Στις απόκρυφες Πράξεις Παύλου και Θέκλας (Μικρά Ασία τέλη 2^{ου} αι. μ.Χ.) ο Ε. χαρακτηρίζεται σιδηρουργός (όπως ο Αλέξανδρος του Β' Τιμ. 4, 14)

ΑΝΑΛΥΣΗ

18 Το *ταύτην τὴν παραγγελίαν* δεν είναι σαφές εάν ανακαλεί (α) την περικοπή 1, 3-12 (καταπολέμηση αιρετικών) ή (β) ὅτι ακολουθεί στο 1, 18-20 (καλή στρατεία του Τιμόθεου) ή εάν (γ) αναφέρεται σε όλες τις οδηγίες της επιστολής¹⁶¹. Ο Ray Van Neste¹⁶² στηριζόμενος στο ὅτι το *παραγγέλλω* απαντά και στο 1, 3 αλλά και σε άλλους κοινούς «δείκτες» (1, 5: *συνειδήσεως και πίστεως ἀγαθῆς* // 1, 19: 1, 6// 1, 19) τάσσεται υπέρ της πρώτης απόψεως καθώς καταδεικνύεται δομική παραλληλότητα μεταξύ 1, 5-7 και 1, 18-20 οι οποίες και λειτουργούν ως Συμπερίληψη στην ευρύτερη συνάφεια 1, 5-20. Θεωρώ ὅτι πρωτίστως το *ταύτην τὴν παραγγελίαν* αναφέρεται στην προτροπή για καλή στρατεία, ἡ οποία περιλαμβάνει και την αντιμετώπιση των αιρετικών και με τη σειρά της μάλλον ανακαλεί τη νοθεσία του Τιμόθεου κατά τη συγκλονιστική γι' αὐτόν εμπειρία της χειροτονίας του. Μάλιστα πιστεύω ὅτι με αὐτήν (τὴν παραγγελία) ταυτίζεται ἡ *παραθήκη* ὡς ἡ ἐντολή τὴν ὁποία ὁ παραλήπτης οφείλει τηρήσαι ἄσπιλον ἀνεπίλημπτον (6, 14). Ολόκληρη ἡ Α' Τιμ. κατακλείεται με τὴν ἐξῆς παρότρυνση: *Ὡ Τιμόθεε, τὴν παραθήκην φύλαξον, ἔκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἦν τινες ἐπαγγελλόμενοι περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν. Ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν* (6, 21). Ἀς σημειωθεῖ ὅτι σε αὐτὴ τὴν περίπτωση ὁ Π. δεν προσθέτει το *ταύτην* πρὶν τὴν παρακαταθήκη, ὅπως θα ἔκανε εἰάν ὁ ὅρος σήμαινε τὴν ἴδια τὴν ἐπιστολή. Ὅπως θα ἀναλυθεῖ στο οἰκείο μέρος, πρὶν τὸν ἐπίλογο πάλι ὁ ἴδιος παραθέτει ἐπεξεργασμένο ἓνα ἐυρὺ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν νοθεσία κατὰ τὴν χειροτονία.

Το γεγονός ὅτι ἡ παρακαταθήκη ἐμπεριείχε κατὰ τὴν χειροτονία ἐντολή και μάλιστα στράτευσης, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἐξῆς:

1. Στὴν ἐλληνικὴ φιλολογία ἡ παρακαταθήκη συνδέεται με ἐντολές, κανόνες, συμβουλές ὁποῖες πρέπει νὰ διαφυλαχθοῦν ὡς κάτι πολὺτιμο και προ(σ)καλοῦν σε πλήρη συμμόρφωση. Στὶς πρακτικὲς διδασχές τού ψευδο-Ἰσοκράτη πρὸς κάποιον νεαρὸ Δημόνικο για ἓναν ὀρθὸ και ἠθικὸ τρόπο ζωῆς ἀκούγεται ἡ παρότρυνση: *μᾶλλον τήρει τὰς τῶν λόγων ἢ τὰς τῶν χρημάτων παρακαταθήκας* (1.22). Ὁ Αἰσχίνης (345 π.Χ.) υπενθυμίζει στοὺς Ἀθηναίους ὅτι ὁ Δράκων, ὁ Σόλων και ἄλλοι νομοθέτες *τούτους τοὺς νόμους ἀναγράψαντες ὑμῖν παρακατέθεντο και ὑμᾶς αὐτῶν ἐπέστησαν φύλακας* (Τίμαρχος 7). Το ἴδιο κάνει και ὁ Δημοσθένης (Ὁμ. 21.177) που θεωρεῖ ἐκτός τῶν νόμων και τὸν ὄρκο ὡς παρακαταθήκη¹⁶³ καθώς αὐτὸς διαδραμάτιζε καθοριστικὸ ρόλο σε διαβατήριες τελετές ἀφιέρωσης. Σημειωτέον ὅτι ὡς παρακαταθήκη ὀριζόταν ἐπίσης τὸ τέκνο που παραδιδόταν στη φροντίδα ἐπιτρόπου (Ἰώσ. Πόλ. 1.181· Ἀρχ. 20.22), **το ἱερό** πρόσωπο που βρισκόταν ὑπὸ τὴν προστασία

ἐνὼ στρέφεται ἐναντίον τοῦ ἀποστόλου, ὄντας υπέρμαχος τοῦ γάμου και τῆς ἤδη πραγματοποιηθείσας ἀνάστασης (12-13 πρβλ. Β' Τιμ. 2, 18). Προφανῶς ὁ συγγραφέας ἔχει «συμπυκνώσει» στον Ε. χαρακτηριστικὰ τῶν Ὑμέναιου και Ἀλέξανδρου ὅπως και στον Δήμα (Β' Τιμ. 4, 10· πρβλ. Φιλήμ. 24. Κολ. 4, 14) τῶν Φύγελου (σημ. δραπέτης) και Φιλητοῦ (σημ. ἀγαπητὸς Β' Τιμ. 2, 17-8). Βλ. Richard G. Fellows, **Does the author of the Acts of Paul conflate Hermogenes, Hymenaeus, Alexander, Demas, Phygelus, and Philetus into two people?** <http://actapauli.wordpress.com/2009/05/12/does-the-author-of-the-acts-of-paul-conflate-hermogenes-hymenaeus-alexander-demas-phygelus-and-philetus-into-two-people-by-richard-fellows/> Ἰ.Καραβιδοπούλου, (Εἰσαγωγή-Μετάφρασις) Ἰ. Γαλάνη, (Μετάφραση), *Πράξεις Παύλου, Ἀπόκρυφα Χριστιανικὰ κείμενα Β'*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2004 147-197.

¹⁶¹ Miller, *Pastoral Letters*, 65-66.

¹⁶² *Cohesion and Structure* ad loc.

¹⁶³ Ὁ Φίλων (Περὶ τοῦ χειρὸν 65) δικαιολογεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἱερεῖς ἄνω τῶν πενήντα δεν διακονοῦν ἀλλὰ ἐπιθεωροῦν με τὰ ἐξῆς: *ἢ μὲν οὖν ἄσκησις μέσον, οὐ τέλειον, γίνεται γὰρ ἐν οὐ τελείαις μὲν ἀκρότητος δὲ ἐφιμέναις ψυχαῖς· ἢ δὲ φυλακὴ παντελῆς, μνήμη τὰ ἀσκητὰ παραδοῦναι θεωρήματα τῶν ἀγίων, ἐπιστήμης καλὴν παρακαταθήκην φύλακι πιστῇ, ἢ μόνῃ τῶν λήθης πολυμηχάνων δικτύων ἀλογεῖ· ὥστε τὸν μνήμονα ὧν ἔμαθεν ὑγιῶς και εὐθυβόλως καλεῖ φύλακα.*

της πολιτείας (Ιώσ. Αρχ. 10.167) αλλά και η **αφιέρωση** μιας πόλης σε μια θεότητα¹⁶⁴: παρακαταθήτ[ι]θ[ο]μαι ὑμείν θεοῖς καταχθον[ίοις] καὶ θεαῖς καταχθονίαις (SEG 8.574).

2. Στα μυστήρια της Ίσιδος στις Κεγχραιές της Κορίνθου, ο μνημένος Λούκιος του Απουλήιου (125-180 μ.Χ.) μετά τη διαδικασία αναγέννησης, μεταμορφωμένος και απελευθερωμένος από την πλάνη και τις θλίψεις, δέχεται μπροστά στην εικόνα της θεάς έμπλεος φωτός την εξής προτροπή: *προκειμένον να είσαι ασφαλέστερος και πιο προστατευμένος επιστρατεύσου στον ιερό πόλεμο στον οποίο μόλις ανέλαβες την υποχρέωση να αφοσιωθείς και υπακούοντας να σηκώσεις τον ζυγό της διακονίας της θεάς πάνω σου. Έτσι θα απολαύσεις την ελευθερία σου (Απουλήιος, Μεταμ. XI 15.4-5¹⁶⁵). Στο συγκεκριμένο παράθεμα συνδυάζεται η διακονία με τη στράτευση όπως και στην υπό εξέταση περικοπή. Προφανώς και κατά τη βάπτιση και κατεξοχήν κατά την χειροτονία (η οποία προϋποθέτει ωρίμανση στην πίστη και συνεπάγεται στράτευση στο Σώμα της Εκκλησίας) ο πνευματικός πατήρ παρέδιδε επισήμως ενώπιον πολλών μαρτύρων **παραθήκη** στην οποία ένα από τα κεντρικά μοτίβα ήταν και αυτό της **(καλής) στρατείας**. Πρόκειται για ένα θέμα που απαντά με συνέπεια και εξαιρετική δυναμική σε όλα τα κείμενα της πρώτης Εκκλησίας αρχής γενομένης από την Α'Θεσ. μέχρι και τους αποστολικούς Πατέρες. Άλλωστε και ο Πλίνιος ο Σεκούνδος (Gaius Plinius Caecilius Secundus), ανθύπατος της Βιθυνίας με έδρα την Προύσα (111-112 μ.Χ.), στη δέκατη από τις τριακόσιες συνολικά επιστολές του, σημειώνει ότι μερικοί Χριστιανοί οι οποίοι προσκυνούσαν την εικόνα του αυτοκράτορα και βλασφημούσαν τον Χριστό, βεβαίωναν ότι το μεγαλύτερο παράπτωμα ή η μεγαλύτερη πλάνη τους ήταν ότι συνήθιζαν μια ορισμένη ημέρα πριν την ανατολή του ηλίου να συναθροίζονται, να υμνούν εναλλάξ το Χριστό ως Θεό και να ορκίζονται ότι δεν θα φονεύσουν, δεν θα κλέψουν, δεν θα ληστέψουν, δεν θα μοιχεύσουν, δεν θα ξεπέσουν από την πίστη **ούτε θα αρνηθούν την παρακαταθήκη** την οποία πήραν σαν άτομα. Από τις δυο διακόνισσες δούλες που βασάνισε δε διαπίστωσε τίποτε άλλο παρά μια τιποτένια και υπερβολική δεισιδαιμονία (superstitio prava, immodica).*
3. Ήδη τονίσθηκε το ότι οι προφητείες συνηθίζονταν κατεξοχήν προ της έναρξης του **ιερού** πολέμου στον οποίο καλείται να πρωταγωνιστήσει ο χειροτονημένος. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονισθεί ότι στην ισραηλιτική παράδοση ο ιερέυς-Λευίτης όσο και ο στρατιώτης στο πλαίσιο της διεξαγωγής του ιερού πολέμου παρουσιάζουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά τα οποία παρουσιάζουν και οι αφιερωμένοι στον Χριστό στην ΚΔ.. Ήταν αποκλειστικά άρρενες άνω των 20 ετών, έπρεπε να είναι σωματικά άρτιοι και άμωμοι (Λευ. 21,17-21· 1QM 7.4) ενώ απαγορευόταν αυστηρά κάθε σεξουαλική σχέση ή άλλος λατρευτικός μολυσμός (Δτ. 23, 9-14· Α' Βασ. 21, 5· Β' Βασ. 11, 9-13) όσο διαρκούσε η άσκηση του λειτουργήματός τους. Στο 1QM τονίζεται ο ρόλος και η σημασία της παρουσίας των ιερέων στο πεδίο της μάχης, οι οποίοι όχι μόνο ευλογούν τον πόλεμο, υμνούν το Θεό και εμπνυχώνουν τους πολεμιστές¹⁶⁶, αλλά και χρησιμοποιούν τις σάλπιγγες του πολέμου, διευθύνοντας ουσιαστικά τη μάχη και κατευθύνοντας τα στρατεύματα¹⁶⁷. Ακόμη, η λεπτομερής περιγραφή του εξοπλισμού των πολεμιστών¹⁶⁸, και η συχνή αναφορά στις

¹⁶⁴ Ιώσ. Πόλ. 3.372: τὰ μὲν γε σώματα θνητὰ πᾶσιν καὶ ἐκ φθαρτῆς ὕλης δεδημιούργηται· ψυχὴ δὲ ἀθάνατος ἀεὶ καὶ Θεοῦ μοῖρα τοῖς σώμασιν ἐνοικίζεται· εἴτ' ἂν μὲν ἀφανίσῃ τις ἀνθρώπου παρακαταθήκην ἢ διαθῆται κακῶς, πονηρὸς εἶναι δοκεῖ καὶ ἄπιστος, εἰ δὲ τις τοῦ σφετέρου σώματος ἐκβάλλει τὴν παρακαταθήκην τοῦ Θεοῦ, λεληθῆναι δοκεῖ τὸν ἀδικούμενον.

¹⁶⁵ Da nomen sanctae huic militiae, cuius non olim sacramento etiam rogabar, teque iam nunc obsequio religionis nostrae dedica ministerii iugum subi voluntarium. nam cum coeperis deae servire, tunc magis senties fructum tuae libertatis.

¹⁶⁶ Βλ. 1QM XIII 1- XVI 1, XVI 12-XVII 9.

¹⁶⁷ Βλ. 1QM VII 8-IX 9, XVI 2-11

¹⁶⁸ Βλ. 1QM III-VII

σάλπιγγες και την αξία των σαλπισμάτων¹⁶⁹, δίνουν την εντύπωση ότι τα υλικά αυτά αντικείμενα θεωρούνταν αναπόσπαστα μέρη μίας τελετουργίας, αποκτώντας συμβολική και ιερή έννοια. Μέσα στο πνεύμα αυτό εντάσσεται και η απαγόρευση συμμετοχής στον πόλεμο «ακαθάρτων» ανδρών, καθώς και γυναικών και παιδιών¹⁷⁰. Τέλος, εκείνο που εξαιρεί ιδιαίτερα την ιερότητα του πολέμου είναι η πίστη ότι ο πόλεμος είναι του Θεού¹⁷¹, παρουσιάζοντας το Θεό οργισμένο και αμείλικτο, να επεμβαίνει στη μάχη, να συντρίβει τον Βελιάλ και να καταδικάζει σε αιώνιο θάνατο τους «υιούς του σκότους»: «Και στον καθορισμένο Του χρόνο θα επιτεθεί (ο Θεός) με μεγάλη οργή, για να πολεμήσει εναντίον των βασιλέων του Βορρά και ο θυμός του θα είναι τόσο, ώστε να καταστρέψει και να συντρίψει την πτέρυγα του Βελιάλ»¹⁷².

4. Επί τη βάση των ανωτέρω θεωρώ ότι και στον επίλογο η προ(σ)κλήση αφορά στη φυλακή της επίσημης παραθήκης που δόθηκε κατά τη χειροτονία στο πλαίσιο των προφητειών διά των οποίων το Αγ. Πνεύμα επιβεβαίωσαν την κλήση του Τιμόθεου. Εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι αναφορές στην χειροτονία πλαισιώνουν και τη Β' Τιμ. Στην αρχή γίνεται λόγος για **παραθήκη του Π.** την οποία καλείται να φυλάξει ο Θεός (!) *εις εκείνην την ημέραν* ενώ ταυτόχρονα ακολουθούν οι προτροπές: *Υποτύπωσιν ἔχε υἱαρινόντων λόγων ὧν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·¹⁴ τὴν καλὴν παραθήκην φύλαξον διὰ Πνεύματος Ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν (1, 13-14).* Σημειωτέον ότι γίνεται αναφορά σε υγιαίνοντες λόγους τους οποίους άκουσε ο Τιμόθεος (προφανώς κατεξοχήν κατά την ημέρα της καθοσίωσής του). Αυτούς και οφείλει και ο ίδιος να παραθέσει σε πιστούς ανθρώπους, *οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἕτεροις διδάξαι.* Στον επίλογο της ίδιας επιστολής ο Π. σημειώνει: *τὸν καλὸν ἀγῶνα ἠγωνίσαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα·⁸ λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ (καὶ ὄχι στο νῦν), ὁ δίκαιος κριτῆς, οὐ μόνον δὲ ἐμοὶ ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ (4, 7β-8).* Προφανώς εν προκειμένω η τήρηση της πίστεως είναι σύνταγμα ισοδύναμο με την τήρηση της εντολής και τη φυλακή της παραθήκης η οποία παραθήκη δεν είναι δυνατόν να ταυτίζεται με το ευαγγέλιο ή την επιστολή του Π. Πίστις εν προκειμένω είναι αυτό που εμπιστεύτηκε ο Κύριος στον Π. και φυσικά συνδέεται αρχικά με την ορθοτόμηση του λόγου της αλήθειας. Έτσι μάλλον δεν πρόκειται για θησαυρό που έχει εμπιστευτεί ο Π. στον Κύριο αλλά για την επιταγή του ίδιου του Θεού να γίνει κήρυκας των εθνών της οποίας η διατήρηση εξαρτάται καταρχήν από τη Χάρη και δευτερευόντως από τον αγώνα του αποστόλου. Γι' αυτό και με τη σειρά του ο Τιμόθεος καλείται να φυλάξει ο ίδιος **την παραθήκη** μέσω, όμως, του Αγ. Πνεύματος το οποίο ουσιαστικά ταυτίζεται με το πυρ του χαρίσματος το οποίο βρίσκεται μέσα του διά της επιθέσεως των χειρών του Π.. Στον Ερμά (Εντολή 3.2)¹⁷³ ταυτίζονται παρακαταθήκη και Αγ. Πνεύμα (πρβλ. Ευχή Βαπτίσματος 401: *δωρεάν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ αὐξήσαντες τὴν παρακαταθήκην [= χαρίσματα]).*

¹⁶⁹ Βλ. 1QM III 1-11

¹⁷⁰ Βλ. 1QM, VII 3-6.

¹⁷¹ Βλ. 1QM, XI 1: *Αλλά αντίθετα δικός σου είναι ο πόλεμος και με τη δύναμη του χεριού σου στο έδαφος βρίσκονται άταφα τα πτώματά τους.* Πρβλ. XV 12-14: *Αλλά εσεῖς γίνεστε ισχυροὶ και δυνατοὶ για τον πόλεμο του Θεού, [...] Ο Θεός του Ισραήλ θα υψώσει το χέρι του με τη θαυμαστή δύναμη εναντίον όλων των πνευμάτων της ασέβειας και του σκότους.*

¹⁷² Βλ. 1QM I 4-5. Πρβλ. XIX 4: *Συντρίψε τα έθνη, αυτούς που σε θλίβουν και το ξίφος σου ας καταφάγει τη σάρκα». XIX 9: *Όλοι τους ήταν νεκροί γιατί έπεσαν εκεί με το ξίφος του Θεού.**

¹⁷³ Έχει την έννοια της παράδοσης, του εαυτού που παραδίνεται στο μαρτύριο (Κλήμ., Στρωμ. 4.9), της ιεραποστολής αλλά και της πνευματικής συμβουλής. Βλ. Λεξικό Lampe ad loc.

Εν προκειμένω ο απόστολος ομιλεί ως πατέρας που διαθέτει τέκνα στα οποία και εμπιστεύεται προς φύλαξη παρακαταθήκη. Η λ. παραγγελία όπως και το παράγγελμα συνδέονταν κατεξοχήν με τη μάχη¹⁷⁴. Ήταν άλλωστε σύνηθες ο πατέρας να εξωθεί το τέκνο του σε ηρωικό αγώνα αλλά και σε ευσέβεια και σωφροσύνη, όπως ακριβώς συμβαίνει με τις παραινέσεις που έπονται. Οι προφητείες, όπως ήδη λέχθηκε, μάλλον αφορούν σε διδαχές που δόθηκαν κατά το παρελθόν και μάλιστα εξ αφορμής μάλλον της χειροτονίας του και όχι της περιτομής του όπως ισχυρίζεται ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας¹⁷⁵ αν και τα δύο γεγονότα ίσως πραγματοποιήθηκαν μαζί.

Το ρήμα **προάγειν** μπορεί να ερμηνευθεί ως έχον χρονική αμετάβατο έννοια: (α) κατά τις εις σε αφορώσας προφητείας, οι οποίες προηγήθηκαν της γνωριμίας μου μαζί σου ή της ανάθεσης του επισκοπικού αξιώματος β) κατά τις προφητείες οι οποίες οδηγούν σε σένα, οι οποίες έχουν εσένα ως αντικειμενικό σκοπό (πρβλ. Πρ. 16, 30. 25, 26)¹⁷⁶. Κατά τον Φιλιππίδη αυτή η φράση συνάπτεται προς την έκφραση παρατίθεμαι σοι και εμφανίζει την αιτία αυτής-το κίνητρο το οποίο ώθησε τον απ. Παύλο στο να εμπιστευθεί τον Τιμόθεο τέτοια πολύτιμη παρακαταθήκη. *Εάν δεν είχε λάβει ο Τιμόθεος το θεοπρόβλητο αξίωμα του επισκόπου δεν θα ήταν δυνατόν να εμπιστευθεί σε αυτόν ο Π. την παραγγελία για ένα τόσο σοβαρό έργο.* Θεωρώ ότι γίνεται λόγος για τις προφητείες που προηγήθηκαν της χειροτονίας. Η παρουσία και ο χρησιμοδοτικός ρόλος προφητών κατά την έναρξη μιας αποστολής εμφανίζεται στο Πρ. 13, 1-4: *Ἦσαν δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οὖσαν ἐκκλησίαν προφητῆται καὶ διδάσκαλοι ὁ τε Βαρναβᾶς καὶ Συμεὼν ὁ καλούμενος Νίγερ καὶ Λούκιος ὁ Κυρηναῖος, Μαναὴν τε Ἡρώδου τοῦ τετραάρχου σύντροφος καὶ Σαῦλος.* ²*Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ καὶ νηστευόντων εἶπεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· «ἀφορίσατε δὴ μοι τὸν Βαρναβᾶν καὶ Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς».* ³*τότε νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς ἀπέλυσαν.* ⁴*Αὐτοὶ μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατήλθον* (πρβλ. Α΄ Θεσ. 5, 15-22). Ο Ιγνάτιος επίσης μαρτυρεί το πώς παρενέβαινε το Πνεύμα μέσω του προφήτη στην πολυσυλλεκτική πρωτοχριστιανική σύναξη: *Εἰ γὰρ καὶ κατὰ σάρκα με τινες ἠθέλησαν πλανῆσαι ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα οὐ πλανᾶται ἀπὸ Θεοῦ, ὃν οἶδεν γὰρ πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει καὶ τὰ κρυπτὰ ἐλέγχει* (Α΄ Κορ. 14, 24-25), *ἐκραύγασα, μεταξὺ ὧν ἐλάλουν, μεγάλη φωνῆ, Θεοῦ φωνῆ «τῷ ἐπισκόπῳ προσέχετε καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ διακόνοις»* οἱ δὲ ὑποπεύσαντές με ὡς προειδόμενα τὸν μερισμὸν τινῶν λέγειν ταῦτα, μάρτυς δέ μοι ἐν ᾧ δέδεμαι ὅτι ἀπὸ σαρκὸς ἀνθρωπίνης οὐκ ἔγνω τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκήρυσσεν λέγον τάδε *«Χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε τὴν σάρκα ὑμῶν ὡς ναὸν Θεοῦ τηρεῖτε τὴν ἔνωσιν ἀγαπᾶτε τοὺς μερισμοὺς φεύγετε μιμηταὶ γίνεσθε Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς καὶ αὐτὸς τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ»* (Φιλαδελφείς 7.1-2).

Εν προκειμένω οι προρρήσεις¹⁷⁷ αφορούν στον εσχατολογικό αγώνα¹⁷⁸. Η παραγγελία - παραθήκη προς το τέκνον Τιμόθεο δεν σχετίζεται γενικά με την επιστροφή αλλά με τη δόκιμη θητεία: *ἵνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν* (*figura etymologica*). Στο Β΄ Τιμ. 2, 5, όπου επίσης θα

¹⁷⁴ Δημητράκου, Λεξικό 5415.

¹⁷⁵ Τρεμπέλας, Α΄ Τιμόθεον 350.

¹⁷⁶ Φιλιππίδου, Α΄ Τιμόθεον 117.

¹⁷⁷ Από τον Ιωάννη το Δαμασκηνό χρησιμοποιεί πληθυντικό για τις προφητείες *οἰονεὶ σημαίων ἐκείνην μεθ' ἧς ἔλαβεν αὐτόν, καὶ μεθ' ἧς περιέτεμε, καὶ μεθ' ἧς ἐχειροτόνει* (PG 95.1004).

¹⁷⁸ Ο Ι. Χρυσόστομος αντιδιαστέλλει τον καλό αγώνα προς αυτόν χάριν της αμαρτίας: *μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὄπλα ἀδικίας τῇ ἀμαρτίᾳ, ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ ὡσεὶ ἐκ νεκρῶν ζῶντας καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὄπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ* (Ρωμ. 6, 13). Ο Τρεμπέλας αντιδιαστέλλει τη στράτευση στον βασιλέα των αιώνων προς αυτή στους επίγειους άρχοντες.

χρησιμοποιηθεί το μοτίβο της στράτευσης¹⁷⁹, γίνεται λόγος και για *νομίμως ἀθλήσαι*. Παρόμοια προτροπή απαντά στους Στωικούς Σενέκα (*vivere militare est = η ζωή είναι αγώνας*. *Ep. Mor.* 16.96.5) και Επίκτητο (3.24.31-35)¹⁸⁰ ο οποίος ζούσε στη Νικόπολη, στο μέρος εκείνο που θριάμβευσε ο Οκταβιανός έναντι του Αντωνίου μέσω ναυμαχίας. Μάλιστα ο τελευταίος ανάπηρος γιος σκλάβας φιλόσοφος παρομοιάζει τον εαυτό του με στρατηγό και τον μαθητή όχι μόνο με στρατιώτη αλλά και ναύτη που κινδυνεύει με ναυάγιο. Σε αυτούς, όμως, η μάχη/ο αγώνας εντοπίζεται εναντίον των λανθασμένων δογμάτων περί των πραγμάτων

¹⁷⁹ Απαντά και στα εξής χωρία: Δ'Μακ. 9, 24· Α'Κορ. 9, 7· Β'Κορ. 10, 3-4· Α'Πέ. 2, 11· Ιάκ. 4, 1· Φίλων, Νόμ. 3.14· Α'Κλήμ. 37.1-2· Ιγνάτιος, Πολ. 6.2· Πολ. Φιλ. 5.3. Στην καταγραφή της συγκεκριμένης περικοπής αλλά και γενικότερα στην Εφ. ιδιαίτερη επίδραση έχει ασκήσει ο Δευτεροσηαΐας και ιδίως το λίκν αγαπητό στη χριστιανική Εκκλησία ένεκα του πάσχοντος Δούλου κεφ. 52 που επαγγέλλεται την καινή έξοδο από τον ασσυριακό ζυγό. Πρόκειται για προφητεία που εισάγεται με το *έξεγείρω ένεκα της εγγύτητας της λύτρωσης* (πρβλ. Εφ. 6, 18), *εμπεριέχει την παρότρυνση ένδυσαι τήν ισχύν σου* (πρβλ. 6, 11), *το ανάστηθι και κάθισον για την Ιερουσαλήμ που ανακαλεί το συνήγειρεν και συνεκάθισεν των προηγούμενων κεφ. της Εφ.*. Ήδη στην ενότητα για την εικόνα της μάχης στη Θεσ. έχει επισημανθεί η επίδραση του Ησ. 59, 17 ενώ και στο Ησ. 11, 7 η μελλοντική ρίζα του Ιεσσαί, ο νέος Δαυίδ και *έσται δικαιοσύνη έξωσμένος τήν όσφύν αυτού και αληθεία είλημένος τās πλευράς*. Στο γνωστό κουμρανικό IQM ο πολεμικός έξοπλισμός (που ούτως ή άλλως αποτελείται από διαφορετικά σκεύη) δεν έχει μεταφορική σημασία ενώ και οι κοινοβίατες δεν πολεμούν άμεσα εναντίον του στρατεύματος του Βελίαρ που συντριβεται από αγγελικά τάγματα αλλά εναντίον των Κιτιέων/Ρωμαίων αλλά και των λοιπών παιδιών του σκότους. Στην Εφ. αντιθέτως ενώ οι πιστοί παροτρύνονται σε ευαγγελισμό του περιβάλλοντος διακηρύσσεται *οὐκ έστιν ήμίν ή πάλη πρὸς αίμα και σάρκα αλλά πρὸς τās αρχάς, πρὸς τās έξουσίας, πρὸς τούς κοσμοκράτορας τού σκότους τούτου, πρὸς τὰ πνευματικά τής πονηρίας έν τοίς έπουρανίοις* (6, 12). Αποτρέπεται έτσι κάθε ζηλωτική ερμηνεία του Χριστιανισμού. Σημειωτέον ότι τη μεταφορά του οπλισμού χρησιμοποιεί και ο Ιγνάτιος στην επιστολή προς Πολύκαρπο: *Τῷ έπισκόπῳ προσέχετε ίνα και ό Θεός ύμίν αντίψυχον έγῶ τῶν ύποτασσομένων τῷ έπισκόπῳ πρεσβύτεροις διακόνοις και μετ' αυτῶν μοι τὸ μέρος γένοιτο σχείν έν θεῷ συγκοπιᾶτε αλληλοίς συναθλείτε συντρέχετε συμπάσχετε συγκοιμάσθε συνεγείρεσθε. ως θεοῦ οίκονόμοι και πάρεδροι και ύπηρετάι άρέσκετε ῶ στρατεύεσθε άφ' οὔ και τὰ όψώνια κομίζεσθε. μή τις ύμῶν δεσέρτωρ(=λιποτάκτης) εύρεθῆ. τὸ βάπτισμα ύμῶν μενέτω. ως όπλα ή πίστις ως περικεφαλαία, ή άγάπη ως δόρυ, ή ύπομονή ως πανοπλία, τὰ δεπόσιτα (= καταθέσεις) ύμῶν τὰ έργα ύμῶν, ίνα τὰ άκκεπτα (= ανταμοιβή) ύμῶν άξια κομίσησθε. μακροθυμήσατε οὐν μετ' αλληλων έν πραότητι ως ό Θεός μεθ' ύμῶν όναίμην ύμῶν δια παντός* (6. 1-2).

¹⁸⁰ Ταῦτα ήκουες παρά τοίς φιλοσόφοις, ταῦτ' έμάνθανες; οὐκ οίσθ', ότι στρατεία τὸ χρῆμά έστιν; τόν μεν δεϊ φυλάττειν, τόν δε κατασκοπήσοντα έξιέναι, τόν δε και πολεμήσοντα' οὐχ οίόν τ' είναι πάντας έν τῷ αυτῷ οὐδ' άμεινον. σὺ δ' άφεις έκτελείν τὰ προστάγματα τού στρατηγού έγκαλείς, όταν τί σοι προσταχθῆ τραχύτερον, και οὐ παρακολουθείς, οίον άποφαίνεις, όσον έπί σοί, τὸ στράτευμα, ότι αν σε πάντες μιμήσωνται, οὐ τάφρον σκάψει τις, οὐ χάρακα περιβαλεϊ, οὐκ άγρυ πνήσει, οὐ κινδυνεύσει, αλλά άχρηστος δόξει στρατεύεσθαι. πάλιν έν πλοίῳ ναύτης αν πλήης [...]. τηρείν σε δεϊ τὸ τού στρατιώτου και τού στρατηγού πρὸς νεῦμα πράσσειν έκαστα' ει οίόν τε, μαντενόμενον ά θέλει. Μτφρ. Ι.Σ. Χριστοδούλου (Εκδόσεις Ζήτρου): Αντά άκουγες κοντά στους φιλοσόφους, αυτά μάθαινες; Δεν ξέρεις ότι η υπόθεση της ζωής είναι εκστρατεία; Ότι ο ένας πρέπει να φυλάει, ο άλλος να βγαίνει για να κατασκοπεύσει, και ο άλλος για να πολεμήσει· δεν είναι δυνατό να μένουν όλοι στην ίδια θέση, ούτε, βέβαια, το καλύτερο. Εσύ, όμως, παραμελείς να εκτελέσεις τις διαταγές του στρατηγού και τον κατηγορείς, όταν σε διατάξει κάτι πιο δύσκολο, και δεν καταλαβαίνεις σε ποια κατάσταση φέρνεις το στράτευμα, όσο εξαρτάται από σένα γιατί, αν σε μιμηθούν όλοι, κανείς δε θα σκάψει χαράκωμα, δε θα περιφράξει με πασσάλους, δε θα αγρυπνήσει, δε θα κινδυνεύσει, αλλά θα φανεί άχρηστος στρατιώτης. Πάλι, αν ταξιδεύεις σε πλοίο ως ναύτης [...] Το ίδιο συμβαίνει και εδώ· η ζωή καθενός είναι ένα είδος εκστρατείας, και αυτή είναι μεγάλη και πολύπλοκη. Πρέπει να διατηρείς το χαρακτήρα του στρατιώτη και να κάνεις το καθετί σύμφωνα με τη διαταγή του στρατηγού κι αν είναι δυνατό μαντεύοντας αυτά που θέλει. Ο Μάξιμος ο Τύριος (Διαλέξεις 13.4.k.4 563.1.11) εξαίρει την αξία της μαντικής αφού η ζωή-στρατεία εξαρτάται από την Ειμαρμένη: *Κάλει τοίνυν τεχνίτην μεν τόν θεόν, όργανα δε τούς λογισμούς τούς άνθρωπίνους, τέχνην δε τήν άνθρωπίνην σῶσαν ήμᾶς επί τήν άγωγήν τής είμαρμένης. Ει δε σοι και σαφεστέρας εικόνας δεϊ, νόμι μοι στρατηγόν μεν τόν θεόν, στρατείαν δε τήν ζωήν, όπλίτην δε τόν άνθρωπον, σύνθεμα δε τήν είμαρμένην, όπλα δε τās εύπορίας, πολεμίους δε τās συμφοράς, σύμμαχον δε τόν λογισμόν, άριστείαν δε τήν άρετήν, ήτταν δε τήν μοχθηρίαν, μαντικήν δε τήν τέχνην αυτήν τήν εκ τής παρασκευής έπισταμένην τὸ μέλλον. Και γάρ κυβερνήτης ναῦν έχων, και είδώς τὰ όργανα, και τήν θάλατταν όρών, και αισθανόμενος τῶν πνευμάτων, οίδεν τὸ άποβησόμενον. Και στρατηγός στρατόπεδον έχων, και τὰ όπλα είδώς, και τής παρασκευής μεμνημένος, και τῶν πολεμιῶν αισθανόμενος, οίδεν τὸ άποβησόμενον. Και ίατρος τόν κάμνοντα ιδών, και τής νόσου ξυνείς, και τής τέχνης αισθανόμενος, οίδεν τὸ άποβησόμενον. Όράς τὸ πλήθος τῶν μάντεων, ως σαφές, ως τεχνικόν, ως εύστοχον; Ει μεν οὐν τὸ έφ' ήμίν αυτὸ ήν καθ' αυτὸ, άπηλλακτο δε είμαρμένης, οὐδέν έδει μαντικής' ει δε άνακέκραται τὸ έφ' ήμίν τοίς όλοις, μέρος όσον και τούτο τής είμαρμένης, κατά μεν τὸ άναγκαίον ή μαντική στήσεται· κατά δε τὸ δηλον ή μη, βουλεύσεται.*

(στα οποία εντάσσεται κατεξοχήν ο φόβος του θανάτου 4.1.114 κε.) και όσων είναι αλλότρια-ξένα προς το πραγματικό μας είναι¹⁸¹. Μάλιστα ο Γεώργιος Πισιδίας (7^{ος} αι. μ.Χ.) κομίζοντας ένα παράδειγμα προς αποφυγή αναφέρεται σε μία γνωστή αναπαράσταση του **στρατηγού** Τιμοθέου όπου όμως ο πρωταγωνιστής κοιμάται και μάχεται αντ' αυτού η Τύχη: *ποῦ τῶν Ἀθηνῶν οἱ πρό τούτου ζωγράφοι οἱ τὸν στρατηγὸν Τιμόθεον ἐν ταῖς μάχαις κοιμῶμενον γράφοντες, εἶτα τὴν Τύχην ἐκεῖθεν ἔνθεν ἐνδιδοῦσαν τὰς πόλεις; δέον γὰρ αὐτοῖς νῦν ἐναντίως γράφειν, τὴν μὲν Τύχην σοι πανταχοῦ κοιμωμένην, μᾶλλον δὲ τοῖς σοῖς ἀντερίζουσαν πόνοις, σὲ δὲ στρατηγὸν διπλοκινδύνου μάχης καὶ πρὸς τύχας καμόντα καὶ πρὸς βαρβάρους. πόθεν μετῆλθεν εἰς βαφήν ἐναντίαν ἢ τῶν τριχῶν σου χρυσομίμητος κόμη;* (Πανηγ. 1.141).

Βεβαίως στο προκείμενο χωρίο η έμφαση δεν βρίσκεται απλώς στη μάχη χωρίς μάλιστα να αναφέρονται οι εχθροί αλλά **ἵνα στρατεῦῃ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν** (παρονομασία). Ερμηνευτικό πρόβλημα δημιουργεί το **ἐν αὐταῖς**. Προφανώς θεωρεῖ ο Π. ότι η ανάμνηση των προφητειών μαζί με την παραγγελία βοηθά στην αναζωπύρωση του χαρίσματος και στην ενθάρρυνση σε έναν καλό αγώνα¹⁸². Γι' αυτό και στις δύο *Προς Τιμόθεον* χρησιμοποιεῖ αρκετά «αποσπάσματα» από την χειροτονία η οποία είναι άγνωστο εάν έγινε στην εκκλησία των Λύστρων. Σημειωτέον ότι οι πρώτοι Ιουδαῖοι οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στην κεντρική Μ. Ασία από όπου καταγόταν ο Τ. τοποθετήθηκαν εκεί ως πολεμιστές/φρουροί¹⁸³ ενώ και ο Π. κληρονόμησε τη **ρωμαϊκή πολιτεία** ίσως επειδή κάποιος πρόγονός του επέδειξε ανδραγαθία στο πεδίο της μάχης. Συνεπώς και οι δύο και ο «στρατηγός» Π. και ο «στρατιώτης» Τ. γνωρίζουν καλά τη δυναμική της μάχης. Άλλωστε και ο αφορισμός από την Εκκλησία, όπως εν συνεχεία θα σημειωθεί, παραπέμπει στον εξοστρακισμό από το **στρατόπεδο** των Εβραίων την περίοδο της Εξόδου.

19 Τα όπλα του Τ. είναι πίστη (πρβλ. Εφ. 6, 16: *θυρεός*¹⁸⁴) **και η αγαθή συνείδηση**. Όταν η καλή συνείδηση *απωθείται* (= εκ περιφρονήσεως αποκρούεται, αποτινάσσεται απ' εμαυτού) και είναι *καυστηριασμένη*, σκλάβα εν προκειμένω φιλοδοξίας (κεφ. 1) και φιλαργυρίας (κεφ. 6), οδηγεί σε *νανάγιο* περί την πίστη (*accusativus graecus*)¹⁸⁵ και συνεπώς στην απώλεια. Το νανάγιο συνιστά μια καταστροφή μη αναστρέψιμη που εκτός των άλλων οδηγεί τους βροτούς στην άβυσσο, άρα σε μια ταφή χωρίς κηδεία. Το ρήμα **άπωσάμενοι** εξαίρει τη βίαιη κατάπνιξη της φωνής της συνειδήσεως, την οποία (συνείδηση) οι Πατέρες ταυτίζουν με την *ακατάγνωστη πολιτεία* (Τρεμπέλας) καθώς ο διεφθαρμένος βίος πολλακίς γίνεται υποβάθρα ασεβείας (Θεοδ.). Έτσι αναδεικνύουν τη στενή συνάρτηση ηθικής και πίστης, ορθοπραξίας και ορθοδοξίας. Μάλλον, όμως, όπως ήδη

¹⁸¹ Τη χρήση γενικότερα της μεταφοράς στο έργο του Παύλου και ειδικότερα τις εικόνες της μάχης εξετάζει σε μια περιεκτική και πλήρως ενημερωμένη μονογραφία η Christine Gerber στο έργο της *Paulus und seine 'Kinder'. Studien zur Beziehungsmetaphorik der paulinischen Briefe*. Berlin-New York: [Walter de Gruyter](#) 2005.

¹⁸² Α' Θεοσ. 3, 4: *καὶ γὰρ ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμεν, προελέγομεν ὑμῖν ὅτι μέλλομεν θλίβεσθαι, καθὼς καὶ ἐγένετο καὶ οἴδατε. Μέλλον + παρελθόν*

¹⁸³ Ο Αντίοχος ο Γ' (223-187 π.Χ.) το 195 π.Χ. μετακίνησε 2.000 ιουδαϊκές οικογένειες από τη Βαβυλώνα σε οχυρά και σε ισχυρές στρατηγικά θέσεις στη Λυδία και τη Φρυγία, για να παρακολουθούν και να ελέγχουν τους ανυπότακτους υπηκόους του (Ιώσ. Αρχ. 12. 147-153).

¹⁸⁴ Για τη σπουδαιότητα του θυρεού και του συμβολισμού αυτού βλ. Darko Krstic, [The Panoply of God: The Use of an Ancient Greek Epic Topos in Eph. 6:11-17](#), *The Journal of the Orthodox Center for the Advancement of Biblical Studies* (2008) 5 <http://ocabs.org/journal/index.php/jocabs/article/view/25/6>.

¹⁸⁵ Το *ναναγώ* χρησιμοποιείται και σε άλλους συγγραφείς Φίλων, *Περί των μετονομαζομένων* 215. *Ονειρ.* 2.147. *Νόμ.* 371. *Κέβης*, *Θηβ.* 24.1 κε., *Παλλάδας* Αλεξ., *Ανθολογία* 10.56. Πρβλ. Διογένης Λαέρτιος 5.55: *καὶ νῦν ἐν τοῖς ἰδίοις μάλα νεναναγηκότα Φιλόδημος, Περί κακιῶν* 33.33. Dibelius-Conzelmann, *Pastoralbriefe* 27. Marshall, *Pastoral Epistles* 412. Ας σημειωθεί ότι ο Μαρκίων ήταν *ναύκληρος* (Τερτυλ., *Praescr.* 30).

υπογραμμίσθηκε στο 1, 5, ως *συνείδησις* εννοούνται τα βαθύτερα κίνητρα που **ωθούν** στην πίστη η οποία μπορεί να είναι είτε **υποκριτική** (πρβλ. *μόρφωσιν/εξωτερικό σχήμα ευσεβείας*. Β' Τιμ. 3, 5) είτε **ανυπόκριτη** (= άνευ δολιότητος, πλήρης, τελεία). Η απώλεια της συνείδησης συνδέεται με τον έρωτα της δόξας και του χρήματος που διακρίνουν τους ετεροδιδασκάλους. Οι Πατέρες συμπεραίνουν από αυτά τα δύο αντιπαραδείγματα τα εξής: *Όταν γάρ ἡ βίος ἀπεγνωσμένος, καὶ δόγμα τίκτεται τοιοῦτον, καὶ ἔστιν ἰδεῖν πολλοὺς ἐπὶ τὸ τοῦ καταπεσεῖν εἰς βυθὸν κακῶν καὶ εἰς Ἑλληνισμὸν ἐκτραπέντας. Ἴνα γὰρ μὴ τῷ φόβῳ τῶν μελλόντων βασανίζωνται, σπουδάσουσι πείσαι τὴν ψυχὴν, ὅτι ψευδῆ πάντα τὰ παρ' ἡμῖν* (Ι. Δαμασκηνός PG. 95.1004.11)¹⁸⁶.

Αυτή η θέση επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι στο κεφ. 6, το οποίο ανακυκλώνει το κεφ. 1, πλήττεται με δριμύτητα η φιλοχρηματία όσων «χριστέμπορων» χρησιμοποιούν την ευσέβεια ως μέσον πορισμού. Και στο κεφ. 6 οι βουλόμενοι πλουτεῖν τελικά όπως τα υπερφορτωμένα σκάφη βυθίζονται μέσω των ποικίλων επιθυμιών στον όλεθρο, γεγονός που είναι παράλληλο του ναυαγώ. Σημειωτέον ότι παρόμοιες συμβουλές δίνει και ο «πατριάρχης» των Κυνικών Διογένης στον στρατηγό Αλέξανδρο *περί βασιλείας* (Δίων, Δ' *Περί βασιλείας* 84 κε.). Η συνημμένη μετοχή **ἀπωσάμενοι** σε *αόριστο*¹⁸⁷ (*participium coniunctum*) όπως και το **ἐναυάγησαν** σημαίνουν ότι οι αιρετικοί ήδη έχουν οδηγηθεί στον Άδη παρότι μάλλον οι ίδιοι πιστεύουν ότι έχουν ζήσει την τελική ανάσταση ενώ ταυτόχρονα μέσω των γενεαλογιών πιστεύουν ότι επιστρέφουν στον προπρωτικό Παράδεισο. Τελικά η συνείδηση συνιστά τον «άξονα» του σκάφους άνευ του οποίου βυθίζεται στον Άδη της απώλειας.

20 Προκειμένου η προτροπή να είναι ζωηρότερη συνδυάζεται με αποτροπή και παραδείγματα προς αποφυγήν. Εξαίρονται δύο επώνυμοι τους οποίους ήδη ο σ. έχει παραδώσει στον Σατανά. Και οι δύο προβάλλουν ως παραδειγματικοί εχθροί του Π. και στη Β' Τιμ. (2, 17· 4, 14-15¹⁸⁸). Μάλλον ο Αλέξανδρος δεν είναι αυτός που μνημονεύεται από τον Λουκά στο Πρ. 19, 33-4 όπου και απολογείται στην Έφεσο (!) εξ ονόματος των Ιουδαίων¹⁸⁹: *ἐκ δὲ τοῦ ὄχλου συνεβίβασαν Ἀλέξανδρον,*

¹⁸⁶ Αναλυτικότερα ο Ι. Χρυσόστομος σημειώνει τα εξής: *Οὐδὲν οὕτω λυμáινεται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὡς τὸ φιλίας καταφρονεῖν, καὶ μὴ μετὰ πολλῆς αὐτὴν κατορθοῦν τῆς σπουδῆς· ὡσπερ οὖν οὐδὲν ἄλλιν ὀρθοῖ, ὡς τὸ παντὶ σθένει μεταδιώκειν αὐτὴν. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Χριστὸς φησιν, «Ἐὰν δύο συμφωνήσωσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, πᾶν, ὃ ἐὰν αἰτήσωσι, λήψονται» καὶ ἄλλιν, «Όταν πληθυνθῆ ἡ ἀνομία, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη». Τοῦτο τὰς αἰρέσεις ἔτεκε πάσας. Ἐκ γὰρ τοῦ μὴ φιλεῖν τοὺς ἀδελφούς τοὺς ἑαυτῶν ἐφθόνουν εὐδοκίμοῦσιν, ἐκ δὲ τοῦ φθονεῖν ἐφιλάρχουν, ἐκ δὲ τοῦ φιλαρχεῖν αἰρέσεις ἔτεκον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος εἰπὼν, «Ἴνα παραγγείλης τισὶ μὴ ετεροδιδασκαλεῖν», καὶ τὸν τρόπον ὑφήγγεῖται, καθ' ὃν τοῦτο γενέσθαι δυνατόν. Τίς δ' οὖν οὗτός ἐστιν; Ἡ ἀγάπη. Ὡσπερ οὖν ὅταν λέγη, «Τέλος νόμου Χριστός», τουτέστι, συμπλήρωμα, καὶ τοῦτο ἐκείνων ἔχεται, οὕτως ἡ παραγγελία αὐτὴ ἐνέχεται τῇ ἀγάπῃ. Τέλος ἰατρείας ὑγεία· ὡστε ὑγείας οὐσης, οὐ πολλῆς δεῖ κατασκευῆς· καὶ ἀγάπης οὐσης, οὐ πολλῆς δεῖ παραγγελίας. Ἀγάπην δὲ ποῖαν φησί; Τὴν εἰλικρινῆ, οὐ τὴν μέχρι ῥημάτων, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ διαθέσεως, καὶ γνώμης καὶ τοῦ συναλγεῖν, Ἐκ καθαρᾶς, φησί, καρδίας· ἤτοι περὶ πολιτείας φησὶν ὀρθῆς, ἢ περὶ γνησίας φιλίας. Ποιεῖ γὰρ καὶ βίος ἀκάθαρτος σχίσματα· «Πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσων, μισεῖ τὸ φῶς». Ἔστι γὰρ φιλία καὶ ἡ τῶν φαύλων, οἷον καὶ ληστὰι ληστὰς φιλοῦσιν, καὶ ἀνδροφόνοι ἀνδροφόνους· ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο «ἀπὸ συνειδήσεως ἀγαθῆς», ἀλλ' ἀπὸ φαύλης, οὐδ' «ἐκ καθαρᾶς καρδίας», ἀλλ' ἐξ ἀκαθάρτου, οὐδὲ ἐκ πίστεως ἀνυποκριτοῦ, ἀλλ' ἐπιπλάστου καὶ ὑποκεκριμένης. Πίστις γὰρ τὸ ἀληθὲς δεικνύσιν· ἀπὸ δὲ πίστεως εἰλικρινοῦς ἡ ἀγάπη τίκτεται· ὁ γὰρ ὄντως εἰς Θεὸν πιστεύων, οὐκ ἀνέχεται ποτε ταύτην ἀφεῖναι (PG. 62. 509).*

¹⁸⁷ Πρ. 7, 27. 39· 13, 46· Ρωμ. 11, 1 κε. Πρβλ. Ωσηέ 4, 6· Ιερ. 6, 19· Διαθ. Ασήρ 1.8· Διαθ. Ιωσήφ 2.5.

¹⁸⁸ Αλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλὰ μοι κακὰ ἐνεδειξατο· ἀποδώσει αὐτῷ ὁ Κύριος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ὃν καὶ σὺ φυλάσσου, **λίαν γὰρ ἀντέστη τοῖς ἡμετέροις λόγοις**

¹⁸⁹ Στο Πρ. 4, 6 ονομάζεται και ένας άλλος Αλέξανδρος γένους αρχιερατικού (πρβλ. Αλέξανδρος Ιανναῖος 103-76 π.Χ.). Τον 1^ο αι. μ.Χ. το όνομα ήταν πολύ αγαπητό στους Ιουδαίους σε αντίθεση προς το Υμέναιος. Βλ. Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy* 145. Σύμφωνα με τον Oberlinner (2 *Tim.* 97) ο Υμέναιος μετά τον αφορισμό του έγινε αρχηγός των οτασιαστών χριστιανών.

προβαλόντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων· ὁ δὲ Ἀλέξανδρος κατασείσας τὴν χεῖρα ἤθελεν ἀπολογεῖσθαι τῷ δήμῳ. ³⁴ἐπιγνόντες δὲ ὅτι Ἰουδαῖός ἐστιν, φωνὴ ἐγένετο μία ἐκ πάντων ὡς ἐπὶ ὥρας δύο κραζόντων· «Μεγάλη ἡ Ἄρτεμις Ἐφεσίων»¹⁹⁰.

Ἡ παράδοση στο Σατανά συνεπάγεται δεινά που υφίσταται κάποιος ὅταν αφορίζεται ἐκτὸς παρεμβολῆς/ Κοινότητος (πρβλ. Ἰγνάτιος, Εφ. 13.1), στο χαοτικό πέλαγος τῶν δαιμονικῶν δυνάμεων. Δεν παραδίδεται, ὅμως, εἰς θάνατον (πρβλ. Α΄ Κορ. 11, 30)¹⁹¹: πῶς δὲ παρεδίδοτο τῷ Σατανᾷ; **ἐξεβάλλετο τοῦ κοινοῦ συνεδρίου, καὶ ἀπεσχίζετο τῆς ἀγέλης, ἐγένετο ἔρημος, προεδίδοτο τῷ λύκῳ, ὡς περὶ ἡ νεφέλη τὸ στρατόπεδον τῶν Ἰουδαίων, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν τὸ Πνεῦμα ἐγνώριζεν·** εἴ τις τοίνυν ἐκτὸς ἐγένετο, κατεκαίετο, οὕτως καὶ ὁ Κύριος παρέδωκε τὸν Ἰούδαν τῷ Σατανᾷ· «εὐθέως γὰρ μετὰ τὸ ψωμίον εἰσηλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς» (Ἰω. 13, 27). [...] Τὸ μέντοι τῆς βλασφημίας εἶδος οὐ πεποιήκε δῆλον· εἰδοῦσι γὰρ ἔγραφε. Τῷ δὲ διαβόλῳ οὐχ ὡς ἀγαθῶν διδασκάλῳ παρέδωκε τούτους, ἀλλ' ὡς δημίῳ πικρῷ. Τούτου χάριν οὐκ εἶπεν, ἵνα παιδεύσῃ αὐτοὺς μὴ βλασφημεῖν, ἀλλ' ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. Τοῦ γὰρ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος χωρισθέντες, καὶ τῆς θείας χάριτος γυμνωθέντες, **πικρὰς παρὰ τοῦ δυσμενοῦς ἐδέχοντο μάστιγας, καὶ νόσοις καὶ παθήμασι χαλεποῖς περιπίπτοντες,** καὶ ζημίαις καὶ συμφοραῖς ἐτέραις. Ταῦτα γὰρ ἐκείνῳ φίλον τοῖς ἀνθρώποις ἐπάγειν· ἐπειδὴ καὶ ἐχθρός ἐστι καὶ ἐκδικητής, κατὰ τὸν Προφήτην. Ἐκείνους δὲ εἰκὸς ἦν **παιδευομένους μεταβαλεῖν τὴν γνώμην,** ὀρῶντας τὴν ἐκ τῆς βλασφημίας προσγενομένην βλάβην. Ἐντεῦθεν τοὺς περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως τίθησιν ὅρους (Ι. Χρυσόστομος PG. 62.529).

Οἱ συνέπειες τοῦ **εξοστρακισμοῦ** (γνωστές ἤδη ἀπὸ τὰ κλασικά χρόνια) βιώνονταν προφανῶς με δριμύτητα καὶ σε μικρὴς κοινότητες ἀφοῦ δεν πρέπει νὰ λησμονεῖται τὸ γεγονός ὅτι οἱ χριστιανικὲς συνάξεις ὅπως καὶ οἱ ἰουδαϊκὲς προσευχῆς/συναγωγῆς εἶχαν ἰδρύσει ἕνα κοινωνικό δίκτυο που υποστήριζε τοὺς περιοδεύοντες χαρισματούχους ἀλλὰ καὶ τὶς ευπαθεῖς ομάδες στους κόλπους τους ἐνῶ λειτουργοῦσαν ὡς ἀδελφότητες/οικογένειες¹⁹². Προφανῶς, ὅμως, δεν τελεσφόρησε

¹⁹⁰ Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι στον Ἐρανοστή του Θεοδώρητου ὁ Ἀλέξανδρος υποτιμᾶται ἕνεκα τοῦ ταπεινοῦ επαγγέλματος: Εἰσὶ τινες, οἱ τὴν ἐκ γένους ἢ παιδεύσεως ἢ κατορθωμάτων ἀξιεπαινοῦ οὐκ ἔχοντες περιφάνειαν, ἐκ πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων ἐπίσημοι γενέσθαι φιλονεικοῦσι. Τοιοῦτος ἦν ἐκεῖνος Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεύς, ὃς οὐδὲν ἔχων περιβλεπτον, οὐ λαμπρότητα γένους, οὐ δεινότητα λόγων, οὐ δημαγωγίαν, οὐ στρατηγίαν, οὐ τὰς ἐν πολέμοις ἀνδραγαθίας, μόνον δὲ βάνανσον τέχνην μεταχειρίζων, ἐκ μόνης τῆς κατὰ τοῦ θειοτάτου Παύλου μανίας ἐγένετο γνώριμος. Καὶ Σεμεεὶ δὲ πάλιν, ἀφανὴς ἄνθρωπος πάμπαν καὶ ἀνδραποδώδης, ἐκ τῆς κατὰ τοῦ θεοσεπίου Δαβὶδ θρασύτητος ὀνομαστότατος γέγονε. Φασὶ δὲ καὶ τὸν τῆς Μανιχαϊκῆς αἵρέσεως εὐρέτην μαστιγίαν οἰκέτην γενέσθαι, καὶ φιλοτιμίας ἔρωτι τὴν μουσικὴν ἐκείνην συγγράψασθαι θρησκευίαν. Τοῦτο καὶ νῦν δρῶσι τινες, καὶ τὸ ἀξιεραστον τῆς ἀρετῆς κλέος διὰ τοὺς ταύτης ἡγουμένους ἀποδράσαντες πόνοισι, τὴν δυσκλεεστάτην καὶ τρισσαθλίαν σφίσις αὐτοῖς ἐπορίσαντο περιφάνειαν. Καινῶν γὰρ δογμάτων προστάται γενέσθαι ποθήσαντες, ἐκ πολλῶν αἰρέσεων ἠρανίσαντο τὴν ἀσέβειαν καὶ τὴν ὀλέθριον ταύτην συνέθηκαν αἵρεσιν. Ἐγὼ δὲ αὐτοῖς βραχέα διαλεχθῆναι πειράσομαι, καὶ τῆς αὐτῶν χάριν θεραπείας καὶ τῆς τῶν ὑγιαίνοντων ἕνεκα προμηθείας. Ὄνομα δὲ τῷ συγγράμματι Ἐρανοστής ἢ Πολύμορφος. Ἐκ πολλῶν γὰρ ἀνοσίων ἀνθρώπων ἕρανισάμενοι τὰ δύστηνα δόγματα, τὸ ποικίλον τοῦτο καὶ πολύμορφον προφέρουσι φρόνημα (61.22). ὁ Μέγας Ἀθανάσιος τοὺς κατατάσσει με τοὺς Σαδουκαίους που ἀρνούνταν τὴν ἀνάσταση (Ἐπ. 2.5). Σχετικὰ με τὴν ἤδη πραγματοποιήσασθαι τῆς ἀνάστασης βλ. Χρ. Καρακόλη, «"Λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι" (Β' Τιμ. 2,18). Ερμηνευτική, συγκριτική καὶ θεολογική θεώρηση μιᾶς εσχατολογικῆς παρεκτροπῆς», *Ἡ πνευματικὴ παρακαταθήκη τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ποιμαντικὲς Ἐπιστολές. Εισηγήσεις ἸΑ Συνάξεως Ὀρθοδόξων Βιβλικῶν Θεολόγων. Λευκάδα 25-28 Σεπτεμβρίου 2003, Θεσσαλονίκη: 2004, 205-224.*

¹⁹¹ Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy* 145.

¹⁹² Σύμφωνα με τὸν Πορφύριο, ὁ Σάμιος φιλόσοφος Πυθαγόρας τοὺς δὲ φίλους ὑπερηγάπα, κοινὰ μὲν τὰ τῶν φίλων εἶναι πρῶτος ἀποφηνάμενος, τὸν δὲ φίλον ἄλλον ἑαυτὸν. καὶ ὑγιαίνουσι μὲν αὐτοῖς ἀεὶ συνδιέτριβεν, κάμνοντας δὲ τὰ σώματα ἐθεράπευεν, καὶ τὰς ψυχὰς δὲ νοσοῦντας παρεμυθεῖτο, καθάπερ ἔφαμεν, τοὺς μὲν ἐπωδαῖς καὶ μαγείαις τοὺς δὲ μουσικῇ. ἦν γὰρ αὐτῷ μέλη καὶ πρὸς νόσους σωμάτων παιώνια, ἃ ἐπάδων ἀνίστη τοὺς κάμνοντας. ἦν δ' ἃ καὶ λύπης λήθην εἰργάζετο καὶ ὄργας ἐπράννε καὶ ἐπιθυμίας ἀτόπους ἐξήρει. τῆς δὲ διαίτης τὸ μὲν ἄριστον ἦν κηρίον ἢ μέλι, δεῖπνον δ' ἄρτος ἐκ κέγχρων ἢ μᾶζα καὶ λάχανα ἐφθὰ καὶ ὠμά, σπανίως δὲ κρέας ἱερείων θυσίμων καὶ τοῦτο οὐδ' ἐκ παντός μέρους (Βίος Πυθαγόρα 33-34).

προηγουμένως η παιδεία ἐν πραϋτητι για την οποία γίνεται λόγος στο Β΄ Τιμ. 2, 25: **παιδεύοντα** τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μήποτε δώῃ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας. Στο Μτ. 18, 16 ὅπως και στο Τιτ. 3, 11 γίνεται απλῶς λόγος για παραίτηση ἀπὸ τη νουθεσία αν και στον ευαγγελιστὴ επισημαίνεται το ἐξής: ἐὰν δὲ παρακούση αὐτῶν, εἰπέ τῇ ἐκκλησίᾳ· ἐὰν δὲ καὶ τῆς ἐκκλησίας παρακούση, ἔστω σοι ὡσπερ ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ τελώνης.

Απὸ τα ανωτέρω προκύπτει ὅτι ο αφορισμὸς γίνεται για να **παιδευθῶν** και να μην βλασφημοῦν (προβλ. Πρ. 13, 11: μάγο Ελύμας). Ουσιαστικά ἐτσι θα συνειδητοποιήσουν ὅτι η ἀνάσταση δεν ἔχει πραγματωθεῖ στην τέλεια μορφή της και δεν εἶναι οἱ ἴδιοι οὔτε σεσωσμένοι ἀλλὰ και οὔτε πολίτες της προπρωτικῆς Εδέμ. Και στην Α΄ Κορ. 5¹⁹³ ο αφορισμὸς, ο οποίος ὁμως δεν εκτελεῖται ἀπὸ τον Π. ἀλλὰ διὰ του Πνεύματος του Θεοῦ/του ονόματος του Χριστοῦ και της Σύναξης, δεν ἔχει τον χαρακτήρα της *Ιεράς Εξέτασης*. Εἶναι το τελευταῖο διάβημα μετὰ ἀπὸ μια διαδικασία σωφρονισμοῦ και πραγματοποιεῖται εἰς **ὄλεθρον τῆς σαρκός**, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου (5, 5 προβλ. Πρ. 5, 5. 10 [Ανανίας και Σαπφείρα]).

Προφανῶς πρόκειται για τιμωρία η οποία ὁμως ἔχει το χαρακτήρα της παιδείας¹⁹⁴ και εντάσσεται σε χρονικά πλαίσια προφανῶς για να μην υπάρξει αἰώνια καταδίκη. Ἀρα και σε αὐτὸ το σημεῖο ο Π. αποτυπώνει την ἀγάπη που συνιστᾶ το **τέλος** της ευαγγελικῆς παραγγελίας. Σημειωτέον ὅτι **διαρκὴ παιδεία** στις ΠΕ υφίστανται και οἱ ἅγιοι ὑπὸ της σωτηρίου χάριτος: Ἐπεφάνη γὰρ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις **παιδεύουσα ἡμᾶς**, ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι (Τιτ. 2, 11-12). Παραδόξως ἐπίσης σε κανένα χωρίο δεν ονομάζονται οἱ αιρετικοὶ «τέκνα του Σατανᾶ» ὅπως συμβαίνει με ἀντίστοιχους αιρετικούς και ἰδίως τον Μαρκίωνα στους αποστολικούς Πατέρες: Πᾶς γὰρ ὃς ἂν μὴ ὁμολογῇ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι **ἀντιχριστὸς ἐστίν** καὶ ὃς ἂν μὴ ὁμολογῇ τὸ μαρτύριον τοῦ σταυροῦ ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν καὶ ὃς ἂν μεθοδεύῃ τὰ λόγια τοῦ κυρίου πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας

Σημειωτέον ὅτι ὅποιος εγκατέλειπε την κοινότητα και πρόδιδε τα μυστικά της, τα οποία παραδίδονταν μετὰ ἀπὸ πολυετὴ μύηση (3 ἔτη + 5 ἔτη σιωπῆς [ακουστικοί]), θεωροῦνταν νεκρὸς και ανεγειρόταν μνῆμα (Ιάμβλικος 17.73): εἰ δ' ἀποδοκιμασθεῖσαν, τὴν μὲν οὐσίαν ἐλάμβανον διπλὴν, μνῆμα δὲ αὐτοῖς ὡς νεκροῖς ἐχώννυτο ὑπὸ τῶν ὀμακόων (οὕτω γὰρ ἐκαλοῦντο πάντες οἱ περὶ τὸν ἄνδρα), συντυγχάνοντες δὲ αὐτοῖς οὕτως συνετύχανον ὡς ἄλλοις τισίν, ἐκείνους δὲ ἔφασαν τεθάναι, οὓς αὐτοὶ ἀνεπλάσσοντο, καλοὺς κἀγαθοὺς προσδοκῶντες ἔσεσθαι ἐκ τῶν μαθημάτων. Το ἴδιο συνέβαινε και στο Κουμράν. Βλ. [David R. McCabe, How to Kill Things with Words: Ananias and Sapphira under the Apostolic-Prophetic Speech-Act of Divine Judgment \(Acts 4:32–5:11\)](#). PhD diss. University of Edinburgh, 2008, 109 κε.. Σε αὐτὸ το ἔργο ἐξετάζονται και ἄλλες παρόμοιες καταλυτικὲς παρεμβάσεις του λόγου των ἀποστόλων στα χωρία **Πρ. 8, 9-25 13, 1-12 19, 8-10**.

¹⁹³ Πρόκειται για το Α΄ Κορ. 5:3-5: ἐγὼ μὲν γὰρ, ἀπὸν τῷ σώματι παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα ὡς παρὼν τὸν οὕτως τοῦτο κατεργασάμενον· ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου [ἡμῶν] Ἰησοῦ συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἔμου πνεύματος σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾶ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου. Στη σύγχρονη ἔρευνα δεν εἶναι ἀποδεκτὴ ἡ πατερικὴ θέση ὅτι ο αφορισμένος ἀποκαθίσταται στο Β΄ Κορ. 2, 5-11: *Εἰ δὲ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ, πάντας ὑμᾶς. ἰκανὸν τῷ τοιοῦτῳ ἡ ἐπιτιμία αὐτῆ ἢ ὑπὸ τῶν πλειόνων, ὥστε τὸνναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι, μήπως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην· εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε. ὧ δὲ τι χαρίζεσθε, κἀγώ· καὶ γὰρ ἐγὼ ὁ κεχάρισμαι, εἴ τι κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, ἵνα μὴ πλεονεκτῆθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ· οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν.*

¹⁹⁴ Για την παιδεία ὡς εργαλεῖο για την οικειοποίηση της δικαιοσύνης του Θεοῦ (Ωσηέ 7, 12.15 10, 10) και την προοδευτικὴ ταύτισή της με το νόμο (Σοφ. 2, 12) ἀλλὰ και τον συνδυασμὸ της με το Ἅγιο Πνεῦμα (Σοφ. 1, 5) και τη Σοφία (6, 17-19: ἀρχὴ σοφίας- ἐπιθυμία παιδείας –ἀγάπη-τήρηση νόμων –ἀφθαρσία-εγγύτητα Θεοῦ) βλ. Sven van Meegen, *Der Konflikt zwischen dem Gerechten und den Ungerechte, Macht und Ohnmacht in der Bibel*, Sven van Meegen, Josef Wehrle (Hg.), Prof. P. Dr. Otto Wahl SDB zu Ehren, Berlin: Lit 2012, 81. Στο Ησ 50, 4-5 ἀναδεικνύεται ἡ σχέση πάσχοντος παιδὸς και παιδείας Κυρίου. Βλ. ἐπίσης G. Betram, παιδεία **ThWNT 5** 598.

καὶ λέγει μήτε ἀνάστασιν μήτε κρίσιν οὗτος **πρωτόκοκος ἐστὶ τοῦ Σατανᾶ** (Πολύκαρπος, **Φιλ.** 7.1). Οἱ ἴδιοι Πατέρες δεν κατονομάζουν καν τους αντιπάλους.

Δύο απορίες γεννῶνται στον αναγνώστη: Το πρώτο ερώτημα που προκύπτει στον ακροατή κατά την ακρόαση της συγκεκριμένης περικοπῆς εἶναι το πῶς μπορεῖ να λειτουργεῖ παιδευτικά ο Σατανᾶς: «πῶς ὁ Σατανᾶς αὐτούς παιδεύει μὴ βλασφημεῖν; καὶ εἰ τοὺς ἄλλους παιδεύει μὴ βλασφημεῖν, πολλῶ μᾶλλον ἐχρῆν ἑαυτόν· εἰ δὲ ἑαυτὸν μέχρι τοῦ νῦν οὐ δύναται παιδεῦσαι, οὐδὲ τοὺς ἄλλους». Οἱ Πατέρες δίνουν την ἐξῆς ἀπάντησιν: οὐκ εἶπεν, «ἵνα παιδεύσῃ αὐτούς μὴ βλασφημεῖν», ἀλλ' «**ἵνα παιδευθῶσιν**»· οὐκ ἐκεῖνος τοῦτο ἐργάζεται, ἀλλὰ τοῦτο ἐκβαίνει, ὡσπερ ἀλλαχοῦ ἐπὶ τοῦ πεπορνευκότος φησὶ, «παράδοτε τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾶ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός, **ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ**» (Α' Κορ. 5, 5), οὐχ «ἵνα σώσῃ τὸ πνεῦμα»· τοῦτο δὲ ἀπρόσωπόν ἐστι· πῶς οὖν τοῦτο γίνεται; ὡσπερ οἱ δήμοι μυρίων γέμοντες κακῶν, τοὺς ἄλλους σωφρονίζουσιν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ πονηροῦ δαίμονος.

Το δεύτερο ερώτημα εἶναι το ἐξῆς: καὶ διὰ τί μὴ οὗτος αὐτούς ἐκόλασεν ὡσπερ ἐκεῖνον τὸν Βαριησοῦν (Πρ. 13, 6), ὡσπερ Κηφᾶς Ἀνανίαν, ἀλλὰ τῷ Σατανᾶ παρέδωκε; καίτοι αὐτὸς ἔχων ἰσχὺν, ὡς ὅταν λέγει, «ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς» (Α' Κορ. 4, 21); καὶ πάλιν, φησὶν, «οὐκ εἰς καθαίρεσιν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομήν» (Β' Κορ. 10, 8· 13, 10). τί οὖν τὸν Σατανᾶν καλεῖ πρὸς τὴν τιμωρίαν; **ἵνα μετὰ τῆς σφοδρότητος καὶ τῆς κολάσεως καὶ ἢ ὕβρις ἢ μείζων, μᾶλλον δὲ (α) τοὺς μὲν ἀπίστους αὐτοὶ ἐπαίδευσιν, (β) τοὺς δὲ ἐκτραπέντας τῷ Σατανᾶ παρεδίδουν**· καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀνανίας ἔτι ἄπιστος ἦν πειράζων· ἵνα μάθωσι τοίνυν οἱ ἄπιστοι ὅτι οὐ δύναται λαθεῖν, διὰ τοῦτο δι' ἑαυτῶν αὐτούς ἐτιμωροῦντο. ἄλλως τε, οὐδὲ μικρὸν ἦν τὸ δύνασθαι ἐπιτάττειν τῷ διαβόλῳ· τοῦτο γὰρ δεικνύντος ἦν ὅτι δουλεύει καὶ εἶκει καὶ ἄκων τοῖς Ἀποστόλοις ὁ διάβολος. [...] ἔστι δὲ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, **ὅτι (α) οὐς μὲν διορθώσασθαι ἐβούλοντο, οὐκ ἐκόλαζον αὐτοί, (β) τοὺς δὲ ἀδιορθώτους αὐτοὶ ἐτιμωροῦντο· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, ὅτι φοβερῶτεροι μᾶλλον ἦσαν ἑτέροις ἐκδιδόντες αὐτούς**: οὕτως καὶ ὁ Ἰώβ παρεδόθη τῷ Σατανᾶ, οὐχ ὑπὲρ ἁμαρτημάτων, ἀλλ' ὑπὲρ πλείονος εὐδοκιμήσεως. πολλὰ τοιαῦτα γίνεται καὶ νῦν. ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἱερεῖς οὐκ ἴσασι τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀναξίως τῶν μυστηρίων μετέχοντας, ὁ Θεὸς πολλάκις τοῦτο ποιεῖ καὶ παραδίδωσιν αὐτούς τῷ Σατανᾶ. **ὅταν γὰρ νόσοι, ὅταν ἐπιβουλαί, ὅταν πένθη καὶ συμφοραὶ συμβαίνωσι**, διὰ τοῦτο γίνεται· καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος φησιν, οὕτω λέγων, «διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι καὶ κοιμῶνται ἱκανοί» (Α' Κορ. 11, 30).

Β' ΜΕΡΟΣ: ΚΥΡΙΩΣ ΣΩΜΑ

Ι. ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ Α'

Α. ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

2, 1 Παρακαλῶ¹⁹⁵ οὖν πρῶτον πάντων
ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας
ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων,
 ² ὑπὲρ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων,
ἵνα ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν
ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ¹⁹⁶

Τίτ. 2, 15-3, 3 ¹⁵ [Ταῦτα λάλει καὶ παρακάλει καὶ ἔλεγχε μετὰ πάσης ἐπιταγῆς.
Μηδεὶς σου περιφρονεῖτω].

Υπομίμησκε αὐτοὺς ἀρχαῖς ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, πειθαρχεῖν,
πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐτοίμους εἶναι,

²μηδένα βλασφημεῖν, ἀμάχους εἶναι, ἐπεικεῖς,
πᾶσαν ἐνδεικνυμένους πραῦτητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους.

³[Ἦμεν γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι,
δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις,

ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες,
στυγητοί, μισούντες ἀλλήλους].

Α' Πέ. 2, 11-17:

¹¹ Ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους
ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν
αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς·

¹² τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔχοντες καλήν,
ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν,
ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύοντες,
δοξάσωσιν τὸν Θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς.

Ρωμ. 13, 1-7

³ Ὑποτάγητε πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον, εἴτε (α) βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι,

¹⁴ εἴτε (β) ἡγεμόσιν ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις εἰς ἐκδίκησιν κακοποιῶν ἔπαινον δὲ ἀγαθοποιῶν·

¹⁵ ὅτι οὕτως ἐστὶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· ἀγαθοποιούντας φιμοῦν τὴν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἀγνωσίαν,

¹⁶ ὡς ἐλεύθεροι καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν ἀλλ' ὡς Θεοῦ δοῦλοι.

¹⁷ (α) Πάντας τιμῆσατε, (β) τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε, (γ) τὸν Θεὸν φοβεῖσθε, (ε) τὸν βασιλέα τιμᾶτε.

Α' Κλήμ. 60-61.1: Σὺ Δέσποτα ἔδωκας τὴν ἐξουσίαν τῆς βασιλείας αὐτοῖς διὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς καὶ ἀνεκδιηγῆτου κράτους σου εἰς τὸ γινώσκοντας ἡμᾶς τὴν ὑπὸ σοῦ αὐτοῖς δεδομένην δόξαν καὶ τιμὴν, ὑποτάσσεσθαι αὐτοῖς μηδὲν ἐναντιούμενους τῷ θελήματί σου/ οἷς δὲ Κύριε ὑγίειαν, εἰρήνην, ὁμόνοιαν, εὐστάθειαν εἰς τὸ διέπειν αὐτοὺς τὴν ὑπὸ σοῦ δεδομένην αὐτοῖς ἡγεμονίαν ἀπροσκόπως. Σὺ γὰρ δέσποτα, ἐπουράνιε βασιλεῦ τῶν αἰώνων, δίδως τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἐξουσίαν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὑπαρχόντων. Σὺ Κύριε διεύθυνον τὴν βουλήν αὐτῶν κατὰ τὸ καλὸν καὶ

¹⁹⁵ □—κάλει D* F G b vg^{ms}; Ambst

¹⁹⁶ Στα παρακάτω πρέπει να προστεθεί και η γενικότερη στάση του Λουκά απέναντι στην πολιτική εξουσία όπως αυτή διατυπώνεται στο Ακ. και τις Πρ. Πρβλ. Σ. Δεσπότη, *Ο Ιησούς ως Χριστός και η Πολιτική Εξουσία στους Συνοπτικούς Ευαγγελιστές*, Αθήνα: Αθως 2006,

εὐάρεστον ἐνώπιόν σου, ὅπως διέποντες ἐν εἰρήνῃ καὶ πραύτητι εὐσεβῶς τὴν ὑπὸ σοῦ αὐτοῖς δεδομένην ἐξουσίαν, ἰλεώ σου τυγχάνωσιν ὁ μόνος δυνατὸς ποιῆσαι ταῦτα καὶ περισσότερα ἀγαθὰ μεθ' ἡμῶν. Σοὶ ἐξομολογοῦμεθα διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ προστάτου τῶν ψυχῶν ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ [= μεσίτης] δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλωσύνη καὶ νῦν καὶ εἰς γενεὰν γενεῶν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν

Ἰγνάτιος, Προς Εφεσίους 10.1 Καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων δὲ ἀνθρώπων ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε- ἔστιν γὰρ ἐν αὐτοῖς ἐλπίς μετανοίας ἵνα Θεοῦ τύχωσιν ἐπιτρέψατε οὖν αὐτοῖς **κἂν ἐκ τῶν ἔργων ὑμῖν μαθητευθῆναι** ² (α) πρὸς τὰς ὀργὰς αὐτῶν ὑμεῖς **πραεῖς** (β) πρὸς τὰς μεγαλορημοσύνας αὐτῶν ὑμεῖς ταπεινόφρονες (γ) πρὸς τὰς βλασφημίας αὐτῶν ὑμεῖς τὰς προσευχὰς (δ) πρὸς τὴν πλάνην αὐτῶν ὑμεῖς ἐδραῖοι τῇ πίστει (ε) πρὸς τὸ ἄγριον αὐτῶν ὑμεῖς **ἡμεροὶ** μὴ σπουδάζοντες ἀντιμιμῆσασθαι αὐτούς³ ἀδελφοὶ αὐτῶν εὐρεθῶμεν **τῇ ἐπιεικείᾳ**/ μιμηταὶ δὲ τοῦ Κυρίου σπουδάζωμεν εἶναι / τίς πλέον ἀδικηθῆ τίς ἀποστερηθῆ τίς ἀθετηθῆ ἵνα μὴ τοῦ διαβόλου βοτάνη τις εὐρεθῆ ἐν ὑμῖν **ἄλλ' ἐν πάσῃ ἀγνεΐᾳ καὶ σωφροσύνῃ** μένητε ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ σαρκικῶς καὶ πνευματικῶς. **12. 2** Πάροδος ἐστε τῶν εἰς Θεὸν ἀναιρουμένων/ Παύλου συμμύσται τοῦ ἡγιασμένου, τοῦ μεμαρτυρημένου, ἀξιομακαρίστου, οὗ γένοιτό μοι ὑπὸ τὰ ἴχνη εὐρεθῆναι ὅταν Θεοῦ ἐπιτύχω/ ὃς ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ μνημονεύει ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ¹⁹⁷ (Πολ. 1.2- Ερμάς, Παρ. 2.6. Αθηναγόρα, Πρεσβεία 37.1. Τερτυλλιανός, Απολ. 30. Περί Προσευχῆς 3.4).

1. Στην επικεφαλίδα του Κυρίως Σώματος έχουμε την εκτενέστερη αναφορά στο σώμα των παύλειων επιστολών στην προσευχή ὑπὲρ πάντων εκεί όπου για παράδειγμα στην αρχαιότερη επιστολή βρίσκεται η παρότρυνση για αποφυγή της πορνείας (Α' Θεσ. 4, 1) ἐνὼς στη Ρωμ. η προτροπή Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρισμῶν τοῦ Θεοῦ παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν **θυσίαν ζῶσαν ἀγίαν εὐάρεστον τῷ Θεῷ**, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν (12, 1). Αυτή η αναφορά εἶναι μοναδική για τις εξῆς αἰτίες: **(α) Ο σ.** αναφέρεται σε **τέσσερα εἶδη** ευχῶν (δεήσεις, προσευχές, ἐντευξεις, ευχαριστίες) που ανακαλοῦν τὴν ποικιλία τῶν ὕμνων στις Επιστολές της αιχμαλωσίας ἐπίσης σε μικρασιάτικα κλίματα (Κολ. 3, 16- Εφ. 5, 19). Τα δύο εἶδη ἐξ αὐτῶν, ευχαριστία καὶ ἐντευξη, θα χρησιμοποιηθοῦν καὶ πάλι στο 4, 3-5 καὶ μάλιστα σε συνδυασμὸ με τὴν ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας ὅπου δηλώνεται ὁ αγιασμὸς τῶν τροφῶν. Σε κάθε περίπτωση ἐιδικότερα η ευχαριστία ἀποτελεῖ τὴν κορυφαία ἀνταπόκριση ἐν σαρκί ἐπιφάνεια τοῦ Θεοῦ. Ἐτσι ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀποτελεῖ καὶ μέσον στροφῆς τοῦ ἐνδιαφέροντος ἀπὸ τις γενεαλογίες ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς θείας οικονομίας ὅπως αὐτὴ ξεδιπλώνεται ἐδῶ καὶ τώρα. **(β)** Ολόκληρη η περικοπή με θέμα τὴν ευχή ὑπὲρ πάντων καταλαμβάνει ἐννιά στίχους (2, 1-9). **(γ)** Περιλαμβάνει ὕμνο-ομολογία ὅπου ἐξαίρεται ὁ μεσίτης τῶν ευχῶν ὡς θύτης καὶ θύμα. **(δ)** Κορυφώνεται με τὸ ἰσχυρὸ βούλομαι προσεύχεσθαι για τοὺς ἄνδρες (!). Οἱ τελευταῖοι συνήθως στα παραινετικά κείμενα τῶν ἐλληνορωμαϊκῶν χρόνων παροτρύνονταν σε **αρετή** η ὁποία ὁμως ταυτίζεται με ἀνδρεία-

¹⁹⁷ Ο Πολύκαρπος ἀπευθυνόμενος στους Φιλιππησίους (12.2-3) καὶ μάλιστα στο τέλος τοῦ ἔργου του, ἀφοῦ τοὺς ὑπενθυμίζει ὅτι πρέπει νὰ καταστῆναι τὸ πάθος τῆς οργῆς, εὐχεται ὁ Θεὸς καὶ Πατέρας τοῦ Κυρίου μας Ἰ. Χριστοῦ ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖός εἶναι ταυτόχρονα καὶ αἰώνιος ἀρχιερέας μας [ἀρα καὶ μεσίτης], νὰ τοὺς οἰκοδομήσουν ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ ἀλήθειᾳ τοὺς. Κατόπιν τοὺς προσκαλεῖ νὰ προσεύχονται για ὅλους τοὺς ἀγίους, τοὺς βασιλεῖς καὶ ὅσους καταδιώκουν καὶ μισοῦν τοὺς παρρησιόφρονες καὶ για τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ ἔτσι ὥστε ὁ καρπὸς τοὺς νὰ εἶναι φανερός ἐν ὅλοις καὶ αὐτοῖ νὰ εἶναι τέλειοι ἐν Αὐτῷ. Πολύκαρπου, Φιλ. 12. 2-3: Ἐχω τὴν πεποίθησιν, ὅτι εἰσθε καλὰ μελετημένοι ἐν τῇ ἱερά γραμμάτῃ καὶ οὐδὲν σας διαφεύγει, ἐνῶ αὐτὸ δὲν ἔτυχε σ' ἐμένα. Ὁμως, μέσα ἐν τῇ Γραφῇ λέχθηκε, «οργίζεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε» καὶ «ὁ ἥλιος ἀς μὴ δύει ἐν τῷ παροργισμῷ σας». Μακάριος ὁ ἄνθρωπος πού θυμάται αὐτὸ, τὸ ὁποῖο πιστεύει δὲν ὑπάρχει ἀνάμεσα σας. Ὁμως, ὁ Θεὸς καὶ Πατέρας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χριστοῦ καὶ αὐτὸς ὁ αἰώνιος ἀρχιερέας ὁ γιος τοῦ Θεοῦ Ἰ. Χριστός, ἀς σας ἐποικοδομῆ ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ ἀλήθειᾳ καὶ ἐν κάθε πραότητι, χωρὶς παροργισμὸ καὶ ἐν τῇ ὑπομονῇ καὶ τῇ μακροθυμίᾳ καὶ τῇ ἀνεκτικότητι καὶ ἀγνότητι καὶ «εἴθε νὰ σας δώσει κληρὸ καὶ θέση μετὰ τῶν ἀγίων αὐτοῦ» καὶ μαζί μ' ἐσᾶς καὶ ἐν ὅλοις, ὅσοι εἶναι ὑπὸ τὸν οὐρανὸν, ὅσοι θὰ πιστεύσουν ἐν τῷ Κυρίῳ μας Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ ἐν τῷ Πατρί τῷ, πού ἀνάστησε αὐτὸν ἀπ' τοὺς νεκροὺς. 3. Νὰ προσεύχεσθε για ὅλους τοὺς ἀγίους. Νὰ προσεύχεσθε, ἐπίσης, για βασιλιάδες καὶ ἀρχόντες καὶ ὑπὲρ ἐκείνων, πού σας καταδιώκουν καὶ σας μισοῦν καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν τοῦ σταυροῦ, για νὰ εἶναι φανερός κατὰ πάντα ὁ καρπὸς σας καὶ νὰ ἴεσθε τέλειοι μέσα σ' ἐκεῖνον (Μτφρ. Ν. Ζάγκα). **Βλ. Ματθ. Πολυκ. 5- Αθηναγόρα Πρεσβεία 37. Θεόφιλος, Προς Αυτόλυκον 3.14 PGr. 254.**

ηρωισμό. Το *ὁμοίως* στο στ. 2, 9 για τις γυναίκες μάλλον συνδέεται επίσης με το προσεύχεσθαι υπό αυτών. Σημειωτέον ότι αυτά τα είδη δεν προϋποθέτουν στο κείμενο ως πλαίσιο τη Σύναξη.

2. Η συγκεκριμένη παραίνεση για προσευχή υπέρ των πάντων έχει τοποθετηθεί ως κεφαλίδα όλου του κυρίως σώματος και ειδικότερα μιας ενότητας παροτρύνσεων σε τέσσερις κατηγορίες πιστών εντός της εκκλησίας (άνδρες+γυναίκες/ επίσκοπος+διάκονοι). Αυτή επισφραγίζεται επίσης με τη διακήρυξη της διάδοσης του μυστηρίου της ευσεβείας σε όλα τα έθνη και τον κόσμο μέσω του κηρύγματος και της πίστης (3, 16). Οι Quin – Wacker¹⁹⁸ συνδέουν όλη την ενότητα 2, 1-3, 13 (η οποία αντικατοπτρίζει την τάξη της Εκκλησίας στη Ρώμη) με τη φιλολογία των εκκλησιαστικών *Διαταγών* που κυκλοφορήθηκαν τους πρώτους αιώνες στην Εκκλησία. Σύμφωνα μάλιστα με τον Jeremias¹⁹⁹ τα Α΄Τιμ. 2 και 3 συγκροτούν την αρχαιότερη *Διαταγή* της χριστιανικής Κοινότητας η οποία συνιστά και μανιφέστο του τέλους της ενθουσιαστικής εποχής της Πρώτης Εκκλησίας. Όπως, όμως, θα αποδειχθεί κατωτέρω ο τίτλος *Διαταγή* για την ενότητα των κεφ. 2-3 δεν είναι απολύτως ορθός αφού το κατεξοχήν θέμα τους δεν είναι η οργάνωση της λατρείας αλλά η ιεραποστολή των εθνών μέσω συγκροτημένων υπό των Χριστιανών οίκων και κατ' οίκον Εκκλησιών .
3. Σε κάθε περίπτωση το 2, 1-7 συνιστά την εισαγωγή του κυρίως σώματος της Επιστολής που καταλήγει με το 6, 10 την παρότρυνση προς τους δούλους επίσης για υπακοή στους κυρίους τους. Ήδη ο σ. έχει αναπέμψει δοξολογία εξ αφορμής της *δικής του* μεταστροφής παρότι χρημάτισε υβριστής αλλά και των μελλόντων *πιστεύειν ἐπὶ τῷ Θεῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον* (1, 16-17). Άλλωστε και το κέντρο βάρους της προτροπής σε ευχή στο 2, 1-4 είναι η σωτηρία των πάντων. Αυτή η εισαγωγή κορυφώνεται με την υμνητική-ομολογιακή περικοπή που αποτελεί οικουμενική προέκταση του *Σεμὰ-εἰς Θεός* (2, 7) και τελειώνεται με την Ομολογία-ὄς *ἐφανερώθη ἐν σαρκί* (3, 16) Και στα δύο κείμενα δίνεται εξαιρετική έμφαση στη Χριστολογία και τον ευαγγελισμό των εθνών. Συνεπώς δημιουργείται Συμπερίληψη. Πρέπει μάλιστα κάποιος λάβει υπόψιν του ότι η τελευταία Ομολογία (ὅπως θα αποδειχθεί βρίσκεται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς την περικοπή 4, 1-5 όπου επίσης ὅπως στη 2, 1-4 δίνεται έμφαση στην επενέργεια της ευχής.
4. Στην Τιτ., όπου δεν έχουμε καμία παρότρυνση σε προσευχή, γίνεται λόγος για *υποταγή – πειθαρχία* στις αρχές και τις εξουσίες και μάλιστα μετά την αντίστοιχη παρότρυνση προς τους δούλους. Στην ίδια επιστολή και οι δύο νουθεσίες τεκμηριώνονται με εντυπωσιακά χριστολογικά (βαπτισματικά;) κείμενα όπου όμως δεν εξαιρείται η υπακοή/το Πάθος αλλά η σωτήρια **Επιφάνεια** του Υιού. Ιδιαίτερως η υπόμνηση προς τους *ἀτίθασους* Κρήτες για πειθαρχία στην εξουσία γίνεται με ιδιαίτερη έμφαση αφού **(α)** προηγουμένως καλείται ο ίδιος ο Τίτος να λαλεί και μάλιστα να *ελέγχει μετὰ πάσης ἐπιταγῆς*, **(β)** αμέσως μετά η παρότρυνση εκφράζεται και αρνητικά με το *μηδένα βλασφημεῖν, ἀμάχους*, [...] ενώ **(γ)** εν συνεχεία η απείθεια και το *στυγεῖν/μίσος* παρουσιάζονται ως χαρακτηριστικά του *ἀνόητου* παλαιού ανθρώπου σε αντιθετικό παραλληλισμό προς την χρηστότητα και φιλανθρωπία του Θεού της πίστης. Τέλος **(δ)** εξαιρείται το εξής παράδοξο: Οι χριστιανοί ελευθερώθηκαν από τις ποικίλες *επιθυμίες και ηδονές* (πρβλ. 2, 14: *ἀπό κάθε ανομίας*) και όχι από τους κοσμικούς *άρχοντες*²⁰⁰. Συνεπώς αυτή η λύτρωση-απελευθέρωση οδηγεί τους πιστούς σε

¹⁹⁸ *The First and Second Letters to Timothy* 170.

¹⁹⁹ *I Timotheus* 18.

²⁰⁰ Από το κείμενο δεν μπορεί κάποιος να συμπεράνει εάν ταύτιζαν τους επίγειους ηγεμόνες με τους *κακούς άρχοντες των αιώνων* και τους θεωρούσαν προορισμένους στην απώλεια.

συνειδητή υπακοή προς τις εξουσίες. Αυτό τονίζεται και στην Α΄ Πέ. όπου η χριστολογική τεκμηρίωση και Χριστός ἔπαθεν [...] ακολουθεί την παρότρυνση προς τους δούλους για μη ανταπόδοση του κακού.

5. Στην Α΄ Τιμ. αντιθέτως (α) δεν γίνεται λόγος για υποταγή ούτε συνδυάζεται η παρότρυνση με την αντίστοιχη νουθεσία προς τους δούλους, όπως συμβαίνει και στην Α΄ Πέ. αφού αυτή η (νουθεσία) τοποθετείται σε επιλογικό σημείο (6, 1). Προφανώς οι αιρετικοί σε αντίθεση προς αυτούς της Κρήτης (πρβλ. *θηρία κακά*) δεν χρησιμοποιούσαν την ελευθερία ως επικάλυμμα για να αμφισβητήσουν τις αρχές ή/και να τις συνδέσουν με δαιμονικές εξουσίες. (β) Στην αρχή της παραίνεσης της Α΄ Τιμ. ως επικεφαλίδα τοποθετείται η προσευχή *υπέρ πάντων και κατεξοχήν των βασιλέων*²⁰¹. Τέτοιο δείγμα προσευχής προσφέρει η Α΄ Κλήμ. (βλ. ανωτέρω *Παράλληλα Κείμενα*). (γ) Στην Α΄ Τιμ. δεν καταγράφεται ως κίνητρο της υποταγής να δοξασθεί ο Θεός και η «θρησκεία» των *πεπιστευκότων τῷ Θεῷ* χριστιανών μέσω των *καλών και ωφέλιμων έργων*. Στον Ιγνάτιο αντιθέτως η παρότρυνση για αδιάλειπτη προσευχή συνδυάζεται με καταγραφή τέτοιων έργων στα οποία δεσπόζει η *πραότητα-επιείκεια* όπως άλλωστε και στην Τιτ. (πρβλ. Φιλ. 4, 5). (δ) Επίσης είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι σε όλα τα αντίστοιχα κείμενα δεν εύχεται η πρωτοχριστιανική κοινότητα τη μεταστροφή στον χριστιανισμό των βασιλέων.
6. Στην Α΄ Τιμ. δίνεται καταρχάς έμφαση στην προσευχή/έντευξη, η οποία σύμφωνα με το 4, 5 αγιάζει το Σύμπαν και ιδιαίτερος τις θεωρούμενες από τους αιρετικούς ακάθαρτες τροφές. Το ζητούμενο καταρχάς σε αυτήν (Α΄ Τιμ.) είναι να ευδοκιμούν μέσω της ευχής οι άρχοντες *ἵνα ἡρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι*. Ακολουθούν οι παροτρύνσεις σε ειδικές κατηγορίες (άνδρες-γυναίκες + επισκόπους-διακόνισσες-διακόνους), όπου διευκρινίζεται το πώς εκδηλώνεται η ευσέβεια και σεμνότητα (= σωφροσύνη + δικαιοσύνη), που συνιστά στις ΠΕ το αντίθετον της ασέβειας και των κοσμικών επιθυμιών. Και στα παράλληλα κείμενα η καλή διαγωγή θεωρείται μέσον μεταστροφής των εθνών.
7. Είναι σαφές ότι σε αντίθεση προς τη Β΄ Τιμ. (πρβλ. 3, 12: *καὶ πάντες δὲ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται* πρβλ. *θηριομαχία*²⁰²) και κατεξοχήν στην Αποκ. η οποία γράφεται το 93-94 μ.Χ. αλλά και την Α΄ Πέ., τον Ιγνάτιο και τον Πολύκαρπο, στην Α΄ Τιμ. δεν αντιμετωπίζονται ούτε διωγμοί ούτε λυντσαρίσματα από τις ρωμαϊκές ή τις τοπικές αρχές. Σύμφωνα με τους Dibelius, Conzelmann²⁰³ ο *γαληνός και εὐδῖος βίος* (πρβλ. Φίλων, *Σύγχ. Διαλ.* 43 πρβλ. Ditt. Or. II 519.9d) έρχεται σε αντίθεση προς τους *καταλόγους των περιστάσεων/θλίψεων* του Π. κατεξοχήν στη Β΄ Κορ. καθώς πλέον στις ΠΕ ως πρώτιστο καθήκον του πιστού είναι ο *ἡρεμος και ησύχιος βίος* και η μη πρόκληση ταραχής στην εξουσία. Σύμφωνα με τους προαναφερθέντες ερευνητές, αυτή η στροφή οφείλεται στην πολεμική απέναντι στους ανιστορικούς γνωστικούς και στη συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι η Β΄ Παρουσία καθυστερεί, άρα και είναι αναγκαία η προσαρμογή στο εθνικό

²⁰¹ Η παρότρυνση για προσευχή, τον κατεξοχήν αγιασμό του ονόματος του Ιησού, ίσως βρίσκεται και σε αντιθετικό παραλληλισμό προς τη βλασφημία που εκτοξεύουν οι αιρετικοί Υμέναιος και Αλέξανδρος.

²⁰² Στο Β΄ Τιμ. 4, 17 ο σ. σημειώνει: *καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος*. Πρόκειται μάλλον για μεταφορά που στηρίζεται στο Ψ. 21, 22 Ο΄ (Δαν. 6, 21) και σημαίνει μάλλον την παρελθοντική (ή μελλοντική) σωτηρία από την αυτοκρατορική ρώμη του Νέρωνα (Ιώσ. Αρχ. 18. 228, λέων=Τιβέριος).

²⁰³ *The Pastoral Epistles* 39.

περιβάλλον. Αντί του Εσταυρωμένου, πλέον «ζωγραφίζεται» ο Χριστός ο εγκιβωτισμένος στον οίκο (Fatum: Christ crucified is substituted by Christ domesticated²⁰⁴).

Για να κατανοηθεί ακριβώς, όμως, πού αποσκοπεί ο σ. των ΠΕ πρέπει να κατανοήσει ο αναγνώστης ότι η ζωή *ἐν πάση εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι* ενώ σε πρώτη ανάγνωση σημαίνει ένα βίο σύμφωνα με τα ιδεώδη της ελληνορωμαϊκής κοινωνίας, τελικά ερμηνεύεται όταν *συναναγνωσθῆι* με την κατακλείδα της ενότητας των κεφ. 2-3 με την οποία δημιουργείται *Inclusio* (συμπερίληψη). Το θαυμάσιο υμνητικό κείμενο που περιγράφει το *μέγα μυστήριο* της *εὐσεβείας* με τη φράση *Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί* [...] αποδεικνύει ότι η χριστιανική *εὐσέβεια* δεν σημαίνει απλώς σεβασμό των συμπαντικών κανόνων και αξιών²⁰⁵ αλλά κήρυγμα σε όλα ἔθνη και πίστη υπό αυτών ενός σαρκωμένου και αναστημένου Θεού. Επίσης μέσω της συμπερίληψης συνειδητοποιείται ότι η σωτηρία (από τους πόνους) και η επίγνωση της αλήθειας των στ. 2, 4 δεν επιτυγχάνονται μέσω της μύησης σε μια λατρεία ούτε μέσω της μεταστροφής σε μια φιλοσοφική σχολή αλλά διά της ένταξης στην εκκλησία του ὄντως ζώντος και δρώντος Θεού (3, 15). Στην ίδια την ενότητα η σεμνότητα και η στάση γενικότερα των χριστιανών γυναικών δεν εξαιρείται επειδή απωθεί τη μοιχεία αλλά επειδή επαγγέλλεται (προφανώς προς τους ἔξω) *θεοσέβεια δι' ἔργων ἀγαθῶν* (2, 10). Ἢδη ἔχει τονισθῆι ότι τελικά η μεσιτεία του θεανθρώπου Χριστού τελικά συνιστά *μαρτύριο* – *μαρτυρία* (4, 6) όπου επισήμως χειροτονήθηκε κήρυξ και απόστολος και διδάσκαλος των εθνῶν ο Π. Και η κόσμια στάση των επισκόπων και των διακόνων, η οποία σε πολλά σημεία ανταποκρίνεται στα ιδεώδη της συμπεριφοράς του στρατηγού, του ηθοποιού, του παιδαγωγού, της μαίας, συνοδεύεται από την καλή μαρτυρία των ἔξωθεν (3, 7) και αποσκοπεί στη μη διαβολή/συκοφάντηση ἄρα και βλασφημία της Εκκλησίας.

8. Συνεπώς επί τη βάσει των ανωτέρω το ζητούμενο της ευχής, που συνιστά το αποκαταστάλαγμα και τον καθρέφτη εν γένει της πνευματικής ζωής, είναι αντί της εσωστρέφειας των αιρετικών (που μέσω των γενεαλογιών αναφέρονταν σε μια ελίτ), η φανέρωση προς τους εκτός της αγάπης που συνιστά το *τέλος* της χριστιανικής επαγγελίας. Ολόκληρη η ενότητα δεν συνιστά εκκλησιαστική Διαταγή η οποία ρυθμίζει τα σχετικά με τη λατρεία (ὅπως ἤδη υποστήριξαν πολλοί ερευνητές) αλλά ουσιαστικά παρότρυνση άσκησης *ἐν παντί τόπῳ* ιεραποστολής με τρόπο όμως όχι «ενεργητικό»-προσηλυτιστικό αλλά «παθητικό» - λειτουργώντας ως εναλλακτικός πόλος ἑλξης. Ο σ., μετά την ευρεία αναφορά του στην *πίστη* στην προηγούμενη ενότητα, δεν καθιερώνει ούτε κάποιο τυπικό λατρείας ούτε εισάγει καινούργιους εκκλησιαστικούς θεσμούς αλλά θέλει οι ἤδη υπάρχοντες να λειτουργούν με τέτοιο τρόπο ώστε να λάμπει το φως της κοινότητας *ἔμπροσθεν των ἀνθρώπων* και να πιστέψουν/να δοξάσουν τον επουράνιο Πατέρα (Μτ. 5, 16). Ο ησύχιος βίος, που δεν ταυτίζεται στο 2, 2 με τον ησυχαστικό, δεν είναι αυτοσκοπός αλλά εξασφαλίζει εκείνες τις προϋποθέσεις που οὕτως ἄλλως αξιοποίησε κατεξοχήν ο Π. ώστε μέσω της Ρωμαϊκής Ειρήνης να επιτευχθῆι η ολοκλήρωση της μαρτυρίας-του ευαγγελισμού της (ρωμαϊκής) οικουμένης²⁰⁶ *ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ* (2, 7). Η σεμνότητα, δηλ. ο σεβασμός που

²⁰⁴ Fatum, **Christ domesticated**, 189. Βεβαίως με τα ανωτέρω συμπλέκεται και το ερώτημα: συνιστά η τάξη της κοινότητας μέσον καταπολέμησης των αιρετικών, ἢ αντίστροφα η περιγραφή των αιρετικών συνιστά το «μαύρο φόντο» της διδασκαλίας περί της εκκλησίας και των αξιωμάτων ἢ αντιμετωπίζονται ἐξίσου και τα δύο αυτά μέτωπα (εκκλησιολογία και αιρεσιολογία);

²⁰⁵ P. Fiedler, *εὐσέβεια EWNT* 2, 213.

²⁰⁶ P. H. Towner, *The Goal of our Instruction. The structure of Theology and Ethics in the Pastoral Epistles*, JSNTS.S 34 Sheffield 1989, 449.

προκαλείται από τη λειτουργία της χριστιανικής κοινότητας στην Έφεσο, οδηγεί τους άλλους στο να διαπιστώσουν ότι οι υψηλοί στόχοι της ηθικής «κοσμικών» πραγματώνονται μόνον εν Χριστώ²⁰⁷. Είναι όντως άξιο μελέτης το πώς ο σ. των ΠΕ «διορθώνει» μέσω της ευχής και το ιουδαϊκό αλλά και το εθνικό «πολίτευμα» επισημαίνοντας ταυτόχρονα παρά τον «αφορισμό» των δύο αιρετικών ότι η αγάπη συνιστά το τέλος της χριστιανικής επαγγελίας. Το πρώτο (το ιουδαϊκό πολίτευμα) που ίσως γοήτευε και τους αντιπάλους, ανασκευάζεται με το γεγονός ότι η προσευχή είναι υπέρ των πάντων, το Σεμά που διακήρυσσε τη μοναδικότητα του Θεού συμπεριλαμβάνει και τον άνθρωπο Χριστό Ιησού που πρόσφερε το μαρτύριον, τα χέρια που σηκώνονται πρέπει να είναι απαλλαγμένα από τη ζηλωτική οργή και μίσος απέναντι στους ακάθαρτους λαούς (όπως αντιθέτως συνέβαινε με τους Φαρισαίους και τους Εσσαίους) ενώ και η γυναίκα αποκτά τη δυνατότητα και να μαθαίνει και να μαρτυρεί²⁰⁸. Το εθνικό πολίτευμα διορθώνεται αφού το τελικό ζητούμενο του ήσυχου βίου δεν είναι η εσωστρέφεια και η ανακάλυψη του απρόσωπου αιώνιου θεού λόγου/πνεύματος εντός αλλά το κήρυγμα ενός Θεού σαρκωμένου και υψωμένου με λόγια και έργα αγαθά. Είναι χαρακτηριστικό ότι στη Β΄ Τιμ., όπου η πολιτική εξουσία χαρακτηρίζεται θηρίον (4, 17) και ο αποστολέας υφίσταται πάθος, το *ἵνα ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν* δεν επιτεύχθηκε.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Είναι σαφές ότι η ενότητα των κεφ. 2-3 ακολουθεί τους γνωστούς στις ύστερες παύλειες επιστολές **Καταλόγους οικιακής Συμπεριφοράς**²⁰⁹. Αυτοί απευθύνονται στους άνδρες ως συζύγους, πατέρες και κυρίου, αλλά και στις γυναίκες, στα τέκνα, στους δούλους, στα ασθενέστερα δηλ. μέλη μιας οικίας, η οποία αποτελούσε και την εστία της χριστιανικής Σύναξης. Η είσοδος στη Βασιλεία του Θεού (malkut Jahwe), η εν Χριστώ **απο-λύτρωση** (όρος που χρησιμοποιούνταν για την απελευθέρωση των δούλων), το γεγονός ότι διά του Βαπτίσματος έγιναν *βασιλεία και ιερείς* (Α΄ Πε. 2, 9· Απ. 1, 6· 5, 10· πρβλ. Εξ. 19, 6) αλλά και η **ισότητα** όλων στο Σώμα του Χριστού, όπου παύει να ισχύει πλέον η διαφορά τάξης, φυλής και φύλου, που προσδιόριζαν το κύρος και την «τιμή» εκάστου στην «πυραμίδα» της Pax Romana, ώθησαν εκείνα τα μέλη της Εκκλησίας που βρίσκονται στο περιθώριο και της Κοινωνίας και της Συναγωγής (πρβλ. Κέλσ. 3.44: *φτωχοί, λαϊκής καταγωγής, ηλίθιοι, δούλοι, γυναίκες, παιδιά*)²¹⁰ να παρεξηγήσουν ιδίως το ριζοσπαστικό βαπτισματικό παιάνα *Οὐκ ἔνι...* (Γαλ. 3, 28) ως διακήρυξη χειραφέτησης από την κηδεμονία του συζύγου ή του κυρίου αλλά και ως αφορμή ανατροπής της καθεστηκυίας κοινωνικής τάξης. Αυτήν ακριβώς την παρεξήγηση αντιμετωπίζει ο Παύλος με τις υποδείξεις του ήδη στην Α΄ Κορ. (κεφ. 7. 11), και στο Ρωμ. 13, 1 κε. με την

²⁰⁷ Marshall, *Pastoral* 424.

²⁰⁸ Σύμφωνα με το bSota 21β της απαγορεύεται η μαρτυρία, η διδασκαλία των τέκνων και η προσευχή στο τραπέζι (A. Oepke γυνή *ThWNT* 1, 782).

²⁰⁹ Ήδη από το Λούθηρο έχουν χαρακτηριστεί ως κανόνες οικιακής συμπεριφοράς (Haustafel). Από τον J. Gnllka (*Der Kolosserbrief*, Freiburg-Basel-Wien Herder 2002, 205 κε.) ονομάζονται κανόνες των διαφόρων τάξεων (Ständetafel). Στις ΠΕ όπως και στους αποστολικούς Πατέρες (Επιστ. Πολυκάρπου 4.2-6) γίνεται πλέον αναφορά στους νεότερους και στους πρεσβυτέρους, οπότε σύμφωνα με τον ίδιο ερευνητή πρόκειται για κανόνες της Κοινότητας (Gemeindetafel). Πρβλ. H U. Wagener, *Die Ordnung des „Hauses Gottes“*. *Der Ort von Frauen in der Ekklesiologie und Ethik der Pastoralbriefe*, WUNT II/ 65 Tuebingen 1994 υποστηρίζει ότι οι ΠΕ συνδέονται ιδιαίτερα με τα νεοπυθαγόρεια κείμενα και ειδικότερα με τους «καθρέφτες των γυναικών» αλλά και τις αντίστοιχες επιστολές. Αντικατοπτρίζεται ένας ανταγωνισμός μεταξύ ανδρών και γυναικών για το ποιος θα αναλάβει τα ηνία της εξουσίας και η προσπάθεια εξοβελισμού του θηλυκού στοιχείου από αυτή.

²¹⁰ Σημειώνει ο Κέλσος στη συνέχεια: *Όσοι Χριστιανοί είναι άντρες, είναι από τους χειρότερους ανθρώπους· ήτοι εργάτες, δερμάτων και μαλλιών και τεχνίτες καθαριστηρίων ρούχων. Όταν δουν κανέναν αριστοκράτη και μορφωμένο και κύριο, τον τρέμουν· όταν όμως βρουν τα παιδιά του μόνα τους, με πολύ θράσος τους διδάσκουν απειθεία σε γονείς και δασκάλους, τους υπόσχονται ότι μπορούν να τους εξηγήσουν ποιο είναι το καλό και να τους υποδείξουν πώς να καθαριστούν από τις αμαρτίες των (3.59).*

αναφορά του στην προέλευση της πολιτικής εξουσίας από το Θεό, αλλά και με τους προαναφερθέντες καταλόγους που απαντούν στο Εφ. 5, 22-6, 9. Α' Τιμ. 2, 8-15. 6, 1-2. Τιτ. 2, 1-10 (πρβλ. Α' Πε. 2, 13-3, 7). Για τους αποστόλους, η κοινωνική δικαιοσύνη ή η κατάργηση της δουλείας και εν γένει των κοινωνικών ανισοτήτων δεν ήταν ο σκοπός, αλλά η συνέπεια του κηρύγματός τους. Σκοπός του κηρύγματός τους ήταν η εν Χριστώ σωτηρία του ανθρώπου, η οποία μεταβάλλει τον «παρά φύσιν» άνθρωπο σε «κατά φύσιν» και, αγιάζοντας τις μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις, τις καθιστά σχέσεις αδελφών. Παρά την οποιαδήποτε ελευθερία ο άνθρωπος είναι δυνατόν να είναι δούλος στα πάθη και να έχει «ως επικάλυμμα της κακίας την ελευθερίαν» (Α' Πέτρ. 2, 16)· αυτή η δουλεία είναι κατά την Κ. Διαθήκη η χειρότερη μορφή δουλείας²¹¹.

Η προέλευση των κανόνων οικιακής συμπεριφοράς έχει απαντηθεί ποικιλοτρόπως²¹²: (α) Συνδέθηκαν με τη στωική καθηκοντολογία όπως αυτή διασκευάστηκε από την ιουδαϊκή ιεραποστολή (πρβλ. Σοφ. Σιγ. 7, 18-28· 9, 1-9. 26· 30, 1-13· 42, 9-14· Φίλων, Δεκάλ. 165-167· Νόμ. Αλληγ. 2.225-227 Dibelius, Weidinger). Στον Επίκτητο (Διατριβή 2.14.8²¹³. 2.17.31 3.2.4) και στην ανθολογία του Στοβαίου (4.27.23 Ιεροκλής)²¹⁴, όπου παραπέμπουν, απουσιάζουν όμως τα εξής στοιχεία: (1) η συνδυασμένη με αιτιολόγηση κλήση μέσω προστακτικής σε μια ομάδα η οποία κατονομάζεται σε ονομαστική (2) η αμοιβαιότητα στις «υποχρεώσεις» των επιμέρους ομάδων. (β) Άλλοι τονίζουν εγγύτητα εξ απόψεως περιεχομένου και μορφής με κείμενα που πραγματεύονται την οικονομία (Lüthmann, Wagener). Έτσι ο Αριστοτέλης στο *Περί Οικονομίας* συζητά τις σχέσεις του οικοδεσπότη με τη σύζυγο, τα τέκνα και τους σκλάβους (Πολ. Ι 1253b 1-14) χωρίς, όμως, να χρησιμοποιείται η παραίνεση. (γ) Άλλοι εξαίρουν την παλαιοδιαθηκική παράδοση αυτών των κανόνων καθώς η μορφή τους (πρόσκληση+προστακτική +αιτιολόγηση) αντιστοιχεί στο αποδεικτικό δίκαιο της Π.Δ. (Lohmeyer) ή επισημαίνουν συγγένεια με την ιουδαϊκή παράδοση στο πεδίο σύγκρουσης (Spannungsfeld) ανάμεσα στην ελληνιστική θρησκευτικότητα και την ιουδαϊκή ηθική (Crouch). (δ) Οι Rengstorf και Schroeder υποστήριξαν ότι πρόκειται για αυθεντικές χριστιανικές συνθέσεις, οι οποίες αφορούσαν στην κατ' οίκον Εκκλησία. Συνδέθηκε μάλιστα η παραίνεση με τη διδασκαλία είτε του ιστορικού είτε του αναστημένου Ιησού. Θεωρήθηκαν επίσης ως τμήματα μιας χριστιανικής Κατήχησης που χρησιμοποιούνταν από Ιεραποστόλους και Κατηχητές.

Προφανώς τα ελληνορωμαϊκά χρόνια με τον έντονο ηθικό προσανατολισμό της φιλοσοφίας προέκυψε κατεξοχήν στις σχολές των Στωικών αλλά και στη Συναγωγή η ανάγκη συστηματοποίησης των κανόνων συμβίωσης μέσω πινάκων (Nestern· Berger). Όπως αποδεικνύει και το Εφ. 6, 2 (= Δτ. 5, 16), οι συγκεκριμένοι κανόνες που χρησιμοποιήθηκαν στη Χριστιανική Εκκλησία είναι επηρεασμένες από άποψη περιεχομένου και μορφής από την Π.Δ.²¹⁵ και μάλλον προήλθαν από την Προσευχή-Συναγωγή. Διασκευάστηκαν με την προσθήκη στο *υποτάσσεσθαι* (που νοείται επί τη βάση του Α' Κορ. 15, 28)²¹⁶ τού *ἐν Κυρίῳ* που ανακαλεί το *ἐν Χριστῷ*.

²¹¹ Γαλίτης, *Τίτον* 299-306.

²¹² Πλήρης βιβλιογραφική ενημέρωση στο Engelman, *Unzertrennliche Drillinge?* 224-225.

²¹³ ἀλύπως, ἀφόβως, ἀταράχως διεξάγειν καθ' αὐτὸν μετὰ τῶν κοινῶν τηροῦντα τὰς σχέσεις τὰς τε φυσικὰς καὶ ἐπιθέτους, τὸν υἱόν, τὸν πατέρα, τὸν ἀδελφόν, τὸν πολίτην, τὸν ἄνδρα, τὴν γυναῖκα, τὸν γείτονα, τὸν σύνοδον, τὸν ἄρχοντα, τὸν ἀρχόμενον

²¹⁴ Πρβλ. Φίλων, *Περί των δοκησιόφον Κάιν εγγόνων* 181: οὐκοῦν εἴποιμ' ἂν αὐτῶ· εἰ τὸ ἴδιον πορίζεις λυσιτελές, πάνθ' ὅσα ἄριστα καταλύσεις, ἂν μηδὲν ἐξ αὐτῶν ὠφελθῆς, τιμὰς γονέων, ἐπιμέλειαν γυναικός, παιδῶν ἀγωγὰς, χρήσεις ἀμέμπτους οἰκετῶν, ἐπιτροπὴν οἰκίας, πόλεως προστασίαν, βεβαίωσιν νόμων, φυλακὴν ἐθῶν, τὴν πρὸς πρεσβυτέρους αἰδῶ, τὴν πρὸς τοὺς τετελευτηκότας εὐφημίαν, τὴν πρὸς τοὺς ζῶντας κοινῶνίαν, τὴν πρὸς τὸ θεῖον ἐν λόγοις καὶ ἔργοις εὐσέβειαν; ἀνατρέψεις γὰρ καὶ ἐκχεῖς πάντα ταῦτα, σπείρων σεαυτῷ καὶ τιθηνόμενος τὴν γάστριν καὶ ἀκόλαστον καὶ ἀρχὴν κακῶν ἀπάντων ἠδονῆν.

²¹⁵ Stephen Motyer, *The Relationship Between Paul's Gospel of 'All One in Christ Jesus' (Gal. 3:28) and the 'Household Codes'*, *Vox Evangelica* 19 (1989) 33-48, ἐδῶ 42.

²¹⁶ Ο.π. 38: Kähler argues that *υποτάσσεσθαι*, wherever it appears in the New Testament, should be interpreted against the background of its use in 1 Corinthians 15:28 to express Christ's free decision to acknowledge his father on the basis of his knowledge of God's order of things. It always connotes, therefore, an established *Ordnung* to which we are invited to submit ourselves, following the example of Christ.

Από την πλειονότητα της έρευνας θεωρείται²¹⁷ ότι με τις ΠΕ τελικά εισήχθη το πατριαρχικό ήθος ένεκα (α) της ανάγκης επιβίωσης και της θετικής εικόνας (image) της Εκκλησίας, (β) της ένταξης στην κοινωνία και (γ) της αντιμετώπισης της υποψίας/των κατηγοριών διατάραξης ή/και απειλής της κοινωνικής ειρήνης (υπόθεση απολογίας). Ρόλο διαδραμάτισε το αριστοτελικό αξίωμα της επιρροής του οίκου στην πόλη. Συνεπώς ένας πατριαρχικός οίκος δημιουργεί και μια ανάλογη Εκκλησία. Μάλιστα ο Schweizer ομίλησε για εθνικοποίηση του Χριστιανισμού (paganization of Christianity). Ορθά, όμως, ο Darko αποδεικνύει ότι η παραίτηση για ορθή διαχείριση (management) του οίκου δεν έχει πάντα «πολιτικές» προεκτάσεις. Ο οίκος (domus) ήταν μια εκτεταμένη μονάδα η οποία περιλάμβανε τη σύζυγο, τα τέκνα, δούλους, άγαμους συγγενείς ακόμη και απελεύθερους αλλά και ενοικιαστές. Στηριζόταν στην πατριαρχική/ιεραρχική δομή η οποία σεβόταν το «αρχαιότερο μέλος»-τον σύζυγο και θεωρούνταν και στους Έλληνες αλλά και στους Ιουδαίους αυτονόητη. Το ζητούμενο δεν ήταν η ανατροπή της δομής αλλά η συναλληλία εντός αυτού του πλαισίου. Όπως θα αποδειχθεί σχολιασμό του στ. 3, 15, ο χαρακτηρισμός της Εκκλησίας ως οίκου δεν συνεπάγεται ότι αυτή είναι μια πατριαρχικά δομημένη κοινότητα αλλά ναός του Θεού.

ΑΝΑΛΥΣΗ

1 Με τον συγκεκριμένο στίχο, όπου επαναλαμβάνεται το π (παρήχηση), και τη φόρμουλα της παράκλησης (formula of request²¹⁸) ο σ. μεταβαίνει από την Εισαγωγή στο κυρίως περιεχόμενο της Επιστολής. Σύμφωνα με τον Φιλιππίδη²¹⁹ μέσω του οὖν δεν αναφέρεται συμπερασματικά όσον αφορά τα προηγηθέντα αλλά συνεχίζει τον λόγο αφηγηματικώς ανασυνδέων τα εφεξής προς τα 1, 3 κε. όπου επίσης χρησιμοποίησε το ίδιο ρήμα (παρακαλεῖν). Διά της επαναλήψεως αυτής αναλαμβάνεται ο μίτος της διηκούσης εννοίας της επιστολής, η οποία είναι η γαλήνευση της Κοινότητας. Θεωρώ ότι το οὖν συνδέεται και με τα προηγηθέντα. Καταρχάς το ρήμα παρακαλώ δεν χρησιμοποιείται με την ίδια σημασία στο 1, 3 και στο 2, 1 ενώ και το αντικείμενο της παράκλησης είναι απόλυτα διαφορετικό. Ήδη έχει επισημανθεί ότι στην Εισαγωγή ο σ. αποτυπώνει το ήθος των αιρετικών, του εαυτού του αλλά και του Τιμόθεου. Τα δύο τελευταία πρόσωπα λειτουργούν ως παραδείγματα ενώ οι πρώτοι και μάλιστα οι δυο κορυφαίοι-επώνυμοι εξ αυτών ως αντιπαραδείγματα που αποκλείστηκαν από τη Σύναξη. Έχοντας υπόψιν αυτά τα δεδομένα, παροτρύνονται πλέον οι

The parallel between the marriage relationship and that between Christ and the church in the Ephesian Haustafel shows what sort of submission to the Ordnung is required: one that implies mutualdedication to service, rather than acknowledgement of a hierarchy. Σημειώνει ο Neudorfer, I Timotheus 126: Die Härte der Aussage des Paulus wird abgeschwächt, wenn man beachtet, wie früher (besonders im Judentum) dieses „Unterordnen“ verstanden wurde (vgl. zu 1,9). Es handelt sich ursprünglich um einen „Ordnungsbegriff, der das Verhältnis zu anderen Größen betont“.“ Dabei wird an unserer Stelle keine Person genannt, der die „Unterordnung“ gelten soll, auch nicht der Mann. Ein Blick in das AT, sonderlich etwa in das Buch Leviticus, lehrt, dass der Ordnungsgedanke bei den Israeliten schon sehr früh eine wichtige, und zwar eine positive Rolle gespielt hat. Fern vom Individualismus der Neuzeit, sah man jm Eingefügtsein in die geordnete Gemeinschaft viel mehr den positiven, lebensbewahrenden, Geborgenheit bietenden Aspekt als den die persönliche Freiheit einschränkenden, die eigene Würde mindernenden. Wohl dem Menschen, dem Mann und der Frau, die sich an diese Ordnung hielten und in ihr eine Gabe, keine Last sahen! Entsprechend werden die sich einordnenden Frauen des ATs gewürdigt (I Petr 3,5). Freiwillige und erzwungene Unterordnung müssen daher unterschieden werden. Hierher gehört auch die Verwendung von ὑποτάσσειν für das Einhalten einer gottgewollten Ordnung (Eltern-Kinder Lk 2,51; Mann-Frau Eph 5,22-24; Staat-Bürger Rom 13, 1 ff.; Herren-Sklaven Tit 2,9).“ Die positive Seite kommt zum Ausdruck, wenn das Verhältnis zwischen Gott-Vater und Gott-Sohn in I Kor 11,3 der Sache nach ebenso beschrieben wird.

²¹⁷ [Daniel Kwaku Darko](#), *No Longer Living as the Gentiles: Differentiation and Shared Ethical Values in Ephesians 4.17 – 6.9* (PhD diss.) King's College London 2006, 171.

²¹⁸ Neudorfer, *I Timotheus* 101. Απαντά συνήθως στην κεφαλίδα του κυρίως μέρους ή στο σημείο όπου εφάπτονται δύο θεματικοί κύκλοι/συνήθως προηγείται μια ενότητα όπου επεξηγείται το υπόβαθρο (background section).

²¹⁹ Α' Τιμόθεον 126. Ο ίδιος θεωρεί ότι το πρώτον πάντων δεν σημαίνει το σπουδαιότερον όλων των άλλων καθώς δεν συνδέεται με το ποιείσθαι αλλά με το παρακαλώ.

παραλήπτες σε μια συγκεκριμένη στάση ζωής έτσι ώστε η χριστιανική κοινότητα να λειτουργεί ως μαγνήτης χωρίς να πραγματοποιεί απαραίτητα «ενεργητική» ιεραποστολή.

Στο πρώτο μέρος του κυρίως σώματος της επιστολής (κεφ. 2-3) ο σ. προβαίνει σε παρακλήσεις-παροτρύνσεις που αφορούν κατεξοχήν στην αναστροφή προς τους έξω. Σχετίζονται με την προσευχή των Χριστιανών υπέρ των πάντων η οποία διαμορφώνει και ένα συγκεκριμένο ήθος/έθος. Ειδικότερα έχει συνέπειες στη στάση των ανδρών και των γυναικών αλλά και τα χαρίσματα που οφείλουν να διαθέτουν ο επίσκοπος και ο διάκονος. Δεν θεωρώ ότι αυτή η ενότητα αφορά μόνον στη λατρευτική σύναξη αλλά γενικότερα στην εικόνα που εκπέμπει η Εκκλησία και κάθε πιστός ξεχωριστά στο πολυφυλετικό και πολυθρησκευτικό περιβάλλον.

Πρώτον πάντων τοποθετείται η ευχή υπέρ όλων των ανθρώπων και μάλιστα σε μια ενότητα όπου δεσπόζει το *p̄s*. Με την ασυνήθιστη διατύπωση *πρώτων πάντων* μάλλον δεν εννοείται το αρχικό στοιχείο ενός λατρευτικού τυπικού (που στην ορθόδοξη λειτουργία ταυτίζεται με το αίτημα υπέρ της άνωθεν ειρήνης) αλλά (α) το σπουδαιότερο των άλλων αλλά και (β) το αρχικό/πρώτο στοιχείο σε μια σειρά παραινέσεων. Αξιοσημείωτη είναι η παραλληλότητα μεταξύ 2, 1 (*παρακαλῶ οὖν ποιεῖσθαι [...] προσευχὰς ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων*) και 2, 8 (*βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι ἐν παντὶ τόπῳ*). Στην πρώτη χριστιανική κοινότητα ο κανόνας της προσευχής (*lex orandi*) καθόριζε τον κανόνα της πίστεως και της ζωής (*lex credendi, lex vivendi*)²²⁰. Ο Ι. Χρυσόστομος διευκρινίζει την αιτία αυτής της προτεραιότητας της Σύναξης: Ὡσπερ κοινός τις ἐστι πατήρ τῆς οἰκουμένης ὁ ἱερεὺς, πάντων τοίνυν ἄξιον αὐτὸν κήδεσθαι, καθάπερ καὶ ὁ Θεὸς, ᾧ ἱεράται. Δύο γὰρ ἐντεῦθεν γίνεται τὰ ἀγαθὰ, (α) **τό τε ἔχθος ὁ πρὸς τοὺς ἔξωθεν ἔχομεν, καταλύεται** οὐδεὶς γὰρ πρὸς τοῦτον ἀπεχθῶς ἔχειν δυνήσεται, ὑπὲρ οὗ δεήσεις ποιεῖται, (β) **αὐτοὶ τε ἐκεῖνοι βελτίονες γίνονται**, τότε εὐχὰς ὑπὲρ αὐτῶν γίνεσθαι, τῷ τε μὴ ἐκθηριοῦσθαι πρὸς ἡμᾶς. τί δέ ἐστι τὸ «πρώτον ἀπάντων»; τουτέστιν ἐν τῇ **λατρείᾳ τῇ καθημερινῇ. Μὴ τοίνυν φοβηθῆς (α) ὑπὲρ Ἑλλήνων εὐχόμενος**: εἰ δὲ ὑπὲρ Ἑλλήνων εὐχεσθαι χρή (β) **καὶ ὑπὲρ αἰρετικῶν**, δηλονότι ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων εὐχεσθαι δεῖ, οὐ διώκειν· πολλοὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων διὰ φιλονεικίαν τὴν πρὸς ἀνθρώπους ἀπέστησαν τοῦ Θεοῦ. «εἰς ἐπίγνωσιν δὲ, φησὶν, ἀληθείας», τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως· ἐπειδὴ προλαβὼν εἶπε, «**παράγγελε μὴ**

²²⁰ Γ. Φλωρόφσκυ, *Η λειτουργία της Παραδόσεως εις την αρχαίαν Εκκλησίαν*, Αγία Γραφή, Εκκλησία, Παράδοσις Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2003, 100-127, εδῶ 115-6: *Το χωρίο «ο κανὼν τῆς λατρείας ας καθορίσει τον κανὼνα τῆς πίστεως» προέρχεται ἀπὸ τὸ Indiculus de gratia Dei ἔργο του Πρόσπερου τῆς Ακουατανίας, πον εσφαλμένως ἀποδόθηκε στον πάπα Κελεστίνον. Ο Π. Βασιλειάδης, Εσχατολογία, Εκκλησία και Κοινωνία, Εκκλησία και Εσχατολογία, Ιερά Μητρόπολις Δημητριάδος/Ακαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν, Αθήνα: Καστανιώτη 2003, 47-63, 57 σημειώνει: Η σπουδαιότητα τῆς λειτουργικῆς ἐμπειρίας γιὰ τον προσδιορισμὸ τῆς ταυτότητος τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν συστημάτων, και κυρίως του χριστιανισμοῦ, και πιο συγκεκριμένα τῆς Ορθοδοξίας, επιβεβαιώνεται και ἀπὸ τις κοινωνικῆς επιστήμες, και πιο συγκεκριμένα τὴν πολιτιστικὴ ἀνθρωπολογία. Μια ἀπὸ τις σπουδαιότερες διαπιστώσεις αὐτῆς τῆς επιστήμης ἦταν ὅτι το λατρευτικὸ τελετουργικὸ, και ἡ λειτουργικὴ ζωὴ γενικότερα, ἀποτελεῖ μια μορφή ἐπικοινωνίας, ἕνα εἶδος «παραστατικῶν» λόγου, οργανικῶν γιὰ τὴ δημιουργία τῶν οὐσιωδῶν κατηγοριῶν τῆς ἀνθρώπινης σκέψης, ὅπως ἔλεγε ὁ Durkheim. Οἱ λειτουργικῆς τελετῆς μεταβιβάζουν θεμελιώδεις ἀξίες και -πιστεύω- μιας κοινωνίας, σκιαγραφώντας με τον τρόπο αὐτὸ τις «κοσμοθεωρίες» και τὸ -ἦθος» τῆς. Η Μ. Douglas μάλιστα ἰσχυρίζεται πὼς το τελετουργικὸ μιας κοινωνίας δεν μεταβιβάζει μόνον τον πολιτισμὸ τῆς, -ἀλλὰ ἐπιπλέον δημιουργεῖ μια πραγματικότητα ἡ οποία διαφορετικὰ θα ἦταν ἀνύπαρκτη χωρὶς αὐτὸ. Εἶναι ἀδύνατο να ὑπάρχουν κοινωνικῆς σχέσεις χωρὶς συμβολικῆς πράξεις». ¹³ Ἀκόμη και τα κείμενα, ὅπως διατείνεται το ζεύγος A. Destro - M. Pesce, -δεν εἶναι ἀπλῶς γραπτὰ, γραμματεία, ἢ ἀκόμη και μέσα ἐπικοινωνίας, ἀλλὰ κυρίως και πάνν απ' ὅλα, ἰδίως στην περίπτωση τῶν θρησκευτικῶν συστημάτων, τμήμα και μέσο μιας παράστασης».*

έτεροδιδασκαλεῖν», ἵνα μὴ ὡς ἐχθροῖς αὐτοῖς προσέχη, μηδὲ μάχας ἀπὸ τούτου πλέκη· τί φησι; «πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν»²²¹.

Στο ανωτέρω κείμενο δίνεται και απάντηση, γιατί προστίθεται το οὖν στο παρακαλῶ, και πώς συνδέονται οι παροτρύνσεις που ακολουθούν (α) με την προηγούμενη παράγραφο που αναφέρεται στην αντιμετώπιση των αιρετικών (1, 18)²²² αλλά και (β) και ολόκληρη την ενότητα 1, 3-20²²³. Πέρα από το γεγονός ότι ο σ. διατηρώντας τον προσωπικό τόνο εξειδικεύει με το 2, 1 κε. το πώς θα εννοείται η καλή στρατεία²²⁴, θεωρώ ότι τα σημεία στα οποία εφάπτεται η καινούργια ενότητα με την προηγούμενη εντοπίζονται (α) στην παιδεία η οποία στις ΠΕ δεν αφορά μόνον στους αιρετικούς αλλά και σε όλα τα μέλη της Εκκλησίας και (β) τη μη βλασφημία. Δεν είναι μόνον οι Υμέναιος και Αλέξανδρος αυτοί οι οποίοι οφείλουν να μάθουν ὄντας πλέον εκτός του Σώματος να μη βλασφημούν αλλά και οι ἅγιοι εντός της Εκκλησίας οφείλουν να κατανοήσουν ότι ἔχουν κληθεί να εὐχονται ποικιλοτρόπως καρδιακά *υπὲρ των πάντων* και να δοξολογούν. Ουσιαστικά η παρότρυνση-επικεφαλίδα για προσευχή υπὲρ της εξουσίας συνδέεται με τη μη βλασφημία των υπερεχόντων ὡπως σημειώνει ἄμεσα και η Τιμ. 3, 2. Γι' αυτό και στις νουθεσίες που ακολουθούν στα κεφ. 2-3 δίνεται μεγάλη ἔμφαση στην καλή μαρτυρία. (γ) Οι χριστιανοί καλούνται με την προσευχή να γίνουν *μεσίτες* μεταξύ των βασιλέων και του βασιλέα της δόξης με τον οποίο ἔκλεισε η προηγούμενη ενότητα²²⁵. Ἢδη στην Α' Θεσ. 5, 15-17 σημειώνονται τα εξής: ¹⁵ὄρᾶτε μὴ τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινι ἀποδῶ, ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε [καὶ] εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντα. ¹⁶Πάντοτε χαίρετε, (α) ¹⁷ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε, (β) ¹⁸ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε· τοῦτο γὰρ θέλημα Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς ὑμᾶς. (δ) Η στρατευσθῆ, ὡπως ἤδη διαπιστώθηκε συνδεόταν με παρότρυνση για ευσέβεια ἀπέναντι στους θεούς και πειθαρχία στους ανωτέρους. Βεβαίως ἐνῶ σε ἄλλα κείμενα γίνεται αναφορά στο ἀέναο της ευχής ἢ στο ομοθυμαδόν (Ιγνάτιος Εφ. 4.1· Φιλ. 1.2), στην προκειμένη περίπτωση το κέντρο βάρους εντοπίζεται στην προσευχή υπὲρ πάντων.

Εντυπωσιάζει το πλήθος και η ποικιλία των ειδών της ευχής²²⁶ που παρατίθενται με ασύνδετο: *δεήσεις*²²⁷ (5, 5 [χήρες]· Β' Τιμ. 1, 3 [Παῦλος]· Εβρ. 5, 7 [Ἰησοῦς και Πάθος]), *προσευχὰς* (Δαν. 9, 18. 20· Τωβ. 12, 15· Α' Μακ. 12, 11), *ἐντεύξεις, εὐχαριστίας* (4, 3-4). Σημειωτέον ότι η προσευχή ὡπως και η θυσία προς τους θεούς ἦταν απαραίτητες προϋποθέσεις πραγμάτωσης καθετί σπουδαίου²²⁸. Ο

²²¹ Και στο Β' Τιμ. 2, 25-6 ο Τιμόθεος λαμβάνει τη συμβουλή να παιδεύει ἐν πραῢτητι τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μήποτε δώῃ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας και ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐξωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκεῖνον θέλημα.

²²² Miller, *Pastoral Letters*, 66-67.

²²³ Μάλιστα ο Α. Hilgenfeld (*Hirtenbriefe* 17) ἐπισημαίνει ότι αὐτός που συνέγραψε το κεφ. 2 δεν είναι δυνατόν να ἔχει συγγράψει οὔτε το 1, 3-11 οὔτε το 1, 18-20.

²²⁴ Ray Van Neste, *Cohesion and Structure* 83.

²²⁵ Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 173.

²²⁶ Γενικά περί της προσευχῆς στον Π. βλ. R. Gebauer, *Das Gebet bei Paulus. Forschungsgeschichtliche und exegetische Studien*, Giessen 1989.

²²⁷ Ο ὅρος *δέησις* αρχικά σήμαινε την ἔνδεια, ἔλλειψη, ἀνάγκη, ὡπως και ο ὅρος *ἐντεύξις* τη συνάντηση, συναναστροφή, συνέντευξη (Β' Μακ. 4, 8) ἀκόμη και τις εδαφικές διεκδικήσεις της Κλεοπάτρας στην Παλαιστίνη. Βλ. Neudorfer, *I Timotheus* 105.

²²⁸ Tóth, *Der himmlische Kult* 76.

Oberliner²²⁹ διακρίνει την ατομική δέηση (< δέομαι = στερούμαι τινός και παρακαλώ να μου δοθεί)²³⁰ που αφορά σε κάτι συγκεκριμένο από την από κοινού προσευχή που αποτελεί γενική ικεσία²³¹.

Ο Ωριγένης στο *Περί Εὐχῆς* (14.4.17· 14.2)²³² προβαίνει στις εξής διακρίσεις:

1. δέησιν μὲν εἶναι τὴν ἐλλείποντός τινι μεθ' ἰκεσίας περὶ τοῦ ἐκείνου τυχεῖν ἀναπεμπομένην εὐχήν,
2. τὴν δὲ προσευχήν τὴν μετὰ δοξολογίας περὶ μειζόνων μεγαλοφύστερον ἀναπεμπομένην,
3. ἔντευξιν δὲ τὴν ὑπὸ παρρησίαν τινὰ πλείονα ἔχοντος περὶ τινῶν ἀξίωσιν πρὸς Θεόν,
4. εὐχαριστίαν δὲ τὴν ἐπὶ τῷ τετευχέναι ἀγαθῶν ἀπὸ Θεοῦ μετ' εὐχῶν ἀνθομολόγησιν, ἀντειλημμένου τοῦ ἀνθομολογουμένου τοῦ μεγέθους ἢ τῷ εὐεργετηθέντι μεγέθους φαινομένου τῆς εἰς αὐτὸν γεγενημένης εὐεργεσίας. [...]²³³

²²⁹ Oberliner, 1 Timothy 66.

²³⁰ Φιλιππίδου, Α' Τιμόθεον 128.

²³¹ Το ποιεῖσθαι δεήσεις θα μπορούσε να είναι μέσο ή παθητικό. Οι Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 173 επισημαίνουν ότι στο έργο του Λουκά οι προσευχές συνδυάζονται (όχι με άλλο είδος προσευχής αλλά) με ελεημοσύνες (Πρ. 10, 4).

²³² Σχολιάζοντας ο Ωριγένης το Ψ. 27, 2 (ΒΕΠΕΣ 15 361) τοποθετεί τα τέσσερα είδη ευχής σε κλίμακα. Κορυφαία είναι η ευχαριστία διότι προϋποθέτει φιλία με τον Θεό: *μείζονα λέγων ὡς ἐμοὶ δοκεῖ τῆς δεήσεως τὴν προσευχήν, καὶ τούτων τὴν ἔντευξιν, πάντων δὲ τὴν εὐχαριστίαν. Εἶπομι' ἂν οὖν, ὅτι τοῦ ἔτι ἐνδεοῦς, καὶ οἷς ἔτι ἐνδεῖ τινα, τούτων ἐστὶν ἡ δέησις. Ὅτε δὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ Θεοῦ νοήσας αἰτῶ τι παρὰ τοῦ Θεοῦ, τότε προσεύχομαι· ὅταν δὲ φίλος ἐπὶ πλεῖον γένωμαι, τότε εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ.*

²³³ Το κείμενο που παρεμβάλλεται είναι το εξής: παραδείγματα δὲ τοῦ μὲν πρώτου (α) ὁ Γαβριὴλ πρὸς τὸν Ζαχαρίαν, περὶ τῆς γενέσεως Ἰωάννου ὡς εἰκὸς εὐξάμενον, λόγος οὕτως ἔχων· *μη φοβοῦ, Ζαχαρία, διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου, καὶ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην, καὶ (β) τὰ ἐν τῇ Ἐξόδῳ ἐπὶ τῇ μοσχοποιῖᾳ ἀναγεγραμμένα τὸν τρόπον τούτων· καὶ ἐδεήθη Μωϋσῆς κατέναντι Κυρίου τοῦ Θεοῦ καὶ εἶπεν· «ἵνα τί θυμοὶ ὀργῆ, Κύριε, εἰς τὸν λαόν σου, οὗς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου ἐν ἰσχυί μεγάλῃ;» καὶ (γ) ἐν Δευτερονομίῳ· «καὶ ἐδεήθη ἔναντι Κυρίου δεύτερον καθάπερ καὶ τὸ πρότερον τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας (ἄρτον οὐκ ἔφαγον καὶ ὕδωρ οὐκ ἔπιον) περὶ πασῶν τῶν ἀμαρτιῶν ὑμῶν ὧν ἡμάρτετε», καὶ (δ) ἐν τῇ Ἑσθῆρ· «Μαρδοχαῖος ἐδεήθη τοῦ Θεοῦ, μνημονεύων πάντα τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου, καὶ εἶπε· «Κύριε Κύριε βασιλεῦ παντοκράτορ», καὶ αὐτὴ ἡ Ἑσθῆρ ἐδεῖτο Κυρίου τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ καὶ εἶπε· «Κύριε, ὁ βασιλεὺς ἡμῶν». 14.4 τοῦ δὲ δευτέρου (α) ἐν τῷ Δανιὴλ· «καὶ συστάς Ἀζαρίας προσηύξατο οὕτως καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ἐν μέσῳ πυρὸς εἶπε», καὶ (β) ἐν τῷ Τωβίτ· «καὶ προσηυξάμην μετ' ὀδύνης λέγων· Δίκαιος εἶ, Κύριε, καὶ πάντα τὰ ἔργα σου, πᾶσαι αἱ ὁδοί σου ἐλεημοσύνη καὶ ἀλήθεια, καὶ κρίσιν ἀληθινὴν καὶ δικαίαν σὺ κρίνεις εἰς τὸν αἰῶνα». ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν ἐν τῷ Δανιὴλ ῥήτὸν ὠβέλισαν, ὡς μὴ κείμενον ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, τῇ δὲ τοῦ Τωβίτ βίβλῳ ἀντιλέγουσιν οἱ ἐκ περιτομῆς, ὡς μὴ ἐνδιαθήκῳ, παραθήσομαι (γ) ἐκ τῆς πρώτης τῶν Βασιλειῶν τὸ τῆς Ἄννης· «καὶ προσηύξατο πρὸς Κύριον καὶ κλαυθμῷ ἔκλαυσε. καὶ ἠξάτο εὐχὴν καὶ εἶπε· Κύριε τῶν δυνάμεων, ἐὰν ἐφοράσει ἐπὶ δῆς ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης σου καὶ τὰ ἐξῆς», καὶ (δ) ἐν τῷ Ἀββακούμ· «προσευχή Ἀββακούμ τοῦ προφήτου μετὰ ὠδῆς. κύριε, εἰσακήκοα τὴν φωνὴν σου καὶ ἐφοβήθη· κύριε, κατενόησα τὰ ἔργα σου καὶ ἐξέστη· ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ, ἐν τῷ ἐγγίξειν τὰ ἔτη ἐπιγνωσθήσῃ». σφόδρα δὲ αὕτη ἐμφαίνει τὸ κατὰ τὸν ὄρον τῆς προσευχῆς, ὅτι μετὰ δοξολογίας τῷ προσευχομένῳ ἀναπέμπεται. ἀλλὰ καὶ (ε) ἐν τῷ Ἰωνᾷ προσηύξατο Ἰωνᾶς πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν μου, καὶ εἰσηκούσέ μου· ἐκ κοιλίας ἄδου κραυγῆς μου ἤκουσας φωνῆς μου· ἀπέρριψάς με εἰς βάθη καρδίας θαλάσσης, καὶ ποταμοὶ ἐκύκλωσάν με. 14.5 τοῦ δὲ τρίτου παρὰ τῷ ἀποστόλῳ, εὐλόγως τὴν μὲν προσευχήν ἐφ' ἡμῶν τάττοντι τὴν δὲ ἔντευξιν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, ὡς κρείττονος ὄντος καὶ παρρησίαν ἔχοντος πρὸς τὸν, ᾧ ἐντυγχάνει· «τὸ γὰρ τί προσευξώμεθα, φησί, καθὼ δεῖ οὐκ οἶδαμεν, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπερεντυγχάνει τῷ Θεῷ. ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων· ὑπερεντυγχάνει γὰρ καὶ ἐντυγχάνει τὸ Πνεῦμα, ἡμεῖς δὲ προσευχόμεθα. (α) ἔντευξις δὲ μοι εἶναι δοκεῖ καὶ τὸ ὑπὸ Ἰησοῦ εἰρημένον περὶ τοῦ στήναι τὸν ἥλιον κατὰ Γαβαῶθ· τότε ἐλάλησεν Ἰησοὺς πρὸς Κύριον, ἡ ἡμέρα παρέδωκεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀμορραῖον ὑποχείριον Ἰσραὴλ, ἠνίκα συνέτριβεν αὐτοὺς ἐν Γαβαῶθ, καὶ συνετρίβησαν ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαῶθ, καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Ἐλῶμ· (β) καὶ ἐν τοῖς Κριταῖς ὁ Σαμψὼν ἠγόμει ὅτι ἐντυγχάνων εἶπε· συναποθανέτω ἡ ψυχὴ μου μετὰ τῶν ἀλλοφύλων, ὅτε ἐκλινεν ἐν ἰσχυί, καὶ ἔπεσεν ὁ οἶκος ἐπὶ τοὺς σατράπας καὶ ἐπὶ πάντα τὸν λαόν τὸν ἐν αὐτῷ. εἰ καὶ μὴ κείται δὲ ὅτι ἐντετυχήκασιν ἀλλ' ὅτι εἰρήκασιν ὁ Ἰησοῦς καὶ ὁ Σαμψὼν, ὁ λόγος αὐτῶν ἔοικεν εἶναι ἐν τευξί· ἤτις ἕτερα παρὰ τὴν προσευχήν, εἰ κυρίως ἀκούοιμεν τῶν ὀνομάτων, εἶναι ἡμῖν νομίζεται. εὐχαριστίας δὲ παράδειγμα ἢ τοῦ κυρίου ἡμῶν φωνῆ, λέγοντος· ἐξομολογοῦμαί σοι, πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ*

δέησιν μὲν οὖν καὶ ἔντευξιν καὶ εὐχαριστίαν οὐκ ἄτοπον καὶ ἀνθρώποις ἀγίοις προσενεγκεῖν· ἀλλὰ τὰ μὲν δύο (λέγω δὴ ἔντευξιν καὶ εὐχαριστίαν) οὐ μόνον ἀγίοις ἀλλὰ δὴ καὶ ἄλλοις ἀνθρώποις, τὴν δὲ δέησιν μόνον ἀγίοις, εἴ τις εὐρεθείη Παῦλος ἢ Πέτρος, ἵνα ὠφελήσωσιν ἡμᾶς, ἀξίους ποιοῦντες τοῦ τυχεῖν τῆς δεδομένης αὐτοῖς ἐξουσίας πρὸς τὰ ἁμαρτήματα ἀφιέναι· εἰ μὴ ἄρα, κἂν μὴ ἅγιός τις ἦ, ἀδικήσωμεν δὲ αὐτόν, δέδοται συναισθηθέντας τῆς εἰς αὐτόν ἁμαρτίας τὸ δεηθῆναι καὶ τοῦ τοιούτου, ἵν' ἡμῖν ἡδίκηκόσι συγγνώμην ἀπονείμῃ. εἰ δὲ ἀνθρώποις ἀγίοις ταῦτα προσενεκτέον, πόσω πλέον τῷ Χριστῷ εὐχαριστητέον, τσαῦτα ἡμᾶς βουλήσει τοῦ Πατρὸς ἐνεργετήσαντι; ἀλλὰ καὶ ἔντευκτέον αὐτῷ ὡς ὁ εἰπὼν Στέφανος· «Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην»· μιμούμενοί τε τὸν πατέρα τοῦ σεληνιαζομένου ἐροῦμεν· «δέομαι, κύριε, ἐλέησον ἢ τὸν υἱὸν ἢ ἐμὲ αὐτόν ἢ ὃν δὴ ποτε». Ἐὰν δὲ ἀκούωμεν ὅτι ποτέ ἐστι προσευχή, μήποτε οὐδενὶ τῶν γεννητῶν προσευκτέον ἐστὶν οὐδὲ αὐτῷ τῷ Χριστῷ ἀλλὰ μόνῳ τῷ Θεῷ τῶν ὄλων καὶ Πατρὶ, ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν προσήχετο, ὡς προπαρεθέμεθα, καὶ διδάσκει ἡμᾶς προσεύχεσθαι. ἀκούσας γὰρ· δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι οὐ διδάσκει αὐτῷ προσεύχεσθαι ἀλλὰ τῷ Πατρὶ, λέγοντας· «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» καὶ τὰ ἐξῆς. εἰ γὰρ ἕτερος, ὡς ἐν ἄλλοις δείκνυται, κατ' οὐσίαν καὶ ὑποκείμενόν ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ἦτοι προσευκτέον τῷ Υἱῷ καὶ οὐ τῷ Πατρὶ ἢ ἀμφοτέροις ἢ τῷ Πατρὶ μόνῳ. τὸ μὲν οὖν τῷ Υἱῷ καὶ οὐ τῷ Πατρὶ πᾶς ὅστισιν ὁμολογήσει εἶναι ἀτοπώτατον καὶ παρὰ τὴν ἐνάργειαν λεχθησόμενον ἂν· εἰ δὲ ἀμφοτέροις, δῆλον ὅτι κἂν ἀξιῶσεις προσενέγκοιμεν πληθυντικῶς.

Ο Ευσέβιος Καισαρείας διακρίνει τα τέσσερα εἶδη στη βίβλο των Ψαλμῶν (δέηση= Ψ. 24· προσευχή= Ψ. 6, 10, 85, 89, 101, 141· ἔντευξη = 25· εὐχαριστία = Ψ. 102· ΒΕΠΕΣ 21.103). Ο Θεοδώρητος Κύρου επισημαίνει τα εξής:

1. Δέησις μὲν ἐστίν, ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς τινῶν λυπηρῶν ἰκετεία προσφερομένη·
2. προσευχή δὲ, αἴτησις ἀγαθῶν·
3. ἔντευξις δὲ, κατηγορία τῶν ἀδικούντων. «Ἡ πάλη δὲ ἡμῖν οὐ πρὸς αἷμα [...]. Κατὰ τούτων πρόσμιεν τῷ δικαιοκρίτῃ, καὶ τὴν δικαίαν αἰτοῦμεν ἐπικουρίαν.
4. Ἡ δὲ γε εὐχαριστία ὑπὲρ τῶν προὑπηργμένων ἀγαθῶν προσφέρεται τῷ Θεῷ.

Ταῦτα δὲ ποιεῖν ὑπὲρ ἀπάντων ἀνθρώπων παρεγγυᾶ,
ἐπειδὴ καὶ Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι.

Ο ἅγ. Κασσιανός, ὅπως καὶ ο Ωριγένης²³⁴, συνδέει τα τέσσερα εἶδη ευχῆς με τέσσερα διαδοχικά στάδια τῆς πνευματικῆς ζωῆς: ἡ δέηση ἀρμόζει στους ἀρχαίους που ταλανίζονται ἀπὸ τις ἀνομίες. Ἡ προσευχή ἀντιστοιχεῖ στο β' στάδιο καὶ σε ἐκείνους που ἀναζητοῦν τὴν ἀρετὴ ἐνῶ ἡ ἔντευξις ὑπὲρ τῶν ἄλλων προὑποθέτει ἐκπλήρωση τῶν ὁρκῶν διὰ τῶν ἐργῶν. Ἡ εὐχαριστία καὶ ἡ θεωρία τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ προὑποθέτει τὴν κάθαρση καὶ τὴν τελείωση τῆς ἀγάπης (Conf. 9.15)²³⁵. Ἀρμόζει σε ἐκείνους που πλέον ἔχουν γίνῃ φίλοι τοῦ Θεοῦ.

Μάλλον ὅμως τα τρία πρῶτα λεξήματα (συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἐντεῦξεως που ἀναφέρεται σε δέηση σε κάποιον ἀνώτερο) εἶναι συνώνυμα καὶ παρελήφθησαν δι' ἐνάργειαν, τῇ ἐπιμονῇ τῶν λέξεων ἀπαιτοῦντι ἀπαραιτήτως ποιεῖν τοῦτο ὃ παραινεῖ (Θεοφ.). Κάτι ἀντίστοιχο συμβαίνει στις συνοπτικὲς Κολ. καὶ Εφ. ὅπου ὡς μέσον διδασκαλίας ἀλλὰ καὶ ἀντίδοτο τῆς διονυσιακῆς ἐκστασης μέσω τῆς μέθης προβάλλουν οἱ ἐν Πνεύματι **ψαλμοί, ὕμνοι, ὠδὲς πνευματικῆς** (Κολ. 3, 16 // Εφ. 5,

καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις· τὸ γὰρ ἐξομολογοῦμαι ἴσον ἐστὶ τῷ εὐχαριστῷ.

²³⁴ Βλ. ὑποσ. 549 παρόντος ἐργου.

²³⁵ Twomey, *The Pastoral Epistles* 34.

19)²³⁶. Ορθά επισημαίνει ο Fiore²³⁷ ότι η δέησις συνιστά χαρακτηριστικό της χριστιανικής κοινότητας στον Λουκά (1, 13· 2, 37· 5, 33· 10, 2· 21, 36· Πρ. 4, 31· 8, 24) ενώ στο Εφ. 6, 10 συνίσταται στη συνάφεια της εσχατολογικής μάχης αφού ήδη στο Φιλ. 4, 6 ο Π. ενόψει του γεγονότος ότι ο Κύριος έρχεται παροτρύνει: *μηδὲν μεριμνᾶτε, ἀλλ' ἐν παντὶ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει μετὰ εὐχαριστίας τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωρίζεσθω πρὸς τὸν Θεόν*²³⁸. Η έντευξη χρησιμοποιείται για να δηλώσει την ευχή η οποία αναπέμπεται από τον πιστό χάριν του «άλλου» όπως συμβαίνει και με το Πνεύμα στο Ρωμ. 8, 27. 34 (πρβλ. *έντυγχάνειν κατά τινος* Α΄ Μακ. 8, 32· Πρ. 25, 24· Ρωμ. 11, 2) αφού ο ίδιος όρος χρησιμοποιείται στο 4, 5 για την ευχή που αγιάζει την πρόσληψη κάθε κτίσματος. Ήδη οι Dibelius - Conzelmann²³⁹ αλλά και ο Φιλιππίδης²⁴⁰ επισημαίνουν ότι από τα τέσσερα είδη ευχής απουσιάζει η *ικεσία* η οποία όμως περιλαμβάνεται στη δέηση (πρβλ. Α΄ Κλήμ. 59.2).

Στην υπό εξέτασιν περικοπή τα είδη της ευχής (όπως και στο Εφ. 5, 18-21 τα είδη της καρδιακής ψαλμωδίας) κορυφώνονται με την *ευχαριστία*²⁴¹, το κατεξοχήν χαρακτηριστικό της χριστιανικής Κοινότητας²⁴² το οποίο αναπέμπεται εξ αφορμής κατεξοχήν της σωτηριώδους θυσίας και της ανάστασης/ανάληψης του Ιησού Χριστού²⁴³. Εν προκειμένω μάλιστα συνιστά το τέλος των ευχών ενώ συνήθως στην πράξη η ευχαριστία και ως *captatio benevolentiae* συνιστά προϋπόθεση της *ικεσίας* (πρβλ. *Ευχή Αναφοράς*). Στη Διδαχή (9.5 [αρχή του γεύματος του χορτασμού] 10, 1-5) και τον Ιγνάτιο (Σμυρν. 7.1· 8.1· Φιλ. 4.1) αντικαθιστά μετωνυμικά το δείπνο αφού αυτό «σφραγιζόταν» με την Ευλογία προς τον Θεό. Στις ΠΕ²⁴⁴ η ευχαριστία δεν αποτυπώνει, όμως, τη θεία Λειτουργία. Γι' αυτό και ορθά οι λατινικές μεταφράσεις χρησιμοποιούν το ρήμα *gratiarum actiones*²⁴⁵. Ο άγ. Νικόδημος, γράφοντας υπό οθωμανικό ζυγό, αναφέρει τα εξής: Κατεξοχήν εκ της ευχαριστίας του Θεού *διά τα αγαθά που χαρίζει στους άλλους, ήγουν διότι ανατέλλει τον ήλιο του εις πονηρούς και αγαθούς και διατί χορταίνει όλους από τα αγαθά της γης και αυτούς τους απίστευτους και αυτούς του*

²³⁶Κ. Νικολακόπουλος, *Die „unbekanntten“ Hymnen des Neuen Testaments. Die orthodoxe Hermeneutik und die historisch-kritische Methode. Exegetische und theologische Deutung neutestamentlicher Stellen unter Berücksichtigung des orthodoxen Kultus*, (Habil.), Reihe: Veröffentlichungen des Instituts für Orthodoxe Theologie Bd. 7, Aachen: Shaker Verlag 2000, passim.

²³⁷ *Pastoral Letters* 56.

²³⁸ Η έντευξις στους Ο΄ απαντά μια φορά Β΄ Μακ. 4, 8 ως *ικεσία/παράκληση* προς τον βασιλέα ενώ στον Ιώσηπο η έντευξη σημαίνει *συνάντηση, επικοινωνία, απαίτηση* (Αρχ. 16.58· Αρχ. 15.133 = παραχώρηση). Η δέησις απαντά με εξαιρετική συχνότητα στα Γ΄ Βασ. 8, 28.30.38.45.52 (προσευχή Σολομώντος εξ αφορμής των εγκαινίων του Ναού). Πρβλ. Σιρ. 35, 13 (=ενδιαφέρον;]· Ιώβ 8, 6· 16, 20.

²³⁹ *The Pastoral Epistles* 36.

²⁴⁰ Α΄ Τιμόθεον 131.

²⁴¹ Και στο Εφ. 5, 18 ουσιαστικά η παραίνεση για καρδιακή ψαλμωδία ουσιαστικά εισαγάγει με το *ύποτασόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Χριστοῦ* τον ακολουθούντα κανόνα οικιακής συμπεριφοράς.

²⁴² Όσον αφορά τα είδη της προσευχής και ιδιαίτερα την κριτική που έχει δεχθεί η δεητική βλ. Ο. Cullmann, *Η Προσευχή στην Καινή Διαθήκη. Δοκίμιο απάντησης σε σύγχρονα Ερωτήματα*, ελλ. μετ.: Καίτη Χιωτέλλη, Αθήνα: Άρτος Ζωής, 1998, 49-53.

²⁴³ Πρβλ. Α΄ Κορ. 4, 16· Ρωμ. 9, 1· 12, 1· 18· Εφ. 1, 16· 4, 1· 6, 18· Πολύβιος, *Ιστορικά* 1.36.1.

²⁴⁴ Ο. Hofius, *Κοινωνία στην τράπεζα του Κυρίου. Η μαρτυρία της Καινής Διαθήκης. Η αλήθεια του Ευαγγελίου. Συναγωγή καινοδιαθηκικών μελετών* (επιμ. Χρ. Καρακόλης [...]), Αθήνα 2012 439-466, εδώ 458 υποσ. 51.

²⁴⁵ Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 173: Η ευλογία *Birkat hamazon* μετά το φαγητό αποτελούνταν από τρεις ευχές που κατακλείονταν με τη φράση *Ευλογημένος Κύριε* και μόνον η τρίτη με το *Αμήν* (πρβλ. Ιουστ. Διάλ. 67): η πρώτη αφορούσε στη δημιουργία, η δεύτερη (*Ευχαριστούμεν Κύριε Θεέ μας*) στη λύτρωση του λαού Του και η τρίτη στην ανάμνηση της αποκατάστασης της Ιερουσαλήμ *διά του ελέους*. Πιθανόν αυτές οι ευχές συνδυάστηκαν από τους ιουδαιοχριστιανούς της Ρώμης με την κατ' οίκον κλάση του άρτου. Στον Φίλωνα οι ευχαριστίες σε πληθυντικό σημαίνουν τις θυσίες ανίσεως ενώ σύμφωνα με τον Ιουστίνo η ευχαριστία του άρτου και του οίνου εκπληρώνει την προφητεία Ματ. 1, 11 (Διάλ. 117-118).

κατ'αυτού βλασφημούντας [...] παρακινούμεθα εις αγάπην και φιλαδελφίαν και συγκολλούμεθα και ενούμεθα με όλους τους ανθρώπους. Διати όποιος ευχαριστεί διά τα αγαθά του αδελφού του, αυτός αναγκάζεται και να τον αγαπά²⁴⁶.

Οι προσευχές συνιστούν έργο καλό στα μάτια του Κυρίου (Δτ. 6, 18) και αποδεκτό, όροι γνωστοί από το Λευιτικό (1, 3. 4 17, 4 22, 20-21) για τις θυσίες που ευαρεστούν τον Γιαχβέ (πρβλ. Ρωμ. 15, 16· Φιλ. 4, 18· Α' Πέ. 2, 5). Σημειωτέον ότι ο όρος αποδεκτός, ο οποίος ήδη χρησιμοποιήθηκε στην Α' Τιμ. για να χαρακτηρίσει τον πιστό λόγο, τονισμένος στην προπαραλήγουσα (όπως εν προκειμένω) σημαίνει ευχάριστος ενώ στη λήγουσα σημαίνει παραδεκτός²⁴⁷. Ήδη ο ίδιος ο Π. έχει απευθύνει ευχαριστία για τη χάρη-δύναμη της μεταστροφής που έλαβε στο παρελθόν. Εν προκειμένω αυτή αφορά σε όλους τους ανθρώπους ανεξάρτητα φυλής, φύλου και εθνότητας. Το ύπερ πάντων σημαίνει είτε αντί είτε χάριν όλων²⁴⁸. Αυτό συνιστά καινούριο στοιχείο της Εκκλησίας καθώς η Συναγωγή δεν προσευχόταν υπέρ της Οικουμένης αφού τα άρρενα μέλη της μέχρι σήμερα ευχαριστούν τον Θεό διότι δεν γεννήθηκαν Έλληνες/εθνικοί (gōj ή nokri), γυναίκες ('isāh) και σε κατάσταση άγνοιας (bōt· παραλλαγή δούλος /'aebaed), τέ. ξένοι προς την Τορά (πρβλ. tBer 7,18 pBer 9,13^b,48 bMen 43^b). Άλλωστε και ο Έλληνας, σύμφωνα με τον Διογένη τον Λαέρτιο (1.33-34), τριών τούτων ένεκα χάριν έχειν τη Τύχη· πρώτον μὲν ὅτι ἄνθρωπος ἐγενόμην καὶ οὐ θηρίον, εἶτα ὅτι ἀνὴρ καὶ οὐ γυνή, τρίτον ὅτι Ἕλληνας καὶ οὐ βάρβαρος.

Στο υπό εξέτασιν χωρίο η ευχή υπέρ πάντων περιλαμβάνει και τους αιρετικούς οι οποίοι μνημονεύθηκαν με μελανά χρώματα στο προηγούμενο κεφάλαιο. Έχουν, όμως, τη δυνατότητα της σωτηρίας όπως και ο Π. μέσω του ελέους του Θεού αφού ήδη στο τέλος στο προοίμιό μέσω της παιδαγωγικής τιμωρίας δίδεται η ευκαιρία διόρθωσης. Σύμφωνα με τον Τερτυλλιανό στην παλαιά Οικονομία η προσευχή ελευθέρωνε από φωτιά και άλλα δεινά ενώ επέφερε και πληγές διασκορπίζοντας τις στρατιές των εχθρών και κρατώντας τον ουρανό κλειστό. Τώρα όμως η προσευχή των δικαίων αποτρέπει την οργή του Θεού, περιφρουρεί την ασφάλεια των εχθρών, ικετεύει για τους διώκτες (Περί Προσευχής 29).

2 Η ευχή αφορά ιδιαίτερος στους βασιλείς²⁴⁹. ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις, ὅτι ὑπὲρ ἀπάντων οὐ πάντων εἶπεν, ἀλλὰ τῶν πιστῶν· τί οὖν ὅταν λέγη ὑπὲρ βασιλέων; οὐ γὰρ δὴ τότε θεοσεβεῖς ἦσαν βασιλεῖς, ἀλλὰ μέχρι πολλοῦ διήλθον, ἀσεβεῖς διαδεχόμενοι· εἶτα ἵνα μὴ κολακεία τὸ πρᾶγμα ἦ, προλαβὼν εἶπεν,

²⁴⁶ Σε υποσημείωση (Α' Τιμ. 171 υποσ 34) αφού αναφέρει (α) κείμενο του Θεοδώρου του Στουδίτη αναφορικά με τη συμπάθεια που πρέπει να επιδεικνύει ο χριστιανός για τους πάντες επικαλούμενος την οδύνη του Π. για τους εχθρούς του σταυρού, του Ιερεμία και του Μωυσή για τον αμαρτωλό Ισραήλ (Παρά τω Νίκωνι Τόμ. Α' Λόγος 26) αλλά και (β) του Ισαάκ του Σύρου περί της καύσεως της ελεήμονος καρδιάς (Λόγος 81), παραθέτει την άποψη του Διονυσίου του Αρεοπαγίτη στην προς Δημόφιλον επιστολήν ότι δεν πρέπει να ευχόμεθα για ασεβείς και αιρετικούς. Ακολουθώντας στην επόμενη υποσημ. Σημειώνει ότι στα Δίπτυχα της ιερᾶς Λειτουργίας του Μ. Βασιλείου και του Ι. Χρυσόστομου η ευχή αφορά μόνον στους φιλοχρίστους Βασιλείς. Δεν είναι, όμως, εφάμαρτον αν ο ιερεύς απευθύνει τη δέηση και διά τους άπίστους βασιλείς ή αιρετικούς. Άλλωστε ο Ι. Χρυσόστομος αποδεικνύει ότι κάθε φορά που λέμε το Πάτερ ήμῶν με το γεννηθήτω το θέλημα επί της γῆς προσευχόμενθα και διά τους άπίστους.

²⁴⁷ Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 164. Προσκομίζουν ως παράλληλα τα Α' Κλήμ. 60.2 (Δτ. 12, 25.28· 13, 19· 21, 9) και Πολύκαρπο, Φιλ. 6.1 (Παρ. 3, 4· Β' Κορ. 8, 21· Ρωμ. 12, 17).

²⁴⁸ Ο Φιλιππίδης, Α' Τιμόθεον 133 υποστηρίζει ότι η λέξη πάντων δεν αναφέρεται μόνον στο πλάτος, τε. στο σύνολο των ανθρώπων αλλά και στο βάθος, τέ. το ποιόν αυτών. Άρα η λ. σημαίνει το παντός είδους ανθρώπων όλου του κόσμου [...]: ὑπὲρ τῶν μισούντων καὶ ἀγαπώντων ἡμᾶς [...] ὑπὲρ τῶν πλεόντων, ὁδοιπορούντων, νοσοούντων [...].

²⁴⁹ Τερτυλλιανός Απολογία 31. 1-2.

ὑπὲρ πάντων, καὶ τότε ὑπὲρ βασιλέων. Με αυτόν τον όρο (βασιλεύς-*rex*) οι Έλληνες ονόμαζαν τον αυτοκράτορα της Ρώμης. Στο υπό εξέταση χωρίο ο όρος δεν παρατίθεται σε πληθυντικό διότι τον θρόνο μοιράζονταν τρία πρόσωπα, όπως όντως συνέβη μετά το θάνατο του Νέρωνα (68-69 μ.Χ.) ή μετά το 137 μ.Χ.. Όπως και στο Αποκ. 17, 12 (ο όρος) αφορά και σε κατώτερους αξιωματούχους ή υποτελείς. Άλλωστε προστίθεται το *ἐν ὑπεροχῇ ὄντες* που ανακαλεί το Ρωμ. 13, 1 κε.²⁵⁰. Εκεί ο Π. συμβουλεύει: *Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ, αἱ δὲ οὐσαι ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶν* (πρβλ. Ιουστίνος, *Απολ.* 1.17.3· Πολύκ. Φιλ. 12.3). Ο Ι. Χριστός ενώπιον του Ποντίου Πιλάτου στο Ιω. 19, 11 (που μάλλον είναι γνωστό στο σ. των ΠΕ) απαντά: *οὐκ εἶχες ἐξουσίαν κατ' ἐμοῦ οὐδεμίαν εἰ μὴ ἦν δεδομένον σοι ἄνωθεν.* Και στο Β' Θεσ. 2, 6-8 η Ρώμη και οι δομές της εμφανίζονται ως το κατέχον που εμποδίζει την εμφάνιση του ανόμου (Τερτυλ., *Απολ.* 32). Ο Ωριγένης (*Κατὰ Κέλσου* 8.73) απαντώντας στις αιτιάσεις που αφορούσαν στη μη στράτευση των χριστιανών απαντά ότι αυτοί μέσω των ευχών συγκροτούν ένα ειδικό στράτευμα εναντίον των δαιμόνων που υποκινούν πολέμους.

Προφανώς ως *υπερέχοντες* θεωρούνταν και οι *Ασιάρχες της Εφέσου*²⁵¹ οι οποίοι παρεμβαίνουν υπέρ του Π. όταν ο αργυροκόπος Δημήτριος και το συνδικάτο αυτού, ένεκα απώλεια της κερδοφορίας προκαλεί σάλο (Πρ. 19, 21 κε. πρβλ. Β' Μακ. 3, 11: *ἄνδρὸς ἐν ὑπεροχῇ κειμένου*· Σοφ. Σολ. 6, 5). Επιπλέον ίσως ως *υπερέχοντες* δεν εννοούνται μόνον οι βασιλείς αλλά και οι κύριοι/δεσπότες των δούλων αλλά και οι σύζυγοι²⁵². Δεν πρέπει να λησμονείται ότι η υπό εξέταση ενότητα συνιστά την επικεφαλίδα μιας σειράς παραινέσεων που καταλήγουν με τη νοθεσία προς τους δούλους και την τιμή που οφείλουν να απονέμουν κατεξοχήν στους πιστούς κυρίους.

Σημειώτέον ότι στο Ναό καθημερινά όπως και στις *Προσευχές-Συναγωγές* απανταχού της γης αναφερόταν θυσία ή προσευχή χάριν της υγείας (*pro salute*)²⁵³ του Σεβαστού Καίσαρα αλλά όχι προς αυτόν (Ιώσ., *Πόλ.* 2. 196-7. 409-10· Φίλων *Πρεσβεία* 357). Ο Φίλων μάλιστα χρησιμοποιεί τον όρο *ευσέβεια* για το σεβασμό των ειρηνοποιών Ιουδαίων απέναντι στον *ευεργέτη κύριο Καίσαρα*: *οἱ δὲ οὐ γὰρ ἔμελλον ἄχρι παντός ἡσυχάζειν καίτοι πεφυκότες εὐ πρὸς εἰρήνην, οὐ μόνον ὅτι παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις οἱ περὶ τῶν ἔθων ἀγῶνες καὶ τοὺς περὶ ψυχῆς κινδύνους ὑπερβάλλουσιν ἀλλ' ὅτι καὶ μόνοι τῶν ὑφ' ἡλίον ἅμα ταῖς προσευχαῖς ἀπεστεροῦντο τὴν εἰς τοὺς εὐεργέτας εὐσέβειαν, ὃ μυρίων θανάτων ἐτετίμητο ἂν οὐκ ἔχοντες ἱεροὺς περιβόλους, οἷς ἐνδιαθήσονται τὸ εὐχάριστον, καὶ τοῖς ἐναντιομένοις εἶπον ἂν* (Φλάκ. 48). Η παύση αυτής της θυσίας σήμανε και την έναρξη του ιουδαϊκού πολέμου εναντίον των Ρωμαίων με τα τραγικά αποτελέσματα της πυρπόλησης της Πόλης και του Ναού (Ιώσ., *Πόλ.* 2. 427). Και στα *Κεφάλαια Πατέρων* σημειώνονται τα εξής: *Προσεύχου ὑπὲρ ευημερίας της (κοσμικής) εξουσίας, διότι εἴαν δεν (υπήρχεν) ο φόβος αυτής, ο εις θα καταβρόχθιζε τον άλλον ζώντα* (3.2· Μτφρ. Α. Χαστούπη)²⁵⁴.

Ο Αθηναγόρας στην *Πρεσβεία περί Χριστιανών* (37.1) αναφέρει το υπό εξέταση χωρίο της Α' Τιμ. ως τεκμήριο της «νομμοφροσύνης» των πιστών. Ορθά ο Ι. Χρυσόστομος αιτιολογεί γιατί πρόσθεσε ο σ.

²⁵⁰ Η παραινέση του Παύλου για υποταγή στις εξουσίες στην περικοπή Ρωμ. 13, 1-7 εντάσσεται και από τον Ι. Χρυσόστομο στην *πράκτικη του* προς τους χριστιανούς που γεύθηκαν την ευσπλαχνία του Θεού αφού ελευθερώθηκαν είτε από τα είδωλα είτε από το Νόμο να είναι φιλόανθρωποι προς όλους ανεξαιρέτως, χωρίς να προκαλούν με τη συμπεριφορά τους τη μίση της πολιτικής εξουσίας, αφού αυτή αν και ειδωλολατρική είναι «διατεταγμένη» από το Θεό. Αντιθέτως με την επιτέλεση του καλού μπορούν να κερδίσουν την επιδοκιμασία της.

²⁵¹ Πρβλ. Διογένης, *Βίοι* 6.78.

²⁵² Πρβλ. Α' Πέ. 2, 13: *Υποτάγητε πάση ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον, εἴτε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι.*

²⁵³ Dibelius - Conzelmann, *The Pastoral Epistles* 35.

²⁵⁴ Βλ. επίσης επίμετρο Dibelius - Conzelmann, *The Pastoral Epistles* 37-39. Αυτή η ευχή απαντά και σε άλλες λατρείες όπως αυτή της Ισιδος (Απουλήιος, *Μεταμ.* 11.17). Πρβλ. Ηρόδ. 1.132.2.

ως σκοπό της προσευχής υπέρ πάντων το «ἵνα ἡρεμον καὶ ἡσύχιον, φησί, βίον διάγωμεν», το οποίο σε πρώτη ανάγνωση φαίνεται ωφελμιστικό: εἶτα ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τὴν τοῦ Χριστιανοῦ ψυχὴν ναρκᾶν ταῦτα ἀκούουσαν, εἶγε ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνοῦ ἐν τῷ τῶν μυστηρίων καιρῷ δεῖ δεήσεις προσφέρειν, τίθησι τὸ κέρδος, ἵνα κἂν οὕτω δόξη τὴν παραίνεσιν· «ἵνα ἡρεμον καὶ ἡσύχιον, φησί, βίον διάγωμεν», τουτέστιν ἡ ἐκείνων σωτηρία, ἡμῶν ἀμεριμνία ὑπάρχει· εἰ γὰρ μὴ ἐσώζοντο, μὴδὲ εὐδοκίμουν ἐν τοῖς πολέμοις, ἀνάγκη καὶ τὰ ἡμέτερα ἐν ταραχαῖς εἶναι καὶ θορύβοις· δεῖ δὲ, φησί, καὶ εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν εἰς ἄλλους γινομένων ἀγαθῶν, οἷον, ὅτι «τὸν ἥλιον ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους» (Μτ. 5, 45). **ὁ γὰρ ἀναγκαζόμενος εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν εἰς ἄλλους γινομένων ἀγαθῶν, καὶ φιλεῖν αὐτοὺς ἀναγκάζεται· εἰ δὲ ὑπὲρ τῶν τοῦ πέλας εὐχαριστεῖν δεῖ, πολλῶ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν εἰς ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ τῶν δοκούντων εἶναι λυπηρῶν. καὶ γὰρ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁ Θεὸς ἡμῖν ἅπαντα οἰκονομεῖ.** Στο **Ιερ. 29 (36 Ο')**, **7** σημειώνονται τα εξής σχετικά με τη στάση των Ιουδαίων αιχμαλώτων της Βαβυλώνας: καὶ ζητήσατε εἰς εἰρήνην τῆς γῆς εἰς ἣν ἀπόκισα ὑμᾶς ἐκεῖ καὶ προσεύξασθε περὶ αὐτῶν πρὸς Κύριον ὅτι ἐν εἰρήνῃ αὐτῆς ἔσται εἰρήνη ὑμῖν²⁵⁵. Οὕτως ἢ ἄλλως ἡ πρώτη παρουσία του Κυρίου στο πλαίσιο της θεμελίωσης της παγκόσμιας ειρήνης από τον Οκταβιανό Αύγουστο δεν ερμηνεύθηκε από την Πρώτη Εκκλησία με διάθεση πολεμική αλλά και ως προϊόν της θείας οικονομίας (**προβλ. Διόγν. 9.1-2**)²⁵⁶.

Ο ἡρεμος και **ἡσύχιος** βίος (εν δια δυοῖν) ἦταν ο βασικός στόχος κάθε ηγεμόνα αλλά και το ιδανικό των φιλοσόφων και ιδιαίτερα των Επικούρειων και Πυθαγόρειων οι οποίοι και απέιχαν από τα πολιτικά αλλά και τα οικιακά έχοντας συγκροτήσει κοινότητες με αρκετές ομοιότητες με τις κοινότητες των Εσοαίων αλλά και τις χριστιανικές συνάξεις. Σημειωτέον ὅτι ἐν προκειμένῳ χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος **βίος** και ὄχι ἡ **ζωή** που αφορά στην αιωνιότητα. Το αντίθετο της ησυχίας και της πραότητας ἦταν ὁ πόλεμος, ἡ στάσις και ὁ νεωτερισμός (Πλούταρχος, *Ηθικά [Πολιτικά παραγγέλματα]* 823F. 825B) που θεωρούνται ἀπὸ τον Ἰώσηπο ὡς ἡ αἰτία τῆς πυρπόλησης τῆς αγίας Πόλης²⁵⁷. Ο Θεός των χριστιανῶν δεν ἀδιαφορεῖ για τα γήινα αλλά ὅπως ἐξαίρουν και τα θαυμάσια χριστολογικά κείμενα τῆς Α' Τιμ. διέπεται ἀπὸ θυσιαστική/κενωτική ἀγάπη, ἐπιθυμῶντας τὴ σωτηρία τῶν πάντων, ἐνῶ και οἱ ἴδιοι οἱ πιστοὶ γενικότερα καλοῦνται να ἐπιδειξοῦν *καλά/ἀγαθά*

²⁵⁵ (1) Βαρούχ 1, 7-14: μετὰ τὸ ἀποικίσαι Ναβουχοδονοσορ βασιλέα Βαβυλώνος τὸν Ἰεχονίαν καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς δεσμώτας καὶ τοὺς δυνατοὺς καὶ τὸν λαὸν τῆς γῆς ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καὶ ἤγαγεν αὐτὸν εἰς Βαβυλῶνα ¹⁰καὶ εἶπαν «ἰδοὺ ἀπεστείλαμεν πρὸς ὑμᾶς ἀργύριον καὶ ἀγοράσατε τοῦ ἀργυρίου ὀλοκαντώματα καὶ περὶ ἀμαρτίας καὶ λίβανον καὶ ποιήσατε μάννα καὶ ἀνοίσσατε ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν. ¹¹Καὶ προσεύξασθε περὶ τῆς ζωῆς Ναβουχοδονοσορ βασιλέως Βαβυλώνος καὶ εἰς ζωὴν Βαλτάσαρ υἱοῦ αὐτοῦ ἵνα ὧσιν αἱ ἡμέραι αὐτῶν ὡς αἱ ἡμέραι τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ¹²καὶ δώσει Κύριος ἰσχὴν ἡμῖν καὶ φωτίσει τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν καὶ ζήσομεθα ὑπὸ τὴν σκιάν Ναβουχοδονοσορ βασιλέως Βαβυλώνος καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν Βαλτασαρ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ δουλεύσομεν αὐτοῖς ἡμέρας πολλὰς καὶ εὐρήσομεν χάριν ἐναντίον αὐτῶν καὶ προσεύξασθε περὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν ὅτι ἡμάρτομεν τῷ Κυρίῳ Θεῷ ἡμῶν καὶ οὐκ ἀπέστρεψεν ὁ θυμὸς Κυρίου καὶ ἡ ὀργὴ αὐτοῦ ἀφ' ἡμῶν ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. ¹⁴Καὶ ἀναγνώσεσθε τὸ βιβλίον τοῦτο ὃ ἀπεστείλαμεν πρὸς ὑμᾶς ἐξαγορευσαί ἐν οἴκῳ Κυρίου ἐν ἡμέρᾳ ἐορτῆς καὶ ἐν ἡμέραις καιροῦ· Ἐσδρα 6, 9-10: καὶ ὃ ἂν ὑστέρημα καὶ υἱοὺς βοῶν καὶ κριῶν καὶ ἄμνους εἰς ὀλοκαντώσεις τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ, πυροῦς, ἄλας, οἶνον, ἔλαιον, κατὰ τὸ ῥῆμα τῶν ἱερέων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ ἔστω διδόμενον αὐτοῖς ἡμέραν ἐν ἡμέρᾳ ὃ ἐὰν αἰτήσωσιν ¹⁰ἵνα ὧσιν προσφέροντες εὐωδίας τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ καὶ προσεύχωνται εἰς ζωὴν τοῦ βασιλέως καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Βλ. *Επ. Αριστέα* 45. **Α' Μακ. 7, 33-Κώσ., Πόλ. 2.197 Αρχ. 12.402.**

²⁵⁶ Ο Fiore, *Pastoral Letters*, 57 ἐπισημαίνει ὅτι καινούργιες θρησκείες θεωροῦνταν στον ἐλληνορωμαϊκὸν κόσμον ὡς ἀπειλή τῆς κοινωνικῆς τάξης (Τάκιτος, *Ἱστορία* 5.5 Πλούταρχος, *Γαμικά Παραγγέλματα* 140 Δ: διὸ καὶ θεοὺς οὓς ὁ ἀνὴρ νομίζει σέβασθαι τῇ γαμετῇ καὶ γινώσκειν μόνους προσήκει, περιέργοις δὲ θρησκείαις καὶ ξέναις δεισιδαιμονίαις ἀποκεκλεισθαι τὴν αὐλειον. οὐδενὶ γὰρ θεῶν ἱερά κλεπτόμενα καὶ λανθάνοντα δρᾶται κεχαρισμένως ὑπὸ γυναικός). Συνδέονταν ἐπίσης με κατάχρηση του γενετήσιου ἐνοστίκτου (Απούλειος, *Μεταμ.* 9.14. Ἰουβενάλιος, *Σατ.* 6). Αντικείμενο τέτοιων κατηγοριῶν ἔγινε και ἡ χριστιανικὴ κοινότητα (Λουκιανός, *Περεγρ.* 13. Πλίνιος, *Επ.* 96).

²⁵⁷ S. Mason, *Life of Josephus. Translation and Commentary*, Brill 2001 28.

έργα²⁵⁸. Στο Α΄ Θεσ. 4, 10-12 η ησυχία συνδέεται με την μη πολυπραγμοσύνη περί των πέριξ και την ευσημνοσύνη της χριστιανικής κοινότητας προς τους εκτός: *Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, περισσεύειν μᾶλλον καὶ φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν καὶ πράσσειν τὰ ἴδια καὶ ἐργάζεσθαι ταῖς [ιδίαις] χερσὶν ὑμῶν, καθὼς ὑμῖν παρηγγείλαμεν, ἵνα περιπατῆτε εὐσημόνως πρὸς τοὺς ἔξω καὶ μηδενὸς χρείαν ἔχητε* (πρβλ. Β΄ Θεσ. 3, 12 **Πρ. 11, 18-21, 14 22, 2**).

Ο Χρυσόστομος και κάποιοι Πατέρες ερμήνευσαν την ηρεμία ως ειρήνη των λογισμών και του εμφυλίου σπαραγμού στο εσωτερικό του ανθρώπου ο οποίος είναι ο μόνος πόλεμος ο οποίος τελικά μπορεί να τον βλάψει: *ἡρεμίαν λέγει καὶ ἡσυχίαν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πονηρῶν λογισμῶν· συντελεῖ δὲ πρὸς ταύτην, καὶ ἡ κοινὴ εἰρήνη. εἰ δὲ τις ἡσυχίας οὔσης ταράττεται, σφόδρα ἄθλιός ἐστιν· οὗτος γὰρ ὁ πόλεμος τῶν ἄλλων ἐστὶ χαλεπώτερος· καὶ διὰ τοῦτο προσέθηκεν, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι* (Catenae 17.13).

Η ειρήνη δεν έχει αξία αυτή καθαυτή παρά μόνον όταν αποσκοπεί στην άσκηση της ευσέβειας και σεμνότητας. Η **ευσέβεια**²⁵⁹ στις ΠΕ αφορά στον Θεό και τον μεσίτη Κύριο ο οποίος θυσιάστηκε για να απελευθερώσει τους πρώην αιχμαλώτους. Εν προκειμένω μάλιστα υποδεικνύεται από τον σ. *πᾶν εἶδος εὐσεβείας, πᾶν εἶδος θρησκευτικότητας [...]* θρησκευτικότητα δηλ. *διεμποτιζουσα τὴν ὅλην προσωπικότητα καὶ ζωὴ καὶ κυριαρχούσα αὐτῆς, διεκλάμπουσα δε καὶ ακτινοβολούσα ἐν βίῳ παντί καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐκδηλώσεις* (πρβλ. Ι. Χρυσόστομος PG 62.355)²⁶⁰. Ενώ ο Roloff²⁶¹ ορίζει ως ευσέβεια το σεβασμό ενώπιον της βασιλείας του Θεού αλλά και των κοσμικών αρχών που έχει Αυτός παραχωρήσει και είναι απαραίτητες για τη συμβίωση των ανθρώπων, ο Stettler²⁶² θεωρεί επί τη βάσει της χρήσης του όρου στα βιβλία των Μακκαβαίων ότι το υπόβαθρο της ευσέβειας είναι ιουδαϊκό και δεν αποτελεί απλώς ηθικό όρο όπως αποδεικνύει και το 3, 16 όπου και είναι συνώνυμο της πίστης (3, 9): αποδίδει το *yirat*, τον φόβο Θεού²⁶³, την υπακοή του θεϊκού θελήματος, την εφαρμοσμένη πίστη των χριστιανών. Συνεπώς ο σ. προσαρμόζει το λόγο του στις προσλαμβάνουσες παραστάσεις των ακροατών του²⁶⁴.

Ενώ η ευσέβεια αναφέρεται κατεξοχήν στην κάθετη σχέση με τον Θεό, η σεμνότητα προφανώς αναφέρεται στην οριζόντια σχέση με τον εαυτό και τους άλλους. Συμπυκνώνει το *σωφρόνως* και *δικαίως* της Τιτ. (2, 12) που απορρέει από την άρνηση των *κοσμικών επιθυμιών*. Και με τα δύο στοιχεία (ευσέβεια και σεμνότητα) επιτυγχάνεται η ειρήνευση με τους έσω πολέμους (κατά την ψυχή) αλλά και με το περιβάλλον²⁶⁵. Η **σεμνότητα** (1. ιερότης, μεγαλοπρέπεια [Β΄Μακ. 3, 12. Επ. Αριστέα 171], 2. σοβαρότης, επισημότης, 3. ευπρέπεια κοσμιότης, 4. αιδημοσύνη, συστολή) συνδέεται με εκείνη την εξωτερική (Επίκτητος 1.16.13) ή εσωτερική στάση (Επ. Αριστέα 5. Dit. Syll. II

²⁵⁸ Θεοδώρητος 82.797.38: *Ἴνα ἡρεμον καὶ ἡσυχιον βίον διάγωμεν [...]. Ὁ δὲ θεῖος Ἀπόστολος οὐ τούτου μόνον χάριν τὰς ὑπὲρ τούτων γίνεσθαι δεήσεις παρεγγυᾷ, ἀλλ' ἵνα καὶ τῆς ἀσεβείας πανοἰάμενοι μεταμάθωσι τὴν εὐσεβείαν.*

²⁵⁹ Ορίζειται ως *ἐπιστήμη τῆς τῶν θεῶν θεραπείας* (Σέξτος, *Προς Φυσικούς* 1.123· Διογένης Λαέρτιος 50.7.119). Στα Ερμητικά συνδυάζεται με τη γνώση (6. 5-10.19). Στους Ο΄ μεταφράζει τον φόβο του Κυρίου (Ησ. 11, 2: *καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας* 33, 6. Παρ. 1, 7).

²⁶⁰ Φιλιππίδου, *Α΄ Τιμόθεον* 136.

²⁶¹ Roloff, *I Timotheus*, 117.

²⁶² *Christologie* 234.

²⁶³ Βλ. υποσ. 42 της παρούσης εργασίας.

²⁶⁴ Neudorfer, *I Timotheus* 16.108.

²⁶⁵ Νικόδημος, *Α΄ Τιμ.* 174-175.

807.11) η οποία προκαλεί στον άλλον το σέβασμα²⁶⁶. Σε συνδυασμό με την ευσέβεια στην οποία επίσης αναφέρεται το *πᾶς* προφανώς ο σ. θέλει να τονίσει ότι στο πλαίσιο της ειρήνης που παρέχει η πολιτεία, ο χριστιανός αποκτά τη δυνατότητα να αναπτύξει σε βάθος την πίστη και την «αξιοπρεπή» συμπεριφορά που αρμόζει σε αυτήν. Εν προκειμένω δανείζεται όρους προσφιλείς στο ελληνορωμαϊκό κοινό για να εκφράσει όμως χαρακτηριστικά της χριστιανικής ταυτότητας που διαφοροποιούνται από το περιεχόμενο που έδιναν στους ίδιους όρους οι εθνικοί. Αυτά θα τα αναπτύξει εν συνεχεία στις παραινέσεις και τους καθρέφτες αλλά και με τα υμνητικά αποσπάσματα και ιδίως αυτό που εκτίθεται στον πυρήνα της επιστολής και εξαίρει το μυστήριο της χριστιανικής ευσέβειας.

Η πρωτεύουσα θέση και η χριστολογική τεκμηρίωση που ακολουθούν αποδεικνύουν πόσο σημαντική είναι για τον Π. η συγκεκριμένη παραινέση η οποία έχει τοποθετηθεί ως κεφαλίδα σε μια ενότητα παροτρύνσεων, καθώς δεν αποκλείεται οι αιρετικοί μέσω των μύθων και των γενεαλογιών να ευνοούσαν ένα κλίμα ανταρσίας απέναντι στον Καίσαρα και γενικά τους υπερέχοντες οι οποίοι επίσης μέσω μυθικών γενεαλογιών θεωρούσαν τους εαυτούς τους απογόνους θεών, ημίθεων ή ηρώων²⁶⁷.

Ενώ φαίνεται καταρχάς οι ΠΕ να ευνοούν το συμβιβασμό με την πολιτική εξουσία, μια δεύτερη ανάγνωση αποδεικνύει ότι αυτό δεν συμβαίνει άνευ προϋποθέσεων. Να σημειωθούν εν προκειμένω τα εξής:

1. Μέσω της δοξολογίας 1, 17 *τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων, ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ Θεῷ*, τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ο σ. αλλά και οι παραλήπτες με το *Ἀμήν* έχουν αναγνωρίσει τον μοναδικό Κύριο των χριστιανών ως αιώνιο βασιλέα και μόνον Θεό στον οποίο αρμόζει η διηνεκὴς δοξολογία. Στις ΠΕ. ως *Κύριος ἡμῶν*, Θεός επιφανής, μακάριος και μόνος δυνάστης και μάλιστα κατεξοχὴν ἄνθρωπος-μεσίτης στο αμέσως επόμενο χωρίο, προβάλλεται ο Ι. Χριστός.
2. Ο *ἡρεμος και ἡσύχιος* βίος τελικά δεν συνιστά δώρο της Ρωμαϊκῆς *Ειρήνης* (!) αλλά χάρη-δωρεά του *μακαρίου δυνάστη*, Θεού των χριστιανών, ο οποίος και παρέχει τη δυνατότητα στους βασιλείς να ειρηνεύουν. Σημειωτέον ότι ἤδη οι ανδροφονεῖς και οι ανδραποδιστὲς ἄρα και ο φόνος αλλά και η δουλεία στα οποία στηρίχθηκε το οικοδόμημα της *Pax Augusta* χαρακτηρίστηκαν ως κατηγορίες που ανήκουν στο πεδίο της ανομίας και του θανάτου.
3. Το τελικό ζητούμενο μέσω του ἡρεμου βίου δεν είναι ούτε η τρυφή και η ὕβρις που συνήθως καλλιεργεῖ η κοσμικὴ ειρήνη (Ο), ούτε να σχολάζουν και να φιλοσοφούν οι πιστοὶ αλλά να διάγουν τη ζωὴ τους ἐν *πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι*. Πρόκειται για δύο ιδανικά της ρωμαϊκῆς εποχῆς τα οποία ὁμως στις ΠΕ είναι φορτισμένα με την ορθοδοξία και ορθοπραξία. Μάλιστα εν προκειμένω τονίζεται *η καθολικὴ* ευσέβεια και σεμνότητα (*τῇ τε διὰ τῶν δογμάτων τῇ τε πολιτεία*).

²⁶⁶ Neudorfer, *I Timotheus* 108.

²⁶⁷ Ο Φιλιππίδης, *Α' Τιμόθεον* 135 εκτός από την ερμηνεία του στ. με τη σημασία ότι η *ευημερία των βασιλέων* έχει ως συνέπεια την ηρεμία των χριστιανών, δίνει και την εξής απόδοση: *μακριά από κάθε ανάμιξη είτε διὰ λόγων είτε δι' έργων σε οτιδήποτε ενδέχεται να διαταράξει την πνευματικὴ μας ζωὴ και την ψυχικὴ μας γαλήνη, την αγνή και θεοφιλή ζωὴ που διάγει «ὁ κρυπτός τῆς καρδίας ἄνθρωπος ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέως καὶ ἡσυχίου πνεύματος, ὁ ἐστὶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πολυτελής»* (Α' Πέ. 3, 4). Εν συνεχείᾳ παραθέτει χωρία ὅπου το ἡσύχιον ἀφορᾶ στον πρῶο χαρακτήρα του ἀνθρώπου (Πίνδαρος, *Πύθια* 9.Α.22.40. Ηρόδοτος 1.107. Πλάτων, *Χαρμίδης* 7.160B. Πολιτεία 10.6.504^Ε).

4. Η μακαρία ελπίδα των παραληπτών δεν εντοπίζεται στην *Παρουσία* (adventus) του κυρίου αυτοκράτορα αλλά του Κυρίου Ιησού και την κληρονομιά/αιώνια ζωή που επιφυλάσσεται.
5. Όπως επισημάνθηκε ήδη εισαγωγικά, πάρα πολλά στοιχεία που εκπορεύονται από τον Θεό και τον Χριστό συνδέονταν στον ελληνορωμαϊκό κόσμο με τον Καίσαρα. Ο ίδιος ο αυτοκράτωρ ίσως αποκαλείται θηρίο στις ΠΕ από το οποίο σώθηκε θαυμαστώως ο αποστολέας (Β' Τιμ. 4, 17). Όπως επισημαίνει και ο Milton δεν προσκαλούνται οι πιστοί να συνδράμουν Νέρωνες αλλά βασιλείς. Ο Hans Urs von Balthasar επικαλούμενος το 1, 9 θεωρεί ότι και ο νόμος αλλά και η ηγεσία έχουν σχετικά αξία για τον δίκαιο χριστιανό²⁶⁸.

Συνεπώς δεν αντιμετωπίζεται στη συνάφεια αυτή την πιθανή αντίδραση του χριστιανού στην υβριστική απαίτηση της εξουσίας για απόδοση θεϊκής τιμής και προσκύνησης προς αυτήν. Αυτό το γεγονός το αντιμετωπίζει η Αποκ. με τον παιάνα του μαρτυρίου ως της καλύτερης αντίστασης προς το Θηρίο και οι αποστολικοί Πατέρες επικαλούμενοι το *Πειθαρχείν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις* (Πρ. 5, 29), το οποίο και σηματοδοτεί τα όρια της υποταγής. Συμπληρώνει ο Γ. Γαλίτης²⁶⁹: Ο πιστός δεν είναι αναρχικός, με την έννοια της αρνήσεως κάθε «αρχής και εξουσίας». Γνωρίζει όμως να απονέμει «τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ». Γνωρίζει τη σχετική αξία του επίγειου πολιτεύματος και την απόλυτη του ουράνιου. Έγινε χριστιανός με την επανάσταση κατά του παλαιού ανθρώπου. Αρχισε την επανάσταση με την αναγέννηση δια του βαπτίσματος, ζει σε συνεχή επανάσταση πολεμώντας διαρκώς κατά του κακού και αναβαπτιζόμενος με την μετάνοια. Αυτά καθορίζουν τον επαναστατικό χαρακτήρα του χριστιανισμού και διαμορφώνουν τον χαρακτήρα του χριστιανού, ο οποίος γνωρίζει κάθε φορά πώς να συμπεριφέρεται και πώς να αντιμετωπίζει το πρόβλημα των σχέσεων του με τις «αρχές και εξουσίες», υποτασσόμενος, αλλά χωρίς να υποδουλώνεται και χωρίς να εκχωρεί στον Καίσαρα το δικαίωμα και την υποχρέωση να κρίνει, με βάση τον λόγο και το θέλημα του Θεού. Αυτή ακριβώς η συνεπής στάση ζωής απέναντι στην πολιτική εξουσία οδήγησε τον Παύλο στον αποκεφαλισμό και τον Ι. Χρυσόστομο στον αργό μαρτυρικό θάνατο της σκληρής εξουσίας στην Κουκουσό και στην Πιτυούντα στον Καύκασο. Το μαρτυρικό τέλος των δύο ανδρών ίσως αποτελεί το καλύτερο υπόμνημα αναφορικά με τη σχέση Πολιτικής και Εκκλησίας και τον καθοριστικό ρυθμιστικό ρόλο που οφείλει να έχει η συνείδηση στις επιλογές του χριστιανού.

²⁶⁸ Twomey, *The Pastoral Epistles* 36.

²⁶⁹ Προς Τίτον, 299-306. Συμπληρώνει: οι κοινωνικές αναταραχές δεν ήταν στο πρόγραμμα του Παύλου. Ο μέγας απόστολος γνώριζε ότι η κατάργηση της δουλείας και η επίτευξη της κοινωνικής δικαιοσύνης δεν ήταν δυνατόν, δεδομένων των συνθηκών της εποχής, να επιτευχθούν με βίαια μέσα. Ο Παύλος γνώριζε καλά ότι ο σπόρος του κηρύγματος που έσπειρε θα καρποφορήσει στον κατάλληλο καιρό. Για τους αποστόλους άλλωστε η κοινωνική δικαιοσύνη ή η κατάργηση της δουλείας και εν γένει των κοινωνικών ανισοτήτων («οὐκ ἔνι...» Γαλ. 3, 28), δεν ήταν ο σκοπός, αλλά η συνέπεια του κηρύγματος τους. Σκοπός του κηρύγματος τους ήταν η εν Χριστώ σωτηρία του ανθρώπου, η οποία μεταβάλλει τον «παρά φύσιν» άνθρωπο σε «κατά φύσιν» και, αγιάζοντας τις μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις, τις καθιστά σχέσεις αδελφών. Παρά την οποιαδήποτε ελευθερία ο άνθρωπος είναι δυνατόν να είναι δούλος στα πάθη και να έχει «ως επικάλυμμα της κακίας την ελευθερίαν» (Α' Πέτρ. 2, 16) αυτή η δουλειά είναι κατά την Κ. Διαθήκη η χειρότερη μορφή δουλείας. Η απελευθέρωση από τα πάθη και η υποταγή στον Θεό και το θέλημα του δίδει την σωτηρία και την μακαριότητα στον άνθρωπο. Αυτής της μορφής η απελευθέρωση καθιστά όντως ελεύθερο τον άνθρωπο και από αυτήν πηγάζει κάθε άλλη απελευθέρωση· εάν αυτή λείπει, κάθε άλλη κατάσταση του ανθρώπου, αν δεν είναι δουλειά, είναι πάντως ανίκανη να απελευθερώσει ψυχικά τον άνθρωπο, δηλαδή την ύπαρξή του. Και εκεί κατέτεινε η προσπάθεια του Παύλου. Όχι ημίμετρα, τα οποία ίσως φέρνουν κάποιο επιφανειακό αποτέλεσμα, που όμως ούτε σταθερό και μόνιμο είναι ούτε την βαθύτερη ουσία του ανθρώπου, αυτή την ύπαρξή του, ικανοποιεί. Ο Παύλος γνωρίζει να χτυπά στη ρίζα, να σπείρει, με την επίγνωση ότι δεν θα θερίσει η γενιά του.

Γ. ΠΑΡΟΤΡΥΝΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ

⁸ Βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντί τόπῳ ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ²⁷⁰.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Α' Πέ. 3, 7-9⁷ Οἱ ἄνδρες ὁμοίως, συνοικοῦντες κατὰ γυνῶσιν ὡς ἀσθενεστέρω σκεύει τῷ γυναικεῖῳ, ἀπονέμοντες τιμὴν ὡς καὶ συγκληρονόμοις χάριτος ζωῆς εἰς τὸ μὴ ἐγκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν.

⁸ [Τὸ δὲ τέλος πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, εὐσπλαγχοὶ, ταπεινόφρονες, ⁹ μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας, τούναντίον δὲ εὐλογοῦντες ὅτι εἰς τοῦτο ἐκλήθητε ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε].

Διδ. 14. 1-3: Κατὰ Κυριακὴν δὲ Κυρίου συναχθέντες, κλάσατε ἄρτον καὶ εὐχαριστήσατε, **προεξομολογησάμενοι** τὰ παραπτώματα ὑμῶν ὅπως **καθαρὰ ἢ θυσία ὑμῶν** ἢ. ² Πᾶς δὲ ἔχων τὴν ἀμφιβολίαν μετὰ τοῦ ἐταίρου αὐτοῦ μὴ συνελθέτω ὑμῖν ἕως οὗ διαλλαγῶσιν ἵνα μὴ κοινωθῇ ἡ θυσία ὑμῶν ³ αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ῥηθεῖσα ὑπὸ Κυρίου «Ἐν παντί τόπῳ καὶ χρόνῳ προσφέρει μοι θυσίαν καθαρὰν ὅτι βασιλεὺς μέγας εἰμί λέγει Κύριος καὶ τὸ ὄνομά μου θαυμαστόν ἐν τοῖς ἔθνεσι» (Μαλ. 3, 3).

Α' Κλήμ. 29.1: Προσέλθωμεν οὖν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι ψυχῆς, ἀγνάς καὶ ἀμίαντους χεῖρας αἴροντες πρὸς αὐτόν, ἀγαπῶντες τὸν ἐπιεικῆ καὶ εὐσπλαγχνὸν Πατέρα ἡμῶν ὃς ἐκλογῆς μέρος ἡμᾶς ἐποίησεν ἑαυτῷ ² οὕτω γὰρ γέγραπται «Ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη ὡς διέσπειρεν υἱὸς Ἀδάμ, ἔστησεν ὄρια ἔθνων κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ, ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ» (Δτ. 32, 8-9) ³ καὶ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ λέγει «Ἴδου Κύριος λαμβάνει ἑαυτῷ ἔθνος ἐκ μέσου ἔθνων ὡσπερ λαμβάνει ἄνθρωπος τὴν ἀπαρχὴν αὐτοῦ τῆς ἄλλω καὶ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ ἔθνους ἐκείνου ἅγια ἀγίων» (Β' Παρ. 31, 14 Ιεζ. 48, 12 Αρ. 18, 27).

1. Στην Α' Τιμ. οἱ ἄνδρες δεν προσκαλοῦνται νὰ διαμορφώσουν κατὰ Χριστόν τις σχέσεις με τις γυναῖκες τους, ὅπως συμβαίνει στην Α' Πέ., ὅπου μάλιστα προηγείται ἡ νοθεσία πρὸς τις συζύγους. Ἀντιθέτως ὁ σ. θέλει αὐτοὶ νὰ προσεύχονται με ἀσπιλες χεῖρες σε κάθε τόπο. Πρόκειται γιὰ μοναδική παραίνεση στην Κ.Δ. Βεβαίως καὶ στην Α' Πέ. ἡ κατὰ γνώση²⁷¹ συνοίκηση καὶ ἡ τιμὴ πρὸς τὸ ἀσθενέστερο σκεύος ἀποσκοποῦν στο νὰ μὴ παρεμποδίζονται οἱ προσευχές. Στην Α' Τιμ. ἐνῶ προηγουμένως ἀποτυπώθηκαν με ἀσύνδετο ὅλα τα εἶδη των ευχῶν τα ὁποῖα πρέπει νὰ ἀναπέμπονται γιὰ ὅλους τους ἀνθρώπους, ἀφοῦ ὁ ἕνας Θεὸς των πάντων ἐπιθυμεῖ τὴν καθολικὴ σωτηρία, πλέον ἐξαίρεται ἡ προσευχὴ σε κάθε τόπο καὶ με

²⁷⁰ □ —γισμων κ² F G H 33. 81. 104. 365. 630. 1505. 1739. 1881 al sy I txt κ* A D Ψ m lat. Σημειωτέον ὅτι ὁ Εὐσεβίος σχολιάζοντας τὸν Ψ. 140, 2 σημειώνει μιὰ γραφὴ που δεν ἔχει περιληφθεῖ στο κριτικὸ ὑπόμνημα: Βούλομαι τοὺς ἄνδρας προσεύχεσθαι ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας, χωρὶς ὀργῆς καὶ διαγογγυσμῶν· κἀκεῖνος γὰρ ὁμοῦ καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν ἐμνημόνευσε, καὶ τῶν κατὰ πράξιν· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐδέποτε χεῖρας ἐπαίρουσι· διὸ λέλεκται πρὸς αὐτούς· «Ὅτ' ἂν τὰς χεῖρας ἐκτείνητε πρὸς μὲ, ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀφ' ὑμῶν» (Ἠσ. 1, 15)· ἐπαίρειν δὲ δεῖ εἰς ὕψος τὰς πράξεις, καὶ ἀρεσκόντως αὐτὰς τῷ Θεῷ ἐπιτελεῖν.

²⁷¹ Σύμφωνα με τὸν Χ. Βούλγαρη (Υπόμνημα εἰς τὰ Καθολικὰς Ἐπιστολάς του ἀποστόλου Πέτρου, Αθήνα 1996, 177) διὰ τῆς γνώσεως δεν δηλοῦται ἐνταῦθα ἡ διανοητικὴ ἰκανότης του ἀνθρώπου πρὸς γνώσιν των μυστηρίων ἢ τῆς ἐσωτέρας υφῆς των πραγμάτων, ἀλλ' ἡ κατανόησις καὶ ἡ ευγένεια ἢ λεπτότης πρὸς τους ἀδυνάτους. [...] Τῷ ὄντι οἱ ἄνδρες πρέπει νὰ τιμῶσι τὰς εαυτῶν γυναῖκας ὡς ἀσθενεστέρω σκεύει τῆς λέξεως «ἀσθενεστέρω» ἀναφερομένης εἰς τὴν φυσικὴν καὶ οὐχὶ ἠθικὴν ἢ διανοητικὴν κατάστασιν.

όσιο τρόπο. Αρα ο ήρεμος και ησύχιος βίος δεν είναι απλώς ο σχολαστικός θεωρητικός αλλά ο προσευχόμενος. Στην Τιτ. απουσιάζει παρόμοια παράκληση²⁷².

2. Ενώ για τους άνδρες η κατεξοχήν αρετή ήταν η ανδρεία (η οποία και ετυμολογικά συνδέεται με το συγκεκριμένο φύλο) εν προκειμένω εξαιρείται η προσευχή. Οι χείρες δεν σηκώνονται για να επιδείξουν ρώμη και μάλιστα απέναντι στους «ασεβείς» (όπως συνέβη και στην περίπτωση των Μακκαβαίων, των Ζηλωτών/ Σικάρων της εποχής του Π. αλλά και του ίδιου του αποστόλου των εθνών) αλλά για να απευθύνουν δέηση υπέρ των πάντων²⁷³ έχοντας επιδείξει ζήλο όχι βίας αλλά καλών έργων (πρβλ. Τωβ. 12, 8: *ἀγαθὸν προσευχή μετὰ νηστείας καὶ ἐλεημοσύνης καὶ δικαιοσύνης*). Ουσιαστικά οι χείρες λειτουργούν στο κείμενο και ως *pars pro toto* για να δηλώσουν την καθημερινή στάση ζωής στους ρόλους που καλούνταν κάθε άνδρας να διαδραματίσει στα ελληνορωμαϊκά χρόνια (σύζυγος, πατέρας, κύριος, προμηθευτής αγαθών).
3. Σημαντική είναι η καθαρότητα των χειρών αλλά και της σκέψης. Σύμφωνα με το κείμενο, δεν αρκεί αυτές είναι καθαρές απλώς μέσω της νύψης πριν την προσευχή όπως συνηθίζεται σε όλες σχεδόν θρησκείες μέχρι σήμερα (πρβλ. την καρκινική επιγραφή ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ). Αυτό εκφράζεται και στην Α'Πέ. όπου το *ἀνευ οργῆς ἢ διαλογισμοῦ* εκφράζεται με θετικό τρόπο αλλά και με πλεοναστικό: *τὸ δὲ τέλος ὁμόφρονες [...]*. Στον γνωστό Ψ. 140 (141) όπου στο πλαίσιο της εσπερινῆς θυσίας επαίρονται οι χείρες, είναι έντονη η διάκριση μεταξύ δικαίων και αδίκων που είναι προορισμένοι για τον Άδη. Στην παρούσα συνάφεια το ζητούμενο είναι οι πάντες (Έλληνες, αιρετικοί, βασιλείς) να πραγματοποιήσουν τη μετάβαση-μεταστροφή στο πεδίο της επίγνωσης της αλήθειας, την οντολογική Γη της επαγγελίας.
4. Τελικά όλοι οι άνδρες δεν καλούνται να λειτουργήσουν σύμφωνα με τα στερεότυπα της εποχής (ως εραστές και πολεμιστές), αλλά ως ιερείς και να διακριθούν σε ένα χώρο τον οποίο συνήθως «εγκαταλείπουν» στο γυναικείο στοιχείο²⁷⁴. Άλλωστε η λατρεία ήταν η μόνη δημόσια λειτουργία όπου γινόταν ανεκτή η θηλυκή παρουσία. Στην θυσία τού κατεξοχήν ανθρώπου (και όχι απλώς ανδρός) μεσίτη Θεού και ανθρώπων, ο οποίος ως θύτης αλλά και θύμα πρόσφερε αντίλυτρο τον εαυτό Του προφανώς για να ελευθερώσει υπάρξεις υποδουλωμένες, ανταποκρίνονται οι υψωμένες παλάμες χάριν της καθολικής σωτηρίας. Σημειώτεον ότι στο κεφ. 4 η προσευχή αγιάζει τα πάντα. Προφανώς, όμως, καθαίρει και τον ίδιο τον προσευχόμενο ενώ επιδρά καταλυτικά στη ζωή εκείνου χάριν του οποίου αναπέμπεται η ικεσία και η ευχαριστία. Στο υπό εξέτασιν κεφ. 2 ουσιαστικά συνδέεται η μεσιτεία τού ανθρώπου Ιησού με τη «μεσιτεία» των ανδρών και των γυναικών.

ΑΝΑΛΥΣΗ

8 Μετά τη γενική παράκληση, ο Π. εξειδικεύεται στους άνδρες με το **βούλομαι**, το οποίο σχετίζεται εν συνεχεία και με την καταστολή της γυναίκας. Σημειώτεον ότι το *βούλομαι* οὖν απαντά και στο 5, 14 (οδηγίες στις νεότερες χήρες). Χρησιμοποιείται αντί του *θέλω* το οποίο συνδέθηκε προηγουμένως

²⁷² Στον Πολύκαρπο (7.2) εξαιρούνται τα εξής: *διὸ ἀπολιπόντες τὴν ματαιότητα τῶν πολλῶν καὶ τὰς ψευδοδιδασκαλίας ἐπὶ τὸν ἔξ ἀρχῆς ἡμῖν παραδοθέντα λόγον ἐπιστρέψωμεν νήφοντες πρὸς τὰς εὐχὰς καὶ προσκαρτεροῦντες νηστείαις, δεήσεσιν αἰτούμενοι τὸν παντεπόπτην Θεὸν μὴ εἰσενεγκεῖν ἡμᾶς εἰς πειρασμὸν καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος «τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής».*

²⁷³ Μάλιστα στο Β Μακ. 15, 14-15 έχουμε συνδυασμό εμφάνισης ενός προσευχόμενου πολλὰ περὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἁγίας Πόλεως, του Ιερεμία και της παράδοσης ρομφαίας χρυσῆς στον Ιούδα κατόπιν πρόταξης της δεξιάς.

²⁷⁴ Neudorfer, *I Timotheus* 118. Ο ίδιος μνημονεύει και το χαρακτηριστικό απόφθεγμα του Φίχτε: Το παιδί προσεύχεται, ο άνδρας θέλει!

με τον Θεό και τη σωτηρία των πάντων. Εκφράζει αυθεντία και απαντά σε επιστολές βασιλέων και αφορά σε αποφάσεις νομοθετικού σώματος ή το θέλημα ενός δεσπότη²⁷⁵. Ο Αντίοχος ο Γ' απευθύνεται σε έναν υφιστάμενο με την εξής διατύπωση: Βούλομαι τοίνυν καίπερ ἐργάδους ὄντος τοῦ μεταγαγεῖν ὑποσχομένους νόμοις αὐτοὺς χρῆσθαι τοῖς ἰδίοις (Αρχ. 12.150). Ο Π., το υποκείμενο του βούλομαι, έχει ήδη εξάρει το αξίωμά του τονίζοντας ότι είναι (α) κήρυκας, (β) ἀπόστολος, (γ) διδάσκαλος ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ. Ἀρα η βουλή του εξαγγέλλει με τρόπο εξαιρετικά πιστό-αληθινό το θέλημα του Θεού και το πώς κάποιος μπορεί να κινείται στη σφαίρα της γνώσης και της αλήθειας. Το παράδοξο για τον ακροατή είναι ότι ενώ αναμένει ο διδάσκαλος των εθνών να προτάξει την μαρτυρία διὰ του κηρύγματος, εκείνος ιεραρχικά θεωρεί πρώτη υποχρέωση των πάντων και μάλιστα των ανδρῶν τη σιωπηρή προσευχή προς τον Θεό, η οποία αποσιωπάται εντελώς στην Τιτ. Εκεί προτάσσεται το προῖστασθαι καλῶν ἔργων (Τιτ. 3, 8). Ενώ στο πολυεθνικό περιβάλλον το ανδρικό πρότυπο ήταν αυτό του ανδρείου ἥρωα πολεμιστή, στην Α' Τιμ. είναι του προσευχόμενου καθώς και η προσευχή θεωρούνταν οχύρωμα πίστεως με ὅπλα «αμυντικά και πολεμικά» (Γερτυλλιανός Περί Προσευχῆς 29).

Το προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ ανακαλεί την ἐσχάτη προφητεία, αυτή του **Μαλαχία (1, 11)** όπου γίνεται γενικά αναφορά στα ἔθνη: Διότι ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσιν/ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρὰ, διότι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσιν λέγει Κύριος παντοκράτωρ²⁷⁶ (πρβλ. Ειρηναῖος 4.17.5-6 [Ευχαριστία]). Ο Π. με την αποστολική ιδιότητά του εκπλήρωσε αυτή την προφητεία αφού δι' αὐτοῦ κηρύχθηκε τὸ Ὄνομα σε ὅλη την οἰκουμένη. Ὅπως ἐν συνεχείᾳ ο σ. θα τονίσει ότι αγιάζεται κάθε τροφή διὰ της ευχαριστιακῆς ευχῆς, ἔτσι και ἐν προκειμένῳ εξαίρει τον τρόπο που εξαγιάζεται και ο τόπος γενικά ἀλλὰ και ο χρόνος. Δεν θεωρῶ ὅτι με τὸ ἐν παντὶ τόπῳ νοεῖται μόνον ο ευκτήριος οἶκος, τὸ «θυσιαστήριον»²⁷⁷ των χριστιανῶν σε κάθε τόπο σε ἀντίθεση προς τον ἕνα και μοναδικὸ Ναὸ που τοποθετοῦνταν ἀπὸ τους Ἰουδαίους στον «ομφαλὸ της γῆς», τὸ ὄρος Μοριά ὅπως στο Διδ. 14²⁷⁸. Μάλλον σημαίνεται ὅτι διὰ της ἀέναης ευχῆς και μάλιστα της ευχαριστίας υπέρ των πάντων που χαρακτηρίζε κατεξοχήν τον Π.²⁷⁹ ὄντως μεταβάλλεται σε Ἱερουσαλήμ ο οποιοσδήποτε χώρος της οἰκουμένης (Δαμασκηνός). Στην Α' Τιμ. ἡ ὄντως χήρα καὶ

²⁷⁵ Βιβλιογραφία σχετική βλ. Miller, *Pastoral Letters* 59.

²⁷⁶ Ἐχει εκφραστεί ἡ ἀποψη ὅτι πρόκειται για κοινὸ τόπο του ελληνοιστοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ο οποίος προσαρμόζεται στους ἄνδρες.

²⁷⁷ Ἰγν., Εφ. 5.2 Τραλ. 7.2 πρβλ. Α' Κλημ. 41.2.

²⁷⁸ Οὐ πανταχοῦ ἀδελφοὶ προσφέρονται θυσία ἐνδελεχισμοῦ ἢ εὐχῶν ἢ περι ἀμαρτίας καὶ πλημμελείας ἀλλ' ἢ ἐν Ἱερουσαλήμ μόνη ἀκεῖ δὲ οὐκ ἐν παντὶ τόπῳ προσφέρεται ἀλλ' ἔμπροσθεν τοῦ Ναοῦ πρὸς τὸ θυσιαστήριον μωμοσκοπηθὲν τὸ προσφερόμενον διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν προειρημένων λειτουργῶν. Επίσης δὲν υπονοεῖται μόνον ὡς πλαίσιο ἡ λατρευτικὴ σὺνάξη της Εκκλησίας (Α' Κλήμ. 41.2 πρβλ. Ψ. 136, 4 Ο': πῶς ἄσωμεν τὴν ὥδην Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας;).

²⁷⁹ Πρβλ. ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε της ἀρχαιότερης επιστολῆς (Α' Θεσ. 5, 17: 1, 2 πρβλ. Ρωμ. 1, 9: 12, 11-12) ἀλλὰ και την παρότρυνση της Εφ. 5, 19-20: 6, 18 (Κολ. 3, 16: 4, 2-3). Βλ. και Α' Κορ. 1, 2: τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῆ οὐσῆ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοὶς ἁγίοις, σὺν πᾶσιν τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντὶ τόπῳ, αὐτῶν καὶ ἡμῶν. Ἔτσι κατανοεῖ τὸ χωρίο και ο Ωριγένης (Κατὰ Κέλσου 7.44.36-49) στρεφόμενος ἐναντίον των εθνικῶν: Χριστιανὸς δὲ και ὁ ἰδιώτης πάντα μὲν τόπον τοῦ κόσμου πέπεισται εἶναι μέρος τοῦ ὅλου, ναοῦ τοῦ Θεοῦ ὄντος τοῦ παντός κόσμου· ἐν παντὶ δὲ τόπῳ εὐχόμενος, μύσας τοὺς τῆς αἰσθησεως ὀφθαλμοὺς καὶ ἐγείρας τοὺς τῆς ψυχῆς, ὑπερναβαίνει τὸν ὅλον κόσμον. Καὶ οὐδ' ἐπὶ τὴν ἀψίδα ἴσταται τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' εἰς τὸν ὑπερουράνιον γενόμενος τῆ διανοίᾳ τόπον, ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος καὶ ὡσπερ εἰ ἔξω τοῦ κόσμου τυγχάνων ἀναπέμπει οὐ περι τῶν τυχόντων τὴν εὐχὴν τῷ Θεῷ· ἔμαθε γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ μηδὲν μικρόν, τουτέστιν αἰσθητόν, ζητεῖν ἀλλὰ μόνα τὰ μεγάλα καὶ ἀληθῶς θεῖα, ὅσα συμβάλλεται διδόμενα ὑπὸ τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ ὀδεῦσαι ἐπὶ τὴν παρ' αὐτῷ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ λόγου ὄντος Θεοῦ μακαριότητα.

μεμονωμένη ἤλπιεν ἐπὶ Θεὸν καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσιν καὶ ταῖς προσευχαῖς **νυκτὸς καὶ ἡμέρας** (5, 5· πρβλ. Λκ. 18, 7· 22, 46). Ἡ προσευχή της δεν περιορίζεται σε κάποιο τέμενος ἀλλὰ εἶναι διηνεκῆς. Ἐν προκειμένῳ ἀνακαλεῖται καὶ τὸ Ἰω. 4, 20 τὸ ὁποῖο ἀπαντᾷ στο ερώτημα τῆς Σαμαρείτιδος ἀναφορικά με τὸ κατεξοχὴν ἅγιον ὄρος (Εὐσεβίου, *Ερμηνεία Ψ. 102*, 21-22 ΒΕΠΕΣ 22.289). Ὁ Τερτυλλιανὸς (*Περὶ Προσευχῆς* 15-17) προσκομίζει τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὸν Λουκά παραδείγματα τῆς δραστηρικῆς εὐχῆς ἰδίως τοῦ Π. στὴ φυλακὴ τῶν Φιλιππῶν καὶ τὸ πολυεθνικὸ πλοῖο ἐν μέσῳ τῆς ἀβύσσου (Πρ. 16. 25· 27, 35). Ἡ ἀδιάλειπτη προσευχή ὡς ολοκαύτωμα *εὐάρεστο καὶ ἀποδεκτὸ ἀπὸ τὸν Θεό*²⁸⁰ ὅπως καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ λατρεία σε ἀντίθεση πρὸς τὰ ἐξωχριστιανικὰ θρησκευτάματα εἶναι *ἀντιθεοδρική*²⁸¹ (ἀρα μὴ συνδεόμενη με νὰο καὶ θυσία πρβλ. Πρ. 17, 24), ἀποτελοῦσαν χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς ταυτότητος τῆς Πρώτης Ἐκκλησίας (Ἰγν., *Πολύκ. 2.2*· Β'Κλήμ. 2.2)²⁸². Ἀντιστοίχως στὸν Ἰουδαϊσμὸ ἐξαιρόταν ὁ επανειλημμένος μηρυκασμὸς (*ruminatio*) βιβλικῶν κειμένων (Δτ. 6, 4 κε. πρβλ. Ψ. 1, 2. Ψ. 36 [37], 30 [Βουλγάτα: *meditari*]).

Βεβαίως ἡ ἐμφαση ἐν προκειμένῳ εἶναι **στον τρόπο** καὶ ὄχι στὸν τόπο. Ὁ Ἰ. Χρυσόστομος ἀπαντᾷ ὡς ἐξῆς στο ερώτημα πῶς συμβιβάζεται τὸ παρόν χωρίο με τὸ κυριακὸ λόγιον «σὺ δὲ ὅταν προσεύχη, εἴσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, καὶ κλείσας τὴν θύραν σου, πρόσευξαι» (Μτ. 6, 6)· [...] **Τὸ κενόδοξον** δεικνὺς ἐνταῦθα ὁ Χριστὸς, μὴ λάθρα, φησὶν, ἀπλῶς, ἀλλὰ **κεκρυμμένως** τὰς εὐχὰς ποιῶν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης «μὴ γνῶτω ἡ ἀριστερὰ τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου» (Μτ. 6, 3), οὐ περὶ χειρῶν διαλέγεται ἀπλῶς, ἀλλὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κενοδοξίας παρέστηκε· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα τοῦτο αἰνίττεται· οὐ τοίνυν εἰς τὸν τόπον περιώρισε τὴν εὐχὴν. ὁ δὲ **Παῦλος πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἰουδαϊκῆς εὐχῆς** ταῦτά φησιν· οὐδὲ γὰρ ἐχρῆν ἀλλαχοῦ προσιέναι τῷ Θεῷ καὶ θύειν τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλ' εἰς ἓνα τόπον.

Ὁ μάρτυς/ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν βούλεται οἱ ἄνδρες νὰ προσεύχονται καὶ νὰ σηκώνουν τὰ χέρια σε κάθε τόπο με τὶς προϋποθέσεις τοῦ β' ἡμιστιχίου: (α) οἱ χεῖρες νὰ μὴ εἶναι *αιμάτων* ἀλλὰ ὅσες καὶ (β) ἡ καρδιά κενὴ **ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ**. Ἡ ἐπαρσις τῶν χειρῶν²⁸³ συνιστᾷ ἐκφραση τῆς δέησης παγκοσμῶς ἀκόμη καὶ σε φυλές που προσεύχονται *αλαλήτως πρὸς τὸν ἐπουράνιο Πρωτοπατέρα*²⁸⁴. Ἢδη στὸν Ὅμηρο (*Ἰλιάδα* 15. 367-371) ἡ συγκεκριμένη χειρονομία συνδέεται με κατάσταση ἐκτάκτου ἀνάγκης (πρβλ. Ὀβίδιος, *Tristien* 1.11.19-22) ἢ τὸν φόβο ἀντιπερισπασμοῦ τῶν θεῶν (Λίβιος 5.21.14-5)²⁸⁵. Ἀποτελοῦσε καὶ ἰουδαϊκὴ συνήθεια²⁸⁶, ἡ ὁποία συνδεόταν κατεξοχὴν με τὸ Νὰο

²⁸⁰ [...] στεφανωμένο με τὴ γιρλάντα τῆς ἀγάπης (Τερτυλλιανὸς *Περὶ Προσευχῆς* 28).

²⁸¹ Φιλιππίδου, *Α' Τιμόθεον* 152.

²⁸² Βεβαίως υπήρχαν καὶ τακτικὲς ὥρες προσευχῆς: ἐκτὸς ἀπὸ τὶς εὐχὲς κατὰ τὸ ξημέρωμα καὶ τὴ δύση προβλεπόταν ἡ ἀναφορὰ τῆς Κυριακῆς προσευχῆς τρεῖς φορές τὴν μέρα (Διδ. 8.3· πρβλ. Τερτυλλιανὸς *Περὶ Προσευχῆς* 25: ὥρες τρίτη, ἔκτη, ἐνάτη [Πρ. 3, 1]) ἀλλὰ καὶ προσευχή με ολόκληρην τὴν Ἐκκλησία ὁμοθυμαδόν (Ἰγν., *Εφ.* 5.2).

²⁸³ Συνήθως ἐκφράζεται με τὰ ρήματα *ἀνέχειν, ἐκτείνειν, διαπετάζειν καὶ ὀρέγειν* (*manus/ palmas tendere, tollere*).

²⁸⁴ Φιλιππίδου, *Α' Τιμόθεον* 152-153.

²⁸⁵ Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy* 210.

²⁸⁶ Ἐξ. 17, 11· Ψ. 62 [63], 5· 133 [134], 2· 141, 2· 143, 6· Σιρ. 50, 20· Β' Ἑσδρα 18, 6 [Νεεμ. 8, 6]· Θρ. 3, 41· Β' Μακ. 14, 34. Βεβαίως ἡ ἴδια χειρονομία μπορεῖ νὰ ἐκφράζει βιαιότητα ἀπέναντι στὸν ἄλλον (Ψ. 73, 3· Ο' Σιρ. 46, 2· *Διαθήκες Δώδεκα Πατριαρχῶν*). Σημειωτέον ὅτι στὴν ἐποχὴ τοῦ Τερτυλλιανοῦ (*Περὶ Προσευχῆς* 14) οἱ Ἰσραηλίτες παρότι ἐπλεναν τὰ χέρια, ὅπως ἔκαναν σχολαστικά καὶ οἱ Χριστιανοὶ τῆς ἐποχῆς του, δεν ὑψωναν τὰ χέρια στὸν οὐρανό. Γενικότερα ὅμως ἡ ἐκταση τῶν χειρῶν καὶ μάλιστα τὴ νύχτα θεωροῦνταν ὅτι προσφέρει μεγίστη καὶ μόνη παραμυθία στὸν θλιβόμενον (πρβλ. Εὐσεβίου, *Ερμηνεία* εἰς τὸν Ψ. 76, 3 ΒΕΠΕΣ 22.78) καὶ ὅτι ἔχει μεγάλη ἐπενέργεια. Σχολιάζει ὁ Ὠριγένης τὸν Ψ. 27, 2: *Ἐν τῷ αἶρειν με χεῖρας πρὸς ναὸν ἁγίων σου. Πολλάκις ἐλέγομεν περὶ τῆς ἐπάρσεως τῶν χειρῶν. Ἐπῆρε Μωϋσῆς τὰς χεῖρας, καὶ κατίσχυσεν ὁ Ἰσραήλ· ὅτε δὲ καθῆκε τὰς χεῖρας, κατίσχυσεν ὁ Ἀμαλήκ* (Ἐξ. 17, 11)· καὶ, «Ἐπαίροντες ὅσιους χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ» καὶ, Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπερινή (Ψ. 140, 2). Εἶπομι ἂν οὖν, ὅτι αἱ χεῖρες ἡμῶν εἰσιν αἱ κατὰ θεοσέβειαν πράξεις. Ἐὰν θησαυρίζωμεν ἐν οὐρανοῖς, ἔχομεν τὰς χεῖρας ἐπηρμένας πρὸς τὸν Θεόν, καὶ νικῶμεν τὸν ἐχθρὸν

αφού προηγούνταν η νίψις αυτών. Οι Ρωμαίοι σήκωναν τα χέρια με τις παλάμες προς τον ουρανό σε συνδυασμό με θυσία (Οράτιος 3.23.1-6 Σενέκα, *Επ.* 41.1-2.4-5). Έτσι ο άνθρωπος παρουσιάζεται ενώπιον του Θεού ως δοχείο ανοικτό για να εισρεύσει σε αυτόν η δύναμή Του. Πρόκειται για τη γνωστή στη ρωμαϊκή τέχνη στάση *orante*²⁸⁷ η οποία και υιοθετήθηκε και από την χριστιανική Εκκλησία μετά τον 3^ο αι. μ.Χ. Μάλιστα όπως αποδεικνύουν οι πηγές (Ωδ. Σολομ. 27· *Βαρν.* 12.2· Ιουστίνος, *Διάλ.* 90.1· Τερτυλλιανός, *Περί Προσ.* 14 39.4)²⁸⁸, οι χριστιανοί δεν αναπέτασαν απλώς τα χέρια στον ουρανό αλλά τα εξέτειναν για να δημιουργήσουν το σχήμα του σταυρού. Με τη συγκεκριμένη στάση συμβόλιζαν το ξύλο της ζωής που εκτείνει τους κλάδους του για να σκεπάσει όλους τους λαούς (Ειρηναίος, *Επίδειξη* 34. 5.17.4). Επίσης με αυτόν τον τρόπο, σύμφωνα με τον Κύριλλο Ιεροσολύμων (*Μυσταγωγικές Κατηχήσεις* 2.5), μιμούνται τον αναστημένο Κύριο ο οποίος αναλήφθη ευλογώντας (Λκ. 24, 50-51). Ο Κλήμης Ρώμης σημειώνει ότι εκτός από την έπαρση των χεριών (2.3) οι χριστιανοί παρακαλούσαν γονατιστοί (9.1) και ενίοτε με δάκρυα όταν επρόκειτο για συμφιλίωση με τον Θεό (48.1).

Για να είναι δραστική η έπαρση των χεριών, αυτά οφείλουν να είναι άνευ αιμάτων και *όσια*. Το συγκεκριμένο μέλος του σώματος (το χέρι) εκφράζει συνεκδοχικά τις πράξεις του ανθρώπου. Στον Πλάτωνα και στον διάλογο *περί του οσίου* (*Ευθύφρων*) στη Βασιλείο Στοά της Αθήνας, αυτό (το όσιον²⁸⁹) δεν ταυτίζεται μόνον με τη γνώση του τρόπου θυσιών και της προσευχής αλλά συνδέεται με το δίκαιον, εφόσον όπως τονίζεται και στους *Νόμους* *οι προσφορές του κακού ανθρώπου και ακάθαρτου στην ψυχή δεν γίνονται δεκτές και αυτός δεν ευτυχεί στη ζωή του* (I 885b. 902b. 906c-d)²⁹⁰. Στο εισαγωγικό κεφ. του Ησαΐα ταλανίζονται εκείνες αι χείρες που υψώνονται προς τον Θεό αλλά είναι γεμάτος αίματος από την αδικία εις βάρος των χηρών και των ορφανών: ***ὅταν τὰς χεῖρας ἐκτείνῃτε πρὸς με ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν/ καὶ ἐὰν πληθύνῃτε τὴν δέησιν οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν/ αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις.*** ¹⁵*Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε/ ἀφέλετε τὰς*

*ὅταν δὲ ἡμῶν αἱ χεῖρες κάτω γένωνται, ἀνάγκη ἡμᾶς νικᾶσθαι. Ὅταν οὖν ἐπαίρω τὰς χεῖράς μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ διὰ τῶν χεριῶν τῆς ψυχῆς ὑψῶμαι πρὸς αὐτόν, νικᾶται ὑπ' ἐμοῦ ὁ Ἀμαλήκ, καὶ οὐδαμοῦ ἔστιν. Οὐκοῦν δεῖ ἐπαίρειν χεῖρας πρὸς ναὸν ἅγιον τοῦ Θεοῦ. Ὁ ναὸς δὲ τοῦ Θεοῦ δόξα ἔστι τοῦ Θεοῦ (ΒΕΠΕΣ 15.361). Αλλοῦ επισημαίνει ὅτι ἡ έπαρσις των χεριῶν συνδυάζεται με τὴν ἀντίστοιχη κίνηση των οφθαλμῶν προσκομίζοντας μια σειρά χωρίων (Σουσ. 35· Λκ. 18, 13 ΒΕΠΕΣ 12.261). Σύμφωνα με τὸν Ἰππόλυτο (*Εἰς τὸν Δανιήλ* 3 24) ὅλη ἡ τέχνη του διαβόλου ἐντοπίζεται σὴν ἀποτροπῆ τῆς ὑψωσης των χεριῶν: *εἰδὼς ὅτι ἡ τῶν ἁγίων προσευχὴ τῶ μὲν κόσμῳ εἰρήνην παρέχει, τῶ δὲ πονηρῷ κόλασιν. Ὅσπερ καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἡνίκα ἂν ἐπήρην τὰς χεῖρας Μωϋσῆς, ὑπερίσχυσεν ὁ Ἰσραήλ, ἡνίκα δ' ἂν κατέθηκεν, ὑπερίσχυσεν Ἀμαλήκ. Ὅσπερ τοῦτο ἕως νῦν γίνεται καὶ ἐφ' ἡμῖν πληροῦται. Ἦνίκα γὰρ ἂν παυσώμεθα προσευχόμενοι, ὑπερίσχει καθ' ἡμῶν ὁ ἀντικείμενος, ἡνίκα δὲ τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦμεν, κεκατάργηται ἡ τοῦ πονηροῦ δύναμις καὶ ἐξουσία.* Ο Τερτυλλιανός σημειώνει ὅτι με αὐτὸ τὸ σχῆμα τα πτηνὰ διασχίζουν τὸν αἰθέρα (*Περί Προσευχῆς* 29.4). Ο ἁγ. Νικόδημος (Α' Τιμ. 181 υποσ. 41^α) σημειώνει ὅτι τούτο τὸ σχῆμα τῆς προσευχῆς κρίθηκε σὴν παράδοσι τῆς Εκκλησίας τόσο ἀναγκαῖο ὥστε τελικὰ ἐπινοήθηκαν σὴν Εκκλησία τα στασίδια καθὼς ὡπως ὁ Μωυσῆς σὴν μάχη ἐναντίον του Ἀμαλήκ (Εξ. 17) κουράζονταν να ἔχουν υψωμένα τα χέρια. Στὴν ἴδια υποσημείωση ἀναπτύσσει διάφορες στάσεις προσευχῆς. Ο Τερτυλλιανός (*Περί Προσευχῆς* 15-17) καυτηριάζει τὴ συνήθεια κάποιων να μιμούνται τοὺς ἐθνικοὺς βγάζοντας τὸ μανδύα, να κάθονται ἐνώπιον του ζώντος Θεοῦ μετὰ τὴν Κυριακὴ (;) προσευχῆ, να εἶναι τα χέρια υψωμένα με ὑπερβολή, να κραυγάζει κάποιος κατὰ τὴν προσευχὴ του ἀλλὰ καὶ να μὴ δίνει τὸν ἀσπασμὸ τῆς εἰρήνης ὡς σφραγίδα ὅσοι νῆστευαν.*

²⁸⁷ Βλ. Μ. Γκουτζιούδης, *Καινοδιαθηκικές Μελέτες με τὴ συνδρομὴ τῆς Αρχαιολογίας*, Θεσσαλονίκη: Μέθεξις 2013, 156-157.

²⁸⁸ Ο.π. 211.

²⁸⁹ < ἀγνώστου ἐτύμου. Στὴν Ἑλλην. υπήρχε σαφῆς διάκριση μετὰ τὸ ἐπίθ. 'σιος, δίκαιος καὶ ἱερός. Ὡς ὅσιος χαρακτηρίζεται αὐτὸς που υποτάσσεται στοὺς θεϊκοὺς νόμους, προσκολλάται πιστὰ σὴς θεϊκῆς ἀπαιτήσεις, ἐνὼ ἡ λ. δίκαιος ἀναφέρεται κυρ. στοὺς ἀνθρώπινους νόμους καὶ δὲν εἶχε ἀρχικῶς θρησκ. Χρήση, ἡ δε λ. ἱερός περιγράφει πράγματα καὶ χώρους που ἀρμόζουν στοὺς θεοὺς.

²⁹⁰ Π. Παπαποστόλου, *Ὁ πλατωνικὸς λόγος γιὰ τὴν ἀρετὴ*, Λευκωσία Κύπρου 2007, 80-81.

πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου/ παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν (Ησ. 1, 15-16). Στον Μαλαχία επιπλήττονται εκείνοι που λατρεύουν κακῶς τον Θεό αφού, ὅπως με ἔμφαση στο τέλος τονίζεται, καταδυναστεύουν τις αδύναμες κοινωνικά υπάρξεις: *⁴καὶ ἀρέσει τῷ Κυρίῳ θυσία Ἰούδα καὶ Ἰερουσαλήμ καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος καὶ καθὼς τὰ ἔτη τὰ ἔμπροσθεν* ⁵ «καὶ προσάξω πρὸς ὑμᾶς ἐν κρίσει καὶ ἔσομαι μάρτυς ταχύς (α) ἐπὶ τὰς φαρμακοὺς καὶ (β) ἐπὶ τὰς μοιχαλίδας καὶ (γ) ἐπὶ τοὺς ὀμνύοντας τῷ ὀνόματί μου ἐπὶ ψεύδει καὶ (δ) ἐπὶ τοὺς ἀποστεροῦντας μισθὸν μισθωτοῦ καὶ (ε) τοὺς καταδυναστεύοντας χήραν καὶ (στ) τοὺς κονδυλίζοντας ὀρφανούς καὶ (ζ) τοὺς ἐκκλίνοντας κρίσιν προσηλύτου καὶ (η) τοὺς μὴ φοβουμένους Με» λέγει Κύριος παντοκράτωρ (Μαλ. 3, 4-5). Ἢδη στο Μαλ. 2, 14 επισημαίνεται ὡς αμαρτία ἡ εγκατάλειψη τῆς πρώτης συζύγου: καὶ εἶπατε ἕνεκεν τίνος ὅτι Κύριος διεμαρτύρατο ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον γυναικὸς νεότητός σου ἢν ἐγκατέλιπες καὶ αὐτὴ κοινωνός σου καὶ γυνὴ διαθήκης σου. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἰάκωβος σημειώνει: Πόθεν πόλεμοι καὶ πόθεν μάχαι ἐν ὑμῖν; οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν; [...] Ἐγγίσατε τῷ Θεῷ καὶ ἐγγιεῖ ὑμῖν. **Καθαρίσατε χεῖρας, ἀμαρτωλοὶ, καὶ ἀγνίστατε καρδίας, δίψυχοι** (4, 1. 8).

Ὁ Ωριγένης σε αὐτοὺς που κατηγοροῦσαν τοὺς χριστιανούς ἐπειδὴ δεν στρατεύονταν στὴν υπηρεσία τοῦ αυτοκράτορα καὶ τῆς Ρώμης ἐπισημαίνει ὅτι καὶ στὸν ἐθνικὸ κόσμον οἱ ἱερεῖς ὅταν πρόσφεραν θυσίες ἔπρεπε νὰ ἔχουν ἀναίμακτα χέρια: καὶ οἱ καθ' ὑμᾶς ἱερεῖς ἀγαλμάτων τινῶν καὶ νεωκόροι ὧν νομιζέτε θεῶν **τηροῦσιν ἑαυτῶν ἀμίαντον τὴν δεξιὰν διὰ τὰς θυσίας, ἴν' ἀναίμακτοις χερσὶ καὶ καθαραῖς ἀπὸ φόνων προσάγωσι τὰς νενομισμένας θυσίας** οἷς φατε θεοῖς· καὶ οὐ δῆπου πολέμον καταλαβόντος καὶ τοὺς ἱερεῖς στρατεύετε (Κατὰ Κέλσον 8.73)²⁹¹. Ὁ Γαληνὸς στὸ *Περὶ Ἀντιδότων* ὡς χεῖρας οσίας προσδιορίζει αὐτές που δεν καταχρῶνται τὴν ξένη περιουσία ἔχοντας τὴ συναίσθηση ὅτι ἐπίσκοπος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός.

Ὁ Κλήμης Ρώμης παραδίδει μιὰ ευρύτερη σημασία τῆς καθαρότητος τῶν χειρῶν: *Προσέλθωμεν οὖν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι ψυχῆς, ἀγνὰς καὶ ἀμίαντους χεῖρας αἴροντες πρὸς αὐτόν, ἀγαπῶντες τὸν ἐπιεικῆ καὶ εὐσπλαγχνον Πατέρα ἡμῶν ὃς ἐκλογῆς μέρος ἡμᾶς ἐποίησεν ἑαυτῷ οὕτω γὰρ γέγραπται «Ὅτε διεμέριζεν ὁ ὑψίστος ἔθνη ὡς διέσπειρεν [...]»* (Δτ. 32, 8). Ἁγίου οὖν μερὶς ὑπάρχοντες, ποιήσωμεν τὰ τοῦ ἁγιασμοῦ, πάντα φεύγοντες: (α) καταλαλιάς, (β) μιαρὰς τε καὶ ἀνάγνους συμπλοκάς, (γ) μέθας τε καὶ (δ) νεωτερισμοὺς καὶ (ε) βδελυκτὰς ἐπιθυμίας, (στ) μυσερὰν μοιχείαν, (ζ) βδελυκτὴν ὑπερηφανίαν (29-30· πρβλ. Τερτυλλιανός, *Περὶ Προσευχῆς* 13). Ὅπως διαπιστώνεται καὶ ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο κείμενο, συνήθως γινόταν λόγος γιὰ χεῖρες **αγνές καὶ ὄχι ὀσιες** (Αἰσχύλος, *Χοηφόρες* 378· Σοφοκλῆς, *Οιδίπους ἐπὶ Κολωνῶ* 470) ὅρος ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται στὶς Πρ. γιὰ τὸν Ἀναστάντα (2, 27= Ψ. 15, 10 Ὁ· 13, 34 = Ησ. 55, 3)²⁹². Στὴν Ἀ' Τιμ. ἡ ὁσιότητα συνδέεται κατεξοχὴν με τὴν ἀγάπη

²⁹¹ Συνεχίζει ὡς ἐξῆς: *Εἰ οὖν τοῦτ' εὐλόγως γίνεται, πόσῳ μᾶλλον ἄλλων στρατευομένων καὶ οὗτοι στρατεύονται ὡς ἱερεῖς τοῦ θεοῦ καὶ θεραπευταί, καθαρὰς μὲν τηροῦντες τὰς δεξιὰς ἀγωνιζόμενοι δὲ διὰ τῶν πρὸς Θεὸν εὐχῶν ὑπὲρ τῶν δικαίως στρατευομένων καὶ ὑπὲρ τοῦ δικαίως βασιλεύοντος, ἵνα τὰ ἐναντία πάντα καὶ ἐχθρὰ τοῖς δικαίως πράττουσι καθαιρεθῆ; Ἡμεῖς δὲ καὶ ταῖς εὐχαῖς πάντας δαίμονας, τοὺς ἐγείροντας τὰ πολεμικὰ καὶ ὄρκους συγχέοντες καὶ τὴν εἰρήνην ταρασσόντας, καθαιροῦντες μᾶλλον βοηθοῦμεν τοῖς βασιλεύουσιν ἢ περὶ οἱ δοκοῦντες στρατεύεσθαι. Συμπονοῦμεν δὲ τοῖς κοινοῖς πράγμασιν οἱ μετὰ δικαιοσύνης ἀναφέροντες προσευχάς, σὺν ἀσκήσεσι καὶ μελέταις διδασκούςαι καταφρονεῖν ἡδονῶν καὶ μὴ ἄγεσθαι ὑπ' αὐτῶν. Ἡμεῖς καὶ μᾶλλον ὑπερμαχοῦμεν τοῦ βασιλέως· καὶ οὐ συστρατευόμεθα μὲν αὐτῷ, κἂν ἐπιείγη, στρατευόμεθα δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ ἴδιον στρατόπεδον εὐσεβείας συγκροτοῦντες διὰ τῶν πρὸς τὸ θεῖον ἐντεῦξων.*

²⁹² Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy* 213. Το τι ακριβῶς σημαίνει ὁσιότητα ἐπεξηγεῖ ὁ Ωριγένης στὸ *Κατὰ Κέλσον* (3.60): *Καὶ διδάσκοντες ὅτι εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι κατάχρεω ἀμαρτίας φαμέν· ὅστις χεῖρας καθαρὸς καὶ διὰ τοῦτ' ἐπαίρων χεῖρας ὀσίους τῷ Θεῷ καὶ παρὰ τὸ διηρημένα καὶ οὐράνια ἐπιτελεῖν δύναται λέγειν· Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή, ἡκέτω πρὸς ἡμᾶς· καὶ ὅστις φωνὴν συνετὸς τῷ μελετᾶν*

προς τους πάντες/τα έθνη πράγμα αδιανόητο σε κοινότητες όπως οι Εσσαίοι. Αυτών, των οποίων το όνομα ανακαλεί τη συγκεκριμένη αρετή (δηλ. την *οσιότητα*²⁹³), οι χείρες υψώνονταν για προσευχή προετοιμαζόμενοι όμως ταυτόχρονα για τον πόλεμο των υιών του φωτός εναντίον του σκότους.

Στην υπό εξέταση περικοπή ο ανήρ δεν πρέπει απλώς να μην αδικεί αλλά **να μην έχει καθόλου οργή**²⁹⁴ χωρίς να προσδιορίζεται το αντικείμενο αυτής όπως και του διαλογισμού που έπεται. Ο Ωριγένης (*Περί Ευχής* 9.3) υπενθυμίζει τον προφήτη Ιερεμία ο οποίος θεωρεί την *ἀμνησικακία μέγιστον κατόρθωμα* και ανακεφαλαίωση του Νόμου εν αὐτῷ λέγοντα· «οὐ ταῦτα ἐνετειλάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν ἐκπορευομένων αὐτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ τοῦτο ἐνετειλάμην· ἕκαστος τῷ πλησίον ἐν τῇ καρδίᾳ μὴ μνησικακεῖτω» (Ιερ. 7, 22-23), ἀπὸ μνησικακίας δὲ ἦγοντες ἐπὶ τὸ εὐχεσθαι τὴν τοῦ σωτῆρος φυλάσσομεν ἐντολήν, λέγοντος· «ἐὰν στήκητε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατὰ τινος». Δῆλον ὅτι τοιοῦτοι ἰστάμενοι πρὸς τὸ εὐχασθαι τὰ κάλλιστα ἤδη κεκτήμεθα²⁹⁵. Στο Κουμράν η καθαρότητα των χειρών διαδραματίζει

τὸν νόμον κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτός καὶ τῷ διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐσχηκέναι πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ μὴ ὀκνεῖτω προσίεναι στερεαῖς λογικαῖς τροφαῖς καὶ ἀρμοζούσαις ἀθληταῖς εὐσεβείας καὶ πάσης ἀρετῆς. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἐστὶ μετὰ πάντων τῶν ἐν ἀφθαρσίᾳ ἀγαπώντων τὸν διδάσκαλον τῶν τῆς ἀθανασίας μαθημάτων, ὅστις ἀγνός οὐ μόνον ἀπὸ παντός μύσου ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλαττόνων εἶναι νομιζομένων ἀμαρτημάτων, θαρρῶν μνεῖσθαι τὰ μόνους ἀγίους καὶ καθαροὺς εὐλόγως παραδιδόμενα μυστήρια τῆς κατὰ Ἰησοῦν θεοσεβείας. **Ὁ μὲν οὖν Κέλσου μύστης φησὶν· ὅτῳ οὐδὲν ἢ ψυχὴ σύννοιδε κακόν, ἡκέτω· ὁ δὲ κατὰ τὸν Ἰησοῦν μυσταγωγῶν τῷ θεῷ τοῖς κεκαθαρμένοις τὴν ψυχὴν ἐρεῖ· ὅτῳ πολλῶν χρόνων ἢ ψυχὴ οὐδὲν σύννοιδε κακόν, καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ προσεληλύθε τῆ τοῦ λόγου θεραπείᾳ, οὗτος καὶ τῶν κατ' ἰδίαν λελαλημένων ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τοῖς γνησίοις μαθηταῖς ἀκονέτω. Οὐκοῦν καὶ ἐν οἷς ἀντιπαράτιθῃσι τὰ τῶν μούνητων ἐν Ἑλλήσι τοῖς διδάσκεισι τὰ τοῦ Ἰησοῦ οὐκ οἶδε διαφορὰν καλουμένων ἐπὶ μὲν θεραπείαν φαύλων ἐπὶ δὲ τὰ μυστικώτερα τῶν ἤδη καθαρωτάτων.**

²⁹³ Βλ. Φίλων, *Περί του πάντα σπουδαῖον ελεύθερον εἶναι*, 75: λέγονται τινὲς παρ' αὐτοῖς ὄνομα Ἐσσαῖοι ..., κατ' ἐμὴν δόξαν – οὐκ ἀκριβεῖ τύπῳ διαλέκτου Ἑλληνικῆς- παρώνυμοι ὁσιότητος...». Πρβλ. τοῦ ἰδίου *Υποθετικῶν*, 11.1: οἱ καλοῦνται μὲν Ἐσσαῖοι, παρά τὴν ὁσιότητά μοι δοκῶ τῆς προσηγορίας ἀξιοθέντες. Ωστόσο, ἡ σύγχρονη ἔρευνα θεωρεῖ ὅτι τὸ ὄνομα «Ἐσσαῖοι» ἔχει πιθανότατα εβραϊκὴ ἢ αραμαϊκὴ ρίζα. Ἐχει συνδεθεῖ με τὸν ὄρο χασιδίμ που σημαίνει ευσεβής, με τὸ συριακὸ χασέγ (= ευσεβής), με τὸ αραμαϊκὸ ασαγιά (= θεραπευτής), με τὰ εβραϊκὰ χασεγίν (= σιωπηλός) καὶ τσενουίμ (= ταπεινός). **Βλ. Α. Πετρούλη, *Ἡ σημασία του ὄρου "υἱοὶ του φωτός" στα χειρόγραφα του Κουμράν και στο κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο [Διπλωματικὴ διατριβή] Πάτρα: Ε.Α.Π. 2008, 24-25.***

²⁹⁴ Σχολιάζοντας τὸ ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε· ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδνέτω ἐπὶ [τῷ] *παροργισμῷ* ὑμῶν (Εφ. 4, 26 πρβλ. Ψ. 4, 5 Ὁ· Δτ. 24, 15) ο **Daniel Kwaku Darko, *No Longer Living as the Gentiles: Differentiation and Shared Ethical Values in Ephesians 4.17 – 6.9*** (PhD diss.) King's College London 2006, 139 κε. ἐπισημαίνει ὅτι οἱ Ἕλληνες ἠθικολόγοι (πρβλ. Αριστοτ. Νικομ. 4. 5. 1125b-1126a) καὶ ἡ εβραϊκὴ παράδοση (Διαθ. Δαν 6.8) δὲν τάσσονται ολοκληρωτικὰ ἐναντίον τοῦ θυμοῦ ἀφοῦ αὐτός ὡς δικαία οργή (Δημοσθένης, Οἰμ. 16.19) μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ εὐεργετικὰ ἐναντίον τῆς επικράτησης τοῦ κακοῦ (Πλούταρχος, *Ἠθικά* 463^Ε) νὰ μὴν ἐκτρέπεται καὶ μάλιστα φραστικὰ.

²⁹⁵ Κατασκευαστέον δὲ ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν τὰ εἰρημένα τοῦτον τὸν τρόπον. ἐπαίρειν δεῖ ὁσίας χείρας τὸν εὐχόμενον διὰ τοῦ ἀφίεναι ἐκάστῳ τῶν εἰς αὐτὸν πεπλημμεληκότων, τὸ τῆς ὀργῆς πάθος ἐξαφανίσαντα ἀπὸ τῆς ψυχῆς καὶ μηδενὶ θυμούμενον. **πάλιν τε δεῖ ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐπιθολοῦσθαι τὸν νοῦν ὑπὸ ἑτέρων λογισμῶν πάντων ἐπιλελησθαι τῶν ἕξω τῆς εὐχῆς κατὰ τὸν καιρὸν, ἐν ᾧ τις εὐχεται,** (τοιοῦτον δὲ εἶναι πῶς οὐκ ἔστι μακαριώτατον;) ὡς διδάσκει Παῦλος ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Τιμόθεον λέγων· «βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας [...]». ἀλλὰ πρὸς τοῦτοις τὴν γυναῖκα χρὴ ἔχειν μάλιστα εὐχομένην τὸ κατεσταλμένον καὶ τὸ κόσμιον ψυχῆ καὶ σώματι, πάντων μᾶλλον ἐξαιρέτως καὶ ὅτε εὐχεται αἰδουμένην τὸν Θεὸν καὶ πᾶσαν ἀκόλαστον καὶ γυναικειαν ὑπόμνησιν ἐξορίσασαν ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ καὶ κεκοσμημένην «οὐκ ἐν πλέγμασι καὶ χρυσῷ ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ ἀλλ' οἷς πρέπον ἐστὶ κεκοσμηθῆναι γυναῖκα θεοσέβειαν ἐπαγγελλομένην» (θανμάζω δὲ εἰ διατάξαι τις ἂν μακαρίαν ἐκ μόνης τῆς τοιαύτης καταστάσεως ἀποφῆνασθαι τὴν εἰς τὸ εὐχεσθαι τοιαύτην ἑαυτὴν παραστήσασαν), ὡς ἐδίδαξεν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ὁ Παῦλος λέγων· γυναῖκα ὡσαύτως ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, [...]. 9.2 καὶ ὁ προφήτης δὲ Δαυὶδ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα φησὶν ἔχειν εὐχόμενον τὸν ἅγιον· καὶ ταῦτα δὲ οὐκ ἀκαιρῶς παραθετέον, ἵνα φανερὰ ἡμῖν γένηται τὰ μέγιστα ὠφελούσα, κἂν μόνη νοηθῇ, ἢ σχέσις καὶ εἰς τὸ εὐχεσθαι παρασκευὴ τοῦ ἀνατεθεικότος ἑαυτὸν τῷ Θεῷ· φησὶν οὖν· «πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου, τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ», καὶ πρὸς σὲ ἦρα τὴν ψυχὴν μου, ὁ θεός. ἐπαιρόμενοι γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ διανοητικοῦ ἀπὸ τοῦ προσδιατρίβειν τοῖς γηϊνοῖς καὶ πληροῦσθαι φαντασίας τῆς ἀπὸ τῶν ὑλικωτέρων καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ὑψοῦμενοι, ὥστε καὶ ὑπερκύπτειν τὰ γεννητὰ καὶ πρὸς μόνῳ τῷ ἐννοεῖν τὸν Θεὸν κἀκεῖνῳ σεμνῶς καὶ πρεπόντως τῷ ἀκούοντι ὀμιλεῖν γίνεσθαι, πῶς οὐχὶ τὰ μέγιστα ἤδη ὤνησαν αὐτοὺς τοὺς ὀφθαλμούς, ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζομένους καὶ τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφουμένους ἀπὸ δόξης εἰς

ρόλο στην κρίση εκάστου από τον δικαστή και συνδέεται με την παρουσία του Πνεύματος (1QS 9.15-4.20-21· 1QH 16.9-12) ενώ εξίσου σημαντική ήταν η αοργησία απέναντι στα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας (1QS 7.8-9) αλλά όχι και τους εκτός²⁹⁶. Αντιθέτως η Διδαχή (2.7) σημειώνει emphaticά: οὐ μισήσεις πάντα ἄνθρωπον ἀλλὰ (α) οὐς μὲν ἐλέγξεις (β) περὶ δὲ ὧν προσεύξῃ. οὐς δὲ ἀγαπήσεις ὑπὲρ τὴν ψυχὴν σου. Και ο Ιγνάτιος υποδεικνύει στους Εφέσιους να προσεύχονται αδιάκοπα για τους άλλους διότι υπάρχει σε αυτούς ελπίδα μετανοίας (Εφ. 10.1). Μάλιστα παροτρύνει τον Πολύκαρπο να αφιερώνει τον χρόνο του σε **αδιάλειπτες** προσευχές (1.3). Ο ίδιος ο επίσκοπος Σμύρνης πριν τη σύλληψή του παρέμεινε ευχόμενος για τους πάντες και για σύμπασες τις Εκκλησίες της οικουμένης όπως ήταν η συνήθειά του (8.1). Ιδίως ο Ερμάς δίνει μεγάλη έμφαση στο γεγονός ότι η προσευχή πρέπει να αναπέμπεται χωρίς θυμό/ οξυθυμία/ οξυχολία η οποία ουσιαστικά συνίσταται από πολλά ανομήματα και εκτυλίσσεται σε μεγάλη και αθεράπευτη αμαρτία (Εντ. 5.2.4) εκδιώκοντας το ευαίσθητο Άγιο Πνεύμα: Ἄκουε νῦν φησὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξυχολίας πῶς πονηρὰ ἐστὶ καὶ πῶς τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ καταστρέφει τῇ ἐαυτῆς ἐνεργείᾳ καὶ πῶς ἀποπλανᾷ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης· οὐκ ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς πλήρεις ὄντας ἐν τῇ πίστει οὐδὲ ἐνεργῆσαι δύναται εἰς αὐτοὺς ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Κυρίου μετ' αὐτῶν ἐστίν. ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς ἀποκένους καὶ διψύχους ὄντας²⁹⁷ (Ερμ., Εντ. 5.1.3). Ο ίδιος ο σ. τονίζει ότι η προσευχή δεν πρέπει να είναι αναμειγμένη με λύπη διότι και αυτή δεν αφήνει να ανεβεί καθαρή προς το θυσιαστήριο (Εντ. 10.3.3). Αντιθέτως τονίζεται η πραότητα απέναντι στους οργισμούς των άλλων (πρβλ. Ιγν. Εφ. 10.2) αλλά και τους απειθάρχητους μαθητές (Ιγν. Πολ. 2.1). Θεωρείται επίσης μέσον το οποίο κατατροπώνει τον άρχοντα τούτου του αιώνα γι' αυτό και συνιστά κατεξοχήν χάρισμα του επισκόπου (Τραλ. 4. 2· Α'Κλήμ. 30.8· Διδ. 3.7· 5.2· Ιγνάτιος, Εφ. 10.2· 11.2· Φιλ. 1.2).

Σχολιάζοντας οι Πατέρες ιδιαίτερος το χωρίς [...] **διαλογισμοῦ** ανακαλούν και την αφήγηση των Κάιν και Άβελ στην Πρωτοϊστορία (που «ευλαβούνταν» και οι αιρετικοί): τίς γάρ εὐχόμενος ὀργίζεται; τουτέστι, χωρίς μνησικακίας καθαρά ἔστω τοῦ εὐχομένου ἢ διάνοια, πάθους παντός ἀπηλλαγμένη. «καὶ διαλογισμοῦ»· οὐ δεῖ γὰρ ὅλως ἀμφιβάλλειν, ὅτι ἀκουσθησόμεθα, καὶ τὸ «ἀφίετε δέ, καὶ ἀφεθήσεται» ὑμῖν, τοῦτό ἐστι χωρίς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ· ὅσιας χεῖρας, καθαράς πάσης ἀμαρτίας, ἐλεημοσύνας ἐργαζομένας· ἂν γὰρ οὕτως προσίης πάντως ἐπιτεύξῃ τῆς αἰτήσεως (Catenae 19). Στη συγκεκριμένη περικοπή ο **διαλογισμός** έχει συνδεθεί με την αμφιβολία αποδοχής

δόξαν; ἀπορροῆς γὰρ νοητοῦ τινος θειοτέρου μεταλαμβάνουσι τότε, ὅπερ δηλοῦται ἐκ τοῦ· ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, κύριε. καὶ ἡ ψυχὴ δὲ ἐπαιρομένη καὶ τῷ πνεύματι ἐπομένη τοῦ τε σώματος χωριζομένη καὶ οὐ μόνον ἐπομένη τῷ πνεύματι ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ γινομένη, ὅπερ δηλοῦται ἐκ τοῦ· πρὸς σὲ ἦρα τὴν ψυχὴν μου, πῶς οὐχὶ ἤδη ἀποτιθεμένη τὸ εἶναι ψυχὴ πνευματικὴ γίνεται;

²⁹⁶ Ολόκληρη η Διαθήκη Δαν είναι αφιερωμένη στον ταλανισμό του θυμού (πρβλ. Διαθ. Συμειών 4.8).

²⁹⁷ ² ὅταν γὰρ ἴδῃ τοὺς τοιοῦτους ἀνθρώπους εὐσταθοῦντας, παρεμβάλλει ἐαυτὴν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, καὶ ἐκ τοῦ μηδενὸς ἢ γυνῆ ἢ ὁ ἀνὴρ ἐν **πικρία γίνεται** ἐνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων ἢ περὶ ἐδεσμάτων ἢ μικρολογίας τινος ἢ [περὶ] φίλου τινος ἢ περὶ δόσεως ἢ λήψεως ἢ περὶ τοιούτων μωρῶν πραγμάτων ταῦτα γὰρ πάντα μωρὰ ἐστὶ καὶ κενὰ καὶ ἄφρονα καὶ ἀσύμφορα τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. ³ ἢ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶ καὶ ὀχυρὰ ἰσχυρὰν δύναμιν ἔχουσα καὶ στιβαρὰν καὶ εὐθινομένην ἐν πλατυσμῷ μεγάλῳ, ἴλαρὰ ἀγαλλιωμένη, ἀμέριμος οὐσα, δοξάζουσα τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, μηδὲν ἐν ἐαυτῇ ἔχουσα πικρὸν, παραμένουσα διὰ παντός πραεῖα καὶ ἡσύχιος. αὕτη οὖν ἡ μακροθυμία κατοικεῖ μετὰ τῶν τὴν πίστιν ἐχόντων ὀλόκληρον. ⁴ ἢ δὲ ὀξυχολία **πρῶτον** μὲν μωρὰ ἐστὶν ἐλαφρὰ τε καὶ ἄφρων **εἶτα** ἐκ τῆς **ἀφροσύνης** γίνεται **πικρία**, ἐκ δὲ τῆς πικρίας **θυμός**, ἐκ δὲ τοῦ θυμοῦ **ὀργή**, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς **μῆνις**, εἶτα ἡ μῆνις αὕτη ἐκ τοσοῦτων κακῶν συνισταμένη γίνεται **ἀμαρτία μεγάλη καὶ ἀνίατος**. ⁵ ὅταν γὰρ ταῦτα τὰ πνεύματα ἐν ἐνὶ ἀγγελίῳ κατοικῇ, οὐ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον κατοικεῖ οὐ χωρεῖ τὸ ἄγγος ἐκεῖνο ἀλλ' ὑπερπλεονάζει. ⁶ τὸ τρυφερόν οὖν πνεῦμα μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ πονηροῦ πνεύματος κατοικεῖν μηδὲ μετὰ σκληρότητος ἀποχωρεῖ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ τοιοῦτου καὶ ζητεῖ κατοικεῖν μετὰ πραότητος καὶ ἡσυχίας.

της προσευχής από τον Θεό, όπως στο Μκ. 11, 24-25 (Χ ΡΓ. 62.540)²⁹⁸. Και ο αδελφόθεος Ιάκωβος (1, 6-7) σημειώνει: *αἰτεῖτω δὲ ἐν πίστει μὴδὲν διακρινόμενος· ὁ γὰρ διακρινόμενος ἔοικεν κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ* (= με κύμα θαλάσσης που συνταράσσεται από τον άνεμο και τσακίζεται από εδώ και από κει). *Μὴ γὰρ οἰέσθω ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὅτι λήμψεται τι παρὰ τοῦ Κυρίου*. Ἦδη η Σοφ. Σιράχ τονίζει: *μὴ ὀλιγοψυχῆσης ἐν τῇ προσευχῇ σου καὶ ἐλεημοσύνην ποιῆσαι μὴ παρίδης* (7, 10). Ο Παπαδόπουλος²⁹⁹ θεωρεῖ ὅτι ο διαλογισμὸς διασαλεύει την πίστη ενώ η οργή γεννά μίσος και συνεπῶς ακυρώνει το χριστιανικό ἦθος.

Μάλλον, ὁμως, στον προκείμενο στίχο οι *διαλογισμοί* (= διαρκείς, ἔμμονες σκέψεις) συνδέονται με τις σκέψεις πονηρίας εναντίον τού ἄλλου ὁπότε ως αντικείμενα και της οργῆς και του διαλογισμοῦ εννοούνται ο πλησίον (Διδ. 14.2)³⁰⁰, οι αρχές και οι εξουσίες (2, 1) και κατεξοχὴν οι ετεροδιδάσκαλοι που προκαλούν ἐρίδα. Μεγάλη ἔμφαση δίνει σε αυτό το σημείο ο Λουκάς ο οποίος παρουσιάζει τον Ι. Χριστό και τον Στέφανο να συγχωροῦν τους «σταυρωτές» τους (Λκ. 23, 24· Πρ. 7, 60). Ο ρωμαῖος Ποιμὴν σημειώνει τα εξῆς: *Βλέπεις ὅτι ἡ μακροθυμία γλυκυτάτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι καὶ εὐχρηστός ἐστι τῷ Κυρίῳ καὶ ἐν αὐτῇ κατοικεῖ· ἡ δὲ ὀξύχολία πικρὰ καὶ ἄχρηστός ἐστίν· ἐὰν οὖν μιγῇ ἡ ὀξύχολία τῇ μακροθυμίᾳ μαιίνεται ἡ μακροθυμία καὶ οὐκ εὐχρηστός ἐστὶ τῷ Θεῷ ἢ ἔντευξις αὐτῆς;* (Εντ. 1.6). [...] Ὁ δὲ λυπηρὸς ἀνὴρ πάντοτε πονηρεῖται· πρῶτον μὲν πονηρεῖται ὅτι λυπεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον τὸ δοθὲν τῷ ἀνθρώπῳ ἰλαρόν· δεῦτερον δὲ λυπῶν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἀνομίαν ἐργάζεται μὴ ἐντυγχάνων μὴδὲ ἐξομολογούμενος τῷ Κυρίῳ πάντοτε γὰρ λυπηροῦ ἀνδρὸς ἢ ἔντευξις οὐκ ἔχει δύναμιν τοῦ ἀναβῆναι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ (Εντ. 3.2). Μάλιστα ο Μ. Βασίλειος (Οροι κατ ἐπιτομή 201) επισημαίνει ὅτι η συγκεκριμένη προσευχή χωρὶς οργή αλλά και διαλογισμὸ ἐπιτυγχάνεται ὅταν το υποκείμενο συνειδητοποιήσει ὅτι εἶναι ἔμπροσθέν του ο Θεός³⁰¹.

Δεν αποκλείεται μάλιστα ο σ. των ΠΕ, ο οποίος εἶναι ο μοναδικός σ. της Κ.Δ. που δεν εξαίρει ως Γραφή μόνο χωρὶο της Π.Δ. αλλά και ἓνα λόγιο των Συνοπτικῶν (Α' Τιμ. 5, 18 = Λκ. 10, 7· Μτ. 10, 10· Α' Κορ. 9, 14-15), να ανακαλεῖ με την προτροπή του προς τους ἄνδρες ὅλες τις επονομαζόμενες *Ἀντιθέσεις* της ἐπὶ του Ὄρους Ομιλίας. Αφοροῦν στην οργή, τη μοιχεία, το διαζύγιο, τον ὄρκο και την ενεργή αγάπη προς τον εχθρό (Μτ. 5, 21 κε) και ἔχουν ως αποκορύφωμα την ελεημοσύνη και την Κυριακή προσευχή. Στην επικεφαλίδα αυτών (των *Ἀντιθέσεων*) δεσπόζει η προτροπή, η οποία εἶναι παράλληλη της βούλησης του σ. των ΠΕ.: *Ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κἀκεῖ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ*²⁴ ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ὕπαγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἔλθῶν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου³⁰². Παρομοίως στην Α' Τιμ. αναφέρονται (α) η οσιότητα των προσευχομένων χειρῶν και (β) η απουσία οργῆς (η οποία ἐπίσης συνήθως εκφράζεται με τις *χειρες αιμάτων*) αλλά και διαλογισμοῦ (ο οποίος κυφορεῖ την ἔχθρα, τη μοιχεία κἀ). Επιπλέον στους καθρέφτες των επισκόπων και διακόνων δεσπόζει η προϋπόθεση αυτοί να εἶναι ἄνδρες *μιάς* γυναικός (κάτι που αποτρέπει και τη μοιχεία) ενώ στο τέλος της Α' Τιμ. μαστιγώνεται-ταλανίζεται η φιλαργυρία ως ρίζα ὅλων των κακῶν και επαινείται η αυτάρκεια ὁπως στο Μτ. 6, 19. Στις προαναφερθεῖσες *Ἀντιθέσεις* μετὰ την

²⁹⁸ Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν (Ρωμ. 14, 1).

²⁹⁹ Αἱ Ποιμαντικάί 15.

³⁰⁰ Πᾶς δὲ ἔχων τὴν ἀμφιβολίαν μετὰ τοῦ ἐταίρου αὐτοῦ μὴ συνελθέτω ὑμῖν ἕως οὗ διαλλαγῶσιν ἵνα μὴ κοινωθῇ ἡ θυσία ὑμῶν.

³⁰¹ Βλ. αγ. Νικοδήμου, Α' Τιμ. 182 υποσ. 42.

³⁰² Μάλιστα στην ἴδια συνάφεια ο Τερτυλλιανός (Περὶ προσευχῆς 11.2) ανακαλεῖ το *Μὴ συγχύζεσθε καθ' ὁδόν* (Γέν. 45, 24) ενώ βεβαιώνει ὅτι περνούσε μέρα χωρὶς προσευχή επειδὴ υπήρχε ἀρνηση συμφιλίωσης.

Κυριακή Προσευχή ακολουθεί η καταδίκη της αγχώδους μέριμνας (μεταξύ άλλων και) περί της ενδυμασίας μέσω και του παραδείγματος του κόσμου (της ομορφιάς) της περιβολής των κρίνων του αγρού: λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐδὲ Σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἐν τούτων (Μτ. 6, 29). Εάν ισχύει η υπόθεση ότι ο σ. των ΠΕ παραπέμπει στις Αντιθέσεις, τότε η συγκεκριμένη προτροπή παρά τη συντομία της είναι εξαιρετικά περιεκτική και επιπλέον συνοψίζει όλες τις αρετές που οφείλουν να διαθέτουν σύμφωνα με το επόμενο κείμενο της Α' Τιμ. και οι λειτουργοί της Εκκλησίας αλλά όλα τα μέλη της.

Δ. ΠΑΡΟΤΡΥΝΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ

Α' ΥΠΟΕΝΟΤΗΤΑ

⁹ Ὡσαύτως [καί]³⁰³ γυναῖκας ἐν καταστολῇ κοσμίω³⁰⁴
μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἐαυτάς,
μὴ ἐν πλέγμασιν καὶ³⁰⁵ χρυσίω³⁰⁶ ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῶ πολυτελεῖ,
¹⁰ ἀλλ', ὁ³⁰⁷ πρέπει γυναιξὶν ἐπαγγελλομέναις θεοσέβειαν, δι' ἔργων ἀγαθῶν.

Β' ΥΠΟΕΝΟΤΗΤΑ

I. ¹¹ Α. 1. Γυνὴ ἐν ἡσυχίᾳ μανθανέτω/
2. ἐν πάσῃ ὑποταγῇ·
¹² 1. Διδάσκειν δὲ γυναικὶ οὐκ ἐπιτρέπω
2. οὐδὲ ἀνθεντεῖν ἀνδρός,
1. ἀλλ' εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ.

II. 2 ¹³ Β. Ἀδὰμ γὰρ πρῶτος ἐπλάσθη,
εἶτα Εὐα.

¹⁴ **Β.** καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη,
ἢ δὲ γυνὴ ἐξαπατηθεῖσα³⁰⁸ ἐν παραβάσει γέγονεν·

III. Α'. ¹⁵ Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας,
ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῶ μετὰ σωφροσύνης·
Πιστὸς ὁ λόγος.³⁰⁹

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τιτ. 2, 3-5

³ Πρεσβύτιδας ὡσαύτως ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς,
μὴ διαβόλους μὴ οἶνω πολλῶ δεδουλωμένας, καλοδιδασκάλους,
⁴ ἵνα σωφρονίζωσιν τὰς νέας (α) φιλάνδρους εἶναι,
(β) φιλοτέκνους, ⁵(γ) σώφρονας, (δ) ἀγνάς, (ε) οἰκουργοὺς ἀγαθάς,
(στ) ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν,
ἵνα μὴ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ βλασφημηῖται.

Α' Κορ. 11, 7-12

⁷ Ἄνηρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν

³⁰³ □⁺ – κ* A H P 33. 81. 1175 pc sa^{ms} bo^{ms} / και τας D¹ Ψ 1881 m / txt κ² D* F G 6. 365. 1739 pc; Ambst Spec

³⁰⁴ –ιως κ² D* F G H 33. 365. 1739. 1881 pc / txt κ* A D² Ψ m latt sy; Cl. Ο άγ. Νικοδήμοσ, Α' Τιμ. 183 διασώζει την παραλλαγή κοσμία.

³⁰⁵ ¹ ἢ D² H Ψ m lat sy^b; Cl / – P 33 pc / txt κ A D^{*c} F G 1175. 1739. 1881 pc sy^p co

³⁰⁶ □² –σω κ D Ψ m; Cl / txt A F(*) G H I P 33. 81. 104. 1175. 1505. 1739. 1881 pc

³⁰⁷ [X ἄλλο comm]

³⁰⁸ □ απατ– κ² D² m / txt κ* A D* F G P Ψ 33. 81. 104. 365. 630. 1175. 1739. 1881 al

³⁰⁹ D* b g m; Ambst: ἀνθρώπινος

εικών και δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· ἡ γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστίν.

⁸ οὐ γάρ ἐστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός·

⁹ καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα.

¹⁰ διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους³¹⁰.

¹¹ πλὴν οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς ἐν Κυρίῳ·

¹² ὥσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρός, οὕτως καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικὸς· τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ³¹¹.

Α' Κορ. 14, 33-36

³³ οὐ γάρ ἐστιν ἀκαταστασίας ὁ Θεὸς ἀλλὰ εἰρήνης.

Ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων

³⁴ αἱ γυναῖκες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν·

οὐ γὰρ ἐπιτρέπεται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλὰ ὑποτασέσθωσαν, καθὼς καὶ ὁ Νόμος λέγει.

³⁵ εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν·

αἰσχρὸν γάρ ἐστιν γυναικὶ λαλεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ.

³⁶ ἢ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν,

ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησεν;

Α' Πέ 3, 1-6

Α. Ὁμοίως [αἱ] γυναῖκες, ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν,

ἵνα καὶ εἴ τινες ἀπειθοῦσιν τῷ λόγῳ,

διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς ἄνευ λόγου κερδηθήσονται,

² ἐποπτεύσαντες τὴν ἐν φόβῳ ἀγνὴν ἀναστροφήν ὑμῶν.

Β. ³ ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν

καὶ περιθέσεως χρυσίων ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος

⁴ ἀλλ' ὁ κρυπτός τῆς καρδίας ἄνθρωπος

ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέως καὶ ἡσυχίου πνεύματος,

ὃ ἐστὶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πολυτελής.

Γ. ⁵ οὕτως γὰρ ποτε καὶ αἱ ἅγιοι γυναῖκες αἱ ἐλπίζουσαι εἰς Θεὸν

ἐκόσμουν ἑαυτάς ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, (πρβλ. Κολ. 3, 18· Εφ. 5, 21-22)

⁶ ὡς Σάρρα ὑπήκουσεν τῷ Ἀβραάμ, «κύριον» αὐτὸν καλοῦσα (Γέν. 18, 22),

ἧς ἐγενήθητε τέκνα ἀγαθοποιούσαι

καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν

ΕΞΩΒΙΒΑΙΚΑ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ

³¹⁰ Το διὰ τοὺς ἀγγέλους (ἡ αἴσθησις τῆς παρουσίας τῶν ἐπουράνιων ὄντων κατὰ τὴ λατρεία) τεκμηριώνει στο Α' Κορ. 11, 10 τὴν ἀναγκαιότητα ὑπαρξῆς ἐξουσίας (καλύμματος;) ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς προφητεύουσας γυναικὸς ἀπὸ εὐλάβεια διὰ τοὺς ἀγγέλους (προσωπικοὶ φύλακες τῶν ἀνδρῶν ἢ τῶν ἐκκλησιῶν; μάρτυρες τῆς δημιουργίας; υπαινιγμὸς στὴν πτώση τοῦ Γέν. 6, 2, ὅπου ὁ Ἀλεξανδρινὸς Κώδικας μεταφράζει τα bene elohim ἀγγελοι τοῦ Θεοῦ· Α' Ενώχ 6 κε. 19, 1· Ιωβηλ. 4, 21 κε. 5, 1. συρ. Βαρούχ 56, 10-12. Ιώσ., Αρχ. 1, 73· Διαθ. Ρουβ. 5 ἄλλες ἐρμηνεῖες: δαίμονες Τωβίτ 6, 14; ἐπίσκοποι ἢ ἀπεσταλμένοι ἄλλων Ἐκκλησιῶν;]. Ἀπαντᾷ καὶ ἡ μετάφρασις ὅχι ἐξαιτίας/χάριν τῶν ἀγγέλων, ἀλλὰ ἐπειδὴ καὶ οἱ ἀγγελοὶ ὑποτάσσονται στὸν ἄνδρα = Χριστὸ ἢ ἐπειδὴ καὶ οἱ ἀγγελοὶ κατακαλύπτουν τὰ πρόσωπα.

³¹¹ Στὴν Κόρινθο, τὴν πόλιν τῆς Ἀφροδίτης, ἐπίσης ἀντιμετωπίζεται ἓνας πρόωμος γνωστικισμὸς ἀπὸ αἰρετικῶν οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν ὅτι μὲσω τῆς σοφίας (που ὑποκαθιστοῦσε τὸ Σταυρὸ) κατέκτησαν τὴ βασιλεία (4, 8) κἀτι που εἶχε προκτάσεις καὶ στὴ βιοτή. Ἀρνούνταν τὴν μελλοντικὴ ἀνάστασις τῶν σωμάτων ἐνὸς φαίνεται ὅτι κάποια μέλη τῆς Ἐκκλησίας (κυρίως γυναῖκες) ἐπίσης θεωροῦσαν τὸ γάμο ὡς ἀκάθαρτο. Βεβαίως ἡ β' περικοπὴ ἔχει θεωρηθεῖ παρὲνθετη καθὼς φαίνεται ὅτι ἀντιφάσκει στο 11, 5 ὅπου γίνεται ἀναφορὰ σε προφητεύουσα γυνὴ, ἡ ὁποία οφείλει, ὁμῶς, νὰ εἶναι καλυμμένη: πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτω τῆ κεφαλῆ κατασχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς· ἐν γὰρ ἐστὶν καὶ τὸ αὐτὸ τῆ ἐξυρρημένη. Σχετικὰ με τὸ θέμα βλ. Κ. Μπελέζου, *Γυναῖκες καὶ Ἀπόστολος Παῦλος. Οἱ δύο Πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολές ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐκκλησιαστικῆς Παράδοσις καὶ τῆς σύγχρονης φεμινιστικῆς ἐρμηνευτικῆς*, Αθήνα 2012, 132 κε..

Επιστολή από το 100 π.Χ.-100 μ.Χ.: Μέλισσα Κλεαρέτη χαίρειν: ἄτομάτως ἐμὴν φαίνη πλέονα τῶν καλῶν ἔχεν· τὸ γὰρ ἐσπουδασμένως ἐθέλεν τὴν ἀκοῦσαι περὶ γυναικὸς ἐνκοσμίας καλὰν ἐλπίδα δίδοι ὅτι μέλλεις πολιοῦσθαι κατ' ἀρετὴν. *χρηὶ ὦν τὰν σώφρονα καὶ ἐλευθέραν τῶν κατὰ νόμον ἀνδρὶ ποτῆμεν ἀσυχὰ κεκαλλωπισμέναν ἀλλὰ μὴ πολυκερδῶς, ἡμῖν δὲ τὰ ἐσθᾶτι λευκοίμοινα καὶ καθάριον καὶ ἀφελή, ἀλλὰ μὴ πολυτελὴ καὶ περισσάν·* παραιτητέον γὰρ αὐτὰ τὰν διανγῆ καὶ διαπόρφυρον καὶ τὰ χρυσόπαστα τῶν ἐνδυμάτων. ταῖς ἑταίραις γὰρ τάδε χρήσιμα ποτῆν τῶν πλεόνων θήραν, τὰς δὲ ποθ' ἕνα τὸν ἴδιον εὐαρεστούσας γυναικὸς κόσμος ὁ (5) τρόπος πέλει καὶ οὐχ αἰ στολαί-*εὔμορφον γὰρ τὰν ἐλευθέραν ἰδέσθαι τῶν αὐτὰς ἀνδρῶν, ἀλλ' οὐ τοῖς πλασίον.* ἔχοις <δ> ἂν ἐπὶ τὰς ὄψις ἐρύθαμα μὲν σαμείον αἰδοῦς ἀντὶ φύκιος, *καλοκαγαθίαν δὲ καὶ κοσμιότατα καὶ σωφροσύναν* ἀντὶ χρυσῶ καὶ σμαράγδω. οὐ γὰρ ἐς τὰν τὰς ἐσθᾶτος πολυτέλειαν φιλοκαλεῖν δεῖ τὰν γλιχομέναν τὰς σωφροσύνας, *ἀλλ' ἐς τὰν οἰκονομίαν τῶν οἴκων,* ἀρέσκειν δὲ αὐτὰν τῶν αὐτὰς ἀνδρῶν ἐπιτελέας ποιῶσαν τὰς ἐκείνων θελήσιαις· αἱ γὰρ τῶν ἀνδρῶν θελήσεις νόμος ὀφείλει ἀγραφὸς εἶναι κοσμία γυναικί, ποθ' ὄν χρηβίων αὐτὰν νομίζεν δὲ προῖκα κατενηνέχθαι ἅμα αὐτὰ καλλίσταν καὶ μεγίσταν τὰν εὐταξίαν. πιστεύεν γὰρ χρητῶ τὰς ψυχὰς κάλλει τε καὶ πλοῦτῳ (15) μᾶλλον ἢ τῶν ὄψις καὶ τῶν χρημάτων· τὰ μὲν γὰρ φθόνος καὶ νοῦσος παραιρέεται, τὰ δὲ μέχρι θανάτῳ πάρεντι ἐκτεταμένα (Πρβλ. Ερμητικά 2.17)

1. Και στην Α' Πέ. απαντά προτροπή αντίστοιχη της Α' Τιμ.. Σε αυτήν δεν απαντά τεκμηρίωση από την Πρωτοϊστορία: το παράδειγμα της Εύας (Γέν. 1-11) αλλά αυτό από την *Ιστορία των Πατριαρχών* (Γέν. 12-50) ενώ προϋποτίθεται απείθεια των συζύγων ανδρών στον χριστιανικό λόγο. Επίσης προηγείται παρότρυνση προς τους ακροατές για υποταγή στους υπερέχοντες αλλά και ειδικότερα προς τους οικέτες για υποταγή στους κυρίους με τεκμηρίωση χριστολογική.
2. Και στην Α' Πέ. όπως και στην Εφ. η προτροπή προς της γυναίκες για υποταγή συνοδεύεται και από αντίστοιχη προτροπή προς τους άνδρες/συζύγους: *Οἱ ἄνδρες ὁμοίως, συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῶν γυναικείων, ἀπονέμοντες τιμὴν ὡς καὶ συγκληρονόμοις χάριτος ζωῆς εἰς τὸ μὴ ἐγκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν* (3, 7). Στην Α' Τιμ. προηγείται απλῶς η παραίνεση προς τους άνδρες να προσεύχονται με ὅσιες χεῖρες χωρὶς οργή και διαλογισμό (στοιχείο που προϋποθέτει ὁμως ειρήνευση κατεξοχήν με τον πλησίον-τον συνοικούντα, ἄρα τη σύζυγο). Ἐπονται αναφορές στον ἐπίσκοπο και τον διάκονο οι οποίες ἐπίσης προϋποθέτουν συγκροτημένη οἰκία. Σημειωτέον ὅτι στην Α' Πέ. 2, 25 πριν την παρότρυνση προς τις γυναίκες σημειώνεται το ἐξῆς: *ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενοι, ἀλλὰ ἐπεστράφητε νῦν ἐπὶ τὸν ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν.*
3. Στο Α' Κορ. 11 ο Π. δε στερεῖ ἀπὸ τη γυναίκα το δικαίωμα να προσεύχεται ἢ να προφητεύει³¹², ἀλλὰ προτείνει αὐτὸ να γίνεται με κάλυμμα. Αὐτὸ σημαίνει εἴτε η κόμη της γυναίκα να εἶναι μαζεμένη³¹³, εἴτε να φέρει το πέπλο-μαντήλι, σύμβολο σεμνότητος. Η

³¹² Πρβλ. Σ. Δεσπότη, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη. Ερμηνευτική Προσέγγιση στο Βιβλίο της Προφητείας*. Τόμ. Α', Αθήνα: Ἄθως 2005, 116: *Και ο Ιωάννης στην Αποκάλυψη με την αναφορά του στην Ιεζάβελ δεν αναφέρεται σε ένα κίνημα μέσα στην εκκλησία, ἀλλὰ σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο. Σύμφωνα μάλιστα με τον αλεξανδρινὸ κώδικα, η προφήτισσα αὐτή παρουσιάζεται ὡς γυναίκα του 'αγγέλου'. Αὐτὸ το πρόσωπο ἔχει ταυτιστεῖ (α) με τη Σίβυλλα Σαμβάτη, που ἦταν ἱερεῖα στο Ζαμβαθεῖο, (β) μια μαθήτρια του Παύλου και (γ) τη Λυδία. Αὐτὸ το ὁποῖο γνωρίζουμε εἶναι ὅτι ο πρόσωπο αὐτὸ δρούσε μέσα στην Εκκλησία. Δεν αποτελοῦσε συνεπῶς ἱερεῖα της χαλδαϊκῆς Σίβυλλας. Κατεῖχε το χάρισμα της προφητείας, ὅπως και ἄλλες γυναίκες στην Π.Δ. (Μαριάμ Εξ.15, 20· Δεβώρα Κρ. 4, 4· Ολδὰ Δ' Βασ 22, 14· Ἄννα Ἀκ. 2, 36) και στην Κ.Δ. (τέσσερις κόρες του Φιλίππου Πρ 11, 27, 13, 1· πρβλ. Α' Κορ. 12, 28· Εφ. 4, 11) και δεν κατηγορεῖται ἀπὸ τον Ιωάννη για τὸ ὅτι κατὰ τη διάρκεια της Λατρείας προφητεύει. Σημειωτέον ὅτι στην ἴδια πόλη ἐδρασαν τον 2^ο αἰ οι 'προφήτισσες' του Μοντανισμού, στοιχείο που ἀποδεικνύει την ἀνθησιση του ενθουσιαστικὸυ στοιχείου ἰδίως στο γυναικείο χριστιανικὸ πληθυσμὸ της περιοχῆς. Το αρνητικὸ χαρακτηριστικὸ της προφήτισσας ἦταν ὅτι κατὰ πάσα πιθανότητα ἀνήκε στην μερίδα των Νικολαϊτῶν. Ὁδηγοῦσε τους δούλους του Ἰησοῦ πορνεῦσαι και φαγεῖν εἰδωλόθωτα. Με την πορνεία ἐννοεῖται μεταφορικὰ η ἀπιστία της νύμφης Εκκλησίας προς τον Γιαχβέ (Ὡσ 9,1· Ἰερ. 3,6· Ἰεζ. 23,19), ὅσο και κυριολεκτικὰ η συμμετοχή σε ἀκόλαστες εἰδωλολατρικῆς συνάξεις.*

³¹³ Το ἀκατακάλυπτος, που χρησιμοποιεῖ στους στ. 5, 13, ἀπαντὰ στο Λευ. 13, 45 (Ο') σε σχέση με τον λεπρό, ὁ ὁποῖο πρέπει να ἀφήνει ἐλεύθερη την κόμη: *ὁ λεπρός, ἐν ᾧ ἔστιν ἡ ἀφή, τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἔστω παραλελυμένα καὶ ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἀκατακάλυπτος, καὶ περὶ τὸ στόμα αὐτοῦ περιβαλέσθω καὶ ἀκάθαρτος κεκλήσεται.* Στο Αρ. 5, 18 το ἀποκαλύπτει την κεφαλὴν της γυναικὸς σημαίνει ὅτι σε περιπτώση υποψίας μοιχείας η γυναίκα ἀφήνει ἐλεύθερη την κόμη της: *καὶ στήσει ὁ ἱερεὺς τὴν γυναίκα ἔναντι κυρίου καὶ ἀποκαλύψει τὴν κεφαλὴν τῆς γυναικὸς καὶ δώσει ἐπὶ τὰς χεῖρας αὐτῆς τὴν θυσίαν τοῦ μνημοσύνου, τὴν θυσίαν τῆς ζηλοτυπίας, ἐν δὲ τῇ χειρὶ τοῦ ἱερέως ἔσται τὸ ὕδωρ τοῦ ἐλεγκμοῦ τοῦ ἐπι καταρωμένου τούτου.*

παρερμηνεία της χριστιανικής ελευθερίας και ισότητας μπροστά στο κοινό Ποτήριο και της αντίληψης ότι πλέον η Σύναξη συνιστά χώρο οικείο (αφού οι πάντες είναι αδελφοί), είχε συνέπειες και στη στάση των γυναικών εντός της λατρείας, όπου επικρατούσε η αταξία, η οποία προκαλούνταν όχι μόνον από τις γυναίκες-προφήτισσες αλλά και από εκείνους που εκστασιάζονταν και εκστόμιζαν *άρρητα ρήματα*. Η συλλογιστική του Π. βασίζεται στην ιεραρχία Θεός-Χριστός-ανήρ-γυνή γεγονός το οποίο δεν υποτιμά ουσιαστικά, οντολογικά και κοινωνικά τη γυναίκα, όπως και δεν υποτιμά τον Χριστό, ο οποίος αν και ομοούσιος με τον Πατέρα, έχει κεφαλή τον Θεό. Όλη η ενότητα κατακλείεται με τη φράση: *πλὴν οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς ἐν Κυρίῳ· ὡς περ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς, οὕτως καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικὸς· τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ*³¹⁴. Σημειωτέον ότι σώζονται επιγραφές από την Ιωνία (CII 741 2^{ος}-3^{ος} αι. μ.Χ.), την Κρήτη-τον Κίσαμο (CII 731c 4^{ος}-5^{ος} αι. μ.Χ.) και την Καρία (CII 756 4^{ος}-5^{ος} αι. μ.Χ.) όπου μνημονεύονται γυναίκες ως *αρχισυνάγωγοι, πρεσβύτερες χωρὶς τα ονόματα των συζύγων τους*. Συνεπώς δεν δανείζονται από αυτούς τίτλους τιμής και ευγενίας. Πέρα από το γεγονός ότι οι επιγραφές είναι νεότερες της εποχής των ΠΕ, δεν είναι σαφές εάν οι συγκεκριμένες πλούσιες προφανώς κυρίες δίδασκαν στην Προσευχή³¹⁵.

4. Σύμφωνα με τους Quin – Wacker³¹⁶, όπως στην περικοπή 6, 11-16 έχουμε απόσπασμα από την χειροτονία, έτσι και στην περικοπή που εξετάζουμε και συνιστά πιστό λόγο, ίσως διασώζεται απήχημα από τον πρωτοχριστιανικό γάμο.

Για τις ερμηνείες που έχουν δοθεί βλ Κ. Μπελέζου, *Γυναίκες και Απόστολος Παύλος*. Οι δύο Προς Κορινθίους Επιστολές υπό το φως της εκκλησιαστικής παράδοσης και της σύγχρονης φεμινιστικής ερμηνευτικής, Αθήνα 2013, 137 κε..

³¹⁴ Ο Ωριγένης σχολιάζει το Α' Κορ. 14, 34-35: (1) Ως γὰρ πάντων λεγόντων καὶ δυναμένων λέγειν, ἐὰν ἀποκάλυψις αὐτοῖς γένηται, φησὶν Αἱ γυναῖκες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν. ταύτης δὲ τῆς ἐντολῆς οὐκ ἦσαν (α) οἱ τῶν γυναικῶν μαθηταί, (β) οἱ μαθητευθέντες Πρισκίλλη καὶ Μαξιμίλλη, οὐ Χριστοῦ τοῦ ἀνδρὸς τῆς νύμφης. ἀλλ' ὅμως ἐγνωμονῶμεν καὶ πρὸς τὰ πιθανὰ ἐκείνων ἀπαντῶντες. τέσσαρές φασι θυγατέρες ἦσαν Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ προεφήτεον. εἰ δὲ προεφήτεον, τί ἄτοπὸν ἐστὶ καὶ τὰς ἡμετέρας, ὡς φασὶν ἐκεῖνοι, προφήτιδας προφητεύειν; ταῦτα δὲ λύσομεν. πρῶτον μὲν λέγοντες ὅτι αἱ ἡμέτεραι προεφήτεον, δείξατε τὰ σημεῖα τῆς προφητείας ἐν αὐταῖς· δεύτερον δὲ εἰ καὶ προεφήτεον αἱ θυγατέρες (10) Φιλίππου, ἀλλ' οὐκ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἔλεγον· οὐ γὰρ ἔχομεν τοῦτο ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Αποστόλων. ἀλλ' οὐδ' ἐν τῇ παλαιᾷ· Δεββῶρα μεμαρτύρηται προφήτις εἶναι, λαβοῦσα δὲ Μαριάμ ἡ ἀδελφὴ Ἀαρῶν τὸ τύμπανον ἐξῆρχε τῶν γυναικῶν. ἀλλ' οὐκ ἂν εὖροις ὅτι Δεββῶρα ἐδημηγόρησεν εἰς τὸν λαὸν ὡς περ Ἰερεμίας καὶ Ἡσαΐας· οὐκ ἂν εὖροις ὅτι Ὀλδὰ προφήτις οὕσα ἐλάλησε (15) τῷ λαῷ ἀλλ' ἐνὶ τινὶ ἐλθόντι πρὸς αὐτήν. ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἀναγράφεται «Ἄννα προφήτις, θυγάτηρ Φανουήλ, ἐκ φυλῆς Ἀσσήρ»· ἀλλ' οὐκ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐλάλησεν. ἵνα οὖν καὶ δοθῇ ἐκ σημείου προφητικοῦ εἶναι προφήτις γυνή, ἀλλ' οὐκ ἐπιτρέπεται ταύτη λαλεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ. ὅτε ἐλάλησε Μαριάμ ἡ προφήτις ἄρχουσα ἦν τινῶν γυναικῶν· αἰσχρὸν γὰρ γυναικὶ λαλεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ, (20) καὶ διδάσκειν δὲ γυναικὶ οὐκ ἐπιτρέπω ἀπλῶς ἀλλ' οὐδὲ ἀθνετεῖν ἀνδρὸς. Καὶ ἄλλοθεν δὲ τοῦτο παραστήσω, εἰ καὶ ἐκεῖνο ἀσφαλέστερον εἴρηται περὶ τοῦ μὴ τὴν γυναῖκα ἡγεμόνα γίνεσθαι τῷ λόγῳ τοῦ ἀνδρὸς· «πρεσβύτιδας ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, καλοδιδασκάλους, ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας», οὐχ ἀπλῶς ἵνα διδάσκωσιν. καλοδιδασκαλοὶ μὲν γὰρ ἔστωσαν καὶ γυναῖκες, οὐχ ἵνα ἄνδρες (25) καθημενοὶ ἀκούωσι γυναικῶν, ὡς ἐκλειπόντων ἀνδρῶν τῶν δυναμένων πρεσβεύειν τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον. εἰ δὲ τι μαθεῖν ἐθέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτᾶτωσαν· αἰσχρὸν γὰρ ἐστὶ γυναικὶ ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. δοκεῖ μοι τὸ τοὺς ἰδίους ἄνδρας οὐκ ἐπὶ τοὺς γαμετούς ἀναφέρεσθαι μόνον· αἱ παρθένοι γὰρ ἢ λαλήσουσιν ἐν (30) ἐκκλησίᾳ ἢ οὐχ ἔξουσι τοὺς διδάσκοντας, καὶ αἱ χηρεύουσαι ὁμοίως· ἀλλὰ μήποτε τοὺς ἰδίους ἄνδρας οἷον καὶ τὸν ἀδελφὸν καὶ τὸν οἰκεῖον καὶ τὸν υἱόν; ἀπαξ ἀπλῶς ἀνδρὸς πυνθανέσθω γυνὴ τοῦ ἰδίου κατὰ τὸ γενικὸν ὄνομα ἀνδρὸς πρὸς ἀντιδιαστολήν γυναικὸς· αἰσχρὸν γὰρ γυναικὶ λαλεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ, ὅποια ἐὰν λαλῇ, κἂν θαυμαστά λαλῇ, κἂν ἅγια, μόνον δὲ ἀπὸ στόματος γυναικείου ἐξέρχεται. Γυνὴ ἐν ἐκκλησίᾳ δηλονότι κατὰ τὸ αἰσχρὸν λέγεται ἐπὶ κατηγορίᾳ τῆς ὅλης ἐκκλησίας.

³¹⁵ Ἐτσι ισχυρίζεται και εσχάτως στη διατριβή της η [Susan Mathew, Women in the Greetings of Rom 16:1-16: A Study of Mutuality and Women's Ministry in the Letter to the Romans](http://www.ntgateway.com/women-and-gender/books-and-dissertations/). PhD thesis. Durham University, 2010 (<http://www.ntgateway.com/women-and-gender/books-and-dissertations/>), 90-106. Αντίθετα ο G. Mayer, *Die juedische Frau in der hellenistisch-roemischen Antike*, Stuttgart: Kohlhammer 1987, 91. Ισχυρίζεται ότι παρόμοιοι τίτλοι τιμής αποδίδονται σε παιδιά που είναι αδύνατον να ασκούσαν αξιώματα όπως του Decurio. Προφανώς ανήκαν σε αντίστοιχες οικογένειες.

³¹⁶ *The First and Second Letters to Timothy*, 238-9.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

Η συγκεκριμένη περικοπή, η οποία πλασιώνεται με αναφορές στη *σωφροσύνη*³¹⁷, θεωρείται από τις πλέον δυσερμήνευτες. Έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον από τον 19^ο αι. και μετά διότι επιβάλλοντας ησυχία και διακηρύσσοντας τη σωτηρία διά της τεκνογονίας, αντιστρατεύεται στη χειροτονία γυναικών. Είναι η περικοπή όπου κατά την εξήγηση συνήθως προβάλλονται και αντικατοπτρίζονται οι υποκειμενικές προϋποθέσεις εκάστου ερμηνευτή. Το περιεχόμενο της συγκεκριμένης περικοπής είναι ίσως και ένας από τους βασικούς συντελεστές της σιωπηρής περιθωριοποίησης των ΠΕ από τον Κανόνα της Κ.Δ. και συγχρόνως της επιβολής εντός αυτού ενός άλλου-υποκειμενικού κανόνα που συνδέεται είτε με τη *δικαιοσύνη εκ πίστεως* είτε με το *οὐκ ἔνι Ιουδαῖος καὶ Ἕλλην*.

Η δυσκολία στην ερμηνεία οφείλεται στο γεγονός ότι αρκετοί όροι επιδέχονται διπλῆς ερμηνείας: **Α.** Ἄραγε η *γυναίκα* σημαίνει γενικά το θήλυ γένος που οφείλει να ησυχάζει στο πλαίσιο της Σύναξης (όπως αποδέχεται η πλειονότητα των αρχαίων και των νεότερων ερμηνευτών), όπως επιτάσσει και το Α' Κορ. 14, 33-36, το οποίο έχει υπόψιν ο σ. των ΠΕ αφού οι δύο περικοπές παρουσιάζουν παραλληλότητα και γλωσσική; Ἡ αφορά στη σύζυγο, η οποία σύμφωνα με την επίσης παράλληλη εκτεταμένη παραίνεση της Α' Πέ. 3, 1-6 οφείλει να διδάσκει/κατηχεί τον σύζυγο στην οικία κατεξοχήν μέσω της σιωπής της;

Β. Εννοείται οποιαδήποτε γυναίκα ή αυτή που διαθέτει οικονομική ευμάρεια άρα και κοινωνική «επιφάνεια»; Το συγκεκριμένο ερώτημα συναρτάται με το πρώτο καθώς προϋποθέτει ως χώρο επιρροής τη Σύναξη, όπου ήδη το Α' Κορ. 11 έχει επιβάλλει το κάλυμμα. Αυτό, όμως, στην περίπτωση της Εφέσου αποκτά πολυτέλεια (Pollux 5.95-6 Ψευδολοκ. Αμ. 40). Σημειωτέον ότι στα ελληνορωμαϊκά χρόνια γυναίκες ευκατάστατες κατείχαν εξέχουσα θέση στα κολλέγια (ακόμη και στις συναγωγές) επηρεάζοντας ως πάτρωνες και τους άνδρες-μέλη που επωφελούνταν από τις χορηγίες (δείπνα-δωρεές) αυτών των πλουσιότερων μελών³¹⁸. Έτσι μέσω αυτού του είδους της «συναλλαγής» που συνδεόταν και με την *ευσέβεια/τιμή* μιας θεότητας-προστάτιδος του κολλεγίου, οι πλούσιοι/πλούσιες πορίζονταν αναγνώριση και άλλα αγαθά. Εάν συμβαίνει αυτό, τότε η εξήγηση της υπό εξέταση περικοπής πρέπει να εξηγηθεί σε συνδυασμό με την κριτική που ασκείται στον επίλογο της Α' Τιμ. σε εκείνους που θεωρούν *πορισμόν την ευσέβεια* (6, 5).

Γ. Πώς ερμηνεύεται το *σωθήσεται* διά της τεκνογονίας όταν και οι ΠΕ ως αιτία σωτηρίας κατανοούν το απολυτρωτικό έργο του Χριστού και την πίστη σε Αυτόν; Ἄραγε η σωτηρία αφορά στην εσχατολογική

³¹⁷ Διογ. Λαέρτιος 3. 91: *Τοῦ κρατεῖν ἐπιθυμιῶν καὶ ὑπὸ μηδεμιᾶς ἡδονῆς δουλοῦσθαι ἀλλὰ κοσμίως ζῆν.* Στο Δ' Μακ. 2, 2-4. 15-16 ως υπόδειγμα σωφροσύνης προβάλλεται ο Ιωσήφ, ο οποίος απωθῆι τον οίστρο των παθῶν, της φιλαρχίας και κενοδοξίας και αλαζονείας και μεγαλαυχίας και βασκανίας. Διαθέτει σῶφρονα νου - το καλοκάγαθον του λογισμού (3, 17-8). Ο Ξενοφών, *Κυροπ.* 8.1.30-3 θεωρεῖ ότι η αιδῶς αναφέρεται στην εξωτερική σεμνότητα ενώ η σωφροσύνη στην εσωτερική: *διήρει δὲ αἰδῶ καὶ σωφροσύνην τῆδε, ὡς τοὺς μὲν αἰδουμένους τὰ ἐν τῷ φανερῷ αἰσχρὰ φεύγοντας, τοὺς δὲ σῶφρονας καὶ τὰ ἐν τῷ ἀφανεί.] καὶ ἐγκράτειαν δὲ οὕτω μάλιστ' ἂν ᾤετο ἀσκεῖσθαι, εἰ αὐτὸς ἐπιδεικνύοι ἑαυτὸν μὴ ὑπὸ τῶν παραντίκα ἡδονῶν ἐλκόμενον ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ προπονεῖν ἐθέλοντα πρώτον σὺν τῷ καλῷ τῶν εὐφροσυνῶν. τοιγαροῦν τοιοῦτος ὢν ἐποίησεν ἐπὶ ταῖς θύραις πολλὴν μὲν τῶν χειρόνων εὐταξίαν, ὑπεκόντων τοῖς ἀμεινοσι, πολλὴν δ' αἰδῶ καὶ εὐκοσμίαν πρὸς ἀλλήλους. ἐπέγνωσ δ' ἂν ἐκεῖ οὐδένα οὔτε ὀργιζόμενον κραυγῇ οὔτε χαίροντα ὑβριστικῶ γέλωτι, ἀλλὰ ἰδῶν ἂν αὐτοὺς ἡγήσω τῷ ὄντι εἰς κάλλος ζῆν.* Πρβλ. Ψευδο-Αριστοτέλη, *Περὶ Ἀρετῶν* 1251a.-14: *παρέπεται δὲ τῇ ἀνδρείᾳ καὶ ἡ εὐτολμία καὶ ἡ εὐψυχία καὶ τὸ θάρσος καὶ τὸ θράσος, ἔτι δὲ καὶ ἡ φιλοπονία καὶ ἡ καρτερία. σωφροσύνης δ' ἔστι τὸ μὴ θαυμάζειν τὰς ἀπολαύσεις τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ τὸ εἶναι πάσης ἀπολαύσεως αἰσχροῦς ἡδονῆς ἀνόρεκτον, καὶ τὸ φοβεῖσθαι καὶ τὴν δικαίαν ἄδειαν, καὶ τὸ τετάσθαι περὶ τὸν βίον ὁμοίως ἔν τε μικροῖς καὶ μεγάλοις. παρέπεται δὲ τῇ σωφροσύνῃ εὐταξία, κοσμιότης, αἰδῶς, εὐλάβεια. ἐγκρατείας δ' ἔστι τὸ δύνασθαι κατασχεῖν τῷ λογισμῷ τὴν ἐπιθυμίαν ὁρμῶσαν ἐπὶ φαύλας ἀπολαύσεις καὶ ἡδονάς, καὶ τὸ καρτερεῖν, καὶ τὸ ὑπομονητικὸν εἶναι τῆς κατὰ φύσιν ἐνδείας καὶ λύπης.*

³¹⁸ Elsa Tamez, *The Rich and the Struggles for Power in the Christian Community. Struggles for Power in Early Christianity: A Study of the First Letter to Timothy.* Maryknoll: Orbis Books 2007 1-25. Βλ. Paula Gooder (Επιμ.), *Αναζητώντας το νόημα. Μια Εισαγωγή στην Ερμηνεία της Καινῆς Διαθήκης,* Αικ. Τσαλαμπούνη, Χ. Ατματζίδης, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2011, 278-280.

δικαίωση ή στην απαλλαγή από τον διάβολο, τους αιρετικούς και τις πλάνες, αλλά και τον θάνατο ο οποίος ήταν άρρηκτα συνδεδεμένος με τον τοκετό ή/και τις εκτρώσεις που συνηθίζονταν στον ελληνορωμαϊκό κόσμο; Σημειωτέον ότι όντως σύμφωνα με τον Ιπποκράτη (*Περί Παρθενιών*) η τεκνογονία λυτρώνει τη μητέρα και τη γυναίκα από διάφορες ασθένειες και κατεξοχήν την *ιερή νόσο-επιληψία* (466.4)³¹⁹.

Δ. Ερμηνευτικά προβλήματα προκαλούνται και από τον επίλογο της περικοπής: Το *μείνωσιν* αναφέρεται στις γυναίκες, τα γεννηθέντα τέκνα (τα οποία όντως στον επισυναπτόμενο καθρέφτη του επισκόπου οφείλουν να ζουν *εν ύποταγῇ, μετὰ πάσης σεμνότητος* 3, 4), αυτά και τη μητέρα/ή τον ή στο ζεύγος; Τελικά η φράση **Πιστός ὁ λόγος** εισαγάγει την αναφορά στο *καλόν ἔργο του επισκόπου* ή συνδέεται με το προηγούμενο ρήμα περί σωτηρίας της γυναίκας;

Κατά την ερμηνεία της συγκεκριμένης ενότητας πρέπει να ληφθούν υπόψιν τα παρακάτω στοιχεία:

A. Όπως επισημαίνει ο Winter³²⁰ το 44 π.Χ. αναδύεται το μοντέλο της *νέας-μοντέρνας συζύγου*, το οποίο δεν συμβαδίζει με τον καθιερωμένο συντηρητικό τύπο γυναίκας που προέβλεπε τα εξής στερεότυπα: μετά το γάμο της στην αρχή της εφηβείας (12-14 ετών) με σύζυγο κατά μέσο όρο μια δεκαετία μεγαλύτερο αυτής, υποτάσσεται πλέον στην αυθεντία του (αντί αυτής του πατέρα), αποφεύγει τα δημόσια βλέμματα περιοριζόμενη στον οίκο της και συμβιβάζεται με την σεξουαλική ελευθερία του συζύγου ο οποίος χαιρέται με τις εταίρες (μετά τα δείπνα και κατά τη διάρκεια των συμποσίων) αλλά και τις πόρνες³²¹. Αντίθετα προς αυτό το παραδοσιακό πρότυπο, οικονομικά εύρωστες κυρίες οι οποίες επιπλέον διέθεταν παιδεία και μετά το διαζύγιο διαχειρίζονταν την προίκα που τους είχε δοθεί, επιδίδονταν σε άγρα πλούσιων, άγαμων, νέων ανδρών³²². Στην Έφεσο, την πόλη της Αρτέμιδος, της οποίας η λατρεία δεν εμπεριείχε την ελευθεριάζουσα ηθική της Κορίνθιας Αφροδίτης, η γυναικεία επανάσταση ίσως έκλινε και προς το «ασκητικό» μοντέλο. Σε κάθε περίπτωση οι κάτοικοι της Εφέσου ήταν γνωστοί στην αρχαιότητα για την πολυτέλεια της ενδυμασίας τους και την τρυφή/ασωτία τους³²³.

B. Ειδικότερα στην Έφεσο φαίνεται ότι οι ετεροδιδάσκαλοι οι οποίοι συνδυάζονται με τους δαίμονες (4, 1) είχαν βρει πρόσφορο έδαφος στις νέες χήρες οι οποίες ως *αργές και περιέργες* (5, 13· πρβλ. Πρ. 19, 19) ενέδιδαν (5, 15). Αυτές με τις σειρά τους μιμούμενες και τον Π. (Πρ. 20, 20) αλλά και τους δασκάλους τους, περιφέρονταν στους οίκους για να διαδώσουν τις ματαιολογίες που είχαν εντυπώσει παρά τοις ποσίν των ανωτέρων «ραβίνων», διψώντας να χρηματίσουν και αυτές *κήρυκες*. Προφανώς ασκούσαν αντίστοιχη επιρροή και στις συζύγους. Οι κυρίες αυτές οφείλουν να μάθουν σε κλίμα ειρήνης, όπως υποδηλώνει η ησυχία που πλαισιώνει το κείμενο, να ακούνε την ορθή διδασκαλία με ύποταγή και χωρίς διενέξεις και χωρίς να θέλουν κυριαρχούν μέσω της διδαχής επί του ανδρός.

³¹⁹ Πρβλ. Sebastian Fuhrmann, [Saved by Childbirth: Struggling Ideologies, the Female Body and a Placing of 1 Tim 2:15a](#). *Neotestamentica* 44.1 (2010) 31-46.

³²⁰ Βλ. B.W. [Winter, The 'new' Roman wife and 1 Timothy 2:9-15: The Search for a Sitz im Leben](#). *Tyndale Bulletin* 51.2 (2000) 285-294 του ίδιου *Roman Wives, Roman Widows: The Appearance of New Women and the Pauline Communities*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2003, 97-122.

³²¹ Στον Πλούταρχο (*Γαμικά Παραγγέλματα* 140.B) δικαιολογείται ως εξής η ανδρική στάση: *ὀρθῶς τοῦτό γ' αὐτὸ ποιοῦντες, ὅτι τοῦ συνακολασταίνειν καὶ παροινεῖν οὐ μεταδίδασσι ταῖς γαμεταῖς. ἂν οὖν ἰδιώτης ἀνὴρ, ἀκρατῆς δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ ἀνάγωγος, ἐξαμάρτη τι πρὸς ἑταίραν ἢ θεραπαίνίδα, δεῖ τὴν γαμετὴν μὴ ἀγανακτεῖν μηδὲ χαλεπαίνειν, λογιζομένην ὅτι παροινίας καὶ ἀκολασίας καὶ ὕβρεως αἰδοῦμενος αὐτὴν ἑτέρα μεταδίδωσιν.*

³²² Η ίδια η θυγατέρα του Οκταβιανού Ιουλία εξορίστηκε ἔνεκα του νόμου ἐναντίον της μοιχείας.

³²³ Βλ. σχετικά στην εισαγωγική ενότητα περί των αντιπάλων των ΠΕ.

Γ. Από τα ανωτέρω καθίσταται σαφές ότι τόσο στην Έφεσο όσο και στην Κρήτη ο Π. καλείται να αντιμετωπίσει μάλλον έναν **Πρωτο-γνωστικισμό**, ο οποίος σε θεολογικά και χριστολογικά ζητήματα δεν παρέκλινε της ορθής πίστης. Τον αξιολογεί, όμως, ως μεγάλο πειρασμό και απειλή για την χριστιανική Εκκλησία αφού προσβάλλει την εστία της ανθρωπίνης ύπαρξης, τον οίκο, και τελικά αποξενώνει την Εκκλησία και τα μέλη της από τον κόσμο και την ιστορία αποπροσανατολίζοντάς τα από την ευθύνη και τη διακονία να σωθούν οι πάντες. Τελικά όντως μέσω του Γνωστικισμού τον 2^ο αι. η αξιολόγηση του σ. των ΠΕ δικαιώθηκε. Η άρνηση των συζυγικών σχέσεων, κυρίως εκ μέρους των γυναικών, απηχείται σε πολλές απόκρυφες Πράξεις Αποστόλων, όπου το αιρετικό εγκρατητικό στοιχείο είναι κυρίαρχο. Σύμφωνα με τον Ι. Καραβιδόπουλο χαρακτηριστικά παραδείγματα μπορούν να αναφερθούν κατ' επιλογήν τα ακόλουθα: Στις απόκρυφες Πράξεις Παύλου και Θέκλας ή Θέκλα εγκαταλείπει τον μνηστήρα της Θάμυρη, αρνούμενη κάθε επαφή μαζί του για να ακολουθήσει τον Παύλο. Στις απόκρυφες Πράξεις Θωμά η Μυγδονία εγκαταλείπει το σύζυγό της Χαρίσιο, αξιωματούχο του βασιλιά της Ινδίας Μισδαίου, και ακολουθώντας το παράδειγμα της και η Τερτία εγκαταλείπει το σύζυγο της βασιλιά Μισδαίο, γιατί πείσθηκαν και οι δύο από τη διδασκαλία του αποστόλου Θωμά για την εγκράτεια. Στις απόκρυφες Πράξεις Ανδρέα η Μαξιμίλλα, σύζυγος του ανθυπάτου της Αχαΐας Αιγεάτη, εγκαταλείπει μετά βδελυγμίας το σύζυγό της, αρνούμενη κάθε σχέση μαζί του και ακολουθεί ως μαθήτρια του τον απόστολο Ανδρέα μέχρι την ώρα του σταυρικού θανάτου του και βέβαια στην υπόλοιπη ζωή της³²⁴.

Απάντηση στις ΠΕ επιχειρούν οι Πράξεις Παύλου με τους Μακαρισμούς³²⁵:

Μακάριοι αυτοί που έχουν καθαρή καρδιά, γιατί αυτοί θα δουν τον Θεό.

**Μακάριοι αυτοί που τήρησαν αγνή τη σάρκα τους,
γιατί αυτοί θα γίνουν ναός του Θεού.**

Μακάριοι οι εγκρατείς, γιατί μ' αυτούς θα μιλήσει ο Θεός.

Μακάριοι αυτοί που απαρνήθηκαν αυτόν τον κόσμο,
γιατί αυτοί θα ευαρεστήσουν τον Θεό.

Μακάριοι αυτοί που έχουν γυναίκες σαν να μην έχουν,
γιατί αυτοί θα κληρονομήσουν τον Θεό.

Μακάριοι αυτοί που έχουν φόβο Θεού, γιατί αυτοί θα γίνουν άγγελοι Θεού.

Μακάριοι αυτοί που ευλαβούνται τα λόγια του Θεού,
γιατί αυτοί θα παρηγορηθούν.

³²⁴ Βλ. Ι. Καραβιδόπουλου, Αιρετικές Αποκλίσεις στις Διαφυλικές Σχέσεις, Σύναξις 77 (2001· Ανθρώπινη Σεξουαλικότητα) 13-17. Το Γνωστικό Ευαγγέλιο τον Θωμά με τα 114 λόγια, που ο Ιησούς φέρεται να αποκάλυψε στον μαθητή του Θωμά, διαπνέεται από μια αρνητική διάθεση έναντι του κόσμου, έχοντας ως κεντρική προτροπή, αφού απαρνηθεί κανείς τον υλικό κόσμο, να βρει μέσα του την αυτογνωσία και να επιτύχει την κατάσταση της ενότητας, να γίνει δηλαδή «ένας», «μοναχός». Και μόνο έτσι θα μπει στη βασιλεία του Πατέρα. Σ' ένα χαρακτηριστικό λόγο λέγει ο Ιησούς στους μαθητές του: Όταν κάνετε τα δύο ένα, και το εσωτερικό όπως και το εξωτερικό, και το επάνω όπως το κάτω, και όταν το αρσενικό και το θηλυκό τα κάνετε ένα, ώστε το αρσενικό να μην είναι αρσενικό και το θηλυκό να μην είναι θηλυκό, ...τότε θα εισέλθετε στη βασιλεία (λόγιο αρ. 22). Εν συνεχεία μακαρίζει αυτούς που πέτυχαν την εσωτερική ενότητα: «Μακάριοι οι μοναχοί και οι εκλεκτοί, γιατί θα βρείτε τη βασιλεία. Γιατί προέρχεσθε από αυτήν (και) πάλι εκεί πορεύεσθε. [Είπε η Σαλώμη]-Είμαι μαθήτριά σου. [Είπε ο Ιησούς]· Γι' αυτό λέγω (ότι) εάν κάποιος είναι μόνος, θα γεμίσει με φως, αλλ' εάν διαιρεθεί θα γεμίσει με σκότος (λόγια αρ. 49 και 61).

³²⁵ Βλ. Annette Merz, *Die fiktive Selbstausslegung des Paulus: Intertextuelle Studien zur Intention und Rezeption der Pastoralbriefe* (NTOA/SUNT 52) Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2004, 322 κε.

Μακάριοι αυτοί που δέχθηκαν τη σοφία του Ιησού Χριστού, γιατί αυτοί θα ονομαστούν παιδιά του Υψίστου.

Μακάρια τα σώματα των παρθένων, γιατί αυτά θα ευαρεστήσουν τον Θεό και δεν θα χάσουν την αμοιβή της αγνότητας τους (5-6).

Γιατί ο λόγος του Πατρός θα γίνει γι' αυτούς έργο σωτηρίας κατά την ημέρα του Υιού και θα έχουν αιώνια ανάπαυση³²⁶.

Δ. Ήδη και στις επιστολές του Π. παρατηρούμε μία κίνηση προς την κατεύθυνση των ΠΕ ταυτόχρονα με τη συνειδητοποίηση της καθυστέρησης της έλευσης των τελικών Εσχάτων. Στο Α' Κορ. 7 (55 μ.Χ. από την Έφεσο), ο Π. αφού ψέξει την πορνεία (εξ αφορμής και της αιμομιξίας)³²⁷, αναφέρεται στις σχέσεις των δύο φύλων και τη δουλεία. Ενώ στον στ. 1³²⁸ όντως εξαίρει το χάρισμα της παρθενίας³²⁹, εν συνεχεία «διορθώνει» την παρερμηνεία της προπαύλειας βαπτισματικής magna charta αναφορικά με την χριστιανική εξισωτική αμοιβαιότητα υποστηρίζοντας τον «αγαπητικό πατριαρχισμό»³³⁰ και επιχειρώντας την πολιτιστική ενσωμάτωση του χριστιανικού

³²⁶ Στο Υπόμνημα του Ιππόλυτου στο *Άσμα των Ασμάτων* (25. 6-8) οι γυναίκες ονομάζονται απόστολοι των αποστόλων καθώς κόμισαν το ευαγγέλιο της ανάστασης στους αποστόλους. Ο ίδιος ο Χριστός τους εμφανίστηκε και τις απέστειλε, έτσι ώστε οι γυναίκες να γίνουν απόστολοι του Χριστού και αποκάλυψαν το έλλειμμα της παρακοής της πρώτης Εύας μέσω της τωρινής υπακοής που επανορθώνει. Ω θαυμαστέ σύμβουλε! Η Εύα έγινε απόστολος. Ήδη αναγνωρίζει την πονηριά του φιδιού και πλέον δεν την παραπλανά το δέντρο της γνώσης αλλά αγκαλιάζοντας το δέντρο της επαγγελίας (ενν. τον Σταυρό και τα καρφωμένα πόδια του Κυρίου) το γεύθηκε. Λαμβάνοντας την τιμή από τον Χριστό λαχτάρησε μια τροφή. Ήδη δεν πεινά και δεν διψά ξανά για ανθρώπινη φθορά αφού αυτή έλαβε την κοινωνία της αφθαρσίας. Τώρα θα γίνει η Εύα βοηθός στον Αδάμ. Ω διά του Ευαγγελίου καλή βοηθός (ενν. στη διδασκαλία). Εξ αυτού επίσης οι γυναίκες κήρυξαν το Ευαγγέλιο. Ακολούθως με επίκληση του Αποκ. 21, 4 διακηρύσσεται η ανατροπή της κατάρας για γέννα με ωδίνες (Γέν. 3, 16) αλλά και το τέλος της γυμνότητας αφού η γυναίκα περιβάλλεται το Αγ. Πνεύμα και τον Χριστό χωρίς άμεση αναφορά σε υιοθέτηση της άσκησης. Το κείμενο λήφθηκε από το Merz, *Die fiktive Selbstausslegung des Paulus* 318.

³²⁷ Στην Α' Θεσ. (50 μ.Χ. Κόρινθος), όπου συναποστολέας είναι ο Τ., καταδικάζει με έμφαση στην αρχή-κεφαλίδα της Παραίνεσης την πορνεία και επαινεί το εϊδέναι έκαστον ύμων τὸ ἑαυτοῦ σκευὸς κτᾶσθαι ἐν ἀγιασμῶ καὶ τιμῇ [...] τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, διότι ἔκδικος Κύριος περὶ πάντων τούτων, καθὼς καὶ προείπαμεν ὑμῖν καὶ διεμαρτυράμεθα (4, 4. 6).

³²⁸ Συμφωνώ με τον Χρυσ. Καραγκούνη, *What Did Paul Mean? The Debate on 1 Cor 7,1-7. Ephemerides theologicae Lovanienses* 82.1 (2006) 189-99 ότι ο στ. 7, 1 δεν παραδίδει θέση των Κορίνθιων αλλά αποτελεί περίληψη της άποψης του Παύλου ότι ενόψει της έλευσης της β' Παρουσίας καλό είναι κάποιος να παραμείνει άγαμος.

³²⁹ Πρβλ. Ignace de la Potterie, *Παρθενία, ΛΒΘ 773-775: Για να εκπληρώσει την κλήση της η γυναίκα δεν πρέπει απαραίτητα να γίνει σύζυγος και μητέρα, μπορεί να παραμείνει παρθένος στην καρδιά και στο σώμα. Ανάμεσα στην εποχή της Π.Δ. οπότε η γονιμότητα ήταν ένα πρωταρχικό καθήκον για τη διαίωνηση του λαού του Θεού και στην Παρουσία οπότε ο γάμος θα καταργηθεί, προβάλλει και η αγαμία, όχι ως περιφρόνηση του γάμου αλλά ως ένα ολοκληρωμένο βίωμα του γαμήλιου μυστηρίου στο οποίο μετέχει κάθε χριστιανός ήδη με τη βάπτισή του. Γάμος και παρθενία δεν αποτελούν αντιθέσεις, αφού ο σκοπός είναι ο ίδιος.*

³³⁰ Urs von Arx, *Gibt Paulus in 1 Kor 7 eine Interpretation von Gal 3:28? Απ. Παύλος και Κόρινθος. 1950 Έτη από την Αφιξή του. Πρακτικά Α' Παγκόσμιου Συνέδριου, Κόρινθος 2008 (Α'+Β' Τόμος) Σ. Παπαδόπουλος, Κ. Μπελέζος, Σ. Δεσπότης, Χ. Καρακόλης (επιμ.), Αθήνα: Ψυχογιός 2009, 193-221. Ο σ. μνημονεύει τους Κανόνες 3, 13 και 17 της Συνόδου της Γάγκρας στην Παφλαγονία (340 μ.Χ.) οι οποίοι στρέφονται εναντίον της ελιτίστικης ασκητικής πράξης των οπαδών του Ευσταθίου Σεβαστής που συμπεριφέρονταν ως εξής: καὶ δούλοι δεσποτῶν ἀναχωροῦντες καὶ διὰ τοῦ ξένου ἀμφιάσματος καταφρόνησιν κατὰ τῶν δεσποτῶν ποιούμενοι καὶ γυναῖκες παρὰ τὸ σῆνηθες ἀντὶ ἀμφιασμάτων γυναικείων ἀνδρικά ἀμφιάσματα ἀναλαμβάνουσαι καὶ ἐκ τούτων οἰόμεναι δικαιούσθαι. πολλά δὲ ἀποκείρονται προφάσει θεοσεβείας τὴν φύσιν τῆς κόμης τῆς γυναικειᾶς. Οι Κανόνες καταδικάζουν τους Ευσταθιανούς που υποτιμοῦν το γάμο αφού οι γυναίκες τους εγκαταλείπουν τους συζύγους. Οι Μοντανοί σύμφωνα με τον Επιφάνιο είχαν και γυναίκες επισκόπους: ἐπίσκοποι τε παρ αὐτοῖς γυναῖκες καὶ πρεσβύτεροι γυναῖκες καὶ τ' ἄλλα ὧν μὴδὲν διαφέρειν φασὶν ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ (Παν. 49.2.5).*

μηνύματος³³¹. Πρόκειται για το Γαλ. 3, 28, όπου το τρίτο σκέλος (*οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ ἀντί του οὐκ ἔνι ἀνήρ οὐδὲ γυνή*) προστέθηκε για να υποστηρίξει τη δυνατότητα μέσω της παρθενίας να υπερβεί κάποιος/κάποια το πρωταρχικό θέλημα της δημιουργίας και του πολλαπλασιασμού του ανθρωπίνου είδους. Ο Π. εξαίρει το γεγονός ότι πρέπει να υπάρχει χάρισμα για να ασκείται η παρθενία και μέσα στο γάμο να εφαρμόζεται εφόσον υπάρχει η συναίνεση των δύο, για περιορισμένο χρονικό διάστημα και έχοντας ως στόχο την προσευχή. Στο 12, 13 και εφόσον έχει ταχθεί υπέρ του καλύμματος της γυναίκας στη λατρεία, ο Π. ο οποίος αναλωθηκε στο να καταπολεμήσει την πρώτη διάκριση *Ἰουδαῖοι-Ἕλληνες* επαναλαμβάνει το Γαλ. 3, 28³³² χωρίς το τρίτο σκέλος: *καὶ γὰρ ἐν ἐνὶ Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δούλοι εἴτε ἐλεύθεροι, καὶ πάντες ἐν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν*. Και στην Κολ. (Ρώμη 60 μ.Χ.), όπου συγγραφέας είναι **και ο Τιμόθεος**, ενώ αντιμετωπίζονται αιρετικοί, οι οποίοι επίσης (όπως και αυτοί των ΠΕ) πρόβαλλαν την ταπεινοφροσύνη (= ευτελισμό) και την αφειδία σώματος, επαναλαμβάνεται ο βαπτισματικός παιάνας της Γαλ. χωρίς όμως την παρουσία της διάκρισης ἄρσεν-θήλυ: ¹¹ *ὅπου οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, περιτομή καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δούλος, ἐλεύθερος, ἀλλὰ [τὰ] πάντα καὶ ἐν πᾶσιν Χριστός* (3, 11). Εν συνεχεία απευθυνόμενος στα ζευγάρια προτρέπει τα εξής: *Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν ὡς ἀνήκεν ἐν Κυρίῳ. Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας καὶ μὴ πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς* (3, 18-19).

ΑΝΑΛΥΣΗ

9 Στην αρχή της ενότητας ο Π. επιθυμεί παρόμοια (*ὡσαύτως δὲ*) με τους άνδρες και **οι** γυναίκες να προσεύχονται προς τον Κύριο σε κάθε τόπο με όσιες χείρες³³³ χωρίς οργή και διαλογισμό. Επιπλέον αυτές οφείλουν να **κοσμοῦν** τους εαυτούς τους *ἐν καταστολῇ κοσμίῳ μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης [...]*. Εν προκειμένω εξαίρεται το ευπρεπές και η πολυτέλεια που δεν αρμόζει σε γυναίκες που μαρτυρούν θεοσέβεια. Σύμφωνα με τον Μ. Βασίλειο **κόσμιο** είναι αυτό που εναρμονίζεται με *τὸν ἴδιον τοῦ Χριστιανισμοῦ σκοπὸν*. [...] *Ἡ πρὸς τὸν σκοπὸν τὸν ἴδιον σεμνοπρεπῆς χρῆσις, ἐστοχασμένη καιροῦ, τόπου, προσώπου, χρείας. Οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ ἐγκρίνει ὁ λόγος σκεπάσματα ἐν καιρῷ χειμῶνος καὶ θέρους, οὔτε τὸ αὐτὸ σχῆμα τοῦ ἐργάτου καὶ τοῦ ἀναπανομένου, τοῦ ὑπηρετοῦντος καὶ τοῦ θεραπευομένου, τοῦ στρατιώτου καὶ τοῦ ιδιώτου, ἢ ἀνδρὸς καὶ γυναικός* (PG. 31. 980. 1224). Είναι αξιοσημείωτες οι χιαστί αντιστοιχίες στις παροτρύνσεις προς τους άνδρες και τις γυναίκες. Αυτές (όπως και η ήδη προμνημονευθείσα ομοιότητα της έξαρσης της προσευχής ως χαρακτηριστικού και των ανδρῶν και των χηρῶν) τελικά αποδεικνύουν ότι ο σ. δεν υιοθετεί σεξιστικά μοντέλα: Η γυναικεία **κόσμια καταστολή** (όρος που σημαίνει κατεξοχήν [α] την ενδυμασία και ισοδυναμεί με το κατάστημα³³⁴ της Τιτ. 2, 3 αλλά και [β] την εσωτερική σεμνότητα)³³⁵ και τα **αγαθὰ ἔργα** που

³³¹ Κ. Νικολακοπούλου, Μαρτυρίες της Καινῆς Διαθήκης για τη θέση της γυναίκας στην αποστολική Εκκλησία, *Ερμηνευτικά Μελετήματα ἀπὸ Ρητορικής καὶ Ὑμνολογικῆς Επόψεως*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2005 181-208, ἐδῶ 200.

³³² Πρβλ. [Bruce Hansen](http://www.ntgateway.com/paul-the-apostle/ephesians-and-colossians/), 'All of you are one': the social vision of Gal 3:28, 1 Cor 12:13 and Col 3:11. (PhD diss., University of St. Andrews, 2007). <http://www.ntgateway.com/paul-the-apostle/ephesians-and-colossians/>.

³³³ Ο άγ. Νικόδημος, *Α' Τιμ.* 183 επισημαίνει ότι η γυναίκα δεν έχει όσιες χείρες, άρα αρπάζει και πλεονεκτεί όταν αναγκάζει τον άνδρα της να αγοράζει λίθους πολύτιμους και χρυσάφια [...] διατί εκείνο το φόρεμα οπου η γυναίκα έχει παραπάνω από την χρεία της, το αρπάζει από τις άλλες πτωχές γυναίκες.

³³⁴ Σημαίνει φόρεμα γυναικείο πλήρες και μακρύ μέχρι τους αστραγάλους, αυτό που κατακαλύπτει όλο το ανάστημα. Πρβλ. Ησ. 61, 3-Ιωσ. Πόλ. 2.126. Βλ. άγ. Νικόδημος, *Α' Τιμ.* 183.

³³⁵ Πρβλ. *κατεσταλμένος* Πρ. 19, 36. Στον Επικτήτο 2.10.15 και 2.21.11 ο όρος σημαίνει την όλη συμπεριφορά η οποία εκφραζόταν με την ενδυμασία: *εἴτα γραμματικὴν μὲν ἀποβαλὼν ἢ μουσικὴν ζημίαν ἀν ἡγοῦ τὴν ἀπώλειαν αὐτῆς· εἰ δ' αἰδῶ καὶ καταστολὴν καὶ ἡμερότητα ἀποβαλεῖς, οὐδὲν ἡγή τὸ πρᾶγμα; ἄνθρωπ', ἐν οἴκῳ διαπεπύκτευκας τῷ δουλαρίῳ, τὴν οἰκίαν ἀνάστατον πεποιήκας, τοὺς γείτονας συντετάραχας· καὶ ἔρχη μοι καταστολὰς ποιήσας ὡς σοφὸς καὶ καθήμενος κρίνεις*. Πρβλ. Αριστέα, *Επιστολή* 284.

προφανώς πραγματώνουν τα χέρια τους³³⁶ αντιστοιχούν στις ανδρικές *όσιες χείρες* και την *καθαρή καρδιά* (απουσία οργής και διαλογισμού) της παραίνεσης προς το «ισχυρό» φύλο. Μάλιστα η ανωτέρω αντιστοιχία των παραινήσεων προς τους άνδρες και τις γυναίκες ανακαλεί την προβολή από τον Λουκά σε δύο επισυναπτόμενες περικοπές του παραδείγματος της προϊσταμένης των χηρών Ταβιθά³³⁷ και αυτού (του παραδείγματος) του προσευχομένου εκατοντάρχου Κορνηλίου³³⁸, ο οποίος μαθαίνει στον Πέτρο ότι δεν υπάρχουν τροφές κοινές-ακάθαρτες, κάτι που εξακολουθούν να διατρανώνουν οι αιρετικοί των ΠΕ (Πρ. 9, 36-43 κεφ. 10).

Ο γυναικείος κόσμος περιγράφεται, όπως και ο ανδρικός, και θετικά-καρδιακά (μετά *αίδου* και *σωφροσύνης*) αλλά και αρνητικά-εξωτερικά. Ξεκινά από την περίτεχνη κόμμωση (η οποία και αποτελεί μια «σταθερά» στη γυναικεία εμφάνιση επί μια τριχλιετία³³⁹) και φτάνει μέχρι και τον ιματισμό: *μη ἐν πλέγμασιν* (= ποικιλόσχημη κόμμωση με μπούκλες ή κοτσίδες κ.ο.κ.) *καὶ χρυσίῳ ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῶ πολυτελεῖ*³⁴⁰. Ἔτσι διαφοροποιείται ο κόσμος από την πολυτέλεια, αφού η δεύτερη εκτός των άλλων προϋποθέτει υλικά που η εξαγωγή τους (όπως αποδεικνύεται κατωτέρω) από κάποιους κύκλους θεωρούνταν βιασμός/σπατάλη της φύσης/του κόσμου (πρβλ. Αποκ. 11, 18) Πρόκειται για *τόπους* γνωστούς και στην αποκαλυπτική και στην ελληνορωμαϊκή φιλολογία. Στον Α' Ενώχ (8) αυτός που γνωστοποιεί τα μέταλλα της γης, διδάσκει την τέχνη της κατεργασίας αυτών και τον στολισμό των γυναικών³⁴¹ είναι ο Αζαζέλ ο εμπνευστής και των πολεμικών όπλων: *Κι εγένετο πολλή ασέβεια και διέπραξαν πορνεία και επλανήθησαν εν τοις οδοίς αυτών*. Πρόκειται για την πορνεία των Εγγρηγόρων με τις θυγατέρες των ανθρώπων και τη γέννα γιγάντων (Γέν. 6).

³³⁶ Σύμφωνα με τον Παιδαγωγό του Κλήμεντα τα έργα αποτελούν τον αληθινό κόσμο της γυναίκας: *Ἡ δὲ αὐτουργία ταῖς γυναιξίν μάλιστα τὸ γνήσιον ἐπιφέρει κάλλος γυμνάζουσα τὰ σώματα αὐτῶν καὶ σφᾶς αὐτὰς δι' αὐτῶν κοσμοῦσα, οὐ τὸν ὑπ' ἄλλων πεπονημένον προσφέρουσα κόσμον, ἄκοσμον καὶ ἀνελεύθερον καὶ ἑταιρικόν, ἀλλὰ τὸν ἐκάστης σώφρονος γυναικὸς διὰ τῶν χειρῶν αὐτῆς, ὅποτε χρῆζοι μάλιστα, ἀσκούμενον καὶ ἐξυφαινόμενον· οὐ γὰρ ποτε καθήκει ἐξ ἀγορᾶς ἄνητοῖς, ἀλλὰ τοῖς οἰκουρικοῖς [τοῖς ἰδίοις] ἔργοις κοσμομένης φαίνεσθαι τὰς κατὰ θεὸν πολιτευόμενας. Κάλλιστον γὰρ ἔργον γυνὴ οἰκουρὸς* (3.11.67).

³³⁷ Ἐν Ἰόππῃ δὲ τις ἦν μαθήτρια ὀνόματι Ταβιθά, ἣ διερμηνευομένη λέγεται Δορκὰς· αὕτη ἦν πλήρης ἔργων ἀγαθῶν καὶ ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει.

³³⁸ 10, 2: *εὐσεβῆς καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ποιῶν ἐλεημοσύνας πολλὰς τῷ λαῷ καὶ δεόμενος τοῦ Θεοῦ διὰ παντός.*

³³⁹ Neudorfer, *I Timotheus* 121.

³⁴⁰ Ἡσ. 3, 14-18: *αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἤξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ ὑμεῖς δὲ τί ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπελώνά μου καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου καὶ τὸ πρόσωπον τῶν πτωχῶν καταισχύνετε· τὰδε λέγει Κύριος ἀνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλῳ καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν ἅμα σύρουσαι τοὺς χιτῶνας καὶ τοῖς ποσίν ἅμα παίζουσαι, καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών καὶ κύριος ἀποκαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν καὶ τοὺς κόσμους αὐτῶν καὶ τὰ ἐμπλόκια καὶ τοὺς κοσμήτους καὶ τοὺς μνησκούς. Καὶ στην Αποκ. 17-18 το χαρακτηριστικό της πόρνης Βαβυλώνας είναι οι πολύτιμοι λίθοι, η πολυτέλεια του ενδύματος και η ὕβρις/βλασφημία. Αντιστοίχως όμως και η νύμφη του Χριστοῦ είναι κεκοσμημένη (21, 2. 19). Χάριν της πόρνης διακινούνται από τους εμπόρους τα εξής: 1/ *Κοσμήματα*: από την Ισπανία χρυσάφι και ασήμι (τα οποία χαρακτηρίζουν την Καινή Ιερουσαλήμ: 21, 11. 15. 19. 21 από την Ινδία πολύτιμοι λίθοι και μαργαριτάρια, τα οποία προστίθενται στον κατάλογο των εμπορευμάτων του Ιεζεκιήλ, καθώς συνδέονται ιδιαίτερος με την Πόρνη (17, 4). 2/ *Ενδύματα πολυτελή*: λινά (τα οποία συνδέονται στα χωρία 19, 8. 14 και με τους αγίους), πορφυρά (από την Τύρο)³⁴⁰, μεταξωτά και κόκκινα. Είναι η μοναδική φορά που μνημονεύεται στην Α.Γ. το μετάξι, το οποίο επειδή προερχόταν από την Κίνα και παρεμβάλλονταν μεσάζοντες, ήταν υλικό τόσο ακριβό όσο ο χρυσός (Ιωσ. Πολ. 7.126).*

³⁴¹ Ἦτοι ψέλια καὶ στολίδια καὶ τὴν χρῆσι τοῦ αντιμονίου καὶ τὸν καλλωπισμὸ τῶν βλεφάρων καὶ ὅλα τα εἶδη τῶν πολυτίμων λίθων καὶ ὅλα τα βαφικά.

Στον ελληνορωμαϊκό κόσμο απεικονίσεις (σε γλυπτά και νομίσματα) ιδίως της Λιβίας, της συζύγου του Αυγούστου και άλλων αριστοκρατισσών με ακάλυπτη κεφαλή και εξαιρετικά απλή κόμμωση φιλοδοξούσαν να λειτουργήσουν ως «μοντέλα μόδας» (fashion icons) για τις κυρίες. Αυτές εξακολουθούσαν, όμως, να προτιμούν περίπλοκα στυλ-πλέγματα³⁴² με μπούκλες, πελώριες και πολύπλοκες περούκες κ.ο.κ. (Τερτυλλιανός, *Περί Στολισμού Γυναικών* 7.1· Ιουβενάλιος, *Σάτ.* 6. 501-3)³⁴³. Το ίδιο αγαπητά ήταν και τα εξής παρά το γεγονός ότι η υπερβολική χρήση τους συνδεόταν σε κάποια κλίματα με το παρουσιαστικό των εταίρων (Αθήναιος *Δειπνοσοφιστές* 521 B³⁴⁴): (α) ο εξαγόμενος από το «καταραμένο» ορυχείο³⁴⁵ χρυσός³⁴⁶ που χρησιμοποιούνταν για καρφίτσες και «αποχρώσεις» στην κόμμωση, *splenia* (για την κάλυψη ελαττωμάτων στο πρόσωπο)³⁴⁷, περιδέρια, βραχιόλια και άλλα κοσμήματα που ανήκουν στην ένδυση και προάγουν την φιλοδοξία σε έναν κόσμο (τον ρωμαϊκό) όπου «είσαι ό,τι φαίνεσαι»³⁴⁸. Ο επιθαλάμιος Ψαλμός 43 (44, 14 Ο') είναι το μόνο ίσως χωρίο στην ΑΓ που εξαιρείται η ένδυση της νύμφης με χρυσούς κροσσούς: *πᾶσα ἡ δόξα αὐτῆς θυγατρὸς βασιλέως ἔσωθεν ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη πεποικιλμένη.* (β) Ιδιαίτερος αγαπητά στη ρωμαϊκή ελίτ ήταν και τα εξαγόμενα από τη θάλασσα της Βρετανίας ή της Ινδίας μαργαριτάρια τα οποία χρησιμοποιεί μεταφορικά ο Ματθαίος (7, 6· 13, 45-46· πρβλ. Ιγνάτιος, *Εφ.* 11.2· Διαθ. Ιούδα 13.5). Αυτά σύμφωνα με τον Πλίνιο τον Πρεσβύτερο (*Φυσική Ιστορία* 11.50.316) χρησιμοποιούνταν και στα σκουλαρίκια αλλά ακόμη και σε υποδήματα και σε κάλτσες. Πρόκειται για πολύτιμο λίθο με χαρακτηριστική στιλπνότητα και χρώμα συνήθως λευκό, ο οποίος σχηματίζεται στο κέλυφος μαλακίων (π.χ. στρειδιών) από το ίδιο υλικό από το οποίο αποτελείται και το κέλυφος³⁴⁹. Διαδεδομένη ήταν και η εικασία ότι εξάγονται από τα μέτωπα των θαλάσσιων δρακόντων (Τερτυλλιανός, *Περί Στολισμού Γυναικών* 6.2).

10 Το πρωτότυπο εν προκειμένω είναι ότι η κοσμιότητα της **καταστολής** δεν αντιπαραβάλλεται προς την πορνεία (Διαθήκη Ρουβείμ 5)³⁵⁰ ούτε αποσκοπεί στην ευαρέσκεια του άνδρα - συζύγου,

³⁴² Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 196: Πρόκειται για όρο που δεν απαντά στην ΑΓ, στους αποστολικούς Πατέρες και τους Ο' παρά μόνο στους Ακύλα και Θεοδοσίωνα για να αποδώσει το διάδημα του κάλλους (Ησ. 28, 5). Χρησιμοποιούνταν για ότι οτιδήποτε πλεκτό (βλ. Φίλων, *Μωυσής* 2.111· Ιώσηπος 2.220-221. 224) άρα και τον στέφανο, τη γιωλάντα επί της κεφαλής (Ευρυπίδης, *Ίων* 1393).

³⁴³ Winter, *Roman Wives, Roman Widows* 104.

³⁴⁴ *Παρά Συρακοσίους νόμος ἦν τὰς γυναικας μὴ κοσμεῖσθαι χρυσῶ μὴδ' ἀνθινὰ φορεῖν μὴδ' ἐσθῆτας ἔχειν πορφυρᾶς ἐχούσας παρυφᾶς, ἐὰν μὴ τις αὐτῶν συγχωρῆ ἑταῖρα εἶναι κοινή, καὶ ὅτι ἄλλος ἦν νόμος τὸν ἄνδρα μὴ καλλωπιζέσθαι μὴδ' ἐσθῆτι περιεργῶ χρῆσθαι καὶ διαλλαττούση, ἐὰν μὴ ὁμολογῆ μοιχεύειν ἢ κιναιδος εἶναι, καὶ τὴν ἐλευθέραν μὴ ἐκπορεύεσθαι ἡλίου δευκότος, ἐὰν μὴ μοιχευθησομένην· ἐκωλύετο δὲ καὶ ἡμέρας ἐξιέ ναι ἄνευ τῶν γυναικονόμων ἀκολουθούσης αὐτῇ μιᾶς θεραπαίνιδος Συβαρίται, φησίν, ἐξοκείλαντες εἰς τρυφήν ἔγραψαν νόμον τὰς γυναικας εἰς τὰς ἑορτὰς καλεῖν καὶ τοὺς εἰς τὰς θυσίας καλοῦντας πρὸ ἑνιαυ τοῦ τὴν παρασκευὴν ποιῆσθαι, ἵνα ἀξίως ποιούμενοι τοῦ χρόνου τῶν τε ἱματίων καὶ τοῦ λοιποῦ κόσμου προάγωσιν οὕτως εἰς τὰς κλήσεις.* Βλ. Πλούταρχος, *Παρηγορητικός* 609C. Κλήμης, *Παιδαγωγός* 2.10.105.

³⁴⁵ Ἐτσι χαρακτηρίζει τον χώρο προέλευσης του χρυσού και του ασημιού, των δύο βασικών υλικών της κοσμικής λαμπρότητας, ο Τερτυλλιανός (*Περί Στολισμού Γυναικών* 5.1). Σημειωτέον ότι η παρασκευή του χρυσού μέσω δοκιμασίας – κάθαρσης αποτελούσε θετική εικόνα.

³⁴⁶ Πρβλ. Ιώσ. *Αρχ.* 8.185· Μαρτιάλης, 2.29.9-10· 8.33.22

³⁴⁷ Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy* 218.

³⁴⁸ Joseph H. Hellerman, Μορφή Θεοῦ As A Signifier Of Social Status In Philippians 2:6 [JETS 52:4 \(2009\)](#) 779-797, 792-793.

³⁴⁹ Ετυμολογικά είναι δάνειο ανατολικής προελεύσεως καθώς οι Έλληνες ήλθαν σε πρώτη επαφή με αυτό μέσω της εκστρατείας του Μ. Αλεξάνδρου προφανώς στην περιοχή της Περσίας (marvarit). Δεν αποκλείεται να συνδέεται με το σανσκριτικό manjarī «μπουμπούκι, κάλυκας άνθους».

³⁵⁰ Εάν η ασχήμονα καταστολή αποσκοπούσε στη (σωματική) πορνεία/ μοιχεία, τότε ο σ. θα την ταλάνιζε σκληρά, όπως συμβαίνει στην παύλεια γραμματεία. Κλήμ. *Παιδαγωγός* 3.2.: *Οὐκ ἄρα ἡ πρόσοψις τοῦ ἐκτός ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ καλλωπιστέα τῷ τῆς καλοκάγαθιας κοσμηματι· εἴη δ' ἂν καὶ τὴν σάρκα εἰπεῖν τῷ τῆς ἐγκρατείας κόσμῳ. [...] Ταῦτη μοι δοκοῦσιν αἱ χρυσοφοροῦσαι γυναῖκες, τῶν πλοκάμων τοὺς ἐνουλισμοὺς ἀσκοῦσαι χρίσματα τε παρειῶν καὶ ὑπογραφᾶς ὀφθαλμῶν καὶ βαφᾶς μετιοῦσαι τριχῶν καὶ τὴν ἄλλην βλακειᾶν κακομηχανώμεναι, κοσμοῦσαι τὸν περίβολον τὸν σαρκικόν, αἰγυπτιάζουσαι ὡς ἀληθῶς, ἐπισπᾶσθαι τοὺς δεισιδαίμονας ἑραστάς. Ἀλλ' ἦν ἀποκαλύψῃ τις τὸ καταπέτασμα τοῦ νεῶ, τὸν*

όπως συμβαίνει στην ελληνορωμαϊκή φιλολογία. Αφορά στην *επαγγελία* (= διακήρυξη)³⁵¹ *θεοσέβειας*³⁵², άρα στο οικουμενικό κήρυγμα-τη μαρτυρία που καλείται να παράσχει με το δικό της τρόπο και η γυναίκα. Ουσιαστικά δηλ. η απλότητα στην εμφάνιση και η καρποφορία αγαθών έργων αγάπης (τα οποία καταγράφονται λεπτομερώς στο 5, 10)³⁵³ συνιστούν ένα είδος σιωπηρού (όπως θα διαπιστωθεί κατωτέρω) *ευαγγελισμού ευσέβειας* ενός Θεού ταπείνωσης και θυσιαστικής απελευθερωτικής αγάπης, όπως διακηρύχθηκε στην προηγούμενη ενότητα. Ο άγ. Νικόδημος θεωρώντας ότι τα καλλωπισμένα ιμάτια συνδυάζονται με δάκρυα και αναστεναγμούς πτωχών που στερούνται, επισημαίνει ότι εν προκειμένω υπάρχει αντιθετικός παραλληλισμός προς εκείνους που επαγγέλλονταν ότι είναι θεοσεβείς με τα λόγια. Προφανώς εννοεί τους έχοντες μόρφωσιν ευσεβείας φίλαντους, φιλάργυρους [...] αφιλάγαθους [...] φιλήδονους (Β' Τιμ. 3, 4-5)³⁵⁴.

κεκρύφαλον λέγω, τήν βαφήν, τήν ἐσθήτα, τὸ χρυσίον, τὸ φύκος, τὰ ἐντρίμματα, τουτέστι τὸ ἐκ τούτων συγκείμενον ὕφος, [τὸ καταπέτασμα], ὡς ἔνδον εὐρήσων τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν, μυσάξεται, εὐ οἶδ' ἐγώ. Οὐ γὰρ τήν εἰκόνα τοῦ θεοῦ κατοικοῦσαν ἔνδον εὐρήσει τὴν ἀξιόλογον, πόρνη δὲ ἀντ' αὐτῆς καὶ μοιχαλὶς τῆς ψυχῆς κατείληφε τὸ ἄδντον, τὸ τε ἀληθινὸν θηρίον ἐλεγχθήσεται ψιμυθίῳ πίθηκος ἐντετριμμένος, καὶ ὁ παλίμβολος ὄφις ἐκεῖνος διαβιβρώσκων τὸ νοερὸν τῆς ἀνθρώπου διὰ τῆς φιλοδοξίας χηραμὸν ἔχει τὴν ψυχὴν πάντα φαρμάκων ὀλεθρίων ἐμπλήσας καὶ τὸν ἑαυτοῦ τῆς πλάνης ἐνερευξάμενος ἰὸν μετεσκεύασεν τὰς γυναῖκας εἰς πόρνας ὁ προαγωγὸς οὗτος δράκων οὐ γὰρ γυναικός, ἀλλ' ἑταίρας τὸ φιλόκοσμον· αἱ τῆς παρὰ μὲν τοῖς ἀνδράσιν οἰκουρίας ὀλίγα φροντίζουσιν, λύσασαι δὲ τὰνδρός τὸ βαλλάντιον ἐκτρέπουσι τὰς χορηγίας εἰς ἐπιθυμίας, ὡς πολλοὺς ἔχοιεν τοῦ καλαὶ δοκεῖν εἶναι μάρτυρας, καὶ τὴν πᾶσαν ἡμέραν κομμωτικὴ προσκαθεζόμενα ἀργυρωνῆτοις σχολάζουσιν ἀνδραπόδοις. Καθάπερ οὖν ὄψον πονηρὸν ἠδύνουσι τὴν σάρκα καὶ τὴν μὲν ἡμέραν κομμωτικὴ προστετήκασιν θαλαμευόμενα, μὴ ἐλεγχθῶσιν ξανθίζόμενα, ἐσπέρας δὲ καθάπερ ἐκ φωλεοῦ πρὸς τὸν λύχνον τὸ νόθον τοῦτο προσέρπει κάλλος· συνεργεῖ γὰρ καὶ ἡ μέθη καὶ τὸ ἀμυδρὸν τοῦ φωτὸς πρὸς τὴν ἐπίθεσιν αὐτῶν. Καὶ τὴν μὲν ξανθίζουσιν τοὺς πλοκάμους ὁ κωμικὸς Μένανδρος εἴργει τῆς οἰκίας· «Νῦν δ' ἔρπε ἀπ' οἴκων τῶνδε»· τὴν γυναῖκα γὰρ τὴν σώφρονα οὐ δεῖ τὰς τρίχας ξανθὰς ποιεῖν, ἀλλ' οὐδὲ τὰς παρεῖας φυκοῦν οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπογράφεσθαι. Λελήθασιν δὲ σφᾶς αἱ κακοδαίμονες τὸ οἰκεῖον ἀπολλύουσαι κάλλος τοῦ ὀθνεῖου τῆ ἐπεισαγωγῆ· ἅμα γοῦν ἡμέρα σπαρασσόμενα καὶ ἀποτριβόμενα καὶ φυράμασι τισὶ καταπλαττόμενα τρύχουσι μὲν τὸν χρῶτα, θρύπτουσι δὲ τὴν σάρκα τοῖς φαρμάκοις καὶ τῆ περιεργία τῶν ῥυμμάτων τὸ οἰκεῖον μαραίνουσιν ἄνθος. Διὰ τοῦτο τοὶ ὄχραι μὲν ἐκ καταπλασμάτων καταφαίνονται, εὐάλωτοι δὲ ὑπὸ νόσων γίνονται τακερὰν ἤδη τὴν σάρκα, περιεργία τῶν ῥυμμάτων τὸ οἰκεῖον μαραίνουσιν ἄνθος. Διὰ τοῦτο τοὶ ὄχραι μὲν ἐκ καταπλασμάτων καταφαίνονται, εὐάλωτοι δὲ ὑπὸ νόσων γίνονται τακερὰν ἤδη τὴν σάρκα, φαρμάκοις τὴν ἐσκιαγραφημένην, ἔχουσαι, τῶν ἀνθρώπων τὸν δημιουργὸν ἀτιμάζουσαι, ὡς οὐ κατ' ἀξίαν δεδωρημένον τὸ κάλλος. Εἰκότως ἄργαὶ πρὸς οἰκουρίας γίνονται, καθάπερ ἐζωγραφημένα, καθεζόμενα εἰς θέαν, οὐκ εἰς οἰκουρίαν γεγενημένα. Διὰ τοῦτο τοὶ ἢ παρὰ τῷ κωμικῷ ἐπιλογιστικῆ γυνὴ λέγει· Τί δ' ἂν γυναικεὶς φρόνιμον ἐργασάμεθα ἢ λαμπρὸν, αἱ καθήμεθ' ἐξανθισμένα, τῶν ἐλευθέρων γυναικῶν λυμαινόμενα τὸν χαρακτῆρα, οἴκων ἀνατροπὰς καὶ γάμων ἐκτροπὰς καὶ παιδῶν ὑποβολὰς περιποιούμενα; Τοῦτο αὐτὸ γὰρ τοὶ καὶ Ἀντιφάνης ὁ κωμικὸς ἐν Μαλθακῇ τὸ ἐταιρικὸν τῶν γυναικῶν ἐπισκώπτει τὰ κοινὰ πάσαις ῥήματα εἰς τὴν κατατριβὴν ἐξηρημένα λέγων· Ἔρχεται, μετέρχεται αὐ, προσέρχεται αὐ, μετέρχεται, ἦκει, πάρεστι, ῥύπτεται, προσέρχεται, σμῆται, κτενίζεται, ἐμβέβηκε, τρίβεται, λούται, σκοπεῖται, στέλλεται, μυρίζεται, κοσμεῖται, ἀλείφεται.

³⁵¹ Αποδίδω με αὐτὸν τὸν ὄρο το ἐπαγγέλλομαι καὶ ὄχι με τὴν ἔννοια καταγίνομαι, ασχολοῦμαι εἰς τι, ασκῶ τι (< ἐπάγγελμα) διότι αὐτὴ τὴν ἔννοια ἔχει στὶς ΠΕ: ἢν τινες ἐπαγγελλόμενοι περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν (Α' Τιμ. 6, 21) Παῦλος ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (Β' Τιμ. 1, 1). Ο Φίλων αναφερόμενος στους Εσσηίους (Περὶ βίου θεωρητικὸς 3-5) ἐπεξηγεῖ ποία εἶναι ἡ ορθὴ ἐπαγγελία εὐσεβείας.

³⁵² Ο ὄρος ἀπαντᾷ γιὰ πρώτη φορὰ στὸν Ξενοφῶντα (Ανάβασις 2.6.26). Στὸ Σιγ. 1, 25 (ὅπου καὶ γίνεται λόγος γιὰ θησαυροφυλάκιο σοφίας) ὅπως καὶ σε ἄλλα κείμενα γίνεται ἀναφορὰ σε ἀληθινὴ θεοσέβεια (Βαρ. 5, 4) τὴν ὁποία ὁ Φίλων θεωρεῖ τὸ καλύτερο κτῆμα (Φυγὴ 150 Περὶ τῆς τα προπαιδεύματα συνόδου 130).

³⁵³ ἐν ἔργοις καλοῖς μαρτυρουμένη, εἰ ἔτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενοδόχησεν, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψεν, εἰ θλιβομένοις ἐπήρκεσεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησεν. Επιπλέον στὴ Β' Τιμ. 1, 5 μακαρίζεται ἡ γιὰ γιὰ καὶ ἡ μητέρα τοῦ Τ. ἐπειδὴ τοῦ δίδαξαν τὰ ἱερὰ γράμματα.

³⁵⁴ Ο Τερτυλλιανὸς (Περὶ Στολισμοῦ Γυναικῶν 11.2) ἀναφέρεται στὸν ευαγγελισμό θεοσέβειας ἀπὸ γυναῖκα με ἀπλή ἀμφίεση καὶ σε πιστοὺς (ἐπίσκεψη σε ἀρρώστους ἀδελφούς, θεία Κοινωνία, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ) ἀλλὰ καὶ σε ἐθνικοὺς ἢ γιὰ ἐπίσκεψη ἢ παρόμοιες υποχρεώσεις.

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι η παρότρυνση προς τη γυναίκα εντάσσεται σε μία ενότητα όπου παρακαλώνται σε β' ενικό **όλοι** οι πιστοί (γυναίκες και άνδρες) να αξιοποιούν τον ήρεμο και ησύχιό βίο που τους παρέχεται από την πολιτική εξουσία προκειμένου να διάγουν ζωή *έν πάση ευσεβεία και σεμνότητι* και να ευαγγελίζονται/ μαρτυρούν την **καθολική** σωτηρία που επιθυμεί ο Θεός των χριστιανών και διακόνησε ο θυσιασθείς Χριστός αλλά και ο Π.. Η παραλληλότητα της παράκλησης προς τις γυναίκες με αυτήν προς τους άνδρες αλλά και η Συμπεριλήψη που δημιουργεί η χρήση των συνώνυμων λέξεων *ευσέβεια/θεοσέβεια* δίνει στον ακροατή την εντύπωση ότι ο σ. θα κλείσει την αναφορά του με το στ. 10.

11-12 Ο Π. επιμένει, όμως, να απευθύνεται στις γυναίκες κλιμακώνοντας μάλιστα την ένταση του λόγου του με το *οὐκ ἐπιτρέπω* προφανώς ένεκα συγκεκριμένου προβλήματος που εντοπίζει στην Κοινότητα αλλά και της παρερμηνείας που θα μπορούσε να δοθεί από κάποιους στην ίδια την προτροπή του. Γι' αυτό και προσθέτει τη β' υποενότητα. Η πρώτη στροφή αυτής πλαισιώνεται από αναφορές στην *ησυχία*, η οποία προφανώς δεν σημαίνει μόνον την *ηρεμία-ειρήνη/πραότητα* (όπως στο προοιμιακό 2, 2), αλλά τη σιωπή/μη διδασκαλία, κάτι που εξαιρείται *expressis verbis* στον πυρήνα (της πρώτης στροφής). Από τα συμφραζόμενα εξάγεται επίσης ότι το *έν ήσυχία μανθανέτω* (που είναι παράλληλο του *είναι έν ήσυχία*) δεν ταυτίζεται με τη *μάθηση* σε κατάσταση σιωπής (όπως στην περίπτωση της Μαρίας στη γνωστή περικοπή του Λκ. 10, 38-42· πρβλ. Πρ. 16, 14) και μάλιστα στο πλαίσιο της Σύναξης. Όπως το *ύποτασσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν*, με το οποίο κατακλείεται η παραίνεση προς τις γυναίκες στο Τιτ. 2, 3-5 (ανακυκλώνοντας το *φιλάνδρους*), σημαίνει την οικειοποίηση μιας συγκεκριμένης «ησυχαστικής» στάσης όχι μόνον *έν ταῖς ἐκκλησίαις* (όπως προστίθεται στο Α' Κορ. 14, 34)³⁵⁵ αλλά και στον οίκο, έτσι συμβαίνει και με το *έν ήσυχία μανθανέτω* που κλιμακώνεται με το *έν πάση ύποταγῇ*. Αυτή η θέση αποδεικνύεται από τα εξής: (α) Από τη συνάφεια καθίσταται σαφές ότι ο άνδρας στην υπό εξέταση περικοπή δεν είναι το άρρεν μέλος της Σύναξης γενικά αλλά ο σύζυγος, όπως διευκρινίζει ο επόμενος στίχος: το *έν πάση ύποταγῇ*, το οποίο στην επόμενη ενότητα αφορά στα τέκνα (3, 4 πρβλ. Τιτ. 1, 6), υπενθυμίζει το Γέν. 3, 16 (*πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου καὶ αὐτός σου κυριεύσει*) και σχετίζεται με τη στάση απέναντι στο σύζυγο όπως και στο Α' Κλήμ. 1, 3³⁵⁶. Συνδέεται με την άσκηση στη *σιγή-τη σιωπή*³⁵⁷ *το μη διδάσκειν τον άνδρα* (πρβλ. Αριστοτ. Πολ. 1.13.8. = Σοφοκλής, *Αίας* 293)³⁵⁸. Σημειωτέον οι επόμενοι καθρέφτες του επισκόπου και του διακόνου στο κεφ. 3 προϋποθέτουν συγκροτημένη/ειρηνική οικία. Ουσιαστικά η Α' Τιμ. επαναλαμβάνει την παραίνεση της Α' Πέ. κατά την οποία οι γυναίκες στολισμένες με το μεγαλείο (τη λαμπρότητα, την ωραιότητα) τους πραέος και ησυχίου

³⁵⁵ Αυτό υποστηρίζει, στηριζόμενη στην παραλληλότητα με το Α' Κορ. 14, 34-36, η Merz, *Die fiktive Selbstausslegung des Paulus*. Στην κατακόμβη της Priscilla και το γνωστό θάλαμο - Cubiculum της Velata μάλλον δεν απεικονίζεται η Σουσάνα (Δαν. 13) αλλά μια ρωμαία αριστοκράτισσα του 2^{ου} αι. μ.Χ. και οι χαρακτηριστικότερες σκηνές της ζωής της: γάμος (καθώς ένας γέροντας-διδάσκαλος καθιστός εκτείνει το αρχείο με τις συζυγικές υποχρεώσεις), προσευχή (καλυμμένη με τα χέρια υψωμένα) και ανατροφή των τέκνων. Έχουν διατυπωθεί και οι απόψεις ότι πρόκειται για το βάπτισμά της ή την καθιέρωσή της στην τάξη των παρθένων ή ότι θέλει να μείνει στη μνήμη των ζώντων ως πεπαιδευμένη. Βλ. Nicola Denzey, *The Bone Gatherers: The Lost Worlds of Early Christian Women*, Boston: Beacon Press 2007. Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 240. 242-243.

³⁵⁶ *Ἐπετρέπετε γυναιξίν τε έν ἀμώμῳ καὶ σεμνῇ καὶ ἀγνῇ συνειδήσει πάντα ἐπιτελεῖν παρηγγέλλετε στεργούσας καθιόντως τοὺς ἄνδρας ἑαυτῶν έν τε τῷ κανόνι τῆς ύποταγῆς ύπαρχούσας τὰ κατὰ τὸν οἶκον σεμνῶς οἰκουργεῖν ἐδιδάσκετε πάνυ σωφρονούσας*. Πρβλ. 37.5· Ιγνάτιος, Εφ. 2.2· 10.1· Σμύρν. 8.1.

³⁵⁷ Πρβλ. Β' Θεσ. 3, 12.

³⁵⁸ Α' Κλήμ. 44.3· 57.2.

πνεύματος³⁵⁹ καλούνται να κερδίσουν τους συζύγους *άνευ λόγου* μέσω της αναστροφής και της υποταγής. **(β)** Στις ΠΕ εκτός του επισκόπου και ορισμένων πρεσβυτέρων, μέλη της Εκκλησίας δεν αποδεικνύεται ότι διαθέτουν το «χάρισμα» να προφητεύουν όπως στην Α' Κορ.. Σε αυτές η διδασκαλία αποτελεί κατεξοχήν διακόνημα του Τιμόθεου, του επισκόπου και κάποιων πρεσβυτέρων. Το **καλοδιδασκάλους** για τις γυναίκες αφορά είτε σε άλλες γυναίκες (Τιτ. 2, 3) είτε σε τέκνα (Β' Τιμ. 1, 5-3, 14-15). Επιπλέον ως κατεξοχήν χαρακτηριστικό των χηρών σε αντίθεση προς τις φλύαρες είναι ότι προσεύχονται *αδιαλείπτως* (5, 5). Γενικότερα στις ΠΕ τα καλά έργα που προβάλλονται ως κόσμος των γυναικών σχετίζονται κατεξοχήν με έργα που αφορούν στον οίκο.

Προφανώς κάποιες κυρίες της Εφέσου, επηρεασμένες κατεξοχήν από «αφιερωμένες» χήρες, θεωρούσαν την *κατήχηση* του συζύγου ως κατεξοχήν θεάρεστο έργο. Μέσω αυτής της διδαχής εξέφραζαν την **αυθεντία**³⁶⁰ που θεωρούσαν ότι τους προσέδωσε η *χριστιανική ταυτότητα*. Ίσως επικαλούνταν γυναίκες της πρώτης γενιάς όπως ήταν (α) η Πρίσκιλλα που συνήθως μνημονεύεται πριν τον Ακύλα και «κατηχεί» τον Απολλώ (Πρ. 18, 26), (β) η «επίσημος» στους αποστόλους Ιουνία (Ρωμ. 16, 7), (γ) οι **αδελφές** (!) γυναίκες των αποστόλων (Α' Κορ. 9, 5) που τους συνόδευαν ασκώντας όμως κατήχηση μάλλον στους γυναικωνίτες³⁶¹. Η ίδια η προτροπή για **επαγγελία της θεοσέβειας** που δεσπόζει στο τέλος της α' υποενότητας θα μπορούσε να οδηγήσει τον ακροατή/την ακροάτρια σε αυτήν την παρερμηνεία. Μέσω αυτής και με δεδομένο ότι οι «ασκητικοί» αντίπαλοι ασκούσαν γοητεία στο «ασθενές» φύλο, γίνονταν φορέας μη ορθόδοξων διδαχών (αποχή από τον γάμο-συγκεκριμένα βρώματα). Έτσι διευκρινίζεται ότι ως **αγαθό** (= ωφέλιμο) έργο – κόσμημα της γυναίκας δεν εννοείται η διδαχή του ανδρός³⁶².

13-14 Ακολουθεί στη β' στροφή η βιβλική τεκμηρίωση της προτροπής (α) για ησυχία/μη διδασκαλία και (β) για υποταγή/μη αυθεντία επί τη βάσει τυπολογικού μιδράς³⁶³ στα Γέν. 2 (πλάση της γυναικός) και 3 (εξαπάτηση αυτής): **(α)** αντίστροφα από τη σειρά της α' στροφής, πρώτα τεκμηριώνεται η υποταγή με το Γέν. 2 και τα **πρωτοτόκια** του συζύγου. Σημειωτέον ότι σε αντίθεση προς το **Α' Κορ. 11, 7**, δεν μνημονεύεται το γεγονός ότι η Εύα πλάσθηκε³⁶⁴ **εκ** του ανδρός, ούτε γίνεται αναφορά στην α' διήγηση της *κατ' εικόνα* δημιουργίας του Πρωτοανθρώπου (*άρρενος και θήλεος*) όπου ακούγεται και η ευλογία και του πολλαπλασιασμού (1, 26-27). Προφανώς οι αιρετικοί θεωρούσαν προϊόντα αράς και πτώσης την επικυριαρχία του ανδρός επί της γυναικός, όπως και τον γάμο και τη σύλληψη/γνώση με τις ωδίνες που τη συνοδεύουν³⁶⁵. Για τον σ. των ΠΕ σε ένα ζευγάρι

³⁵⁹ Ν. Σωτηροπούλου, Ερμηνεία δυσκόλων χωρίων της Γραφής Τόμος Α', Αθήναι 1985, 312.

³⁶⁰ Έντος-έντεα καλούνται τα πολεμικά όπλα, η πανοπλία (Ιλ. Κ 34. 75). *Αυθέντης* είναι ο φονεύων *ιδία χειρί* (αυτουργός), ο αυτοκτονών, ο αυτόχειρ, ο πραγματικός εκτελεστής μιας πράξης, ο πρωτουργός, ο απόλυτος κύριος. Το *αυθεντέω* αρχικά σημαίνει αυτόν που επιτελεί, που φέρει εις πέρας. Αυθεντία είναι η εξουσιαστική δύναμις, η πηγή εγκύρων πληροφοριών. Βλ. Φιλιππίδου, *Α' Τιμόθεον* 170.

³⁶¹ Cook John Granger 1 Cor 9,5: *The Women of the Apostles Biblica* 90 (2008) 352-368. Μάλιστα στο Α' Κορ. 7, 16 ο π. σημειώνει το εξής: *τί γάρ οίδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις;* Επί τη βάσει αυτού του επιχειρήματος άγ. Νικόδημος, *Α' Τιμ.* 183 θεωρεί ότι στον οίκο μπορούν να διδάσκουν.

³⁶² Πρβλ. Μένανδρος 484: *τὰ δεύτερ' ἀεί τὴν γυναῖκα δεῖ λέγειν, τὴν δ' ἡγεμονίαν τῶν ὄλων τὸν ἄνδρ' ἔχειν. οἶκος δ' ἐν ᾧ τὰ πάντα πρωτεύει γυνή, οὐκ ἔστιν ὅστις πῶποτ' οὐκ ἀπώλετο.*

³⁶³ Η Εύα θεωρείται ως τύπος κάθε *γυναίκας*, γι' αυτό και οι δύο όροι χρησιμοποιούνται συνώνυμα.

³⁶⁴ Κυριολογείται επί κεραμέων, σχηματιζόντων σκευή από πηλό (πρβλ. Γέν. 2, 7- Ρωμ. 9, 20). Φιλιππίδου, *Α' Τιμόθεον* 173.

³⁶⁵ Δεν αποκλείεται μάλιστα η πολυτέλεια των γυναικών να τεκμηριωνόταν με το Ιεζ. 28: ο Πρωτοάνθρωπος είναι στολισμένος με πολύτιμους λίθους ενώ μετά την πτώση ενδύεται με φύλλα συκής και δερμάτινους χιτώνες (3, 7. 22).

ήδη προπρωτικά ο άνδρας ένεκα ίσως των πρωτοτοκίων είναι «πρώτος» μεταξύ ίσων³⁶⁶. **(β)** Κατόπιν τεκμηριώνεται το μη διδάσκειν με το Γέν. 3: τονίζεται δύο φορές η **(εξ)απάτηση** (= ολοκληρωτικές απατηθείσα [...] αδιστάκτως και ανεπιφυλάκτως³⁶⁷) της **Εύας**³⁶⁸ και η μετάβασή της στο πεδίο της παράβασης. Το παράδοξο είναι ότι εν προκειμένω το σφάλμα της Εύας δεν έγκειται στο γεγονός ότι **δίδαξε** την αμαρτία στον Αδάμ, όπως συμβαίνει σε κείμενα όπως η *Αποκάλυψη του Μωυσή* ή ο *Βίος Αδάμ και Εύας* (1^{ος} αι. μ.Χ.) αλλά στη συζήτηση με τον όφι - τον Σατανά περί του δέντρου **της ζωής/γνώσης** και την αποπλάνηση-εξαπάτηση³⁶⁹ που δεν έχει σεξουαλική χροιά. Για τον Αδάμ, ο οποίος στις πρωτοπαύλειες είναι το πρόσωπο *έφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον* (Ρωμ 5, 12), σημειώνεται το **οὐκ ἠπατήθη**. Βεβαίως σαφέστατα σε αυτή τη διατύπωση πρέπει κάποιος να συμπληρώσει είτε το **πρώτος** είτε **υπό του Σατανά** καθώς η πτώση/το έν παραβάσει γενέσθαι αφορούσε και στους δύο³⁷⁰.

Σημειωτέον στο **Β' Κορ. 11, 2-4**³⁷¹ όλη η Εκκλησία παραλληλίζεται με την Εύα ενώ και στις ίδιες τις ΠΕ κατεξοχήν προσηλωμένοι στον Σατανά είναι οι άνδρες αιρετικοί που με τη σειρά τους διαφθείρουν και τα νοήματα των γυναικών. Και στην Α' Τιμ. τη λειτουργία του Σατανά εντός της Εκκλησίας τη διαιωνίζουν οι ετερο-/νομοδιδάσκαλοι. Και για τους επισκόπους δύο φορές σε δύο επισυναπτόμενους στίχους διακηρύσσεται ότι κινδυνεύουν να εμπέσουν εις κρίμα/παγίδα του διαβόλου (3, 6-7· 6, 9· προβλ. Β' Τιμ. 2, 26). Άρα εν προκειμένω ο Π. θέλει να τονίσει την ευπάθεια της Εύας στην απάτη των αιρετικών την οποία μέσω της «κατήχησης» του συζύγου μετέφερε στην οικία.

15 Στην γ' στροφή ως κατεξοχήν έργο αγαθό (αντί της διδαχής και της επίδειξης αυθεντίας) με ένα επίσης δέ + μέλλοντα (όχι ενεστώτα) προβάλλεται η τεκνογονία με την προϋπόθεση της

³⁶⁶ Ο Παπαδόπουλος, *Αι Ποιμαντικά* 16-17, σημειώνει ότι ενώ τα λοιπά ζώα πλάσθηκαν κατά ζεύγη, μόνον στο ανθρώπινο ζεύγος πλάσθηκε καταρχάς ο άνδρας και μετά η γυναίκα από την πλευρά του ως βοηθός του !.

³⁶⁷ Φιλιππίδου, *Α' Τιμόθεον* 175. Πρβλ. Ρωμ. 7, 11.

³⁶⁸ Πρβλ. Γέν. 3, 13. 16: και εἶπεν ἡ γυνή «ὁ ὄφις ἠπάτησέν με καὶ ἔφαγον» [...] «ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἢ ἀποστροφή σου καὶ αὐτός σου κυριεύσει» Σιρ. 25, 23-25: καρδία ταπεινὴ καὶ πρόσωπον σκυθρωπὸν καὶ πληγὴ καρδίας **γυνὴ πονηρὰ**· χεῖρες παρειμένα καὶ γόνατα παραλελυμένα ἦτις οὐ μακαριεῖ τὸν ἄνδρα αὐτῆς· **ἀπὸ γυναικὸς ἀρχὴ ἁμαρτίας καὶ δι' αὐτὴν ἀποθνήσκουσιν πάντες**· μὴ δῶς ὕδατι διέξοδον **μηδὲ γυναικὶ πονηρᾷ παρρησίαν**· εἰ μὴ πορεύεται κατὰ χεῖράς σου, ἀπὸ τῶν σαρκῶν σου ἀπότεμε αὐτήν. Πρβλ. Φίλων, *Ερωτ. εις την Γέν.* 1.33 1.65 **Νόμ. 3.61** Αποκ. Μωυσ., *Βίος Αδάμ και Εύας*· Πρωτ. Ιακ. 13.1.

³⁶⁹ Δ' Μακ. 18, 7-9: ἐγὼ ἐγενήθην **παρθένος ἀγνή**, οὐδὲ ὑπερέβην πατρικὸν οἶκον, ἐφύλασσον δὲ τὴν ᾠκοδομημένην πλευράν, οὐδὲ ἐφθειρέν με λυμεῶν ἐρημίας, φθορεὺς ἐν πεδίῳ οὐδὲ ἐλυμῆνάτ' μου τὰ ἀγνὰ τῆς παρθενίας, λυμεῶν ἀπάτης ὄφεις, ἔμεινα δὲ χρόνον ἀκμῆς σὺν ἀνδρὶ, τούτων δὲ ἐνηλίκων γενομένων, ἐτελεύτησεν ὁ πατὴρ αὐτῶν, μακάριος μὲν ἐκεῖνος **τὸν γὰρ τῆς εὐτεκνίας βίον**, ἐπιζήσας τὸν τῆς ἀτεκνίας οὐκ ᾠδυνήθη καιρόν.

³⁷⁰ Ο Π. ανακαλεί την δεύτερη κατά σειρά αλλά αρχαιότερη αφήγηση περί της δημιουργίας, όπου γίνεται λόγος για την πλάση πρώτον του Αδάμ και κατά δεύτερον της Εύας. Σημειωτέον ότι και οι αντίπαλοι του Π., όπως υπαινίσσονται οι γενεαλογίες, έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στη *Γένεση* και δη στην Πρωτοϊστορία. Η βιβλική τεκμηρίωση, η οποία είναι η μοναδική στην Α' Τιμ., είναι παράλληλη της Α' Κορ. 11, 7-12 αλλά και 14, 33-36. Ο άγ. άγ. Νικόδημος, *Α' Τιμ.* 187 σημειώνει ότι στην αφήγηση της πτώσης μόνον η Εύα σημειώνεται ότι απατήθηκε (Γέν. 3, 13): *δεν είναι το ίδιο να πεισθεί κάποιος σε ομογενή και βοηθό του και σε ένα θηρίο. Ο Αδάμ δεν πλανήθηκε από την επιθυμία εκείνου αλλά πείσθηκε μόνον στη γυναίκα του.*

³⁷¹ Ο Π. χρησιμοποιεί γαμήλια ορολογία για να δηλώσει την αγωνία του για να μην πλανηθεί η Εκκλησία της Κορίνθου από τις διδασκαλίες των ιουδαϊζόντων: Ζηλώ γάρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλω, ἡρμოსάμην γάρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ· φοβοῦμαι δὲ μήπως, ὡς ὁ ὄφις ἐξηπάτησεν Εὐάν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος [καὶ τῆς ἀγνότητος] τῆς εἰς τὸν Χριστόν (Β' Κορ. 11, 2-4). Η Εκκλησία των Ιεροσολύμων μέχρι και τις ημέρες του Σίμωνα του Κλωπά παρέμεινε παρθένος και αδιάφθορος από τις διδασκαλίες των αιρετικών (μέχρι τῶν τότε χρόνων **παρθένος καθαρὰ καὶ ἀδιάφθορος** ἔμεινεν ἡ ἐκκλησία, ἐν ἀδήλω που σκότει ὡς εἰ φωλευόντων εἰς ἔτι τότε τῶν, εἰ καὶ τινες ὑπῆρχον, παραφθείρειν ἐπιχειρούντων **τὸν ὑγιή κανόνα τοῦ σωτηρίου κηρύγματος** (Ευσ. *E.I.* 3.32.7 4.22.4.6).

παραμονής *ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης*. Ἐν προκειμένῳ στις ΠΕ εξαίρεται το γεγονός ὅτι ἡ ἴδια ἡ γυναίκα, ἡ ὁποία σύμφωνα με τον Φώτιο (Αμφιλοχίου Ζήτημα 81)³⁷² καταρχὴν πλανήθηκε καὶ κατόπιν δίδαξε σφαλῶς, **σῴζεται διὰ τῆς τεκνογονίας**³⁷³. Ἡ τεκνογονία προϋποθέτει νὰ εἶναι φίλανδρος καὶ επιπλέον νὰ ανατρέφει/διδάσκει τὰ τέκνα τῆς με παιδεία καὶ νουθεσία Κυρίου. Στὰ **καλά ἔργα** που αναφέρονται στο 5, 10 ὡς καλὴ μαρτυρία γιὰ τὴν ὄντως χήρα συγκαταλέγονται τὸ νὰ εἶναι μόναδρη καὶ νὰ τεκνοτρόφησε: *εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενόδοχησεν, εἰ ἀγίων πόδας ἔνιψεν, εἰ θλιβομένοις ἐπήρκεσεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησεν*. Στὸ Β΄ Τιμ. 1, 5 καταγράφονται τὰ ονόματα δύο γυναικῶν-συγγενῶν τοῦ Τ. ακριβῶς ἔνεκα τῆς παιδαγωγίας που ἀσκήσαν: *ὑπόμνησιν λαβὼν τῆς ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως, ἣτις ἐνώκησεν πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σου Λωϊδί καὶ τῇ μητρὶ σου Εὐνίκη, πέπεισμαι δὲ ὅτι καὶ ἐν σοὶ*³⁷⁴. Στὴν Τιτ. ἡ τεκνογονία καὶ ἡ τεκνοτροφία συμπυκνώνονται στο φίλότεκνος. Μαζί με τὸ **φίλανδρος** συνιστοῦν τὰ πρῶτα στοιχεῖα σωφροσύνης που οφείλουν νὰ διαθέτουν οἱ νέες: *Ἔπρεσβυτιδας ὡσαύτως ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, μὴ διαβόλους, μὴ οἴνω πολλῷ δεδουλωμένας, καλοδιδασκάλους, ἵνα σωφρονίζωσιν τὰς νέας φίλανδρους εἶναι, φιλοτέκνους, ἰσώφρονας, ἀγνάς, οἰκουργοὺς ἀγαθὰς, ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ἵνα μὴ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ βλασφημηῖται* (Τιτ. 2, 3-5). Τὸ συγκεκριμένο χωρίο τὸ ὁποῖο ἴσως εἶχε υπόψη τοῦ ο. σ. τῆς Α΄ Τιμ. ἀποσαφηνίζει ὅτι ἡ ὑποταγὴ δὲν ἀφορᾷ στους ἀνδρες γενικὰ κατὰ τὴν ὥρα τῆς Σύναξης ἀλλὰ τους συζύγους.

Δὲν ἀποκλείεται οἱ αιρετικοὶ νὰ επικαλοῦνταν ἐκτός τοῦ Α΄ Κορ. 7 (ὅπου εξαίρεται ἡ παρθενία), τὰ ἐξῆς: **(α)** ὁ Ἰησοῦς γεννήθηκε ἀπὸ Παρθένο, **(β)** ὁ ἀσκητικὸς πρόδρομὸς του, ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς (προσωπικότητα ἀγαπητὴ σε κύκλους τῆς Εφέσου ἀλλὰ καὶ τοῦ Απολλῶ [Πρ. 18, 25. 19, 2]) ἐπίσης παρέμεινε ἀγάμος ἀπέχοντας ἀπὸ τροφῆς· **(γ)** τὸ κυριακὸ λόγιο **περὶ τῶν ευνούχων** που κατακτοῦν τὴ βασιλεία (19, 12). Βεβαίως καὶ στο Μτ., αὐτὴ ἡ περικοπὴ πλαισιώνεται ἀπὸ ἄλλα κυριακὰ λόγια διὰ τῶν ὁποίων **(1)** εξαίρεται ὅτι ὁ κτίσας **ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς** (Γέν. 1, 27· 5, 2)³⁷⁵ ἐνῶ ταυτόχρονα **(2)** ἀναγνωρίζεται ἡ υπερέχουσα θέση τῶν παιδιῶν στὴ Βασιλεία (19, 13-14). Μάλιστα στο Γέν. 4, 1 εἶναι ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονός ὅτι ὅταν γεννᾶται ὁ πρῶτος ἀνθρώπος στὴ γῆ, παρότι ὁ Αδάμ ἔγνω τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ αὐτὴ τίκτει τὸν Κάιν (!) με τὶς ὠδίνες τῆς ἀράς, ἀκούγεται ἡ ἐξῆς κραυγὴ ἀπὸ τὴν Εὐά: **ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ!** (Γέν. 4, 1). Ὁ τοκετός

³⁷² Βλ. ἀγ. Νικόδημος, Α΄ Τιμ. 188 ὑποσ. 48-49. Ὁ Φώτιος ὑποστηρίζει ὅτι διὰ τῆς γυναίκας ἴσως νοεῖται ἡ Θεοτόκος.

³⁷³ Ὡς παράδειγμα ἀγιασμοῦ διὰ τῆς τεκνογονίας κομίζει ὁ Ωριγένης τὴν Ελισάβετ καὶ τὴν Θεοτόκο: *ἡ ὄντως γὰρ τεκνογονία καὶ ταύτην ἐποίησε τιμίαν, ὡσπερ ἡ θεία τεκνογονία τὴν Μαρίαν καὶ τὸ σύμπαν δι' ἐκείνην γυναικῶν γένος, ὡς λέγει καθ' ὅλον περὶ γυναικῶν ὁ Παῦλος, ὅτι «σωθήσεται ἡ γυνὴ διὰ τῆς τεκνογονίας», τοῦτ' ἐστὶ γυνὴ τὸν Χριστὸν ἐτεκνογόνησεν. Καρπὸν δὲ κοιλίας εἶπεν κατὰ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαβὶδ ἐπαγγελίαν τὴν λέγουσαν· «ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τὸν θρόνον σου»· (Ωριγένους Εἰς τὸ Κατὰ Λουκᾶν 32c ΒΕΠΕΣ 15 22). Σχολιάζοντας τὸ Κατὰ Ματθαῖον δίνει μιὰ ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία: *Δοκεῖ δὴ μοι κατὰ μίαν διήγησιν γυνὴ εἶναι ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ, γαμουμένη πρότερον μὲν τῷ τοῦ νόμου γράμματι καὶ μὴ τεκνοῦσα ἐξ αὐτοῦ, δεῦτερον δὲ τῷ πνευματικῷ νόμῳ καὶ ἀπὸ τούτου καρποφοροῦσα καὶ γεννώσα καὶ μὴ ἀφισταμένη ἐν τῷ γεγεννημένῳ τῆς πρὸς τὸν ἀποθανόντα αὐτὴ νόμον γράμματος τιμῆς. καὶ τάχα ἐκάστη ἡ ἔσομένη μακαρία ψυχὴ καὶ τροπικῶς λεγομένη γυνὴ, πάντως γαμῆται πρότερον κατὰ τὰς εἰσαγωγὰς τῷ τοῦ νόμου γράμματι, ὅς ἀποθνήσκει προκοπτοῦσης τῆς γυναικὸς ψυχῆς, ἵν' αὐτὴ τοῦ σεμνοτέρου καὶ τεκνοποιῶ ἐπιτύχη γάμου, ὅτε σωθήσεται διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐπὶ τὰ τέκνα μείνη ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης, οὐ σωθησομένη πρὸ τῆς τεκνογονίας ἢ χωρὶς αὐτῆς. τέκνα δὲ τῆς γυναικὸς ταύτης ψυχῆς ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἀνδρός, τοῦ πνευματικοῦ νόμου, τὰ κατ' αὐτὸν ἐστὶν ἔργα. ἀδελφοὶ δὲ δύο καὶ ἀπὸ μιᾶς μητρὸς διανοίας γεννώμενοι οἱ δύο νόμοι, οἵτινες ἀεὶ κατοικοῦσιν ἐπὶ τὸ αὐτό· οὐ γὰρ κεχώρισται ὁ οἶκος αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' ἀδελφοὶ εἰσὶ καὶ ἀμφότεραι αἱ ἐκδοχαὶ ὡς ἐν οἴκῳ ἐνὶ τῷ περιέχοντι αὐτούς γράμματι (ΒΕΠΕΣ 14 200).**

³⁷⁴ Πρβλ. 3, 14-5: *Σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες καὶ ἐπιστώθης, εἰδὼς παρὰ τίνων ἔμαθες, καὶ ὅτι ἀπὸ βρέφους [τὰ] ἱερὰ γράμματα οἶδας, τὰ δυνάμενά σε σοφίσει εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.*

³⁷⁵ *καὶ εἶπεν· ἔνεκα τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ κολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν (19, 5 πρβλ. Γέν. 2, 24-5 Ο')*

του πρώτου ανθρώπου αποτέλεσε μια πρώτη εκπλήρωση της οριστικής σωτηρίας που σύμφωνα επίσης με το Πρωτευαγγέλιο της Γεν. θα παρέξει το σπέρμα της γυναίκας: *καὶ ἔχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναίκος καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν* (3, 15).

Ο τελευταίος εκτεταμένος εμπρόθετος προσδιορισμός *ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῶ μετὰ σωφροσύνης* (όπου δεσπόζει το πολυσύνδετο που μεταδίδει «πληρο-φορία») βρίσκεται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς το *ἐν παραβάσει γέγονεν* (σε παρακείμενο και όχι αόριστο). Ο στιγμιαίος μέλλων *σωθήσεται* (που εκφράζει τη βεβαιότητα αλλά και το οριστικό) δηλώνει την οριστική απελευθέρωση της γυναίκας από τον παραβατικό χώρο όπου έχει μεταβεί από το παρελθόν μέχρι το παρόν³⁷⁶. Αυτό θα συμβεί εάν αυτή οριστικά πραγματώσει όσα περιέχει η γ' στροφή. Το *ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῶ μετὰ σωφροσύνης* είναι παράλληλο (α) με το *ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι* της εισαγωγής της παραίνεσης προς τους πάντες (άνδρες και γυναίκες) αλλά και (β) με το *μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης*, την εισαγωγική φράση των παραινήσεων προς τη γυναίκα.

Ο παραλληλισμός (α) με την επικεφαλίδα όλων των παραινήσεων υποδηλώνει ότι ο πληθυντικός *μείνωσιν* αφορά στο ζευγάρι, τη γυναίκα **και** τον άνδρα. Μάλλον ανακαλεί την κορυφαία παρότρυνση της Α' Θεσ. (*εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος*³⁷⁷ *κτᾶσθαι ἐν ἀγιασμῶ καὶ τιμῇ* (4, 4). Στη συγκεκριμένη επιστολή για πρώτη φορά στη χριστιανική φιλολογία δεσπόζουν οι αρετές *πίστις* και *ἀγάπη* που μνημονεύονται και στο υπό εξέταση χωρίο.

Ο παραλληλισμός (β) με την εισαγωγική φράση των παραινήσεων προς τη γυναίκα αποδεικνύει ότι το *ἐάν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῶ μετὰ σωφροσύνης* αφορά κατεξοχήν το «ασθενές» φύλο (πρβλ. *Εὐα 13β γυνή 14 β*). Αυτές οφείλουν εάν θέλουν να σωθούν να μην απαξιώνουν το φύλο και την τεκνογονία αλλά να **μείνουν εδραίες στο πεδίο της πίστεως** (Β' Τιμ. 3, 15), η οποία συνεπάγεται ἀγάπη και αγιασμό. Ήδη στην Α' Τιμ. έχει εισαγωγικά τονισθεί ότι *τὸ τέλος τῆς παύλειας παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου* (1, 5). Άρα η έμφαση αφορά στο να μην παρασύρονται οι γυναίκες από τους αιρετικούς οι οποίοι αντί της πίστεως διαφημίζουν τη γνώση.

Ειδικότερα το *ἐν πίστει ...* μπορεί να κατανοηθεί ότι αφορά και **στην εμμονή/πιστότητα στο γάμο**, επιδεικνύοντας *σωφροσύνη* και όχι τη ματαιοφροσύνη των αιρετικών που τον καταδικάζουν και τον διαλύουν. Ίσως ο σ. των ΠΕ ανακαλεί το Α' Κορ. 7 το οποίο οι αντίπαλοί του χρησιμοποιούσαν επιλεκτικά για να τεκμηριώσουν ότι όποιος/όποια έχει το υπέρτερο έναντι του γάμου χάρισμα της παρθενίας οφείλει να το διατηρήσει (στ. 32-35)³⁷⁸. Οι ΠΕ υπενθυμίζουν ότι στο ίδιο κεφ. 7, ο Π. τονίζει στους εγγάμους ότι ο αγιασμός όπως εμμέσως και η σωφροσύνη, δεν συνδέονται με την αποχή από τη συζυγική κλίση (όπως πίστευαν οι πρωτο-εγκρατίτες που αντιμετωπίζονται εκεί παρερμηνεύοντας το Γαλ. 3, 28) αλλά αντιθέτως με την παραμονή σε αυτήν: *ἡγίασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικὶ καὶ ἡγίασται ἡ γυνὴ ἢ ἄπιστος ἐν τῷ ἀδελφῷ· ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστιν, νῦν δὲ ἅγια ἐστιν* (7, 14). Συνεπώς ο αγιασμός συνδέεται και με την «κλίση» και με

³⁷⁶ Προφανώς στο παρόν αυτό συντελείται με την υιοθέτηση αιρετικών διδασκαλιών.

³⁷⁷ Αναφορικά με την ερμηνεία του όρου *σκεῦος* είτε ως του σώματος είτε ως της γυναίκας είτε ως των οργάνων αναπαραγωγής βλ. Chrys Caragounis, *Parainesis on Hagiasmos* (1 Thes. 4,3-8) <http://www.chrys-caragounis.com/Studies/Parainesis%20on%20Hagiasmos.pdf>.

³⁷⁸ *Μακαριωτέρα δὲ ἐστὶν ἐὰν οὕτως μείνη, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην* (Α' Κορ. 7, 40).

την **τεκνογονία**. Ο Π. στο Α΄ Κορ. 7 καταλήγει με μια ιδιότυπη χρήση του ρήμ. *σώζειν*: *τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; ἢ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις;* (7, 16)³⁷⁹.

3, 1^α Εάν όντως η γ' στροφή ανακαλεί όσα επεξηγηματικά αναφέρει ο Π. στην Α΄ Κορ. 7, τότε η φράση **Πιστός ο λόγος** τελικά επισφραγίζει την παραίνεση προς τις γυναίκες υπογραμμίζοντας, όπως και οι άλλες παρόμοιες εκφράσεις (οι οποίες όμως τοποθετούνται στην εισαγωγή), το αξιόπιστο ήδη γνωστών διατυπώσεων. Εν προκειμένω πρόκειται για λόγο που έχει και κυριακά και παύλεια ερείσματα. Προερχόμενος ίσως από το τελετουργικό του γάμου της αρχέγονης Εκκλησίας, εξαίρει την τεκνογονία και την εμμονή κατεξοχήν της γυναίκας συζύγου αλλά και του ανδρός στην πίστη και την αγάπη και τη σωφροσύνη. Γι' αυτό και παραλληλίζεται η κατακλείδα της παρότρυνσης προς τις γυναίκες και με την εισαγωγή προς τους ανθρώπους γενικά.

Όπως αποδείχθηκε ανωτέρω, θεωρώ ότι το πλαίσιο στο οποίο αναφέρεται ο σ. στο Α΄ Τιμ. 2, 11-3, 1α, είναι κατεξοχήν η **οικογένεια**³⁸⁰ και δευτερευόντως η λατρεία/η Σύναξη. Δεν αφορά στη γυναίκα γενικά αλλά την *ύπανδρο* γυναίκα - τη σύζυγο, και τη στάση της μέσα στον οίκο τον οποίο επιχειρούσαν ποικιλοτρόπως να αλλοιώσουν οι αιρετικοί. Προφανέστατα γυναίκες με οικονομική ευμάρεια και υψηλή κοινωνική βαθμίδα (στάτους), διαθέτοντας παιδεία κι έχοντας μεταφυσικές ανησυχίες (αναζητώντας τη Σοφία η οποία είναι πιο πολύτιμη από λίθους) γοητεύονταν από τους ψευδοδιδασκάλους και εν συνεχεία μετέφεραν τις διδασκαλίες στον οίκο αποφεύγοντας ταυτόχρονα την τεκνογονία. Ο σ. επιχειρεί να στρέψει την προσοχή των συγκεκριμένων γυναικών από την προβολή προς τα έξω στην καλλιέργεια της οικογένειας.

Από την ανωτέρω εξέταση του χαρακτήρα της Α΄ Τιμ. αλλά και της συνάφειας των συγκεκριμένων χωρίων εξάγονται τα εξής συμπεράσματα: α) σε ένα αντιρρητικό κείμενο δεν μπορούν να απολυτοποιούνται οι ρήσεις του σ.. Δεν **απαιτεί** την τεκνογονία ως μέσον σωτηρίας³⁸¹ όπως δεν απαιτεί να είναι ο **επίσκοπος μιας γυναικός ανήρ**³⁸² και δεν ισχύει απολύτως το *ουκ ηπατήθη* για τον άνδρα Αδάμ. Εάν το βασικό κριτήριο της ηθικότητας στις πρωτοπαύλειες είναι η οικοδομή του αδελφού, στις ΠΕ είναι αυτό είναι η σωτηρία του κόσμου μέσω της πρόσληψης του οίκου και ό,τι κόσμου διαθέτει αυτός (ο κόσμος). Σε αυτό το πλαίσιο ο Π. των ΠΕ καταφάσκει και τις ιδιαιτερότητες/τα χαρίσματα εκάστου φύλου και τα θεωρεί «καλά» όταν διακονούν την αυθεντική ευσέβεια. β) Δεν ταυτίζεται η Εκκλησία με τον «πατριαρχικό» Οίκο αλλά με το Ναό του Θεού του ζωογονούντος τα πάντα. Αυτός ο Ναός (που ταυτίζεται με την Εκκλησία/τη σύναξη του Θεού του ζώντος) καλείται κατεξοχήν μέσω του χαρακτήρα/της στάσης, τον λόγο αλλά και της διαχείρισης όσων τον διακονούν να κοινοποιεί/να εξακτινώνει το μυστήριο της ευσεβείας προκειμένου να μη

³⁷⁹ Ο Ιγνάτιος προτρέπει τον Πολύκαρπο: *Τὰς κακοτεχνίας φεῦγε! μᾶλλον δὲ περὶ τούτων ὁμιλίαν ποιῶν ταῖς ἀδελφαῖς μου/ προσλάλει ἀγαπᾶν τὸν Κύριον/ καὶ τοῖς συμβίοις ἀρκεῖσθαι σαρκὶ καὶ πνεύματι/ ὁμοίως καὶ τοῖς ἀδελφοῖς μου παράγγελλε ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀγαπᾶν τὰς συμβίους ὡς ὁ Κύριος τὴν Ἐκκλησίαν* (5.1).

³⁸⁰ Έτσι αντιλαμβάνεται το χωρίο ο Κλήμης στον *Παιδαγωγό* (3.11.66) συμπτύσσοντας το συγκεκριμένο χωρίο με το συγγενές του στο Α΄ Πέ. 3, 1-4. Μάλιστα στο 2.12-127 αποδίδει το χωρίο στον Πέτρο. Σε κάθε περίπτωση θεωρεί τον σ. παιδαγωγό.

³⁸¹ Α. Σταυροπούλου, *Το Πρόβλημα της Τεκνογονίας και η Εγκύκλιος της Εκκλησίας της Ελλάδος (1937). Συμβολή εις την Ποιμαντικήν της Τεκνογονίας ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου*, Αθήναι 1977, 113. Η συγκεκριμένη Εγκύκλιος υιοθέτησε την άποψη του Αρχιμ. Σεραφείμ Παπακώστα που εξέδωσε βιβλίο με θέμα «Το ζήτημα της τεκνογονίας». Αναίρεση της άποψης που θεωρεί την τεκνογονία αποκλειστικό σκοπό του γάμου βλ. Σεβασμ. Ι. Φούντα, *Περί Τεκνογονίας, Θυμίαμα* 25 (1997) 1403-1451.

³⁸² Εν προκειμένω, όπως θα αποδειχθεί στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο, δεν απαγορεύεται να είναι άγαμος αλλά δίγαμος.

βλασφημείται άρα να δοξάζεται Εκείνος που φανερώθηκε εν σαρκί για να σωθεί και να ελπίζει ο κόσμος.

ΑΝΑΨΗΛΑΦΗΣΗ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΤΗΣ ΜΑΡΤΥΡΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΩΝ³⁸³

Εισαγωγικά

Οι Ποιμαντικές Επιστολές (ΠΕ) αντικατοπτρίζουν την (α) παύλεια αντίληψη περί της Εκκλησίας το β' ήμισυ του 1^{ου} αι. όταν πλέον αυτή έχει εκκεντρισθεί σε σημαντικά αστικά κέντρα της Μεσογείου, (β) δεν αναμένουν την έλευση της Β' Παρουσίας στο άμεσο μέλλον και (γ) αντιμετωπίζουν κινδύνους από τύπους «ασκητικούς» που επιθυμούν να περιορίσουν την κοινότητα σε μια ελίτ που ασχολείται με το «χθες» και το «άνω». Έχοντας ο ίδιος προσωπικά γαλουχηθεί με την «ευχαριστιακή θεολογία» του τιμωμένου προσώπου αλλά και τη «νηπτική» του π. Ι. Ρωμανίδη, ανέμενα ότι ο σ. των ΠΕ στους μοναδικούς καθρέφτες του ε. στην Κ.Δ. που απαντούν στις συγκεκριμένες επιστολές (Α' Τιμ.+ Τιτ.) θα έδινε έμφαση στην τέλεση υπό αυτού της θείας Ευχαριστίας, στην πρόταξη αυτού ως κέντρου έκφρασης της ενότητας και στην άσκηση υπό αυτού των κατεξοχήν αρετών της θυσίας των δύο βασικών ενστίκτων της ανθρωπίνης ύπαρξης, ήτοι της δίψας για αναπαραγωγή και αυτής επιβίωση. Τίποτε από αυτό δεν συμβαίνει. Εντύπωση επίσης μου προκάλεσε ότι η ορθόδοξη Εκκλησία όταν τιμάται ιεράρχης δεν αναγιγνώσκει ως αποστολική περικοπή τον μοναδικό στην Κ.Δ. καθρέφτη του επισκόπου (ε.) είτε στην Τιτ. είτε στην Α' Τιμ. αλλά το Εβρ. 7, 26 κε. Στη συνέχεια θα επιχειρήσω, όπως προδίδει και ο τίτλος, να αναψηλαφήσω τη σημασία και τη λειτουργία του ε. στην πρώτη χριστιανική κοινότητα επί τη βάσει (α) της σημασίας του όρου ε. και της λειτουργίας αυτού στον ελληνορωμαϊκό κόσμο και στον ιουδαϊσμό, (β) στην *Προς Φιλιππησίους* όπου για πρώτη φορά μαρτυρείται ο όρος αλλά και στις *Πράξεις* οι οποίες αν και γράφτηκαν το αργότερο περί το 80 μ.Χ. διασώζουν αρχαιότερες παραδόσεις, στις ΠΕ και τους πρώτους Αποστολικούς Πατέρες (ΑΠ) για να κάνω κάποιες δειλές προεκτάσεις στο σήμερα.

³⁸³ Βιβλιογραφία: H.W. Beyer, *ἐπίσκοπος ThWNT II 606*, J. Rohde, *ἐπισκοπή, ἐπίσκοπος EWNT II 87-91* κε. G. Schöllgen, *Die Anfänge der Professionalisierung des Klerus und das kirchliche Amt in der syrischen Didaskalie*, Münster 1998. Χ. Βούλγαρης, *Ἡ Ἐνότης τῆς Αποστολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1996, 388. Του ἰδίου, *Τὸ Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν*, Ἀθήναι 1992, 32. Ι. Ζηζιούλας, *Ἡ Ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῷ Ἐυχαριστία καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, ἐν Ἀθήναις 21990. Γ. Κονιδάρης, *Γενικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων*, Ἀθήναι 1957, 142 (= Περὶ τῆς φερομένης διαφορᾶς μορφῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος (34-156 μ.Χ.), *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 32 (1957)]. Β. Φειδάς, *Τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ τάξις τῶν Προφητῶν*, Ἀθήναι 1984. Του ἰδίου *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α'*, Ἀθήναι 21994, 55. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον **Β. Τζέρπο Δ.Θ.**, διότι η ελληνική βιβλιογραφία λήφθηκε από αδημοσίευτο πόνημά του με τίτλο *Το Πολίτευμα της Εκκλησίας στη Διδαχή, τον Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας και τον Πόλυκαρπο Σμύρνης* (Ἀθήνα 2000) που είχε την καλωσύνη να μου παραχωρήσει. Τμήμα αυτής της εργασίας κυκλοφορεί στο διαδίκτυο www.pemptousia.gr/2013/.../η-διδαχη-των-δωδεκα-αποστολων-ως-πηγη (28 Ιανουαρίου 2013). Καταλήγει στο εξής συμπέρασμα συνοψίζοντας και την ελληνική βιβλιογραφία περί του θέματος: *Ἡ Διδαχή, ὡς κείμενο τοῦ τέλους τῆς α' μεταποστολικῆς περιόδου (90-110 μ.Χ.), διασώζει σημαντικὲς πληροφορίες σχετικά μὲ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν τὸ ἦδη γνωστὸ ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς Κ.Δ. περιοδεῖον ἱερατεῖο τῆς Ἐκκλησίας, οἱ προφῆτες (δηλ. οἱ μαθητὲς καὶ διάδοχοι τῶν ἀποστόλων, ὅταν αὐτοὶ εἶχαν ἐκλείψει) ἐγκαθίστανται γιὰ διαφόρους λόγους (π.χ. γῆρας) σὲ κάποια τοπικὴ ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα. Μὲ τὴν ἐγκατάστασή του αὐτὴ ὁ προφήτης, πὺν ἀναφέρεται στὴν Διδαχὴ καὶ ὡς ἀπόστολος λόγῳ τῆς προαναφερθείσης σχέσης του μὲ τοὺς 12 ἀποστόλους-μαθητὲς τοῦ Κυρίου, ἐξ αἰτίας τοῦ κύρους του καθίσταται "ἀρχιερεὺς" (12.5) τῆς τοπικῆς αὐτῆς ἐκκλησίας καὶ τίθεται ἐπικεφαλῆς τῆς, ὀλοκληρώνοντας καὶ ὄχι καταργώντας τὸ τοπικὸ ἱερατεῖο. Βεβαίως τὸ πρόβλημα εἶναι ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς ἀρχιερεὺς γιὰ τὸν προφήτη ἀπλῶς τεκμηριώνει τὴν παρότρυνση γιὰ ἀπόδοση σὲ αὐτὸν τῆς ἀπαρχῆς καὶ δὲν συνδέεται ἀμεσα μὲ τὴν τέλεση τῆς ευχαριστίας ἡ ὁποία πραγματώνεται ἀπὸ τὸ συλλογικὸ ὕμεις (κεφ. 9-10. 14). Ἄλλωστε σὲ κανέναν ἄλλον ἀποστολικὸ Πατέρα δὲν ὀνομάζεται ὁ ἐπίσκοπος ἀρχιερεὺς. Τὸ κατεξοχὴν ἔργο του προφήτη εἶναι ἡ διδαχὴ ἐνῶ δὲν γίνεται τουλάχιστον ἀμεσα λόγος γιὰ ἐγκατάσταση ἀλλὰ ἔλευση καὶ ἀναχώρηση (κεφ. 11-12).*

1. η σημασία του όρου *επίσκοπος* στον ελληνορωμαϊκό κόσμο

Επίσκοπος (σύνθ. εκ συναρπαγής παθ. από τη φράση *ἐπί σκοπόν*) εκ του *ἐπισκοπέω/ῶ* (= παρατηρώ, εξετάζω, προσέχω μήπως [με ενδοιαστική πρόταση], επιθεωρώ, μεταβαίνω σε επίσκεψη, μελετώ τι καλώς, φροντίζω- γνιοιάζομαι) προσδιορίζει τον φύλακα/σκοπό, επιβλέποντα, επιτηρητή (Ομ. Οδ. 8. 163· πρβλ. Αρ. 4, 16· 31,14), προστάτη (Ομ. Ιλ. 24. 729 κ.ε) καθώς και τον επιδέξιο- επιτυχημένο τοξότη αλλά και τον κατάσκοπο (Ιλ. 10.38.342 *Τρώεσσιν επίσκοπον*).

Προσδιόριζε τον θεό πολιούχο (Πίνδ. Ολ. 14. 5· Αισχ., *Επτά επί Θήβ.* 271: *κάγορᾶς ἐπισκόποις*), κατεξοχήν **τιμωρό της αδικίας** (Αισχ. *Χοηφ.* 124 κ.ε· Πλάτων, *Νόμ.* 4.717d [Δίκη, Νέμεσις]) αλλά και προστάτη-χορηγό (πρβλ. IG CII 9: *ἐπισκοποίη Χάρις και Υγεία*). Ειδικά ο **οφθαλμός του Διός** λειτουργεί ως φύλακας της τάξης και *μάρτυς και ἐ. τῶν πραττομένων* (Ηρόδ. *Ιστ.* 7.10.3· πρβλ. *Ιώβ* 20, 29 Ο'). Η εφέσια Άρτεμις χαρακτηριζόταν και ως *επίσκοπος* (Πλούταρχος, *Ηθικά* 302C). Και στους Ο' η *ἐπισκοπή* (του Θεού) συνδέεται με τη δυναμική *ἐπίσκεψη* του Θεού για να τιμωρήσει τους αδικούς και να σώσει τους δικαίους (π.χ. Γέν. 50, 24) αλλά και τη διαρκή εποπτεία της γης (Δτ. 11, 12).

Ως ε. ήδη από τον 5^ο-4^ο αι. π.Χ. ορίζεται ο **απεσταλμένος δημόσιος λειτουργός της αρχαίας Αθήνας** και αρμόδιος για προσωρινή διοίκηση υποτελών πόλεων ίσως και με δικαστικές εξουσίες (πρβλ. Αππιανός, *Μιθριδ.* 48: *Φιλοποίμην ἐ. των Ἐφεσίων*³⁸⁴· πρβλ. *Ιώσηπος, Αρχ.* 10.53· 12.254). Στον ελληνιστικό κόσμο και στους Ο' (Αρ. 11, 9. 14. 22· Ησ. 60, 17· Α' Μακ. 1, 51) ε. ονομάζονται αξιωματούχοι σε κοινότητες-εκκλησίες του δήμου, επόπτες ανοικοδόμησης και κοπής νομισμάτων, αγορανόμοι (Πλάτων, *Νόμ.* 849A: *σωφροσύνης τε και ὕβρεως ἐπισκόπους ὄντας*· πρβλ. 762d· IG V 2.465 1/ 2). Στο IG XII 1.731 ο ε. συνδέεται με το ιερό του Απόλλωνα στη Ρόδο, όπου όμως δεν ασκεί ιερατική λειτουργία (Αρ. 4, 16· 31, 14· Δ' Βασ. 11, 18· 12, 11· Νεεμ. 11, 9· Α' Μακ. 1, 51). Στην ελληνορωμαϊκή εποχή ο **περιοδύων Κυνικός** ορίζεται *ἄγγελος, κατάσκοπος και κήρυξ τῶν θεῶν, ὑποδείξων αὐτοῖς ὅτι πεπλάνηται και ἀλλαχοῦ ζητοῦσι τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ και τοῦ κακοῦ, ὅπου οὐκ ἔστιν, ὅπου δ' ἔστιν, οὐκ ἐνθυμοῦνται* (Επίκτ., *Διατρ.* 3.22.69³⁸⁵· πρβλ. *ἄγγελος* Αποκ. 1, 23· κεφ. 2-3).

Ο Διονύσιος ο Αλικαρνασεύς (Ρώμη 30 π.Χ.) ορίζει ως *ἐπίσκοπο και φύλακα* των ηθῶν τον **τιμητή (censor)**³⁸⁶, ο οποίος εκλεγόταν για μια πενταετία κατόπιν χρησμών (*auspices*)/προφητειῶν και ήταν κάτοχος αντίστοιχης καθέδρας (*sella curulis*) αφού όπως ο στρατηγός φρόντιζε για την ευταξία αλλά σε περίοδο ειρήνης: *Ρωμαῖοι δὲ πᾶσαν ἀναπετάσαντες οἰκίαν και μέχρι τοῦ δωματίου τὴν ἀρχὴν τῶν τιμητῶν προαγαγόντες, ἀπάντων ἐποίησαν ἐπίσκοπον και φύλακα τῶν ἐν αὐταῖς γινομένων, οὔτε (α) δεσπότην οἰόμενοι δεῖν ὦμόν εἶναι περὶ τὰς τιμωρίας οἰκετῶν οὔτε (β) πατέρα πικρὸν ἢ μαλθακὸν*

³⁸⁴ Στην Ἐφεσο οι αρχιερεῖς ἦταν μάλλον οι ασίαρχες, ὅσοι διοργάνωναν αγώνες χάριν των Σεβαστῶν και ἔκαναν δημόσια ἔργα. Stephan Witetschek, *Artemis and Asiarchs. Some Remarks on Ephesian Local Colour in Acts 19*, *Biblica* 90 (2009) 334-355.

³⁸⁵ *Τοιαύτης δ' οὔσης καταστάσεως, οἷα νῦν ἔστιν, ὡς ἐν παρατάξει, μή ποτ' ἀπερίσπαστον εἶναι δεῖ τὸν Κυνικόν, ὄλον πρὸς τῇ διακονίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἐπιφοιτᾶν ἀνθρώποις δυνάμενον, οὐ προσδεδεμένον καθήκουσιν ἰδιωτικοῖς οὐδ' ἐμπεπλεγμένον σχέσεσιν, ἃς παραβαίνων οὐκέτι σώσει τὸ τοῦ καλοῦ και ἀγαθοῦ πρόσωπον, τηρῶν δ' ἀπολεῖ τὸν ἄγγελον και κατάσκοπον και κήρυκα τῶν θεῶν;* 3.22.77-78: *μείζονα δ' εὐεργετοῦσιν ἀνθρώπους οἱ ἢ δύο ἢ τρία κακόνυχα παιδιά ἀνθ' αὐτῶν εἰσάγοντες ἢ οἱ ἐπίσκοποῦντες πάντας κατὰ δύναμιν ἀνθρώπους, τί ποιοῦσιν, πῶς διάγουσιν, τίνος ἐπιμελοῦνται, τίνος ἀμελοῦσι παρὰ τὸ προσήκον;*

³⁸⁶ Η επισήμανση ἀνήκει στον Β.Α. Paschke, *The cura morum of the Roman Censors as Historical Background of the Bishop and deacon Lists of the Pastoral Epistles* ZNW 98 (2007) 105-119.

πέρα τοῦ μετρίου περὶ τέκνων ἀγωγὰς οὔτε (γ) ἄνδρα περὶ κοινωνίαν γαμετῆς γυναικὸς ἄδικον οὔτε (δ) παῖδας γηραιῶν ἀπειθεῖς πατέρων (Αρχ. 20.13.3.1 – 15 Πλούταρχος, Μάρκος Κάτων 16.1-3 Valerius Maximus [31 CE]. *Facta et dicta memorabilia* 2.9)³⁸⁷.

Στην Π.Δ. ἐπίσκοπος εἶναι ὁ αξιωματούχος ἐπιμελητὴς σε καίριες θέσεις (π.χ. Αρ. 4, 16. 31, 14)³⁸⁸. Ἐνα παράλληλο το ὁποῖο ἀπουσιάζει ἀπὸ τα Λεξικά εἶναι τὸ *Ιωσήφ καὶ Ασηνέθ* 21, 11. Ὁ Πετεφρὴς, ιερεὺς τῆς Ἡλιουπόλεως, ὀνομάζεται *ἐπίσκοπος πάντων*. Στὴν εἰσαγωγή σημειώνονται τὰ ἐξῆς: καὶ οὗτος ἦν ἄρχων πάντων τῶν σατραπῶν καὶ τῶν μεγιστάνων τοῦ Φαραῶ. Καὶ ἦν ὁ ἀνὴρ οὗτος πλούσιος σφόδρα καὶ φρόνιμος καὶ ἐπιεικὴς, καὶ ἦν σύμβουλος τοῦ Φαραῶ (1.4-1.5). Στὴν Αθήνα ὁ Σόλων ἐπίσκοπον πάντων καὶ φύλακα τῶν νόμων ἐκάθισεν τὴν ἀνω βουλή (Πλούταρχος, Σόλων 19.2.2).

Ἡ προέλευση τῶν ἐπισκόπων ἀναζητήθηκε καὶ στὸν Ἰουδαϊσμό: στὸ Ναό (ἐπιμελητὴς θυσιών), στὴ Συναγωγή (*αρχισυνάγωγος* [*Rosh-ha-Keneseth*] Μκ. 5, 22. 35-38· Λκ. 13, 4 Πρ. 18, 8³⁸⁹) καὶ κατεξοχὴν στὸ Κουμράν, ὅπου ἐξέχουσα θέση ἔχει ὁ *mebaqqer/ἐπιμελητὴς* τῆς *ἀδελφότητος/παρεμβολῆς* (CD [Χειρόγραφο τῆς Δαμασκῆ] 13.7-9· 14.8-13· πρβλ. Ἑσδρα 7, 1)³⁹⁰, ἡλικίας 30-50 ἐτῶν, κύριος κάθε μυστικοῦ τῶν ἀνθρώπων καὶ κάθε γλώσσας κατὰ τὶς φυλές τους. Κατατοπίζει γιὰ τὴν ακριβὴ ἔννοια τοῦ Νόμου καὶ διδάσκει τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ὥστε οἱ περισσότεροι νὰ κατανοήσουν τὶς θαυμαστὲς πράξεις Του. Ταυτόχρονα ἐλέγχει ποίος θὰ γίνῃ μέλος τῆς Κοινότητος, ἐποπτεύει τὶς αγοραπωλησίες καὶ ἀσκεῖ φιλανθρωπία: *εὐσπλαχνίζεται ὅπως ὁ πατέρας τὰ παιδιά του καὶ ἐπιστρέφει αὐτοὺς ποὺ πλανήθηκαν ὅπως ὁ βοσκὸς τὸ κοπάδι του* (Ιερ. 23, 2· Ιεζ. 34, 11· Ζαχ. 11, 16), *λύνει τὰ δεσμά ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχει καταπιεζόμενος καὶ ἐκμηδενισμένος* (Ἠσ. 58, 6). Οὐσιαστικὰ μὲσω τοῦ δεσμῆν καὶ λύειν λειτουργεῖ ὅπως ὁ προαναφερθεὶς τιμητὴς ἀλλὰ καὶ ὁ Πέτρος με τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους στὴν Ἐκκλησία (Μτ. 16, 17-19· 18, 18)³⁹¹. Συνοπτικὰ ὁ ἐπόπτης ἔχει δικαστικὲς, οικονομικὲς καὶ οργανωτικὲς ἀρμοδιότητες³⁹². Τὸ ἀξιοσημείωτο στὸ Κουμράν εἶναι ὅτι γίνεται λόγος γιὰ *ἐναν* ἐπιμελητὴ, ὁ ὁποῖος *δεν ἔχει διακεκριμένη θέση στὴν τράπεζα* ὅπου προεξάρχει ὁ

³⁸⁷ Πρβλ. Κικέρων, *De legibus* iii.3: *Censores populi aevitates, soboles, familias pecuniasque censento: urbis templa, vias, aquas, aerarium, vectigalia tuento: populique partes in tribus distribunto: exin pecunias, aevitates, ordines patiunto: equitum, peditumque prolem describunto: caelibes esse prohibento: mores populi regunto: probrum in senatu ne relinquunto.*

³⁸⁸ Στὸ Bible Works⁸ δίνονται οἱ ἐξῆς σημασίες στὸ εβραϊκὸ ἀντίστοιχο *קָח*: **qal** (230 ×): pf. *קָח, קָחָה, קָחָה, קָחָה, קָחָה*; impf. *קָח, קָחָה, קָחָה, קָחָה, קָחָה*; impv. *קָח, קָחָה*; inf. *קָח, קָחָה*; abs. *קָח, קָחָה*; pt. *קָח, קָחָה*, pass. *קָחָה, קָחָה*, sf. *קָחָה, קָחָה*: — 1. **miss** s.one 1S 20⁶; — 2. **make a search, have a look** 1S 14¹⁷; — 3. **hunt up, seek out** Ju 15¹; w. look after s. one's condition, health 1S 17¹⁸; — 4. **take care of** 2K 9³⁴; — 5. **long for** Ez 23²¹; — 6. subj. God: **take care of, take up the cause of** Gn 21¹ & oft.; — 7. **call up** (for duty), **muster** 1K 20¹⁵; — 8. one **entrusted** w. a task, **commissioned** 2K 11¹⁵; — 9. therefore: **appoint** Gn 40⁴; — 10. **call** s.one **to account** Je 6¹⁵; — 11. therefore: **avenge** 1S 15²; — 12. (= II. w/o obj.) **call to account** (for) Is 10¹²; — 13. p¹qad b^o **avenge on** Je 9⁸; — 14. (babbayit) **put** s.thg **away** 2S 5²⁴; **list by name** Nu 4³²· Αναφορικά με τὸ οὐσιαστικὸ δίνει τὶς ἐξῆς σημασίες: *קָחָה*: 1. **appointment, service, office** Nu 3³⁶; — 2. **guard, sentry** 2K 11¹⁸; p^oquddat *יָרִיבֵּל* **administration** of Isr. 1C 26³⁰; — 3. **vengeance, visitation** Is 10³; — 4. **fate** Nu 16²⁹; — 5. **mustering** 2C 26¹¹; — 6. **what is stored up** Is 15⁷.

³⁸⁹ Yoma VII, 1 Sotah VII, 7-8.

³⁹⁰ Ἄλλοι συνδέουν τὸν ε. με τὴ χρήση τοῦ ρήμ. *ἐπισκέπτομαι* στους Ὁ (= θεωρῶ, ἐρευνῶ, φροντίζω, πληροφοροῦμαι, ἐξετάζω, τιμωρῶ [Ἐξ. 32, 34· Ἰώβ 35, 15] ἀλλὰ καὶ ἀποδέχομαι ἐπιδεικνύοντας ἔλεος [Γέν. 21, 1· 50, 24-25· πρβλ. Λκ. 1, 68· 7, 16· Πρ. 15, 14], διορίζω «ποιμένες» Αρ. 27, 16· πρβλ. Πρ. 6, 3). Βλ. U. Brockhaus, *Charisma und Amt. Die paulinische Charismenlehre auf dem Hintergrund der frühchristlichen Gemeindefunktionen*. Wuppertal: Brockhaus 1972, 99 ὑποσ. 19.

³⁹¹ P.W. Dunn, *Matthew 18.15-20 in the light of the Dead Sea Scrolls*, MCS Thesis, Regent College (Vancouver, B.C.) 1991, 54-55.

³⁹² Charlotte Hempel, *The Qumran Rule Texts in Context: Collected Studies*, Tuebingen: Mohr 2013 37-38.

ιερέυς, ενώ το λειτούργημά του δεν απαντά σε αρκετά ειλητάρια. Και στον Ιώσηπο ο επίσκοπος είναι απεσταλμένος/ επιθεωρητής ενός βασιλέα (Αρχ. 10.53-12.254³⁹³).

Από τα ανωτέρω προκύπτει το συμπέρασμα ότι ο **επίσκοπος** στο ελληνορωμαϊκό περιβάλλον απαντά σε συνδυασμό με το φύλακα-έφορο έχει τα εξής χαρακτηριστικά: α) είναι απεσταλμένος μιας ανώτερης αρχής χωρίς να είναι ο ίδιος ευγενής, β) κατεξοχήν εποπτεύει το ήθος, την κοσμιότητα και την ευταξία ενός υπσυνόλου-χώρου σε καιρό ειρήνης, γ) σχετίζεται με τα οικονομικά αλλά δ) δεν συνδέεται με τη λατρεία. Όπως ισχυρίστηκε πρόσφατα ο J.K. Goodrich³⁹⁴, παρουσιάζει αρκετά κοινά με τον «κορυφαίο» των δούλων, τον οικονόμο, ο οποίος ονομαζόταν *επίτροπος/πραγματευτής (vilicus, actor, dispenastor, institor)*.

2. Οι επίσκοποι στην *Προς Φιλιπησίους* και τις *πραξεις*

Ε. δεν μνημονεύονται από τον Παύλο στους καταλόγους των χαρισματούχων της Εκκλησίας. Ίσως εμπεριέχονται στις *αντιλήψεις, κυβερνήσεις* (Α΄ Κορ. 12, 28· Εφ. 4, 11) και ανήκουν στους *προϊσταμένους* (Α΄ Θεσ. 5, 12· πρβλ. *ήγούμενοι* Εβρ. 13, 7. 17. 24), όρος ο οποίος επίσης ενέχει την φροντίδα/επιμέλεια (Τιτ. 3, 8. 14· πρβλ. Α΄ Τιμ. 3, 4· *προστάτις* Ρωμ. 16, 5). Για πρώτη φορά στη χριστιανική γραμματεία οι ε. αναφέρονται στον εισαγωγικό χαιρετισμό της Φιλ.³⁹⁵ (α) σε πληθυντικό (παρότι η κοινότητα δεν πρέπει να αριθμούσε παραπάνω από 50-100 μέλη), (β) μετά τους αγίους της τοπικής Εκκλησίας (σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στην απόφαση της αποστολικής Συνόδου της Ιερουσαλήμ [Πρ. 15, 22]) και (γ) σε συνδυασμό με τους *διακόνους* όπως συμβαίνει και στα ύστερα Α΄ Τιμ. 3, 1-7· Διδ. 15.1 [Συρία]· Α΄ Κλήμ. [Ρώμη] 42. 1-5 (// Ησ. 60, 17: ψα)· Ερμά [Ρώμη], *Ποιμήν Όρασις* 3.5.1. Σημειωτέον ότι ο *τῆς Ασίας διδάσκαλος*³⁹⁶, ο Σμύρνης Πολύκαρπος, στην επιστολή του έναν αιώνα αργότερα προς την ίδια Εκκλησία στη ρωμαϊκή κολωνία των Φιλίππων, μνημονεύει *πρεσβυτέρους* και *διακόνους* (5.3) ενώ δεν μνημονεύει τον όρο ε. ούτε για να προσδιορίσει τον εαυτό του (παρότι ζει μετά τον αγ. Ιγνάτιο) ούτε στον προοιμιακό χαιρετισμό ούτε

³⁹³ Πρβλ. τη χρήση του ρήματος *ἐπισκοπεῖν* (= θεωρώ, εξετάζω, ελέγχω)· Πόλ. 3, 124· 5. 503· Αρχ. 10.50· 12.109· 15.366· 16.321· Απ. 2.160. 2.284. με την ίδια σημασία και συχνά σε συνδυασμό με τον όρο *έφορος* χρησιμοποιεί τον όρο ο Φύλων (π.χ. *Αρετ.* 219).

³⁹⁴ Overseers as Stewards and the Qualifications for Leadership in the Pastoral Epistles ZNW 104 (2013) 77-97. Σημειωτέον ότι η σημασία της λειτουργίας του οικονόμου των ελληνορωμαϊκών χρόνων, παρότι αυτός ήταν δούλος ή απελεύθερος, επιβίωσε και στις πρώτες μοναστηριακές κοινότητες της Αιγύπτου όπου αυτός ήταν ο *πρώτος μετά τον ένα*, τον προϊστάμενο εκάστης ομάδας αλλά και στο γεγονός ότι ανεξάρτητος οικονόμος ήλεγχε και τη διαχείριση του επισκόπου. Βλ. Δημ. Μόσχου, Το εκκλησιαστικό αξίωμα του οικονόμου - εξέλιξη και σχέση με την επισκοπική εξουσία, *ΕΕΘΣΠΑ* 42 (2007), 507-533. Γενικότερα για τον οικονόμο βλ. John Goodric, *Paul as an Administrator of God in 1 Corinthians The Graeco-Roman Context of 1 Corinthians*, Cambridge 2012.

³⁹⁵ Σχολιάζει ο Χρυσόστομος: *Ἐπειδή εἰκός ἦν καὶ Ἰουδαίους «ἀγίους» ἑαυτοὺς καλεῖν ἀπὸ τοῦ πρώτου χρησιμοῦ, ἡνίκα ἐλέγοντο «λαὸς ἅγιος, περιούσιος», διὰ τοῦτο προσέθηκε, «Τοῖς ἀγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ». Οὗτοι γὰρ μόνοι ἅγιοι, ἐκεῖνοι δὲ λοιπὸν βέβηλοι. «Συνεπισκόποις καὶ διακόνους». Τί τοῦτο; μιᾶς πόλεως πολλοὶ ἐπίσκοποι ἦσαν; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ τοὺς πρεσβυτέρους οὕτως ἐκάλεσε. Τότε γὰρ τέως ἐκοινωνοῦν τοῖς ὀνόμασι, καὶ «διάκονος» ὁ ἐπίσκοπος ἐλέγετο (PG. 62.183.7-43). Σημειωτέον ότι ἡδη ὁ Επιφάνιος (Κατὰ Αἰρ. 3.334-5) στρέφει τα βέλη του ενός συγχρόνου του Αέριου (355) ο οποίος ισχυριζόταν ότι δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ ε. και πρεσβυτέρου: *μία γὰρ ἐστὶ τάξις καὶ μία, φησί, τιμὴ καὶ ἐν ἀξίωμα. χειροθετεῖ, φησὶν, ἐπίσκοπος, ἀλλὰ καὶ ὁ πρεσβύτερος· λουτρὸν δίδωσιν ὁ ἐπίσκοπος, ὁμοίως καὶ ὁ πρεσβύτερος· τὴν λατρείαν τῆς οἰκονομίας ποιεῖ ὁ ἐπίσκοπος, καὶ ὁ πρεσβύτερος ὡσαύτως· καθέζεται ὁ ἐπίσκοπος ἐπὶ τοῦ θρόνου, καθέζεται καὶ ὁ πρεσβύτερος. ἐν τούτῳ πολλοὺς ἠπάτησε, οἱ καὶ ἀρχηγὸν τοῦτον ἐσχήκασιν. εἰτά φησι· τί ἐστὶ τὸ Πάσχα, ὅπερ παρ' ὑμῖν ἐπιτελεῖται; Ἰουδαϊκοῖς πάλιν μύθοις προσανέχετε. οὐ γὰρ χρή, φησί, τὸ Πάσχα ἐπιτελεῖν· τὸ γὰρ Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Μ. Theobald, Von den Presbytern zum Episkopos (Tit. 5, 1-9). Vom Umgang mit Spannungen und Widersprüchen im Corpus Pastorale. ZNW 104 (2013) 209-237.**

³⁹⁶ Μαρτ. Πολυκάρον 12.

στο σώμα που απευθύνεται σε πληθυντικό στους πρεσβυτέρους. Μάλιστα ο Ι. Χρυσόστομος (PG. 62.183.7-43) ταυτίζει τις δύο «ομάδες» μεταξύ τους (τους ε. και διακόνους εν διά δυοίν· πρβλ. Μκ. 10, 43· Ρωμ. 16, 1-2: Φοίβη **διάκονος** και **προστάτις**) αλλά και με τους πρεσβυτέρους. Η αναφορά των ε. σχετίζεται είτε με την αποστολή στον Παύλο βοηθήματος (1, 5 = 4, 15-19: *κοινωνία* [= μετοχή] **εις λόγον** [= λογαριασμό] **δόσεως και λήψεως**)³⁹⁷ ή/και ένεκα της εισβολής ανάμεσά τους του πειρασμού του πρωτείου³⁹⁸. Το τελευταίο αντιμετωπίζεται κατεξοχήν με τον χριστολογικό ύμνο (2, 6 κε.) αλλά και με τα προβαλλόμενα εν συνεχεία πρότυπα: τον Τιμόθεο, τον Επαφρά και τον ίδιο τον Π.. Ήδη επισημάνθηκε ότι οι ε. μνημονεύονται μετά τους αγίους της Εκκλησίας γεγονός που υποσημαίνει ότι ασκούν διακονία και όχι εξουσία (πρβλ. Πρ. 15, 4).

Και στη Διαθήκη του Π. στο Πρ. 20, 17-18 (πρβλ. 14, 23), ο Λουκάς το 80 μ.Χ. μνημονεύει συνάντηση συγκινησιακά φορτισμένη με **πολλούς πρεσβύτερους της μιας πόλης Εφέσου**, οι οποίοι κατεστάθησαν ε. υπό του Πνεύματος του Αγίου (χωρίς να αποκλείεται «χειροτονία» υπό του αποστόλου ή ενός «κολληγίου πρεσβυτέρων» πρβλ. Τιτ. 1, 5· Α' Τιμ. 4, 14· Β' Τιμ. 1, 6)³⁹⁹. Η λειτουργία της επισκοπής, που τους έχει ανατεθεί στο χώρο της χριστιανικής κοινότητας, σημαίνει ότι αυτοί δεν λειτουργούν απλώς ως φύλακες, ελεγκτές και κριτές-κήνσορες (όπως στο ελληνορωμαϊκό περιβάλλον) αλλά ότι κατεξοχήν προνοούν και κήδονται ως **ποιμένες** όπως και ο επόπτης του Κουμράν. Αντιμετωπίζουν όσους (α) κατά την εποχή συγγραφής των Πρ., επιτίθενται έξωθεν ως **λύκοι βαρείς** αλλά και (β) όσους **άνδρες λαλούντες διεστραμμένα** ξεπροβάλλουν από το εσωτερικό της κοινότητας. Ως παράδειγμα ε.-ποιμένα προβάλλει ο Π. τον εαυτό του. Το κατεξοχήν χαρακτηριστικό του δεν ήταν το γεγονός ότι τελούσε την Ευχαριστία (πρβλ. Πρ. 20, 11) αλλά ότι δίδασκε νυχθημερόν χωρίς να λαμβάνει μισθό.

Ουσιαστικά ως κατεξοχήν πρότυπο λειτουργεί ο Ι. Χριστός. Αυτό άμεσα πιστοποιείται και στη «βαπτισματική» Α' Πέ (έργο το οποίο η σύγχρονη έρευνα τοποθετεί στα τέλη του 1^{ου} αι. μ.Χ.), η οποία απευθύνεται από τον **Πέτρο**, που δεν αυτοχαρακτηρίζεται επίσκοπος αλλά **συμπρεσβύτερος** ([!] 5, 1· πρβλ. Β' Ιω. 1, 1· Γ' Ιω. 1, 1) σε εκλεκτούς παρειπίδημους *διασποράς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ασίας και Βιθυνίας*. Η επισκοπή ως χαρακτηριστικό του Θεού και των πρεσβυτέρων επίσης συνδυάζεται με την **φροντίδα/επιμέλεια**⁴⁰⁰ η οποία ανακαλεί τον Ιεζεκιήλ (κεφ. 34). Από την έμφαση που δίνεται στα κείμενα στην παραίνεση **για την αποφυγή αισχροκέρδειας** μπορεί

³⁹⁷ Πρβλ. [Gerald Walter Peterman](#), *Giving and Receiving in Paul's Epistles: Greco-Roman Social Conventions in Philipians and Selected Pauline Texts*. PhD diss. University of London, 1992, 114 κε.

³⁹⁸ Καραβιδόπουλος, *Επιστολές Αιχμαλωσίας* 260.

³⁹⁹ Στο Πρ. 1, 20 η επισκοπή του Ψ. 108, 8 (Ο') (που στο Αρ. 14, 29 σημαίνει την απογραφή) συνδέεται με τον αποστολικό κλήρον τής διακονίας τον οποίο αναλαμβάνει στη θέση του Ιούδα ο Μαθθίας διά κλήρου. Σύμφωνα με τον Ν. Σωτηρόπουλο, *Ερμηνεία δύσκολων χωρίων της Γραφής, Τόμος Α'*, Αθήναι 1985, 125-126, *επισκοπή* και στον Ψ. 108 (109), 8-10 αλλά και στο Πρ. 1, 20 είναι παράλληλος όρος προς το οικόπεδο (Ψ. 108, 10) και σημαίνει την περιουσία, ιδιοκτησία, ήτοι τον αγρό της αδικίας στην περίπτωση του Ιούδα, τον οποίο είχε λάβει η Συναγωγή προς ταφή των ξένων.

⁴⁰⁰ 2, 25: *ήτε γάρ ως πρόβατα πλανώμενοι, αλλά έπεστράφητε νυν επί τόν ποιμένα και επίσκοπον τών ψυχών ύμών* 5, 2 [παραίνεση προς πρεσβυτέρους]: *ποιμάνετε τó εν ύμιν ποιμνιον τού Θεού [επισκοπούντες] μη άναγκαστώς αλλά έκουσίως κατά Θεόν, μηδé αισχροκερδώς αλλά προθύμως*. Στα Λκ. 19, 44 και Α' Πέ. 2, 12 **η ημέρα της επισκοπής** είναι αυτή της παρουσίας του Θεού στο πρόσωπο του Χριστού η οποία βιώνεται ανάλογα με τις προϋποθέσεις εκάστου είτε ως ημέρα *χάριτος* είτε ως *δενών* (Ησ. 10, 32). Βεβαίως ανακαλείται και το Ιεζ. 34 όπου ταλανίζονται εμφατικά οι ποιμένες του Ισραήλ, οι οποίοι εκμεταλλεύονται προς ίδιον όφελος την ποιμνη. Σε αντίθεση προς αυτούς επιμέλεια-επισκοπή επιδεικνύει ο Γιαχβέ και ο δούλος του ο Δαυίδ.

κάποιος να εξαγάγει το συμπέρασμα ότι οι ε. είχαν τη δυνατότητα σίτισης από το ποίμνιο ή και διαχείρισης κάποιων πόρων⁴⁰¹.

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι ίσως αρχικά στις «ελληνικές» πόλεις ή/και ρωμαϊκές κολωνίες (όπως αυτή των Φιλίππων όπου δεν υπήρχε Προσευχή (Συναγωγή) και ήταν ανεπτυγμένος ο αντισημιτισμός (πρβλ. Πρ. 16, 11-40) ο επί κεφαλής εκάστης κατ' οίκον Εκκλησίας ονομάστηκε ε. και όχι πρεσβύτερος όπως ο αξιωματούχος της Συναγωγής⁴⁰². Η καθιέρωση του όρου ε. ίσως οφειλόταν **(α)** στο γεγονός ότι όπως αποδεικνύει και η περίπτωση του Τιμόθεου στην χριστιανική κοινότητα αναπτύχθηκε ιδιαίτερη δυναμική υπέρ των ηλικιακά νεότερων αντίθετα προς ό,τι συνέβαινε στο ελληνορωμαϊκό περιβάλλον όπου οι πρεσβύτεροι θεωρούνται φύσει και θέσει ηγέτες (Αριστοτέλης Πολ. 7.13.3 1332b)⁴⁰³. **(β)** όπως αποδείχθηκε και στο Κουμράν ο όρος ε. συνεπάγεται μεγαλύτερο **εύρος αρμοδιοτήτων** από ό,τι είχε ο πρεσβύτερος ή ο ιερέυς στη λατρεία/τράπεζα ενώ **(γ)** εμπεριέχει τη συνείδηση ότι το συγκεκριμένο υποκείμενο λειτουργεί ως άγγελος/απεσταλμένος ενός Θεού όχι μακαρίως ζώντα αλλά διαρκώς (διά των «αγγέλων» του) επισκεπτόμενου τον κόσμο και την ιστορία του, γεγονός που θα κορυφωθεί με τη μελλοντική **επισκοπή/Παρουσία** του. **(δ)** Επιπρόσθετα εκπέμπεται προς τους εκτός **η κοσμιότητα** και η τάξη της νεοσύστατης κοινότητας με την οποία κατεξοχήν συνδεόταν ο ε. στο ελληνορωμαϊκό περιβάλλον το οποίο και μαγνητιζόταν από το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό (πρβλ. Φιλ. 4, 8: *Τὸ λοιπόν, ἀδελφοί, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἀγνά, ὅσα προσφιλή, ὅσα εὐφήμα, εἴ τις ἀρετὴ καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε*). **(ε)** Τέλος ίσως αναδεικνύεται η ανατροπή της πυραμίδας της εξουσίας από τη χριστιανική κοινότητα, γεγονός που συμβαίνει κατεξοχήν με την χρήση του όρου **διάκονος** όχι μόνο για να σημάνει μια συγκεκριμένη κατηγορία «αξιωματούχων» αλλά και τη διαχρονική λειτουργία των ταγών Π. και Τιμόθεου. Ήδη επισημάνθηκε ότι οι επίσκοποι των εθνικών κοινοτήτων δεν προέρχονταν οπωσδήποτε από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα.

Δεν αποκλείεται κάποιος από τους ε. των Φιλίππων, ήδη στο επιλογικό 4, 3 να διακρίνεται από τους υπόλοιπους. Αποκαλείται γνήσιος **σύζυγος** και διότι σηκώνει τον ίδιο ζυγό με τον απόστολο των εθνών αλλά και διότι **συζευγνύει** κυρίες **συναθλήτριες** του Π. προφανώς με επιρροή σε κατ' οίκον Εκκλησίες⁴⁰⁴. Σημειωτέον ότι όπως παρατηρεί και ο Μ. Γκουτσιούδης, *δεν χρησιμοποιείται ο όρος*

⁴⁰¹ Σχετικά με εκείνους τους ερευνητές που αποδίδουν στους ε. διαχειριστικές αρμοδιότητες βλ. Brockhaus ό.π. 99 υποσ. 20.

⁴⁰² Όπως ο όρος **διάκονος** ανακαλεί την εξευτελιστική θυσία του Ι. Χριστού αλλά και τον διαμεσολαβητή-αγγελιοφόρο του ελληνορωμαϊκού κόσμου, έτσι και το όνομα ε. είναι ιδιαίτερος εύστοχος καθώς περιγράφει καλύτερα τον χαρακτήρα του χριστιανού προϊσταμένου της κατ' οίκον Εκκλησίας. Είναι αρμόδιος για την ευταξία, την επιμέλεια της εκκλησίας αλλά και τη φιλανθρωπία/την πρόνοια εκάστου προσωπικά. Με τη στάση του δεν «λειτουργεί» στη χριστιανική σύναξη ως **οικοδεσπότης** (pater familias) αλλά ως **οικονόμος** του Θεού ο οποίος ως ζων και αληθινός **Πατέρας** είναι ο αληθινός επίσκοπος-ποιμήν και πρόκειται να κρίνει (Α' Θεσ. 1, 9-10). Αυτός (ο Θεός) *ἐπεσκέψατο* τον λαό (Λκ. 1, 68. 78-7, 16-Πρ. 15, 14) και *επισκοπεί* την Κοινότητα αλλά και τα μύχια εκάστης ύπαρξης.

⁴⁰³ Μέχρι και σήμερα οι Σαμαρίτες επιλέγουν ως αρχιερέα τον πρεσβύτερο της Κοινότητας. Ο Σ. Αγουρίδης, (Ματθαίος ο Ευαγγελιστής [Διδάσκαλος της Αρχικής και της Σημερινής Εκκλησίας], Αθήνα 2000, 187-211) θεωρεί ότι μέσα σε μια εποχή επικράτησης γεροντοκρατίας το Ευαγγέλιο του Ματθαίου γνωρίζει ομάδα νεαρών ιεραποστόλων γύρω από τον Ιησού καθώς και τα χρόνια που γράφτηκε το Ευαγγέλιο (σ. 209-210). Αυτοί οι νέοι ενθουσιώδεις ιεραπόστολοι που ταυτίζονται με τους νεωτέρους των Πράξεων (5, 6.10) και τους νεανίσκους στο Α' Ιω. 2, 12-14 και συμβολίζονται με το νεανίσκο στο Μκ 14, 51, είχαν ειδική εκκλησιαστική διακονία. Χαρακτηριστική η περίπτωση και του Τιμόθεου αλλά και του επισκόπου Δαμά της Εκκλησία της Μαγνησίας (Ιγνάτιος, Μαγν. 3): *Καὶ ὑμῖν δὲ πρέπει μὴ συγχρᾶσθαι τῇ ἡλικίᾳ τοῦ ἐπισκόπου ἀλλὰ κατὰ δύναμιν Θεοῦ Πατρός πάσαν ἐντροπήν αὐτῷ ἀπονέμειν καθὼς ἔγνω καὶ τοὺς ἁγίους πρεσβυτέρους οὐ προσειληφότες τὴν φαινομένην νεωτερικὴν τάξιν ἀλλ' ὡς φρονίμους ἐν Θεῷ συγχωρόντας αὐτῷ οὐκ αὐτῷ δὲ ἀλλὰ τῷ πατρὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ πάντων ἐπισκόπῳ.*

⁴⁰⁴ Συνοπτική παρουσίαση όλων των απόψεων για το πολίτευμα βλ. Κ. Παπαδημητρίου, *Αριστεία στην προς Φιλιππησίους Επιστολή του απ. Παύλου*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2012, 147 υποσ 188.

ιερεύς ή το λατινικό *sacerdos* για να δηλώσει μια ειδική ομάδα πιστών με ειδικό λατρευτικό αξίωμα εντός της εκκλησίας. Ιερατική ορολογία αποδίδεται στον Χριστό και στους πιστούς γενικά ήδη από τα κείμενα της Κ.Δ. (προς Εβραίους, Α΄ Πέτρον και Αποκάλυψη) αλλά και από τους Ιουστίνο και Ειρηναίο⁴⁰⁵.

3. Ο επίσκοπος στις Ποιμαντικές (ΠΕ)

Στο Τιτ. 1, 3 ο Τίτος προσκαλείται να καταστήσει (= επισήμως διορίσει⁴⁰⁶) σε καθεμιά από τις πολλές πόλεις της Κρήτης πρεσβυτέρους. Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι σε κάθε πόλη θα ορίσει έναν σύλλογο πρεσβυτέρων⁴⁰⁷ αλλά ότι τουλάχιστον θα ορίσει έναν σε κάθε μια περιοχή ξεχωριστά⁴⁰⁸. Γι' αυτό θεωρώ ότι αυτός ονομάζεται και επίσκοπος αλλά και Θεού οίκονόμος (1, 7), ουσιαστικά όπως ο Τιμόθεος στην Α΄ Τιμ.⁴⁰⁹

Το Α΄ Τιμ. 3, 1 κε. που απευθύνεται σε ένα μόνον άστν αλλά πολυπληθές και με «παρελθόν» στη χριστιανική πίστη (γι' αυτό άλλωστε μόνον σε αυτή γίνεται λόγος για νεοφύτους), αναφέρεται στον ε. (σε ενικό) σε συνδυασμό προς τους διακόνους (3, 8 σε πληθυντικό). Το γεγονός ότι ο καθρέφτης του ε. δεν αντιγράφει τον καθρέφτη του «καλού ποιμένα» στο Ιω. 10 (όπου εξαιρείται η αυτοθυσία του ηρωϊκού ηγέτη) ούτε και τις «συνοπτικές» νοθεσίες του Ι. Χριστού προς τους μαθητές (Μκ. 6, 8· Λκ. 9, 3· 10, 4 [πλήρης απεξάρτηση από «οικονομικό» ή άλλο στήριγμα]) αλλά παρουσιάζει αρκετές παραλληλότητες με τους ελληνορωμαϊκούς καθρέφτες «δημοσίων προσώπων» (του στρατηγού, του παιδαγωγού, του ορχηστή και της μαίας)⁴¹⁰ σε συνδυασμό με την πρωταρχική νοθεσία να είναι ανεπίληπτος από το «εθνικό» περιβάλλον με συγκροτημένο οίκο αποδεικνύει το εξής: ο ε. με τη στάση του οφείλει να ανταποκριθεί στο «αίτημα» για κοσμιότητα του κόσμου, ο οποίος ως δημιουργημα του Θεού διασώζει παρά την πτώση την έλξη προς το αυθεντικά αληθινό και όμορφο.

Επίσης σε αντίθεση προς τους τους διακόνους, ο ε. καλείται να είναι **διδασκτικός και φιλόξενος**. Το χαρακτηριστικό της μη αισχροκέρδειας είναι κοινό και στις δύο κατηγορίες. Συνεπώς η εμπλοκή στη διαχείριση χρημάτων δεν αποτελούσε ίδιον μόνον μιας εξ αυτών. Αντιθέτως οι πρεσβύτεροι (σε πληθυντικό) του 5, 17-20 δεν κοπιάζουν οπωσδήποτε άπαντες *έν λόγω και διδασκαλία*⁴¹¹. Μάλιστα αρκετοί εκ των πρεσβυτέρων εγκαλούνται από άλλα μέλη της κοινότητας τη στιγμή που ο ε. οφείλει να είναι *ανέγκλητος* και από τους έξω αλλά και από τους έσω. Άλλωστε ενώ πρεσβύτεροι υπάρχουν, ε. ορέγεται κάποιος να γίνει, αναλαμβάνοντας προφανώς έναν πιο πληθωρικό ρόλο από αυτόν του πρεσβυτέρου όντας όμως και αυτός *pater familias*. Η *διδασχή* των υγιαιόντων λόγων είναι

⁴⁰⁵ Καινοδιαθηκικές μελέτες με τη Συνδρομή της Αρχαιολογίας, Θεσσαλονίκη: Μέθεξις 2013, 162-163.

⁴⁰⁶ Πρβλ. Α΄ Κλήμ. 42.4 κε. 43.1· 44.2.

⁴⁰⁷ Γ. Γαλίτη, *Η προς Τίτον Επιστολή του αποστόλου Παύλου. Ο ποιμένας και οι αιρετικοί*. (Ερμηνεία Καινής Διαθήκης 12γ), Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 1995 169. Theobald, Von den Presbytern zum Episkopos (Tit. 5, 1-9) 219-220.

⁴⁰⁸ Σε μικρές πόλεις που μόλις οργανωνόταν χριστιανική κοινότητα είναι αδύνατον να υπάρχει συνέδριο πρεσβυτέρων (όπως στα κέντρα του χριστιανισμού που και αυτά αριθμούσαν έως 200 μέλη) αλλά ένας προϊστάμενος μιας κατ'οίκον εκκλησίας με 20-30 μέλη. Για τον αριθμό των χριστιανών περί τα τέλη του 1^{ου} αι. βλ. Travis B. Williams, "[Benefiting the Community through Good Works? The Economic Feasibility of Civic Benefaction in 1 Peter](#)" *Journal of Greco-Roman Christianity and Judaism* 9 (2013) 147-195, 168. Το παρόν άρθρο είναι ελεύθερα προσβάσιμο στο διαδίκτυο.

⁴⁰⁹ Στην μικρή νεοσούστατη περιφέρεια όπου ορίζεται ο ε. είναι σε «σμικρογραφία» ό,τι ο Τ. στην Έφεσο.

⁴¹⁰ Α. Κόλτσιου-Νικήτα, Το 'Κάτοπτρον επισκόπου' στις ποιμαντικές επιστολές και το γραμματειακό του πλαίσιο: Η πνευματική παρακαταθήκη του Αποστόλου Παύλου. Ποιμαντικές επιστολές. Εισηγήσεις ΙΑ' Συνάξεως Ορθοδόξων Βιβλικών Θεολόγων, Λευκάδα 25-28 Σεπτεμβρίου 2003, Θεσσαλονίκη 2004, σελ. 241-264.

⁴¹¹ Γι' αυτό και τονίζεται *οί καλώς προεστώτες πρεσβύτεροι διπλής τιμής* αξιούσθωσαν, μάλιστα *οί κοπιώντες έν λόγω και διδασκαλία* (πρβλ. Τίτ. 1, 5-9 [«καθρέφτης επισκόπου»]: Α΄ Πέ. 5, 1-5).

η παύλεια **καλή παραθήκη** την οποία ήδη έχει κληθεί να φυλάξει ο Τιμόθεος *διὰ Πνεύματος Αγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν* (Β΄ Τιμ. 1, 14)⁴¹². Συνεπώς η Α΄ Τιμ. είναι το πρώτο καινοδιαθηκικό κείμενο όπου οι ε. διακρίνονται από το σύνολο των πρεσβυτέρων χωρίς να είναι απαραίτητα περιοδευόντες προφήτες που εγκαθίστανται σε μια κοινότητα, όπως μέχρι τούδε ασπάζεται η σχετική έρευνα στην Ελλάδα. Δεν προϋποτίθεται δοκιμασία γι' αυτούς όπως στην περίπτωση των διακόνων διότι μάλλον επιλέγονται από τους πρεσβυτέρους για τους οποίους ισχύει το **χειρας ταχέως μηδενί ἐπιτίθει** μηδὲ κοινώνει ἀμαρτίαις ἀλλοτρίαις· σεαυτὸν ἀγνὸν τήρει (Α΄ Τιμ. 5, 22). Βεβαίως η παρότρυνση για την μη επισκοποποίηση νεόφυτου (Α΄ Τιμ. 3, 6) ίσως συνεπάγεται ότι υπήρχε η δυνατότητα κάποιος πρεσβύτερος σε ηλικία να μνηθεί στον χριστιανισμό και να ορεχθεί επισκοπής.

Σε κάθε περίπτωση το κατεξοχήν χαρακτηριστικό του ε. για τον Π. είναι η διδασκαλία. Σημειωτέον ότι και η **παραθήκη** της χειροτονίας στις ΠΕ συνδέεται ιδιαίτερα με τον ευαγγελισμό (Β΄ Τιμ. 1, 13-14 2, 2). Και η νοθεσία προς τον Τ. (ο οποίος ουσιαστικά καλείται να λειτουργήσει ως πρότυπο κατεξοχήν των ε.) κορυφώνεται με τα εξής λόγια: ¹³ἕως ἔρχομαι **πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ παρακλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ**. ¹⁴Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοὶ διὰ προφητείας μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου. ¹⁵Ταῦτα **μελέτα**, ἐν τούτοις ἴσθι, ἵνα σου ἡ προκοπὴ φανερὰ ᾗ πᾶσιν. ¹⁶**Ἐπεχε** σεαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, ἐπίμενε αὐτοῖς· τοῦτο γὰρ ποιῶν καὶ σεαυτὸν σώσεις καὶ τοὺς ἀκούοντάς σου (4, 13-14). Ως βασική λειτουργία-υποχρέωση και των ε. αλλά και του Τ. δεν προβάλλει η τέλεση της Ευχαριστίας αλλά το **πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ παρακλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ** (4, 13)⁴¹³. Αυτή, σύμφωνα και με τον Ι. Δαμασκηνό και τον υπομνηματισμό του συγκεκριμένου στίχου (PG. 95. 1012), θεωρείται ως το κατεξοχήν **χάρισμα** που έλαβε με την χειροτονία/προφητεία παρότι η τελευταία στο 5, 22 δεν συνεπάγεται τη μετάδοση απαραίτητα της κηρυκτικής ικανότητας. Άλλωστε και ο ίδιος ο Π. στην Α΄ Κορ. θεωρεί ότι η κατεξοχήν αποστολή του δεν είναι να τελεί μυστήρια αλλά να ευαγγελίζεται (1, 17). Είναι χαρακτηριστικό ότι στο τέλος των ΠΕ (που συνάμα είναι και η κατακλείδα ολόκληρου του παύλειου Σώματος των επιστολών) ο Π. παρακαλεί τον αποδέκτη του να του φέρει εκτός από τον φελώνη (για να αντιμετωπίσει το ψύχος), τις μεμβράνες για να μελετά ο ίδιος τις Γραφές στις οποίες ίσως περιλαμβάνονται και «βιβλία» της Κ.Δ. (Β΄ Τιμ. 4, 11-13). Προσκαλείται και ο Μάρκος κατεξοχήν για ιεραποστολική διακονία αλλά και ίσως προκειμένου μαζί τον Λουκά (που είναι ήδη μαζί του) να αναψηλαφήσουν όσα έχουν καταγραφεί στις μεμβράνες. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και τον 2^ο αι. (17 Ιουλίου 180 μ.Χ.). Αφρικανοί μάρτυρες προσέρχονται στη σφαγή έχοντας ανά χειρας ως έσχατη παραθήκη τις επιστολές του

⁴¹² Δυστυχώς στη Β΄ Τιμ. δεν γίνεται καθόλου λόγος για ε./πρεσβυτέρους παρά μόνο για το εξής: *καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι* (Β΄ Τιμ. 2, 2). Συνεπώς δεν αποκλείεται οι πιστοὶ ἄνθρωποι να είναι και ε.

⁴¹³ Ως ἄγγελος χαρακτηρίζεται από τον Εκαταίο από τα Άβδηρα ο Ιουδαίος Αρχιερέας με την εξής αιτιολόγηση: *τὴν δὲ διατριβὴν ἔταξεν αὐτῶν γίνεσθαι περὶ τὸ ἱερὸν καὶ τὰς τοῦ θεοῦ τιμὰς τε καὶ θυσίας. τοὺς αὐτοὺς δὲ καὶ δικαστὰς ἀπέδειξε τῶν μεγίστων κρίσεων, καὶ τὴν τῶν νόμων καὶ τῶν ἔθων φυλακὴν τούτοις ἐπέτρεψε· διὸ καὶ βασιλέα μὲν μηδέποτε τῶν Ἰουδαίων, τὴν δὲ τοῦ πλήθους προστασίαν δίδοσθαι διὰ παντὸς τῷ δοκοῦντι τῶν ἱερέων φρονήσει καὶ ἀρετῇ προέχειν. τοῦτον δὲ προσαγορεύουσιν ἀρχιερέα, καὶ νομίζουσιν αὐτοῖς ἄγγελον γίνεσθαι τῶν τοῦ θεοῦ προσταγμάτων. τοῦτον δὲ κατὰ τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς ἄλλας συνόδους φησὶν ἐκφέρειν τὰ παραγγελλόμενα, καὶ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος οὕτως εὐπιθεῖς γίνεσθαι τοὺς Ἰουδαίους ὥστε παραχρῆμα πίπτοντας ἐπὶ τὴν γῆν προσκυνεῖν τὸν τούτοις ἐρμηνεύοντα ἀρχιερέα* (Διόδωρος Σίκουλος, Ιστορική Βιβλιοθήκη 40.3.4.10- 6.10).

Παύλου, ακριβώς όπως εκείνος στο «κύκνειο άσμα» του λαχταρά τα κείμενα της Γραφής⁴¹⁴. Ένα τέτοιο απήχημα παραμένει στο Κοράνι όπου οι χριστιανοί ονομάζονται *λαός της Γραφής ή του Βιβλίου*⁴¹⁵.

Είναι όντως παράδοξο ότι στις ΠΕ δίνεται μεγάλη έμφαση στο πρώτο μέρος της θείας Λειτουργίας κατά το οποίο «σαρκώνεται» μέσω των Γραφών και του κηρύγματος ο Λόγος ενώ δεν γίνεται καμιά αναφορά στο δεύτερο μέρος (ήτοι τέλεση της Ευχαριστίας) το οποίο όμως άνευ του πρώτου γίνεται αντιληπτό «μαγικά». Αντιθέτως υπάρχουν πλούσιοι υπαινιγμοί στο γεγονός της μεταστροφής που σφραγίσθηκε με το βάπτισμα και σήμανε παλιγγενεσία (Τιτ. 3, 3), ίσως και στη χειροτονία του Τ. που σήμανε μια δεύτερη *διαβατήρια τελετή*.

Βεβαίως στις ΠΕ το να γίνει κάποιος ε. δεν σημαίνει ότι ορίζεται ως «αντικαταστάτης» του απόντος Π. και του alter ego αυτού, ήτοι του «στρατιώτη» Τιμόθεου ο οποίος και νέος ήταν και οίκο δεν φαίνεται να διέθετε αλλά και δεν ήταν μόνιμος «αξιωματούχος» της Εκκλησίας της Εφέσου. Σε κάθε περίπτωση οι οδηγίες του Π. προς τον Τιμόθεο, οι οποίες στην Α' Τιμ. πάντα προηγούνται των παραινήσεων προς συγκεκριμένες κατηγορίες πιστών (άρα και αυτές των ε.), δεν καταγράφηκαν μόνο για τον ίδιο αλλά και για τα λοιπά μέλη της Εκκλησίας όπου και ακούστηκε η επιστολή και ιδίως τους προϊσταμένους. Το ίδιο άλλωστε ισχύει και για τους παράλληλους καθρέφτες των ε. και των χηρών. Εμμέσως απευθύνονται σε όλους τους άνδρες και τις γυναίκες.

Προφανώς στα κέντρα του χριστιανισμού, όπως η Έφεσος, τέθηκε θέμα συντονισμού των πολλών κατ' οίκον Εκκλησιών μιας περιφέρειας από έναν ε.-ποιμένα εφόσον δεν πρέπει να λησμονείται ότι οι αιρετικοί, οι εκπρόσωποι της ανιστορικής γνώσεως (Α' Τιμ. 6, 20), και μέσω των περιφερόμενων χηρών εισέβαλαν στον οίκο αποδομώντας κατεξοχήν με τον ακραίο ασκητισμό τα δύο «νεύρα» του: την τράπεζα και την κλίνη⁴¹⁶. Όσο υπήρχαν άνδρες με κύρος, όπως ο παραλήπτης της επιστολής Τιμόθεος, αναλάμβαναν εκείνοι το ρόλο του *συζύγου* της Φιλ. Όταν άρχισαν να εκλείπουν εξαίρεται η λειτουργία των ε. ανάμεσα στους *πρεσβύτερους*. Αυτό συμβαίνει στην Α' Τιμ. Ο ε. οφείλει να έχει το **χάρισμα της διδασκαλίας** (που δεν το έχουν όλοι οι πρεσβύτεροι) προκειμένου να εδραιώσει το μυστήριο της θεοσεβείας και να αντιμετωπίζει με πραότητα αιρετικές απόψεις. Επιπλέον οφείλει να είναι και **φιλόξενος** προκειμένου στην οικία του να καταλύουν περιοδεύοντες **άγιοι/προφήτες** και ίσως να ελέγχει με το «προφητικό» χάρισμά του την ορθοδοξία τους. Όπως ήδη επισημάνθηκε, *απαραίτητες προϋποθέσεις* για το ήθος του α) να είναι αποδεκτός από τους οικείους του και δη από τα τέκνα του αλλά και β) ενσαρκώνοντας τα «κοσμικά» ιδανικά για τον ηγέτη να *ευπροσωπεί* την Κοινότητα προς τους εκτός.

Σημειωτέον ότι στην Α' Τιμ. η χειροτονία του αποδέκτη (η οποία δεν συνδεόταν στην πρώτη Εκκλησία με την κατάσταση σε ένα αξίωμα αλλά και την ιεραποστολή [πρβλ. Πρ. 13, 3]) είχε συντελεσθεί και διά των χειρών του πρεσβυτερίου, ο Τιμόθεος δεν χαρακτηρίζεται ως το μοναδικό **γνήσιο** τέκνο του Π. αφού έτσι ονομάζεται και ο Τίτος (1, 4) ενώ δεν καλείται να ορίσει έναν διάδοχο ακόμη και όταν προσκαλείται στη Β' Τιμ. να έλθει κοντά στον δέσμιο απόστολο των εθνών

⁴¹⁴ P. Guyot, / R.Klein, *Das fruhe Christentum bis zum Ende der Verfolgungen. Eine Dokumentation, Bd. I, Die Christen im heidnischen Staat*. Darmstadt 1997, 92 κε. Η παραπομπή ελήφθη από C. Schubert, *Biblische Spuren bei Minucius Felix, Fruehchristentum und Kultur*, Ferdinand R. Prostmeier (Hgg), Freiburg-Basel-Wien: Herder 2007 237-248, 237.

⁴¹⁵ Βλ. Χοακίμ Γνίλκα, *Χριστιανισμός και Ισλάμ. Μια νέα Προσέγγιση*. Μτφρ. Σ.Σ. Δεσπότης, Αθήνα: Ουρανός 2009, 191.

⁴¹⁶ Δεν αποκλείεται οι πρεσβύτεροι που προσκλήθηκαν στην Μίλητο να εκπροσωπούσαν ο καθένας πολλές κατ' οίκον Εκκλησίες από την ευρύτερη περιφέρεια της Εφέσου.

4. Ο επίσκοπος στον Ιγνάτιο

Η ανάδειξη ενός επισκόπου σε κάθε πόλη πραγματώνεται τελικά από τον άγ. Ιγνάτιο Αντιοχείας (Τραλ. 2.1.2· 3.1· 7.2). Προφανώς συνδέεται (α) με τον πολλαπλασιασμό των χριστιανών, (β) την αρμονική συλλειτουργία των συνάξεων εκάστης πόλης ως μίας καθολικής Εκκλησίας που ορθοδοξεί και (γ) την ευσχήμονα παρουσία του Χριστιανισμού προς τους «εκτός». Ο Ιγνάτιος (α) ήταν ισχυρή προσωπικότητα με κύρος το οποίο καθιερώθηκε και με το μαρτύριο στην Αιώνια Πόλη, (β) επίσκοπος στο κατεξοχήν κέντρο του χριστιανισμού μετά τα Ιεροσόλυμα (το οποίο είχε ταλανιστεί με τη διένεξη ιουδαιοχριστιανών και εθνικοχριστιανών) ενώ (γ) είχε ο ίδιος έντονο μυστικιστικό-ευχαριστιακό προσανατολισμό⁴¹⁷.

Είναι χαρακτηριστική η αλλαγή παραδείγματος όσον αφορά στην οργάνωση της εκκλησίας από τον Ιγνάτιο επί τη βάσει των εξής: (α) Με μια διατύπωση που ανακαλεί βαπτισματικές διακηρύξεις εξαίρει την τέλεση μίας ευχαριστίας σε ένα θυσιαστήριο (και όχι μόνον κατ' οίκον⁴¹⁸) αλλά ταυτόχρονα προβάλλει τον ένα επίσκοπο ως ένα απτό σύμβολο ενότητας: *Σπουδάσατε οὖν μιᾷ εὐχαριστία* χρήσθαι (1) *μία γὰρ σὰρξ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ* και (2) *ἐν ποτήριον εἰς ἔνωσιν τοῦ αἵματος αὐτοῦ* (3) *ἐν θυσιαστήριον ὡς* (4) *εἷς ἐπίσκοπος* ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ διακόνοις τοῖς συνδούλοις μου ἵνα ὁ ἐὰν πράσσητε κατὰ Θεὸν πράσσητε (Φιλ. 4.1). Βεβαίως και ο Π. χρησιμοποιεῖ τη μετοχή/κοινωνία στον ένα ἄρτο (αυτὸν του τελευταίου δείπνου) ως επιχείρημα υπέρ της ενότητας και της κοινωνίας όλων εντός της Εκκλησίας στο Α' Κορ. 11, 27⁴¹⁹. Το κατεξοχήν επιχείρημα, όμως, σε όλες σχεδόν στις επιστολές του και στην Α' Κορ. (όπου το κατεξοχήν θέμα είναι τα σχίσματα), αντλείται από το βάπτισμα, το γεγονός της κλήσης και μεταστροφής που διαφοροποίησε τη ζωή των παραληπτῶν σε «τότε και τώρα» και συσπειρώσε μέσω της καταγιωστικής εμπειρίας του Αγ. Πνεύματος τους πάντες σε έναν (τον Χριστό): *καὶ γὰρ ἐν ἐνὶ Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι εἴτε Ἕλληνες εἴτε δούλοι εἴτε ἐλεύθεροι, καὶ πάντες ἐν πνεῦμα ἐποτίσθημεν* (Α' Κορ. 12, 13· πρβλ. Γαλ. 3, 28· Κολ. 3, 11)⁴²⁰. Το ίδιο συμβαίνει και στις ΠΕ με το επίσης βαπτισματικό κείμενο Τιτ. 3, 4-7: *ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλάνθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ [...]*.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Ιγνάτιος για να εδραιώσει τη μοναδικότητα του ε. δεν επικαλεῖται τα παύλεια κείμενα αλλά την **φωνή του Θεού**: *Εἰ γὰρ καὶ κατὰ σάρκα μέ τινες ἠθέλησαν πλανῆσαι*

⁴¹⁷ Ο Σ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία Α'*, Αθήνα 1982, 176 αρνείται τον όρο μυστικισμός για τον θεόφορο Ιγνάτιο και ομιλεί περί συγκλονιστικού, φλογερού και άμετρου ενθουσιασμού για την ένωσή του (ή μάλλον την ανάκρασή του) με τον Κύριο. Ο Π. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία, Τόμος Β'*, Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικόν Ίδρυμα Μελετών 1978 409, εκ του γεγονότος ότι ο άγ. Ιγνάτιος αποκαλεί εαυτόν ως επίσκοπο της Συρίας συμπεραίνει τα εξής: φαίνεται ότι κατά την πρώιμον εκείνην φάσιν της διαμορφώσεως του επισκοπικού αξιώματος, εις την Συρίαν τουλάχιστον, μόνον της κυριωτέρας κατά περιφέρειαν πόλεως ο προϊστάμενος προσέλαβε το όνομα του επισκόπου και αυτός εἶχεν ευρείαν δικαιοδοσίαν εκτός αυτής. Επίσκοπος της Εφέσου ήταν σύμφωνα με την *Προς Εφεσίους* του Ιγνατίου ο Ονήσιμος και διάκονος ο Βούρρος, που χαρακτηρίζεται και ως σύνδουλος του αποστολέα (πρβλ. Κολ. 1, 7 [Επαφράς], 4, 7 [Τυχικός]). Η τελευταία παρατήρηση ανήκει στον Β. Τζέροπο.

⁴¹⁸ Chrys Caragounis, *Corinth and House-Churches: Was the Corinthian Church made up of House-Churches?*, *Απ. Παύλος και Κόρινθος. 1950 Έτη από την Αφιξή του. Πρακτικά Α' Παγκόσμιον Συνέδριον, Κόρινθος 2008* (Α'+Β' Τόμος) Σ. Παπαδόπουλος, Κ. Μπελέζος, Σ. Δεσπότης, Χ. Καρακόλης (επιμ.) Αθήνα: Ψυχογιός 2009, 365-417.

⁴¹⁹ Βλ. Ο. Hofius, *Κοινωνία στην τράπεζα του Κυρίου. Η μαρτυρία της Καινής Διαθήκης. Η αλήθεια του Ευαγγελίου. Συναγωγή καινοδιαθηκικών μελετών* (επιμ. Χρ. Καρακόλης [...]), Αθήνα: Άρτος Ζωής 2012, 439-465.

⁴²⁰ Πρβλ. [Bruce Hansen, 'All of you are one': the social vision of Gal 3:28, 1 Cor 12:13 and Col 3:11](#), PhD diss. University of St. Andrews, 2007.

ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα οὐ πλανᾶται ἀπὸ Θεοῦ, ὃν οἶδεν γὰρ πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει καὶ τὰ κρυπτὰ ἐλέγχει (Α΄ Κορ. 14, 24-25), ἐκραύασα, μεταξὺ ὧν ἐλάλουν, μεγάλη φωνῆ, Θεοῦ φωνῆ «Τῷ ἐπισκόπῳ προσέχετε καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ διακόνους» οἱ δὲ ὑποπτεύσαντές με ὡς προειδῶτα τὸν μερισμὸν τινῶν λέγειν ταῦτα, μάρτυς δέ μοι ἐν ᾧ δέδεμαι ὅτι ἀπὸ σαρκὸς ἀνθρωπίνης οὐκ ἔγνων τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκήρυσσεν λέγον τάδε «Χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε τὴν σάρκα ὑμῶν ὡς ναὸν Θεοῦ τηρεῖτε τὴν ἔνωσιν ἀγαπᾶτε τοὺς μερισμοὺς φεύγετε μιμηταὶ γίνεσθε Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς καὶ αὐτὸς τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ» (Φιλαδελφεὶς 7.1-2).

Προφανῶς στα τέλη του 1^{ου} αι. το γεγονός της μεταστροφῆς σε ἕναν ἄλλο τρόπο ὑπαρξῆς καὶ κοινωνίας ἐν Χριστῷ δεν βιώνονταν με τον ἴδιο συγκλονιστικὸ τρόπο ὅπως στις ἀπαρχές καθὼς ἐκτὸς των ἄλλων μούνται στον χριστιανισμό ολόκληρες οἰκίες ὅπως τονίζουν καὶ οἱ Πρ. (π.χ. 16, 15). Συνεπῶς καὶ ἡ ἀνάκληση του σχήματος «τότε- τώρα» (πρβλ. Α΄ Κορ. 6, 10-11) δεν λειτουργοῦσε συσπειρωτικὰ ἐνῶ καὶ τὸ βάπτισμα λειτουργοῦσε γιὰ κάποιους «ελευθεριάζοντες» ὡς σημεῖο τετελεσμένης σωτηρίας καὶ πρόφαση ἠθικῆς ελευθεριότητος (πρβλ. Ρωμ. 6⁴²¹). Το ἀποτέλεσμα ἦταν ὁ τονισμὸς του ἐνός ε. καὶ τῆς μίας ευχαριστίας, ἡ ὁποία ἀντιθέτως εἰάν ἐξαιρέσει κάποιος τὴν Α΄ Κορ. δεν μνημονεύεται στο παύλειο Corpus. Βεβαίως με τὴν ἔξαρση τῆς ευχαριστίας ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος σακραμενταλιστικῆς θεώρησης του μυστηρίου, ὁ ὁποῖος καὶ ἀναγκάζει καὶ τὸ Κατὰ Ἰωάννη που συνδέεται με τὴν Ἐφεσο (κεφ. 13) νὰ υποκαταστήσει τὴν παράδοση των μυστηρίων με τὸ Νιπτήρα χωρὶς βεβαίως νὰ τὴν ἀγνοεῖ (6, 50) ἀλλὰ καὶ τὸν προφήτη συγγραφέα τῆς Αποκ. νὰ τοποθετήσῃ τὴ βρώση του μάννα στα τελικὰ ἔσχατα (Αποκ. 2, 27)⁴²². Μάλιστα θεωρῶ ὅτι αὐτὴ ἡ προβολή ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς παράγοντες που τὴν περιθωριοποίησαν ἀπὸ τὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας. Ταυτόχρονα ὁ Ἰγνάτιος παραλληλίζει τὸν θυσιαζόμενον εαυτό του με τὸν ἄρτο του Θεοῦ (Ρωμ. 4.1· 7.3· Μαρτ. Πολυκ. 15.2) ἐνῶ παραδόξως υπογραμμίζει τὴ σιωπὴ του ε. (Ἰγν. Εφ. 6.1) ἀντὶ τῆς διδασκαλίας ἡ ὁποία δεσπάζει στις ΠΕ.

Ἀντιθέτως στὴ Ρώμη, ὅπου θα ἀνέμενε νὰ ἔχει τὴν προέλευσή της ἡ ἐπισκοποκεντρικὴ ἐκκλησιολογία⁴²³, αὐτὴ ἡ τάση δεν διακρίνεται στα τέλη του 1^{ου} αι. μ.Χ. καὶ τὸ πρῶτο ἡμισυ του 2^{ου} αι. μ.Χ. τουλάχιστον μέσω τῆς Εβρ., τῆς Α΄ Κλήμ. καὶ του Ποιμένα. Ἢδὴ ἡ Ρωμ. δεν ἀπευθύνεται σὲ μίαν Ἐκκλησία ἀλλὰ ὅπως φανερώνει ὁ ἐπίλογος σὲ πολλές κατ' οἶκον Ἐκκλησίες. Βεβαίως ἤδη στὴν Α΄ Κλήμ. διακρίνεται τὸ κύρος του Κλήμεντος που ἐκφράζει τὸ πρωτεῖο τῆς ἀλήθειας⁴²⁴ χωρὶς ὅμως ἐπισκοποκεντρικὲς προεκτάσεις. Ὁ ἴδιος δεν ἐπιβάλλει στὴν ἐπιστολή τὴ συσπείρωση τῆς ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου γύρω ἀπὸ ἕναν ε.

Συμπερασματικὰ μόνον στὸν Ἰγνάτιο παρατηρεῖται ἡ ἔξαρση του ἐνός ἐπισκόπου καὶ ἡ σύνδεσή του ὄχι τόσο με τὸν λόγο ἀλλὰ με τὴν Ευχαριστία καὶ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας. ΠΕ (Ποιμαντικὲς Ἐπιστολές), ἰωάννεια γραμματεία, Α΄ Κλήμ. ἀκόμη καὶ Πολύκαρπος (ὅπως συμπέρανα κατὰ τὴ μελέτη τῆς Φιλ.) δεν φαίνεται νὰ συνάδουν με αὐτὴ τὴ θέση του θεοφόρου πατρὸς. Ἀντιθέτως στις

⁴²¹ Χρ. Καρακόλης, *Ἀμαρτία-Βάπτισμα-Χάρις* (Ρωμ. 6, 1-14). Συμβολὴ στὴν παύλεια Σωτηριολογία. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2002.

⁴²² Καὶ στις ἐπιστολές τῆς Αποκαλύψεως στις μικρασιατικὲς Ἐκκλησίες περὶ τὸ 95 μ.Χ., παρότι ἕνα συνέδριο πρεσβυτέρων προβάλλει στὸν οὐρανὸ γύρω ἀπὸ τὸν θρόνο του Θεοῦ (κεφ. 4), διακρίνεται στις ἐπίγειες μικρασιατικὲς Ἐκκλησίες ἕνας ἄγγελος, ὁ ὁποῖος «ἐκπροσωπεῖ» ολόκληρη τὴν κοινότητα καὶ εἶναι υπεύθυνος νὰ ἀντιμετωπίσει κατεξοχὴν τοὺς Νικολαῖτες (που πρεσβεῦν τα ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς αιρετικὸς των ΠΕ ἀλλὰ ἰσως με τὶς ἴδιες «δογματικὲς» προϋποθέσεις) καὶ νὰ ἐπιδείξει ἔργα πίστεως καὶ ἀγάπης.

⁴²³ Π. Βασιλειάδη, *Μετανεωτερικότητα καὶ Ἐκκλησία: Ἡ Πρόκληση τῆς Ὁρθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2002, 129-130.

⁴²⁴ Παπαδόπουλος, *Πατρολογία Α΄*, 163.

«διαθήκες» του Π. μέσω των Πρ., των ΠΕ, αλλά ήδη και των επιστολών της αιχμαλωσίας η λειτουργία των ε. συνδέονται με ένα ήθος κόσμιο που συνεπάγεται αποδοχή από τους οικείους αλλά και τους εκτός αλλά και τον λόγο-τη διδασκαλία επί τη βάσει των Γραφών. Ακόμη και στη *συριακή Διδαχή* (15.1) οι ε. οι οποίοι χειροτονούνται από την Εκκλησία δεν συνδέονται άμεσα με την τέλεση της ευχαριστίας αλλά με την προφητεία και τη διδασκαλία.

5. Προεκτάσεις σήμερα

Έστω αν και η τοποθέτηση της Α.Γ. πάνω στην κεφαλή κατά την χειροτονία του επισκόπου συνιστά κορυφαία στιγμή μέχρι του συγκεκριμένου «μυστηρίου» σήμερα, ενώ και β' Κανών της Ζ Οικουμ. Συνόδου προβλέπει ο ε. να μελετά *ερευνητικώς* τη Γραφή, υπό την επίδραση και των αρεοπαγιτικών συγγραμμάτων ήδη από τον Μεσαίωνα (Θωμάς Ακινάτης, *Super epistolam ad Titum Lectura, ad loc Tit. 1.5*⁴²⁵) αναπτύχθηκε από κάποιους ερευνητές ιδιαίτερος την τελευταία τριακονταετία μια ευχαριστιακή θεολογία χωρίς βιβλικό υπόβαθρο αλλά με «νηπτικό χρώμα»⁴²⁶. Χρ. Γιανναράς⁴²⁷ και π. Ι. Ρωμανίδης είναι δύο χαρακτηριστικές μορφές-εκπρόσωποι αυτής της τάσης⁴²⁸. Πολεμώντας τον «πιετισμό» των θρησκευτικών οργανώσεων, οι οποίες και ερμήνευαν ηθικολογικά την ΑΓ, επιδεικνύουν ελάχιστο ενδιαφέρον στα έργα τους αναφορικά με την σύγχρονη κριτική βιβλική έρευνα ενώ στέκονται μάλλον αδιάφορα προς το οξύ προφητικό πνεύμα που διατρέχει την ΑΓ. Σημειωτέον ότι το έργο *Περί Εκκλησιαστικής Ιεραρχίας* απευθύνεται στον Τιμόθεο όπως και οι δύο εκ των ΠΕ έχοντας όμως εντελώς διαφορετικό προσανατολισμό.

Στη μοντέρνα εποχή της μετανεωτερικότητας ανακτά και πάλι τη σπουδαιότητα που είχε στα ελληνορωμαϊκά χρόνια η μεταστροφή: η συνειδητή ενσωμάτωση σε μια κοινότητα (εν προκειμένω την χριστιανική). Και σήμερα παρότι έχει επικρατήσει ο νηπιοβαπτισμός, συνειδητοποιείται το γεγονός ότι τελικά δεν γεννιέται κάποιος χριστιανός αλλά γίνεται μέσω της κλήσης και της συνειδητής ενσωμάτωσης στον σταυρωμένο και αναστημένο Κύριο και την Εκκλησία του. Έτσι γίνεται εξαιρετικά επίκαιρη η **θεολογία του βαπτίσματος** η οποία διατρέχει όλες τις επιστολές κατεξοχήν του Π. που βίωσε και ο ίδιος με δραματικό τρόπο τη μεταστροφή ως ανατολή ενός καινούργιου σύμπαντος εν Χριστώ.

Ταυτόχρονα συνειδητοποιείται η ανάγκη λειτουργίας της εκκλησιαστικής σύναξης όχι απλώς ως λατρευτικής αλλά ως εναλλακτικής κοινότητας όπου βιώνεται όντως το ιδανικό της αντεστραμμένης πυραμίδας μέσω της υιοθέτησης του έθους της οικογένειας: *άπαντες είναι αδελφοί υιοθετημένοι από Θεό – Πατέρα* μέσω της θυσιαστικής εμπειρίας/κένωσης του Υιού του. Άπαντες διά του *αρραβώνα* του Αγ. Πνεύματος είναι κληρονόμοι της όντως ζωής.

Σε αυτό το πλαίσιο της αναβίωσης της ανάγκης της μεταστροφής, ο επίσκοπος καλείται να διαδραματίσει έναν διαφορετικό ρόλο από αυτόν που έχει σήμερα προσοικειωθεί. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις ΠΕ δεν περιλαμβάνονται ούτε οι θεοπτίες των αρεοπαγιτικών

⁴²⁵ Ελήφθη από Theobald, *Von den Presbytern zum Episkopos 210*. Αντιστοιχίζει τους επισκόπους προς τους Δώδεκα και τους πρεσβυτέρους προς τους εβδομήντα αποστόλους.

⁴²⁶ Π. Βασιλειάδη, *Η αντισακραμενταλιστική Διάσταση του Χριστιανικού Μυστηρίου* (Σχόλιο στο Ιω 6,56), *ΓρΠαλ* 73 (1990) 859-866.

⁴²⁷ Πρβλ. την κριτική που ασκήθηκε πρόσφατα από τους εξής: π. Α. Πινακούλας, *Ευχαριστία και Ηθική. Η επιστροφή της ηθικής. Παλαιά και νέα ερωτήματα*. (επιμ. Σ. Ζουμπουλάκης) Αθήνα: Άρτος Ζωής 2013 180-205. Βλ. στον ίδιο συλλογικό τόμο Θ. Παπαθανασίου, *Χαμένοι στην ηθική. Στάσεις της σύγχρονης θεολογίας* [281-318].

⁴²⁸ Το κενό αυτό επιχειρεί να θεραπεύσει με τα έργα του ο Π. Βασιλειάδης. Ευχαριστώ την Ελ. Κασσελούρη για την επισήμανση.

συγγραμμάτων ούτε καν η παρότρυνση σε αυτοθυσία του Ιω. 10, της περικοπής του καλού ποιμένα ή μάλλον του ηρωικού ηγέτη (όπως θα έπρεπε να αποδίδεται στα νέα ελληνικά καλύτερα ο όρος). Συνεπώς το αίτημα για το σημερινό ε. δεν είναι να τελετουργεί και μάλιστα πομπωδώς αλλά με τον λόγο και τη στάση του να οργανώσει μια κοινότητα μετε-στραμμένη που να εξακτινώνει στο πολυπολιτισμικό της περιβάλλον ένα ήθος και έθος αληθινά κόσμιο ώστε να μεταμορφωθεί και ο κόσμος να σωθεί.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0

Έχουν προηγηθεί οι κάτωθι εκδόσεις:

- Έκδοση διαθέσιμη εδώ: <http://eclass.uoa.gr/modules/document/?course=SOCTHEOL103>

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Σωτήριος Δεσπότης, 2015. Σωτήριος Δεσπότης. «Ερμηνεία αποστολικών και ευαγγελικών περικοπών. Ενότητα 2: Ο Χριστιανισμός και η «σιωπηλή» εξακτίνωσή του στον κόσμο». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

<http://opencourses.uoa.gr/courses/SOCTHEOL102/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

